DENNIS DWORKIN

Sınıf Mücadeleleri

ÇEVİREN

UTKU ÖZMAKAS

iletişim

DENNIS DWORKIN • **Sınıf Mücadeleleri**

DENNIS DWORKIN 1992'den bu yana Nevada Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalışmaktadır. Yaklaşımını "tarihsel süreci hem genel hem de özel kavramlarıyla düşünmek" olarak açıklayan yazarın ilgi alanları arasında İngiltere ve İrlanda tarihi, entelektüel tarih ve kültürel kuram vardır. Leslie Roman'la birlikte *Views Beyond the Border Country: Raymond Williams and Cultural Politics* (1993) derlemesinin editörlüğünü üstlenmiş ve *Cultural Marxism and Postwar Britain: History, the New Left and the Origins of Cultural Studies* (1997) çalışmasını kaleme almıştır

Class Struggles
© 2007 Pearson Education Limited
Bu kitabın yayın hakları Pearson Education Limited'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 1708 • Politika Dizisi 99
ISBN-13: 978-975-05-1000-7
© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2012, İstanbul

EDİTÖR Levent Cantek
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Cem Tüzün
DİZİN Burcu Tunakan
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DENNIS DWORKIN

Sınıf Mücadeleleri

Class Struggles

ÇEVIREN *Utku Özmakas*

iletişim

İçindekiler

Teşekkür *7*
Türkçe Basıma Önsöz *11*

Giriş *19*

Birinci Kısım

KLASİK TEMELLER

Birinci Bölüm
Sınıfın Oluşumu *41*

İkinci Bölüm
Sınıf ve Sınıf Bilinci *77*

İkinci Kısım

TOPLUMA KARŞI KÜLTÜR

Üçüncü Bölüm
Kültürel Dönemeç *119*

Dördüncü Bölüm
Toplumsal Tarihten Kültürel Tarihe *155*

Beşinci Bölüm
Sınıfın Dilleri *189*

Üçüncü Kısım

ÖNE ÇIKAN ÖTEKİLER

Altıncı Bölüm
Öne Çıkan Toplumsal Cinsiyet *237*

Yedinci Bölüm
Öne Çıkan Irk *279*

Sekizinci Bölüm
Sınıf ve Ötesi *323*

Sonuç *359*

Temel Okuma Kılavuzu *377*
Kaynakça *393*
Dizin *415*

Teşekkür

Bu kitabı yazma aşamasında pek çok kişiye borçlanmış oldum. Nevada Üniversitesi Reno Tarih Bölümü'nden meslektaşlarımın ve arkadaşlarımın yaptığı katkılar bu projenin tamamına erdirilmesi açısından özellikle önemliydi. Elizabeth Raymond, elyazmalarını her aşamada dikkatlice okuyarak cömert bir biçimde zamanını bu iş için harcadı. Kitabın daha iyi olması için pek çok açıdan yardımını esirgemedi. Scott Casper ve Martha Hildreth de elyazmalarını bütünlüğü içinde okudular ve çok değerli önerilerde bulundular. Aynı zamanda Dee Kille'ye bölümlerin ilk taslakları üzerine yaptığı yorumlar için teşekkür etmek istiyorum. Bu kitaptaki savların pek çoğu ilk olarak öğrencilerimin yararlı geribildirimler verdikleri kültürel kuram seminerlerimde ortaya çıktı. Ayrıca İngilizce Bölümü'ndeki arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma –Stacy Burton, Jen Hill ve Aaron Santesso'ya– destekleri için minnettarım; özellikle de sonuç bölümleriyle ilgili çok sık görüş alışverişinde bulunduğum Mark Quigley'e. Bu sohbetlerin çoğu, öğleden sonraları ve akşamın ilk saatlerinde sık sık kitabı yazmak için gittiğim Bibo Coffee Company'de ger-

çekleşti. Orada olmadığım zamanlarda genellikle Walden's Coffeehouse'daydım. Her iki mekân da dostane bir ortam ve çalışmanın sınırları için rahatlatıcı bir sıcaklık sağladı.

Bunların yanı sıra kitabın yazılışı çalıştığım disiplinin sınırları içerisindeki geniş temaslar tarafından şekillendi. Eric Porter, ırk ve sınıf arasındaki ilişkiye yoğunlaşan önemli Amerikan tarih metinlerine yönelmemi sağladı. Geoff Eley, bu projeyi desteklemekle kalmayıp bir de *The Crooked Line* ve (Keith Nield ile birlikte yazdığı) *The Future of Class in History: What's Left of the Social?* başlıklı kitaplarının elyazmalarını gönderdi. Kitapta Gareth Stedman Jones'a odaklandığım bölüm aslında 2005 yılında İngiliz Çalışmaları üzerine düzenlenen Pasifik Kıyısı Konferansı'nda sunulan bildiriydi. Katıldığım panelin yöneticisi olan –ve düşüncelerimi kışkırtan yorumlar yapan– Jeffrey Auerbach ile aynı panelde konuşma yaptığımız arkadaşım –Las Vegas Nevada Üniversitesi'ndeki İngiliz Tarihi Bölümü'nden meslektaşım olan– Michelle Tusan gerçekten de ihtiyacım olduğu bir zamanda beni yüreklendirdiler. Bu konferansın en önemli yanı Stedman Jones'un açılış konuşmasını yapmış olmasıydı. Konferans boyunca onunla çalışmaları hakkında sohbet ettik ve daha sonra da benimle yayımlanmamış yazılarını paylaştı. Bunların her ikisi de onun başarısını daha yakından anlamamı sağladı. Ayrıca, James Epstein iyi niyet göstererek kitabın taslağının tümünü çok kısa bir sürede okumayı kabul etti ve çok değerli eleştirilerde bulundu. Bu kitabı beni her aşamada destekleyen dizi editörü Alun Munslow olmasaydı asla yazamazdım. Kitabın özgün taslağını okuyan adını bilmediğim okurlar, kitabın nasıl ilerlemesi gerektiği konusunda yararlı önerilerde bulundular.

Kitap üstünde çalışmaya başladığım zaman babam vefat etmişti ve annem de Alzheimer rahatsızlığı nedeniyle kendisini hatırlayamayacak durumdaydı. Bana olan inanç, sev-

gi ve desteklerini asla unutamam. Bir teşekkür de çalışmama hassas bir ilgi gösteren eşimin anne ve babası Caroline Musselman ile Tom Miller'a. Son olarak, bu projeyi tamamlamamda çok önemli yardımlarda bulunan, bana şefkat gösterip anlayışla yaklaşan eşim ve hayat arkadaşım Amelia Currier hakkında ne söylesem yetersiz kalır. Bu kitabı yazarken kendime izin verip oğlum Sam'in sayısız beyzbol maçını izlemek en önemli zevklerimden biriydi. Sahada üçüncü kaleci mevkiinde, gitar çalma yaşı olan 14 yaşında olup da onunla karşılaştırılabilecek çok az sayıda oyuncu vardı.

Temmuz 2006

Türkçe Basıma Önsöz

Sınıf Mücadeleleri kitabımı çevirdiği için Utku Özmakas'a ve yayımladığı için de İletişim Yayınları'na derinden müteşekkirim. Türkiyeli okurun kitabı yazarkenki niyetlerimi anlayıp kavraması bakımından burada kimi düşünceleri ortaya koymak benim için büyük keyif. Ayrıca bu önsözü yazmak, kitaptaki temalarla ilgili son dönemdeki kimi gelişmeler üzerine –kısaca da olsa– düşünmek için bana bir fırsat sundu.

Hayatımın büyük bir kısmında *sınıf*la yakından ilgili oldum. Birleşik Devletler'in otomobil başkenti olan Detroit'ten, karma bir işçi sınıfı ve alt orta sınıf geçmişinden gelen birisi olarak sınıfın (aynı zamanda ırk ve etnik kökenin) dili, beni şekillendiren kültürel peyzajın tamamlayıcı bir parçasıydı. Aslına bakılırsa –Chicago Üniversitesi'nde bir doktora öğrencisi olarak– sınıf kuramı ve çözümlemesiyle düşünsel açıdan ilk kez uğraşmaya başladığımda kendi hayatımda sınıfı çoktan tecrübe etmiştim bile. Ama aynı derecede önemli olansa, tarih bölümünde talihli bir üniversite öğrencisi olarak 1960'larda başlayan ve 1980'lerin başına değin

etkisini sürdüren toplumsal tarih devriminin bütün verimlerini yaşamamdı. Toplumsal tarihin bize sunduklarının hepsi birlikte düşünüldüğünde şunlar ilk elde akla gelecektir: toplumsal olana, siyasal olana oranla öncelik vermesi; kültürel olanı derinlikli düşünmeye çektiği dikkat; Marx'ın sınıf anlayışını yaratıcı biçimde genişletmesi (özellikle insan failliğinin/eylemliliğinin merkeziliğinde ısrar etmesi); işçi sınıfı ve emek tarihini aşağıdan yukarıya doğru yeni baştan yazması, bütüncül tarihi öne çıkarması ve feodalizmden kapitalizme tarihsel geçiş üzerine yaptığı vurgunun tarihçilerin kendi çalışmaları üzerine düşünmesine ve çalışmalarını yeniden tanımlamalarına yol açması.

Amerikan yurttaş hakları hareketinin ve Vietnam'daki savaşın sonlandırılması kampanyasının vaatleri altında büyüyen, Prag Baharı ile 68 Mayısı'ndaki olaylardan ötürü coşkuyla dolan ve uluslararası yeni sola ya destek veren ya da doğrudan katılan bir kuşak için sınırlarda gedikler açma ve onları tarihin daha büyük hikâyesinde odağa taşıma düşüncesi ilgi uyandırmaktaydı.

Aynı zamanda 1980'lerde kaynaşmaya başlayan düşünsel ve siyasal dip akıntıları tarafından şekillendirildim. Bu akıntılar toplumsal tarihin savlarının birçoğuna ya meydan okuyor ya da onlarla yaratıcı bir diyaloga giriyorlardı. En derinlikli eleştirilerin pek çoğu kendisini Marksist kategorilerle sınırlandıranlardan geliyordu. Bu isimler, temel faydasını yeni soldan ziyade yeni sağın gördüğü, hızla değişen ve gelişen çokkültürlü ve küreselleşmiş dünyayla baş etmeye çalışıyordu. Düşünceleri, sendikaların ve sosyal demokrat partilerin yukarıdan aşağıya yönelen siyasetinden ziyade çevreciliğin, feminizmin, ırksal eşitlikçiliğin ve eşcinsel haklarının parçalı kimlik siyaseti tarafından biçimlendirilmişti.

Bu hızlı değişim durumunda pek çok düşünce tarzı ortaya çıktı; ancak şüphesiz ki en önemlisi postyapısalcılıkla bir-

likte anılan dil ve kültüre dönülmesiydi ya da postkolonyalizm ve postmodernizmin vardığı yer olan dilsel dönemeçti. Bu yeniden yönelim, kökenleri tüketici kapitalizmin, medyanın uluslararasılaşmasının ve *yüksek* ile *popüler* kültür arasındaki çizgilerin bulanıklaşmasının sonuçlarıyla kuramsal olarak uğraşmaya dönük çabalara dayanan bir alan olan çağdaş kültürel çalışmalar için hayatiydi. Benzer bir durum edebiyat çalışmalarında, siyasal kuramda ve toplumbilimde de görülüyordu.

İlk kitabım *Cultural Marxism in Postwar Britain: History, the New Left, and the Origins of Cultural Studies* (1997) İngiliz toplumsal tarihi ile kültürel çalışmalarındaki *toplumsal* ve *kültürel* düşünme biçimleri arasındaki gerilimleri ve yaratıcı diyaloğu ele alıyordu. En önemli temsilcilerinin Stuart Hall, E. P. Thompson ve Raymond Williams olduğu bu diyalogu "kültürel Marksizm" olarak tanımlamıştım. Kültürel Marksistler, geleneksel sosyalizmin faili olan endüstriyel işçi sınıfını sorunsallaştırarak bilhassa yapı ile fail arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamakla ilgileniyorlardı. Bu tasarının kalbinde yatan *kültüre* öncelik verilmesiydi.

Cultural Marxism in Postwar Britain 1997'de yayımlanmasına karşın 1980'leri kavramaya çalışıyordu. Kültürel Marksizm Sol'un büyük krizine bir tepki olarak bilinmesine karşın, İngiliz solcu düşünürler arasındaki kuramsal ve akademik çalışmaların halen Marksizmin yörüngesi içerisinde inşa edilebileceği düşüncesine dayanıyordu. *Sınıf Mücadeleleri*'ni tasarlamaya başladığım zaman artık önceki kitabım birçok bakımdan geride kalmıştı ve bu konum artık sürdürülemezdi. Amacı tarihyazımı ve toplumsal kuramdaki yeni yönelimleri açığa kavuşturmak olan "Tarih: Kavramlar, Kuramlar ve Pratik" serisi için yazmaya başladığımda bir kavram olarak *sınıfın* eleştiri bombardımanına tutulduğunu ve tarihsel olayların toplumsal ile maddeci açıklamalarının ye-

tersiz kaldığını fark ettim. Komünizmin sonunun ilan edildiği bir dünyada, –Ortodoks olmasa dahi– Marksizm kuşatma altındaydı. Sınıfların kendisinden ziyade sınıf düşüncesi *mücadele ediyor* gibi görünüyordu.

Kanımca bu bir paradoks doğuruyordu: Bir kavram olarak sınıf akademik dünya tarafından sorguya çekilirken aynı zamanda da sınıfın gerçekliği küreselleşmiş ekonominin her yerinde açık hale geliyordu. Nereden bakılırsa bakılsın, sınıf mücadelesinin kuramsal temeli olan varlıklılar ile yoksullar arasındaki giderek büyüyen bölünme, hem ulus devletler içinde hem de bir bütün olarak dünya ekonomisi içinde yoğunlaşıyordu. Kitabın amacı, tarihsel bağlamları içerisinde *sınıf* ve *toplumsal*la ilgili son dönemde yürütülen tartışmaların nasıl ortaya çıktığını açıklamaktı. Kitabı sınıf ve toplumsala yöneltilmiş eleştirilerle ve sınıf kavrayışımızı reddetmektense sınıf dinamiklerine yönelik kavrayışımızı zenginleştirmeye yarayan bu eleştirileri yeniden ele alarak sonuçlandırdım. En iyi çalışmanın toplumsal ve kültürel yaklaşımlardan birinde ya da ötekinde ısrar etmek değil, bunları bir araya getirmek olduğunu iddia ediyorum. *Sınıf Mücadeleleri*'nin yayımlandığı 2007'den beri bu konudaki yargıların hiç olmadığı kadar çok doğrulanmıştır. Büyük İktisadi Durgunluk'un ardından ve uluslararası ekonomik krizin şafağında sınıf eşitsizliklerine ilişkin gerçeklikler çok daha fazla göze batmaya başlamıştır. En iyi bildiğim yerler olan Birleşik Devletler ve İngiltere'de bu eşitsizlikler iyice yoğunlaşmış, toplumsal refah programlarının acımasızlığıyla şiddetlenmiş ve sınıf ideolojileri açıkça ya da üstü örtük biçimde kullanılarak meşrulaştırılmıştır. Kısacası, klasik biçiminde olmasa bile sınıf kuramına hiç olmadığı kadar çok ihtiyacımız var.

Sınıf Mücadeleleri içinde ele aldığım tarihçilerden belki de en yaratıcı yönelimi öneren Geoff Eley'di. Eley son yıllarda,

tarihçileri uzun süredir birbirinin karşıtı olarak görülen toplumsal tarih ile kültürel tarih –Marksist ya da post-Marksist maddecilik ile dilsel dönemeç– perspektiflerinin başarılarını bir araya getirmeye davet ediyor. Eley'in bakış açısının kökleri dikkatleri failliğe çeken İngiliz kültürel Marksizminde yatsa da postyapısalcılık ve feminizme borçlu olduğu bir kültür ve öznellik anlayışını da kapsıyor. Eley'e göre sınıf, toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamdaki eşitsizlikler hakkında düşünebilmenin geçerli ve gerekli bir kipliği (varoluş biçimi) olmayı sürdürüyor. Eley "genelde eşitsizlik alanına yönelik çözümlemenin, onu yaratan koşulların söylemsel bir açıklaması olmaksızın ya da atlanarak yapılamayacağı"nı dile getiren toplumsal tarihçilerin vurgusunu kabul ediyor (2007: 194). Yine de aynı zamanda, indirgenemez bir söylemsel boyuta sahip olan postyapısalcı sınıf kavramını da kucaklıyor.

Tarihsel pratik adına toplumsal ve kültürel tarihi bir araya getirmek ne anlama gelir? Eley'in son dönemde kaleme aldığı, refahla zenginlikten kalkarak küreselleşmenin baskın temsillerini yakalama ve demokratik çizgiler içerisinde yeniden tanımlanabilen siyasal muhalefetin biçimlerini betimleme çabasına girdiği küreselleşme çözümlemesi, belki de bu soruya geçici bir yanıt sağlayabilir. Eley iki araştırma hattı üzerinde çalışıyor. Bir yandan medyadaki sayısız küreselleşme yorumu ile kanaat önderleri tarafından dillendirilen serbest piyasa kapitalizmi ile Amerikan iktidarının sıkı bir biçimde kaynaştığı yönündeki iddiaların, yani küreselleşme *gürültü*sünün Ortodoks anlayış tarafından kolayca ideolojik ya da yanlış bilinç denerek reddedilemeyeceğini öne sürüyor. Aslına bakılırsa, bu iddialar yaşadığımız ve deneyimlediğimiz tarihsel sürece derinlemesine kazınmıştır. Eley'e göre "*küreselleşme söylemi* tartışmasız bir biçimde yapısal ya da maddeci anlamda çözümleme yapmak için ekonomi ya da

toplumbilimin sunduğundan çok daha iyi bir başlangıç noktası sunmaktadır; çünkü söylemsel düzeyde işleyen küreselleşmenin kamu anlayışı üzerindeki etkin nüfuzu çoktan inşa edilmiş ve güvenceye alınmıştır..." (*a.g.e.*: 158).

Eğer çözümlemenin kültürel bileşenini söylemsel bir inşa olarak küreselleşmenin oluşturduğuna dikkat edersek, o halde çözümlemenin toplumsal bileşenini de kapitalizm ile emek ilişkilerinin tarihine ilişkin bir boyut olarak küreselleşmenin tarihsel süreci oluşturur. Eley'in çözümlemesi mütemadiyen maddeci ve pişman olmaksızın oluşturulmuş bir büyük anlatıdır; ancak ücretli emeğe ve sanayileşmeye öncelik veren klasik Marksist açıklamayı yeniden üretmez. Siyah Atlantik üzerine yapılan akademik çalışmalardan ve küreselleşmiş işbölümü üzerine çok daha eklektik bir tarzda yapılan çalışmalardan devşirdikleriyle Eley, kapitalizm koşullarındaki işçi sınıfını evlerde, işliklerde ve çiftliklerde köle gibi kullanılan emekçileri de içine alan bir sınıf olarak tasavvur eder. Bu nedenle hızla büyüyen hizmet sektörüyle birlikte çağdaş toplumsal emek ilişkilerinin, bir yandan klasik Marksist açıklamanın altını oyarken, bir yandan da köleliğe ve hizmetçilere ayrıcalık tanıyanları zayıflattığını düşünür. Sonuçsa, savaş sonrası karma ekonomi ve refah devletinin emeğin ileriye doğru yürüyüşünün bir zirvesi olmaktan çok bir aykırılık (anomali) olduğunu iddia eden sanayi işçileri tarihinin merkezsizleştirilmesidir.

Eley'in çalışması yalnızca toplumsal olan ile kültürel olanı bir araya getirme çabasından ötürü önemli değildir; aynı zamanda kapitalist gelişme ve onun temeli olan Batı anlatısına dair Marksist anlatıyı merkezsizleştirme isteğinden ötürü de önemlidir. Bu bakımdan Eley'in madun tarihçisi Depesh Chakrabarty'ye borçlu olduğu gün gibi ortadadır. Chakrabarty'ye göre, tarihsel pratik evrensellik iddiasına karşın son kertede Avrupa deneyimine dayanır. Chakrabarty nerede

yazıldıklarına ya da ulus devletlerin onlar hakkında ne yazdığına bakılmaksızın "bütün tarihlerin kuramsal öznesi"nin Avrupa olduğunu iddia eder. Chakrabarty Avrupalı düşünme tarzlarını tümüyle reddetmemiştir. Aslına bakılırsa, onlar olmaksızın tarihsel pratiğin imkânsız olduğunu öne sürer. Yine de Avrupa'yı "taşralılaştırma"nın aynı zamanda Hindistan'ı kendi çerçevesi içerisinde, yani Avrupalı modernlik anlatısının dışında anlamayı olanaklı hale getirdiğini ifade etmiştir. Chakrabarty'ye göre tarihin yazılışı Avrupa-merkezciydi ve bunun Marksizm için de doğurduğu sonuçlar olmuştur: Marksistlerin sanayi kapitalizminin gelişmesine verdikleri öncelik Batı Avrupa deneyimini evrensel bir deneyime dönüştürmüştür. Belirli tarihsel deneyimler dolaylı olarak bu Avrupa deneyimine karşı mesafe alıyorlardı.

Chakrabarty'nin savı muhtemelen bu kitabın Türkiyeli okurları için tanıdık gelecektir. *Sınıf Mücadeleleri*'nde pek çok imgesel ve yaratıcı düşünce ele alınmasına karşın büyük ölçüde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika bağlamları öne çıkmıştır. Bunların çoğu açık açık buna aracı olsalar da olmasalar da bu bağlamlar örtük bir biçimde evrensel olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda bir bağlamdan ötekine doğru gerçekleşen düşünce akışı düşünsel yaşamın bütünleyici bir parçasıdır ve böylesi hareketlerin içerisinde düşüncelerin değişmesi zorunludur. Edward Said iki etkili yazısında (1983, 2002) bu türden yer değiştirmelerini kuramın *seyahat etmesi* olarak tanımlamıştı ve kuramın bir alandan diğerine doğru hareket ederken ya yaşamsallığını kaybedeceğini ya da yeniden alevleneceğini iddia etmişti. Seyahat eden kurama dair düşünürken Said'in aklında özel bir örnek vardı: Macar Marksist Georg Lukács'ın oldukça farklı düşünsel kültürlerde çalışan pek çok düşünürün –Lucien Goldmann, Raymond Williams, Theodor Adorno ve Frantz Fanon– düşünceleri üzerine kendi fikirlerini uyarlaması. El-

bette Said'in görüşü çok daha geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Ona göre seyahat eden kuramın "yolculuğu", "20. yüzyıl sonlarının düşünsel yaşamında merkezî bir yere sahipti." Türkiyeli okurların 21. yüzyılın başında *Sınıf Mücadeleleri*'ndeki düşünceleri sorgulaması da bu yolculuğun bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

Eley, Geoff. (2007) "Historicizing the Global, Politicizing Capital: Giving the Present a Name", *History Workshop Journal* (63): 154-188.

Said, Edward. (1983) "Travelling Theory", *The World, the Text, and the Critic* içinde, Cambridge, MA: Harvard University Press.

—. (2002) "Travelling Theory Reconsidered", *Reflections on Exile and Other Essays* içinde, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Giriş

"Sınıf" kavramını sürekli kullanırız; ne var ki onunla sayısız şeyi kastederiz. İlk elde sınıf kavramı kariyer çizgimizi, okuduğumuz okulları, oy verdiğimiz partiyi, konuşma biçimimizi, sürdüğümüz arabayı, giydiğimiz kıyafetleri, yediğimiz yemekleri, dinlediğimiz müzikleri, zevk aldığımız sanat eserlerini ve bizi heyecanlandıran sporları içerebilir. Çok daha soyut olarak ise statüyü veya geliri, eğitimi veya işi, yaşam tarzını veya toplumsal konumu, grup dayanışmalarını veya çatışmalarını içine alabilir. Sınıfsal bölünmeler üretim ilişkilerine, pazara ulaşmaya, bir statü hiyerarşisine ya da kültüre dayandırılır. Sıklıkla görüldüğü üzere, sınıfsal bölünmelerin bölünmenin başka biçimlerinden –ırka, toplumsal cinsiyete özgü bölünmelerden ya da bölgesel, etnik, dinsel ve diğer bölünmelerden– nasıl ayrılacağını söylemek oldukça güçtür. Sınıflı toplumlar durağan ya da çatışmayla dolu olarak görülebilir. Bunları anlama biçimimiz daima siyasidir; ancak onlardan çıkardığımız siyasi anlamlar muazzam bir çeşitlilik gösterir. Bu nedenle radikal kuramcı ve eylemci Karl Marx'a (1818-1883) göre sınıf mücadeleleri ni-

hai olarak komünizmin zaferinin bir işaretiyken, şair Matthew Arnold'a (1822-1888) göre sınıfsal bölünmeler kültürel seçkinlerin müdahalesi olmazsa eninde sonunda anarşiye yol açar. Kısacası, "sınıf"ın anlamını belirlemek ya da sınırlarının ne olduğunu bulmak oldukça zordur. Sınıf kavramını zorunlu ama örtük buluyorum.

Hızlanan bir küreselleşme, hızla çoğalan çokuluslu şirketler ve dizginlenemez bir serbest piyasa kapitalizmi çağında yaşıyoruz. Eğer gazete okuyorsak, belirli toplumlarda artan bir gelir ve yaşam tarzı eşitsizliği olduğu gerçeği yüzümüze sert bir şekilde çarpar; kaldı ki bir bütün olarak dünyanın farklı bölgeleri arasında da görülür bu durum. İktisatçı Paul Krugman Amerikalılar arasında büyüyen gelir eşitsizliği konusunda kalem oynattığı yazısında ABD'nin ikinci "Altın Çağı"na (Krugman 2002) girdiğini dile getirmişti. 1970'te Amerika'da vergi ödeyenlerin en tepesinde bulunan 0,01'lik kesim toplam gelirin 0,7'lik bir kısmına sahipti ve ortalama gelirin tam 70 katını kazanıyorlardı. Aynı grup, takvimler 1998 yılını gösterdiğindeyse toplam gelirin yüzde 3'üne sahipti. Bu da şu anlama geliyordu: En zengin 13.000 aile, 20 milyon yoksulun kazandığını kazanıyordu ve servetleri de ortalamanın 300 katı kadar büyümüştü. Bu sırada, 1997'de yayımlanan bir Dünya Bankası raporuna göre 1970'te dünya gelirinin küresel paylaşım oranı, en zengin ülkelerin başı çeken yüzde 20'lik kısmında 73,9 iken, 1989'da bu oran 82,7'ye yükseldi. Dünyanın en yoksul ülkelerinin yüzde 20'lik kesimi ise 1960'ta 2,3'lük bir orana sahipken, bu değer 1989'da 1,4'e düştü (Seabrook 2002: 79).

Sınıfsal bölünmeleri gelir eşitsizliğiyle bir tutan sağduyulu tanım kullanıldığından beri, geçtiğimiz çeyrek yüzyılda mevcut eğilimler içerisinde sınıf analizinin giderek çekici bir konu haline geldiği düşünülebilir. Aslına bakılırsa bunun tam tersi doğru: Sınıf kavramı, en azından insan bilimleri ve

sosyal bilimler alanında bir kriz içerisinde. Toplumsal cinsiyet, ırk, postkolonyalizm (sömürgecilik-sonrası) ya da milliyetçilik üzerine bir kitap yazmayı düşünsem, muhtemelen bu anahtar kavramımın genişleyen etkisine odaklanırdım. Sınıf üzerine olan bir kitapsa başka bir hikâye anlatır. Tarihin alanında sınıf, 1960'larda ve 70'lerde oldukça etkili olan tarihyazımındaki devrimde, "yeni" toplum ve emek tarihi içinde merkezi düzenleyici bir düşüncedir. Aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan değişimleri anlamaya çalışan seçkin bir toplumbilimci grubu için de "sınıf" oldukça önemlidir. Tarihçiler arasında sınıf yorumları (daha genel olarak toplumsal tarihle birlikte) son zamanlarda çeşitli karşı çıkışlara konu olmuştur. Bu aynı zamanda toplumbilim için de geçerlidir; *The Death of Class* [*Sınıfın Ölümü*] (Pakulski ve Waters 1996a) türünden başlıklar oldukça çarpıcıdır. Eğer sınıf kendi içinde ölmediyse, kitabın tasavvur ettiği uğrak önemli bir şeydir. Kitabımın adı, ikili bir anlamı barındırıyor. *Sınıf Mücadeleleri*, tanımlamaya çalıştığından, yani mücadele halinde olmaktan ziyade bunun bir kavram olduğunu ileri sürerken, sınıf kuramındaki anahtar bir düşünceye –sınıf mücadelesinin Marksist anlayışına– gönderme yapıyor. Sınıfın ölümü hakkında bağıra çağıra yapılan çığırtkanlıkların abartılı olduğuna inanıyorum. Şüphesiz sınıfın tarih ile toplumbilimdeki –aynı zamanda antropoloji, felsefe, kültürel çalışmalar ve siyaset bilimindeki– konumu ziyadesiyle azalmıştır. Bunun nasıl ve neden olduğuysa bu kitabın temel konusudur.

Sınıf krizi

Kriz, Marksizme başvurmaktan vazgeçilmesinde ve bu vazgeçişin kimi varsayımlarını paylaşan bir dizi düşüncede kökleniyor. Savaş sonrası sınıf kuramı ve analizi üzerine çalışan

bütün yazarlar şüphesiz Marksist değilse de, Marksist gelenek onların akademik çalışmalarının şekillenmesi üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahipti. Bu etki, hiçbir suretle Sovyetler Birliği'yle birlikte anılan Ortodoks Marksizm ve dünyanın hemen her yerindeki Komünist partiler değildi. Onların yetkeciliği ve toplum ile tarihe yönelik –genellikle "ekonomizm" olarak anılan– dar iktisadi bakış açısı, çoğunlukla küçümseme ve saldırıya konu olmuştur. Bu eleştirel bir Marksizmdi: Marx'ın sıkça başka düşünsel geleneklerle kesişen düşünceleri geliştirildi, gözden geçirildi ve sorgulandı. Marksist gelenekle girilen bu eleştirel diyalogun ruhunu yakalayan kültürel kuramcı Stuart Hall, eleştirel Marksizmi şöyle tanımlıyor: "Marksizmin sınırları içinde bir kol mesafesinde çalışmak, Marksizm üzerine çalışmak, Marksizme karşı çalışmak, Marksizmle birlikte çalışmak, Marksizmi geliştirmeyi denemek için çalışmak" (Hall 1992: 279).

Doğrudan ya da dolaylı olarak Marx'ın yazılarından türetilmiş olsun ya da olmasın, insan bilimleri ile toplum bilimlerinde sınıf kuramı ve analizi, nesnel sosyo-ekonomik yapı ve onun tarafından şekillenen bilinç ile eylem biçimleri arasındaki ayrım üzerine kurulmuş ikili bir yapı arz eder. Uzmanlar, bilinç ile eylem temelinde belirlenen, genişletilmesi konusunda hiçbir şekilde anlaşamadıkları bu materyalin üzerinde çeşitli disiplinler içerisinde çalışıyorlar. Aslında Marx'ın kendine özgü altyapı ve üstyapı metaforu vasıtasıyla kurduğu ilişkinin içeriğine baktığımızda bunun oldukça tartışmalı, ihtilaflı ve sorunlu olduğunu görürüz. Bununla birlikte, Marx'ın terminolojisini kullanırsak, deneyim aracılığıyla düşünülen "toplumsal varlık"ın "toplumsal bilinç"in temelini oluşturduğu ya da daha özgül biçimde toplumun (ve toplumun barındırdığı ekonomik ilişkilerin) kültür ve siyaseti anlamakta (tersi değil) bir anahtar görevi gördüğü konusunda bir uzlaşı vardır. Bu çerçeveden bakıldığında sı-

nıf da ikili bir yapı içinde görülmektedir. Bilinç tarafından şekillenen bir toplumun sınıf yapısı aynı zamanda eşitsizlik ve hiyerarşi biçimleri üretir, ki bu durum davranışı anlamak için anahtar işlevi görür. Birisinin sınıf yapısı içerisindeki konumu öz-çıkarını şekillendirir. Sınıf bilincinin gelişmesi, deneyim ve içinden çıktığı kolektif eylem aracılığıyla bu çıkar konusundaki farkındalıktan doğar. 1960'lar ve 70'lerde sınıf kuramı ve yorumuyla ilgilenen akademisyenler arasında sınıf bilincinin belirli biçimlerinin doğrudan, mekanik ya da otomatik bir şekilde sınıf ilişkilerinden türemiş olabileceği konusunda kafalarda asla soru işareti yoktu. Aslında söz konusu uzmanlar, onları dolayımlama konusunda kültür ve siyasetin merkezî bir rol oynadığını kavramışlardı. Ne var ki sınıf yapısının nihai olarak belirlenmiş olduğunu varsayıyorlardı. Ayrıca bu kişilerin çoğu kendilerini örtük veya açık şekilde sınıf bilincinin biçimlerinin –özellikle de işçi sınıfı örneğinde– (Marksizm içinde tahayyül edildiği şekliyle) neden bozguna uğrayacağını açıklamak zorunda hissediyorlardı.

Yapı ile bilinç arasındaki bu ayrım, bu modelin geliştirilmesi için bir temel olmuştur; ancak bu ikicilik, içerdiği potansiyel anlamlar dizisine haksızlık etmek gibi güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Ira Katznelson'ın sınıf kavramının anlamlarını araştırdığı *Working-Class Formation: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States* (1986) başlıklı kitabını inceleyerek bu karmaşıklıkların bazılarına göz atabiliriz. Katznelson dört tanım önermektedir. Birincisi, bir sistem olarak kapitalizme (ya da potansiyel olarak öteki üretim tarzlarına) içkin olan sermaye ve emek arasındaki tamamen eşitsiz yapısal ilişkiye işaret eder. Bu tanım, gündelik yaşamlarında karşı karşıya gelen bireyler ile gruplar arasındaki ilişki çokluğunun soyutlamasından çıkar. Katznelson, bunu "deneyim-mesafesi" olarak tanımlamaktadır.

İkinci tanımsa somut toplumsal biçimlendirmeler içindeki gerçek insanlar tarafından deneyimlendiği şekliyle "toplumun sosyal örgütlenmesi"ne göndermede bulunur. Bu tanım da yapısaldır; ancak çok daha az soyut, daha az kapsamlıdır. Buna örnek olarak işyerindeki sosyal ilişkiler, emek piyasasının yapısı, iş ile ev arasındaki bağlantılar ve mekânın düzenlenişi –sözgelimi, işçi sınıfı mahalleleri– verilebilir. Bu ilişki türlerinin örüntülerini belirlemek suretiyle İngiltere, Fransa ve ABD'de farklı sınıf yapıları olduğunu söylemek olanaklı hale gelir. Sınıfın bu ilk iki tanımı açık olmalarına karşın analitik ifadelerdir; son iki tanım ise dahil oldukları sınıfa özgü eylemek için "oluşturulmuş gruplar"ın eğilimlerine işaret eder. Üçüncü tanım, bir grup insanın toplumsal sisteme ilişkin ortak bir anlayış geliştirme ve sınıf ilişkileri deneyimlerinin (ikinci tanım) bir sonucu olarak bir dizi değeri paylaşma çabasıyla gerçekleşen bir süreci ifade eder. Dördüncü tanımda ise sınıflar paylaştıkları değerlerden çıkan kolektif eylem tarzları aracılığıyla tanımlanırlar. Bu dört kademeli şemada ortaya konduğu üzere, Katznelson hiçbir şekilde sınıfın "doğal ilerlemenin bir dizi zorunlu aşaması" aracılığıyla ortaya çıktığını öne sürmez. Katznelson'ın dikkati çektiği üzere: "Her düzeyin içeriği hakkındaki sorular ile düzeylerin arasındaki bağlantılar hakkındaki sorular, sınıfın oluşum analizinin merkezini oluşturur" (Katznelson 1986: 22).

Eğer Katznelson'ın yaklaşımı ikili yapının tamamen aşılmasıysa, bu aynı zamanda sorunlu varsayımlardan bazılarının sürdürülmesi anlamına gelir. Kathleen Canning'in dile getirdiği üzere Katznelson'ın sınıf oluşumunun temelini sağlayan şey olarak üretime bakışı, özellikle ekonomik terimler içinde tanımlanmıştır. Sonuç olarak "devlet, kültür, ideoloji, toplumsal cinsiyet, hukuk ve din, üretimin kurucu öğelerinden ziyade müdahaleci değişkenler olarak görülmektedir" (Canning 1992: 743). Buna ilaveten, insanın et-

kinliği ve kolektif eylem yalnızca maddi toplumsal koşullara birer yanıt olarak görülmüş, böylelikle bu şartları şekillendirmedeki potansiyel rolleri göz ardı edilmiştir. Canning'in düşünceleri toplum ve sınıf ikili modelinden yola çıkan bir eleştiri tadı vermektedir.

1960'larda ve 70'lerde tarihçiler ve toplumbilimciler, aynı ikili modelin varsayımlarını paylaşarak sınıf kuramının ve yorumlanmasının yaygınlaşmasıyla ve yeniden çalışılmasıyla uğraşıyorlardı. Ne var ki bu tarihçi ve toplumbilimciler sınıfın farklı biçimlerde dallanıp budaklandığını keşfettiler. Kabaca söylersek, toplumbilimdeki en yaratıcı çalışmalardan bazıları yapısal konum, yaşam fırsatları, bilinç ve kolektif eylem arasındaki bağlantılarla ilgili sorulara verilecek yanıtların bir önkoşulu olarak nesnel sınıf ilişkilerinin (birinci ve ikinci tanım) çok yönlü haritalandırmalarının geliştirilmesiyle yapılıyordu. En önemlileri John Goldthorpe ve Erik Olin Wright olan bu toplumbilimciler, yürüttükleri büyük ölçekli araştırmalara dayanan kuramsal modellerini ayrıntılı olarak geliştirip tasnif ettiler.

Perdenin öteki tarafındaki tarihçilerse sınıfın biçimlenmesi ve deneyimlenmesi süreci (üçüncü ve dördüncü tanım) üstüne çalıştılar. Bu çalışma, "bütün tarih"i "aşağıdakiler"in ya da "alttakalmışlar"ın bakış açısı temeline dayandırarak yazma çabasında olan yeni bir toplumsal tarih ve emek tarihinin sınırlarının belirlenmesine yardımcı oldu. Tarihin böyle kavranması, E. P. Thompson'ın toplumun ve tarihin Marksist ve maddeci bir anlayışla ele alınarak işçi sınıfının tarihini yeniden yazma çabasını gösteren, ilham verici *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* (*The Making of the English Working Class* [1963] 1968) başlıklı çalışmasına çok şey borçludur. Thompson'ın vurgusu, maddi temelin, sınıf bilincinin insanın eylemlilik gücüne duyulan sarsılmaz inanç üzerinde temellendiği varsayımını açıklayamayacağı yönündedir.

Thompson'ın –ve aynı biçimde çalışan öteki tarihçilerin– etkisi, tarihsel uzmanlığın önceliklerinin yeniden şekillenmesine yardımcı olmasında öne çıkmıştır. Böylelikle sınıf ilişkileri ve sınıf mücadelesi tarihsel analiz için yeni nesneler üretmiştir. Bu tarihçiler, tarihsel aktörler olarak sayılanların kapsamını önemli ölçüde genişletmişlerdir. Ayrıca Marx'ın *Komünist Manifesto*'daki bütün tarihin sınıf savaşımı tarihi olduğu yollu ünlü savını genişleterek bir bütün olarak tarihsel anlatıyı anlamak için temel kavramlar üretmişlerdir.

Sınıf araştırmasına ve sınıfın biçimlenmesine epeyce uzak durmuş olan tarihçi ve toplumbilimcilerin birbirleriyle akışkan bir diyalog içinde olduklarını iddia etmiyorum. Tabii ki aralarında çatışmalar ve gerilimler vardı. Kimi toplumbilimciler tarihçilerin sınıf algısını kuramsal açıdan yetersiz bulurken, tarihçiler de sık sık sınıf üzerine kaleme alınmış toplumbilimsel yazıları tarihsellikten yoksun (*ahistorical*) olarak görmüşlerdi. Tüm bunların ötesinde benim iddia ettiğimse, tarihçilerin ve toplumbilimcilerin 1960 ve 70'li yıllarda sınıfı anlama ve sınıf bilinci konusunda incelikli ve detaya inmiş kesin (ancak farklı) katkılar yapmış olduklarıdır. Dolayısıyla, bu ikili karşıtlığa dayanan modelin çatırdamaya başladığı konusunda uzlaşmaya varıldığında, bunun artçı dalgaları her iki disiplinde de hissedildi.

Genel olarak iki türden eleştiri toplumun bu ikili karşıtlık çerçevesinde anlaşılması karşısında konum aldı. İlkinde, eleştirmenler sınıf anlatılarına uygun olan merkeziliğin kimliğin öteki biçimlerini marjinalleştirdiğini öne sürdüler. Bu bakış açısı son 35 yılda gerçekleşen siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişikliklerle doğrudan ve dolaylı bağlantılar içermektedir. Bu değişikliklerin kısa bir listesi yapılırsa, gelişmiş kapitalist toplumlarda imalat sektöründen hizmet ekonomisine doğru bir değişim gerçekleşmesi; endüstriyel işçi sınıfının çöküşü; yeni sağın yükselişi ve onun

peşi sıra gelen solun krizi bu listede kendine yer bulur. En önemlisi de feminizmin, çevreciliğin, eşcinsellerin haklarının, ırkçılık karşıtlığının, dinsel, ulusal ve etnik hakların çeşitli savunularının giderek merkezileşmesidir. Ortaya çıkan bu postmodern ve küreselleşmiş dünyada, böylesi politikaların yükselişe geçmesi kimliğin kendi içinde nasıl anlaşıldığına ilişkin değişikliklerden ayrılamaz. Kimliğin anlaşılmasında onun sabit ve değişmez olarak algılanmasından çoklu, melez ve akış halinde olarak kavranmasına doğru bir değişim yaşanmıştır. Kültürel çalışmalardaki ve toplumbilim alanındaki uzmanlar, kimlik kavramının çok boyutluluğunun kuramsallaştırılmasını öne çıkarmaktadırlar; tarihçiler ise benzer bir biçimde kimliğin geçmişte sınıf anlatılarında kabul edildiğinden çok daha karmaşık olduğunu savlamaktadırlar. Tüm bu alanlarda çalışan uzmanlar, bireylerin yapısal konumlarından ötürü bir sınıfa ait olabileceğini ve sınıf bilinci tarafından şekillendirilen ya da sınıf bilincine yol açan pratiklere katılabileceklerini öne sürmektedirler. Ama onlar da aynı şekilde toplumsal cinsiyetleri, ırkları, etnik aidiyetleri, bölgeleri, milliyetleri ve benzer pek çok şeye göre tanımlanıp inşa edilirler. Buna göre sınıf, kimliğin tanımlanmasında (*identification*) pek çok yöntemden yalnızca bir tanesidir: Sınıf ne bir tecrit etme olarak ne de ayrıcalıklı bir statü olarak görülebilir. Sesinin gürlüğü tarihsel konjonktürde rol oynayan çeşitli güçlere bağlıdır.

İkinci eleştiri ise sınıf modelinin bilgikuramsal temellerine meydan okuyan ve sınıfın içinde köklendiği toplumu daha geniş bir çerçevede anlamaya çalışan sayısı sürekli artan akademisyenlerden geldi. Burada yürütülen eleştiri, özellikle kültürel çalışmalar, tarih ve edebiyat eleştirisi alanındaki "dilsel dönemeç"in etkisi altındaydı. Dilsel dönemeç, yapısalcılığın çeşitli kolları ile özellikle postyapısalcı düşüncenin kestirme bir tanımlamasıdır. Genellikle –ama her zaman de-

ğil– postmodern bir duyarlılığın parçasını oluşturur. Bu konuma göre, dil basit bir biçimde insan deneyiminin bir yansıması değildir; dil, insan deneyiminin oluşmasında kurucu bir rol oynar. Bu düşünce, nesnel yapının çıkarların ve sonuçta bilincin belirli biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olduğu yollu düşünceye meydan okur. Sonuç olarak, dilsel dönemecin mantığı ikili karşıtlık modelinin sağduyusunu tersyüz etmektir. İlk elde çıkarlarımıza yönelik kavrayışımızdan kaynaklanan deneyimin ve bilincin dilsel açıdan düzenlenmesi aracılığıyla oluşur bu mantık. Nesnel yapı olarak algıladığımız şey, (Cornelius Castoriadis'in ifade ettiği biçimiyle) "toplumsal imgelem"in etkisi olarak ortaya çıkar. Postyapısalcılar, toplumu anlama arayışından tarihsel aktörlerin bunu nasıl temsil ettiğini kavrama çabasına doğru bir vurgu değişikliğinin savunuculuğunu üstlenirler.

Toplumsal tarihin bu şekilde düşünülmesinin doğuracağı sonuçlar, bu alanın tam da dayandığı temele meydan okumasıyla özellikle dillendirilmiştir. Etkileri tepe noktasına ulaştığında toplumsal tarihçiler toplumun maddi bir temelde anlaşılmasına dayanan "bütüncül tarih"in üretilmesini konuşmaya başlamışlardı. Pek çok bakımdan bu rüya, toplumsal tarihin sayısız alt-disipline bölünmesi örneğinde olduğu üzere, dilsel dönemecin bağımsızlığının çökmesi anlamını taşıyordu. Ne var ki "toplumsal" olandan "kültürel" olana –toplumsaldan kültürel tarihe– doğru yaşanan bu değişim, pek çok uzmanın ilgisini tarihsel aktörlerin anlamı nasıl üretebileceğine yöneltmesiyle parçalanmayı hızlandırdı. Toplumsal-tarihsel anlatılar içerisinde sınıf gibi sık sık düzenleyici bir rol üstlenen bir kategori, sınıf kuramı ve analizini düşünme eğiliminin bir parçası olarak çarpıcıydı. Yeni kültürel tarih, sınıf bilincini nihai olarak nesnel açıdan gerçekliği kanıtlanabilir bir yapıya kökleşmiş olarak görmekten ziyade sınıfı dil ve söylem tarafından üretilen, son

kertede kültürel bir inşa, bir temsil biçimi olarak görüyordu.

Burada kısaca ele aldığım iki eleştiri analitik açıdan birbirinden farklıdır; ancak pratikte sık sık birbirleriyle yolları kesişir. Bu durum özellikle, postyapısalcılıktan etkilenmiş ve kimliği basit bir biçimde çokboyutlu olarak görmenin ötesine geçen feminist araştırmacılar için geçerlidir. Bu feminist uzmanların bakış açısına göre kimlik fark(lılık)lar sisteminden, dil ile kültürün üretiminden ve onları tahakküm altına alan iktidar ilişkilerinden üretilir (Joyce 1995a: 5). Buna göre, kimlik sürekli oluşmakta ve yeniden oluşmakta, karşıtlıklar tarafından parçalanmakta ve asla tamamen sabit kalamamaktadır. Böylesi bir kavrayış, grupları açık seçik dile getirilmiş amaçları ve isteklerine uygun şekilde tutarlı ve tamamen biçimlenmiş olarak gören toplumsal tarihçilerin eğilimlerinin altını oymaktadır. Aynı zamanda, kültürel olarak üretilmiş söylem sistemlerinin iç içe geçmiş sınıf ve toplumsal cinsiyet kimlikleri yarattığını savlamayı olanaklı hale getirmektedir.

Önümüzdeki yol

Sonraki bölümlerde bu eleştirilerin ve onların akademik çalışmalar için doğuracağı sonuçların ayrıntılarına gireceğim. Öncelikli odağım bu eleştirilerin tarih alanındaki etkileridir. Çünkü öteki disiplinler savaş sonrası sınıf kuramının geliştirilmesinde merkezî bir rol üstlenirler, aynı türden meydan okumalar tarafından etkilenirler ve giderek disiplinlerarası hale gelen dünyamızda disiplinler arasındaki sınırlar gitgide bulanıklaşıyor. Öteki alanlara –özellikle toplumbilim ve kültürel çalışmalara– baktığımda da durum pek farklı değil. Yapılan çalışmaların çeşitli türlerini araştırıyorum: sınıf kuramına ışık tutan uzmanlaşmış çalışmalar, sınıf hakkında özgün biçimlerde düşünmeyi sağlayacak ye-

ni kuramsal düşünceleri kullanan çalışmalar ve risk altında olanın ne olduğunu daha iyi anlamamızı sağlayacak fırsatları yaratan akademik tartışmalar. Bütün bunları yapmaktaki amacım, okuyuculara günümüzde insan bilimleri ve sosyal bilimler alanında sınıf kavramının önemi hakkında kendi düşüncelerini oluşturmalarına ve sınıf hakkında neyin nasıl yeniden düşünülüp düşünülemeyeceğini ele almaları için kendi anlayışlarını geliştirmelerine yönelik fırsat sağlamaktır. Bu amaçla, sık sık önemli isimlerin çalışmalarına ilişkin eleştirileri ve tartışmaları ele alarak düşüncelerinin sınırlarını gösterirken, bu şahsiyetlerin kendi adlarına konuşmalarına da izin vereceğim. Uygun gördüğüm bu yöntemin kendi görüşlerimi duyurmama engel oluşturmayacağını düşünüyorum.

İzleyeceğim yol için bir bağlam oluşturmak umuduyla yazar olarak konumum hakkında bir çift laf etsem fena olmaz. E. P. Thompson'ı (1924-1983) okumak, soldaki pek çok tarihçi gibi benim de yaşamımı değiştirdi. Toplumsal olmaktan ziyade düşünsel yanı ağır basan bir tarihçiyim ve ilk ilgimi çektiğinde –daha sonra hakkı teslim edilse de– *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* yazarın *magnum opus*'u* değildi. Kuramsal ve tarihsel açıdan Perry Anderson ve Tom Nairn gibi yoldaş İngiliz Marksistlerin yoğun eleştirilerine maruz kalmıştı. "The Peculiarities of the English" ([1965] 1978) ile başlayan tartışma bir süre daha devam etti. Thompson'ın sosyalist hümanizmini, kültürel Marksizmini, siyasi eylemciliğini ve ütopyacı özlemlerini; kısacası en başından bu yana kuramla pratiği kaynaştırma çabasını izliyordum. Thompson'da ilgi duyduğum şey, daha sonra gözden geçirilmiş biçimi *Cultural Marxism in Postwar Britain: History, the New Left and the Origins of Cultural Studies* (Dworkin 1997) adıyla basılan tezim için bana itici bir güç sağlamasıydı. İngiliz solcu aka-

(*) Temel yapıtı, başyapıtı – ç.n.

demisyenler hakkında söylemek zorunda olduğum şeylerin çoğunu bu kitaptan alıyorum.

Aslında tez projem başlangıçta tasavvur ettiğimden epey farklı biçimde sonuçlandı; sonuçta ortaya çıkan şey, ilk düşündüğüm şeyle küçük bir benzerlik taşıyordu. Çalışmamın yarısındayken, kültürel çalışmaların öncü isimlerinden –Thompson'la ilk karşılaşmamla karşılaştırıldığında beni en az onun kadar derinden etkileyen– Stuart Hall (1932-) tarafından 1983 yılında verilmiş bir dizi derse ulaştım. Kendisi de Thompson'dan etkilenmiş olan Hall, 20. yüzyılın çalkantılı geçen son birkaç on yılını (en azından bana göre) uygun bir biçimde ele alan düşünsel bir bağlanma tarzı geliştirmişti. Diğer şeylerin yanı sıra Marksizme olan bağlılığı, Louis Althusser'in (1918-1990) ve özellikle Antonio Gramsci'nin (1891-1937) düşüncelerinin bir uyarlamasıydı. Hall'un çalışması gerçekleşmiş olan önemli düşünsel ve siyasal değişimlerle yüzleşmek için yaratıcı bir uzam sağlıyordu: Feminizm, postmodernizm ve postmodernlik, postyapısalcılık, çokkültürcülük, yeni sağ, eleştirel ırk kuramı, post-Marksizm, postkolonyal kuram, küreselleşme ve diğerleri. Aynı zamanda, savunduğu eylemcilik biçimi farklı olmasına karşın, Hall siyasal açıdan en az Thompson kadar etkindi.

Düşünsel çizgimin bu oldukça yoğunlaştırılmış ve elverişli açıklamasındaki temel nokta aynı anda hem toplumsal tarihin hem de kültürel çalışmaların peşinden gitmiş olmamdır. Bunlara belirli bir mesafeden, düşünceyi öne çıkaran bir tarihçinin bakış açısından bakıyorum. Bu noktadan sonra söz konusu konumdan yazmaya devam edeceğim. Amacım basit bir biçimde tarihsel ve diğer akademik yazıları özetlemek, kuramsal ve tarihyazımsal tartışmaları hap haline getirmek değil. Tarihçilerin çoğunlukla arşivlerde taradığı kaynaklar konusunda eksikliğimin farkında olmama karşın, tarihsel bağlamı içerisinde sınıf üzerine yeni bir çalışma-

nın yönünü belirleyen günümüzün düşünsel tarihini yazmayı amaçlıyorum. Sınıf kuramı ve dayandığı varsayımları, (gevşek bir biçimde düşünülmüş olsa da) modernliğin temsilinin önemli bir boyutu olarak görüyorum; ancak aynı zamanda anlama arayışında olan tarihin bir parçası olarak da görüyorum. Bu bakış açısından, sınıf kavrayışlarındaki (ve bu kavrayışların eleştirilerindeki) değişimler, daha geniş bir ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel değişim tarafından şekillendiriliyor. Bu değişimler aynı zamanda sınıf söylemine içsel olan düşünsel savın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Kısacası, sınıf hakkındaki düşünceler ile bu düşüncelerin tanımlamaya çalıştığı gerçekliğe ve sıklıkla derinlemesine iç içe geçmiş dönüşümlere bakıyorum.

Söz konusu düşünsel tarihi kavrarken, çalışmanın güncel çerçevesini oluşturan geniş bir bakış açısı yakaladım. Örneğin, bu beni "madun" gruplar (bkz. Sekizinci Bölüm) konusunda yapılmış çalışmalara bakmaya yöneltti. Madun kavramı modern endüstriyel koşulların baskın olmadığı koşullarda sınıfı yeniden ele almanın yollarından birisidir. Kavram aslında ilk olarak Gramsci tarafından İtalya'nın kırsal bölgelerindeki toplumsal ve siyasal dinamikleri anlamak için kullanılmıştı. Güncel çalışmalarda ise Güney Asyalı akademisyenler tarafından kolonyal bağlamda benzer durumları anlamak için kullanıldı (bkz. aşağısı ve Sekizinci Bölüm). Bunun yanı sıra, sınıf kavramına diğer toplumsal ve kültürel boyutlarla –özellikle ırk ve toplumsal cinsiyetle– ilişkisi içinde bakıyorum; bu diğer boyutlar kendi görüşlerince kapsamlı literatürlerini oluşturduklarından ilgilendiğim konunun sınırlarının belirginleşmesi için de bir meydan okuma işlevi görüyor. Amacım bu metinleri ve tartışmaları, kimi zaman kısaltılmış, bir noktada yoğunlaştırılmış ve stratejik açıklamaları da içeren sınıf kuramı ve analizi açısından önemlerine göre çözümlemek. Bazen de asıl sınırlarını daha iyi gös-

termek için sınıf kuramının sınırlarını sınayan çalışmalar üstüne tartışmalar yürütüyorum.

Elbette sınıf anlayışları toplum ve tarihe ilişkin daha geniş görüşler içerisine derin biçimde yerleşmiştir ve böylelikle onlara odaklanmak toplumbilimsel ve tarihsel çalışma içinde "toplumsal"ın statüsünü ele almayı da içinde barındırır. Tarihçilere göre bu bağlantılar hakkında düşünmek, yeni toplumsal tarihin ve onun yüzleştiği zorlukların yörüngesini düşünmeyi de içerir. Bundan sonraki bölümlerde en çok dikkat edeceğim konu, toplumsal tarihin sık sık kendisine de dayanak oluşturan sınıf modelinin üstesinden nasıl geleceğidir. İngiliz bir tarihçi olarak –ve İngiliz akademisyenler sınıf yorumlarını dile getirme konusunda çok önemli olduklarından– İngiliz toplumsal ve kültürel tarihi benim anlatımda merkezî konumu işgal ediyormuş gibi görünüyor. Ama aynı zamanda İngiltere'nin ötesine geçip Fransa, Hindistan, İrlanda, Latin Amerika ve Amerika Birleşik Devletleri hakkındaki akademik çalışmalara da (çeşitli derecelerde) odaklanıyorum. Bu kitabın yazılış aşamasında, çok azından haberdar olduğum bütün bir literatürü keşfettikçe ve bu konuda yetkinleşmek için daha önümde alınacak çok yol olduğunu gördükçe kendimi düşünsel açıdan epeyce yetersiz bulduğum anlar oldu. İronik bir biçimde, araştırmamın sınırlarımı coğrafi açıdan genişlettikçe, İngiliz kültürel Marksistlerinin ülke içindeki ve dışındaki çalışmalarının süregelen önemi hakkında daha çok bilgi sahibi olmaya başladım. Özellikle de Thompson'ın mirası bu kitabın ana temasıdır. Aynı zamanda İngiliz toplumsal ve emek tarihinin –ve daha genel olarak İngiliz tarihinin– bir zamanlar olduğunun tersine artık tarihsel tartışmalarda –İngiltere'nin gerilemesi sonucunda ve Marksist anlatıyı da içeren Avrupalı tarihsel anlatıların merkezsizleşmesinin bir parçası olarak– merkezî bir rol oynamadığının farkına vardım. Güney Asyalı tarihyazı-

mını anlama çabam, bu eğilimi kabul ettiğimi gösterir. Bu karşılaşmadan pek çok şey öğrendim; ancak kesinlikle uzman olduğumu savlayamam.

Kitap bu girişe ek olarak sekiz bölümden ve sonuçtan oluşuyor. Üç kısma ayrılıyor. İlk kısım, güncel tartışmaların ve eğilimlerin anlaşılmasını sağlayacak tarihsel bir bağlam sunan iki bölümden oluşuyor. Birinci Bölüm, sınıf kuramcılarının en etkili iki ismi olan Karl Marx ve Max Weber'in (1864-1920) düşüncelerine odaklanarak 18. ve 19. yüzyıllarda sınıf hakkındaki düşüncelerin ortaya çıkmasını ele alıyor. Buradaki temel amacım, okurların sınıf kavrayışlarını daha iyi anlaması için sınıf kuramının "sınırlar"ını ve üzerindeki "baskılar"ı ortaya koyarak gelecekteki değişimler için bir zemin sağlamak. Marksist ve Weberci yaklaşımların, sınıf kuramında iki temel ekseni oluşturduğunu ve toplumsalın doğası hakkında ortak varsayımları paylaştıklarını öne sürüyorum. Bu iki yaklaşım nesnel ile yapısal ilişkilere ve bunlardan kaynaklanan öznel veya grup-bağlantılı etkinliklere göre birbirlerinden ayrışırlar. İkinci Bölüm, savaş sonrası kapitalizminin ve (özellikle de "aşağıdakiler"in tarihi açısından) yeni toplumsal tarihin koşulları içerisinde sınıf kavramının haritasını çıkaran İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki toplumbilimsel çalışmalarda somutlaşmış haliyle sınıf kuramının yeniden ele alınmasını merkeze alıyor. Daha önce iddia ettiğim üzere bu iki eğilimi, bir bütün olarak toplum hakkında örtük ortak varsayımları paylaşan, sınıf yapısı-sınıf bilinci modelinin farklı boyutlarının keşfedilmesi olarak görüyorum.

Kitabın ikinci kısmı ise sınıf yorumlarının postmodern ve postyapısalcı eleştirilerine odaklanıyor. Üçüncü Bölüm, Marksist-esinli araştırmaları hesaba katıp zorluklara belirli göndermeler yaparak bu eleştirilerin ortaya koyduğu yeni düşünsel ve siyasal manzaraya genel bir bakış sunmakta-

dır. Dördüncü ve Beşinci Bölüm tarih yazımına odaklanıyor. Dördüncü Bölüm'de –19. yüzyıl emek ve Fransız devrimci tarihyazımındaki güncel eğilimlere yoğunlaşarak– Fransız tarihinde kendilerini sürekli gösteren kültürel, dilbilimsel ve diğer revizyonist bakış açılarının etkilerine bakıyorum.

Kitabın en uzun bölümü olan Beşinci Bölüm, Gareth Stedman Jones'un yazılarının toplandığı *Languages of Class: Studies in English Working Class History, 1832-1982* (1983) başlıklı kitabının fitilini ateşlediği 15 yıldan fazla süren bir tartışmaya, özellikle de Jones'un işçi sınıfının ulusal ölçekteki ilk siyasi hareketi olan Çartizm konusundaki yorumlarına odaklanıyor. Stedman Jones'un çalışması Thompsoncı toplumsal tarihin kapsamlı biçimde sorgulanmasının yanı sıra yeni kültürel ve siyasal yaklaşımları benimseyen uzmanlar için de oldukça önemlidir. Bu bölümdeki bir başka merkezî figür de İngiliz tarihçiliğindeki postmodernist bakış açısının önde gelen savunucularından olan toplumsal-yönelimli-kültürel tarihçi Patrick Joyce'tur. Joyce'un önemi, "toplumsalın tarihi" olarak adlandırdığı alternatif bir model önermesinin yanı sıra tarihçilerin çalışmalarındaki bilgikuramsal varsayımları yeniden gözden geçirmelerini (bazı durumlarda da sil baştan düşünmelerini) sağlamış olmasıdır. Sınıfın anlaşılması ve göreli önemi bu sürece uygun olarak yeniden elden geçirilmiştir.

Üçüncü kısım, tarih ve kültürel çalışmaların sınırları içerisinde sınıfın öteki belirlenim ve kimliklerle –özellikle de toplumsal cinsiyet, ırk, kolonyalizm/postkolonyalizm ve milliyet/milliyetçilikle– olan ilişkisini sorgulayan çabalara göz atıyor. Bunlar arasındaki ilişkiler oldukça derinden birbirine dolanmıştır; bu nedenle bu kısımdaki bölümleri ayırma gayreti bir bakıma yapaydır. Altıncı Bölüm, –temelde İngiltere üstüne çalışan– feminist tarihçilerin, 1970'lerde başat hale gelen ve yakın dönemde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin

araştırılmasına evrilen asıl düşünsel gündemleri olan kadınların tarihinin yeniden keşfedilmesi bakımından sınıfın anlaşılmasındaki katkılarının izini sürüyor. Leonore Davidoff ve Catherine Hall'ın *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780-1850* ([1987] 2002) başlıklı kitabındaki sınıf ve toplumsal cinsiyete ilişkin tarihsel değerlendirmelerine odaklanıyorum. Aynı zamanda Joan Scott'ın yazdıklarına daha yakından bakıyorum. Yeni toplumsal tarihin (ve onun feminist versiyonlarının) postyapısalcı bir eleştirisinin yapıldığı *Gender and the Politics of History* (1988) adlı kitabı olağanüstü etkileyici ve bir o kadar da tartışmalı. Sınıf kavramını, yeni emek tarihinin öncelikli bir alanı olan İngiliz/Britanya işçi sınıfının deneyimlerini yeniden düşünmek için toplumsal cinsiyetle ilişkisini gözeterek kullanan çalışmalara bakarak bölümü sonlandırıyorum.

Yedinci Bölüm'de kültürel çalışmalarla haşır neşir olan, ırk ile sınıf arasındaki ilişki kavrayışımızı dönüştüren akademisyenlerin ve tarihçilerin çalışmalarına, ırkın sömürücü üretim ilişkilerinin bir sonucuna indirgenemeyeceğini ve sınıfın ırksal mücadeleler tarafından dolayımlandığını savunarak bakıyorum. Bölüm, İngiliz kültürel çalışmaları (Stuart Hall ve Paul Gilroy) ile Amerikan toplumbiliminin (Michael Omi ve Howard Winant) sınırları içerisinde üretilen çalışmaların bir tartışmasını içeriyor. Burada, Amerikan toplum ve kültür tarihi alanındaki çalışmalara, özellikle de Robin Kelley'in Afro-Amerikan radikalizm ile Afro-Amerikan işçi sınıfının tarihine yaptığı katkıya göz atıyorum. Son olarak da Marksizmi ırk ile sınıf arasındaki uzlaşmazlıklara indirgeme eğiliminde olan toplumsal ve kültürel tarihçi David Roediger'in temel isim sayıldığı Amerika'daki "beyazlık" üzerine çalışmaların son dönemdeki artışına eğiliyorum.

Sekizinci Bölüm'ün temel ilgisi, sınıf kuramları ile kolonyal/postkolonyal deneyim arasındaki bağlantıdır. Bu bölüm,

öncelikli olarak, 1980'lerde Hindistan'ın geçmişinin yenikolonyalist, milliyetçi ve Ortodoks Marksist yaklaşımlarla kavranışına alternatif arayan Güney Asyalı bir tarihçiler grubu olan Madun Çalışmaları kolektifiyle ilgileniyor. Bu uzmanlar –Marksist sınıf kuramı içerisinde henüz düşünülmemiş, sınıftan daha geniş bir kategori olan– bir madunlar tarihi oluşturmaya çalıştılar. Asıl özgün çabaları, endüstri öncesi toplumlar üzerine yapılmış İngiliz Marksist tarihsel çalışmaların genişletilmesiydi. Buna karşın, yazarların çoğu aynı zamanda postyapısalcı ve postkolonyal bir kuramı izliyorlardı: Madun düşüncesini söylemsel bir inşa ve tarihsel söylemin Avrupa-merkezci doğasıyla boğuşacak bir kavrayış olarak keşfettiler. Tarihçilerden oluşmasına karşın Madun Çalışmaları grubundaki araştırmacılar tarih disiplini dışındaki alanlarda çok daha fazla etkili oldular. Madun Çalışmaları özellikle edebiyat ve kültürel çalışmalarda etkili oldu. Bu uzmanların etkisini İrlanda ve Latin Amerika çalışmalarında görüyorum.

Sonuç

Sınıfla ilgili olarak son dönemlerdeki tartışmalarda ve akademisyenlerin katkılarında benim için en önemli unsur bunların canlılığı, yani dayanma güçleridir. Hiçbir şüphem yok ki, yeni toplumsal tarih geleneği içinde çalışan tarihçiler, süregiden bilgikuramsal ruh arayışı olmasa da değerli katkılar yapmaya devam edebilirler. Aynı zamanda eleştirinin çeşitli biçimlerinin ve her birinin bir muştucu olduğu yeni yönelimlerin, bizleri sınıfı daha az kesin, sabit ve baskın bir fenomen olarak görmeye zorlasalar bile sınıf kuramını ve analizini (zayıflatmaktan ziyade) zenginleştirdiğine inanıyorum. Çok daha önemlisi, kimileri "sınıf"ın geleceği hakkında oldukça karamsar konuşsa da, düşünmenin yeni

yollarından, yerleşik konumların yenilikçi biçimde ele alınmasından ve güncel tartışmaların canlılığından kaynaklanan düşünsel enerjiden etkilendim. İhtilaflı ve kutuplaştırıcı tartışmalara karşın, halen iki konum arasındaki durumlarını belirleme çabasında olan bir grup uzman var. Ortalık durulmaya başladıkça, sınıfa ilişkin toplumsal ve kültürel yaklaşımların içgörülerini bir araya getirebilirsek, belki yeni bir kavramsal alan ortaya çıkabilir.

Birinci Kısım

KLASİK TEMELLER

Sınıfın Oluşumu

Bu bölümde antik kökenlerinden ilk modern kullanımlarına kadar sınıf düşüncesini tartışacağım. En önemlisi, Karl Marx ve Max Weber'in kuramsal olarak toplumsal sınıf düşüncesi ile bu düşüncenin içinde konumlandığı toplumun ve tarihin daha geniş bir kavranışını açık seçik dillendirdikleri öncü çabalarını ele alacağım. Marx ve Weber'in yapıtlarında, sınıf üstüne derinlemesine düşüncelere ve sınıfa verdikleri ayrıntılı role gelene kadar zaten sınırlarını çizdikleri bir anlam gövdesi vardı. Kaldı ki bu iki ismin düşünceleri yalnızca sınıf hakkında üretimde bulunan sonraki düşünürleri anlamak açısından temel değildir; aynı zamanda toplumun doğası ile daha genel olarak toplum hakkındaki varsayımlar bakımından da önemlidir. Marx ve Weber'in sınıfa olan yaklaşımları farklı bakış açılarından da olsa ortak varsayımları paylaşıyorlardı: Her iki düşünür de sınıfın ekonomik etkinlikten kaynaklandığına ve modern kapitalist toplumları şekillendirmekte merkezî bir rol oynadığına inanıyordu (Crompton 1998: 50). Bu iki isim, yapısal eşitsizliği ve sonuçlarını –özellikle de bu eşitsizliğin modern biçimini– an-

lamak için bir temel kurmaya yardımcı olmuştu. Güncel tartışmalarda –sınıf, toplum ve toplumsal gibi– kurucu nitelikteki temel kavramlar sorunsallaştırılıyor; önemli olansa ilk etapta bu kavramların nasıl şekillendiklerini anlamamızdır.

Bir düşüncenin kökenleri

"Sınıf" [*class*] Latince birçok anlama sahip olan *classis* sözcüğünden geliyor. Sözcük (modern içerimleri olmaksızın bir tanım olarak) hem gemiye hem de donanmaya gönderme yapıyordu. Aynı zamanda *Oxford İngilizce Sözlük*'te (*OED*) "bir kurumun öğrencileri ya da hocalarının bir bölümü, aynı eğitiini alma ya da aynı dereceden başlayarak sıralanma" olarak tanımlanıyordu. İngilizce dilbilgisi okullarının "altı biçim"e ayrılmasının ve Amerikan üniversitelerindeki öğrencilerin "birinci sınıf"a ya da "2006 sınıfı"na mensup olmasının temelinde bu vardır. Toplumsal kuramın bakış açısından *classis*'in en önemli yananlamı Roma halkının yaşlarına ve ellerindeki mülkiyetlere göre ayrılmasını tanımlamasıydı. Roma'nın ilk krallarından Servius Tullius toplumu altı orduya ya da zümreye ayıran bu girişimin başlatıcısıydı. En üst düzeydeki grup, daha sonra kendisinden "klasik" düşüncesinin geliştirildiği *Classici*'ydi. Serviusçu sistem ilahi bir yasaya dayanmıyordu: Bir ayrım ve hiyerarşi sistemi olarak inşa edilmişti; sınıflı toplumun modern kavranışlarının bir nişanesi olarak kurulmuştu.

Sınıfın Roma'daki bu kavranışının İngilizcedeki gelişimi oldukça yavaştı. *Oxford İngilizce Sözlük*'e bakılırsa sınıftan söz eden ilk kişi Thomas Blount'tu. Bir 17. yüzyıl İngiliz Katolik'i olan Blount, 1656 yılında yayımlanan *Glossographia* adlı eserinde sınıfı, öteki şeylerin yanı sıra "insanların düzeninin ya da dağılımının çeşitli derecelere göre" yapılması olarak tanımlıyordu. Blount'un aklındaki kendi toplumun-

dan ziyade Roma toplumuydu, ancak kendi yaşadığı dönemde de toplumun çeşitli mertebe ve rütbelerden oluştuğu ve ilahi takdirle tasarlandığı düşünülüyordu. Yaygın görüş toplumun üç tabakadan oluştuğuydu: Ruhban sınıfı, soylular ve sıradan insanlar, yani avam. Her bir tabaka toplumun sürdürülmesi için zorunlu olarak –Ferdinand Tönnies'in sözleriyle "bir bedenin uzuvları ya da organları gibi"– benzersiz bir işlevi yerine getirirken, bir sınıfın parçası olmak kişilerin özgül niteliklerine ve yasal haklarına ihsan edilmiş bir şeydi (alıntılayan Calvert 1982: 45).

Sınıf, ister toplum ile siyasetin nesnel bir boyutu, ister yeni ortaya çıkan toplumsal imgelemin bir parçası, ister her ikisi birden olarak anlaşılsın, bir söylem olarak gerçekleşmesi 18. ve 19. yüzyıllardaki modernliğin ortaya çıkmasında rol oynayan bir dizi değişimle –Endüstri Devrimi, genişleyen kamusal alan, artan kentleşme, Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte anılan siyasi temsil mefhumundaki dönüşümler ve devlet iktidarıyla birlikte merkezileşmenin güçlenmesi– bağlantılıdır. Şimdi klasik toplum kuramının dilinin şekillenmesine yardımcı olan bu değişimlere odaklanarak geliştirilen sınıfın temel anlamlarından bazılarını ele alalım.

19. yüzyıl boyunca, eski toplumsal kategoriler –örneğin, tabaka, rütbe ve mevki– kullanılmaya ve yavaş yavaş gözden kaybolmaya devam etse de sınıfın dili büyük bir önem kazanmıştı. Bu dil –konuşmak sanki toplumun bütününü ilgilendiren bir olgu değilmişçesine– kadınların farklı sınıf deneyimlerini hasıraltı eden erkekler tarafından tahakküm altına alınan kamusal dünyanın temsili olduğundan, tarihçiler toplumsal cinsiyetin o zamanlarda nasıl işlediği konusuna karşı duyarlıydılar. Bununla birlikte, iç içe geçmiş bir sınıf ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin kendisini açığa vurması da olanaklıydı. Bu durum, kendisini işçi sınıfından kızları fotoğraflamaya adayan ve –sınıf ve toplumsal cinsiyet rol-

leriyle ilgili sayısız fotoğrafını çekip yaklaşık yirmi yıllık bir metreslik döneminden sonra evlendiği– Hannah Cullwick adındaki hizmetçi bir kızla uzun süreli bir ilişki yaşayan A. J. Munby'nin günlüklerinde açık bir biçimde görülür. "Kısacası, Hayatın Denklemi'nde" der bir keresinde, "*cinsiyet* ile *mevki* kavramlarının ayrı ayrı değeri nedir [?]" (alıntılayan Davidoff [1979] 1995: 142).

Sınıfın kamusal dünyadaki en etkili temsilinin şu üçlü ayrım olduğu kolaylıkla öne sürülebilir: Üst, orta ve çalışan sınıflar. Ne var ki, Raymond Williams'ın iddia ettiği üzere toplumun bu şekilde bölümlenmesi aslında iki kavrayışı içerir. Bir yandan,"üst" ve "orta"nın mantıksal uzamı "işçi" sınıfından daha "aşağı"dadır. Öte yandan, işçi sınıfı çalışmayan öteki olarak varsayılır. Buradaki bölümleme ekonomik verimliliğe dayalıdır: Verimli ve verimli olmayan işçiler arasındadır – yani emek gücünü satanlar ile onu sömürenler arasında.

Bu dönem boyunca sınıfın her iki kavramsallaştırmasının da dillendirildiğini görürüz. Üçlü kavramsallaştırma (üst, orta ve alt), orta sınıf(lar) düşüncesine göze çarpan bir yenilik getiren toplumsal statünün kavranmasındaki eski yolları yeniden ele almış ve genişletmiştir. Penelope Corfield (1991) bir kategori olarak orta sınıfın –Daniel Defoe'nun "yaşamın orta mevkii" olarak söz ettiği şeyin– ortaya çıkmasını toplumsal değişime ve onun algılanışına bağlamaktadır: Topraktan başka zenginleşme biçimlerinin çoğalması, orta tabakanın görünürlüğünün daha belirgin hale gelmesi ve zenginliğin artmasının daha değişik bir yaşam tarzını gerektirdiğine yönelik anlayışın oluşması. Bunun aksine, Dror Wahrman (bkz. Beşinci Bölüm) toplumsal süreçten daha ziyade siyaseti tartışmış, orta sınıfı merkezî bir toplumsal kategori olarak üreten anlayışın belirli biçimlerinin ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Wharman, buna uygun bir şekilde,

toplumsal bir kategori olarak orta sınıfın "icadına" bir "pekiştirici" olacağını düşündüğü –İngiliz parlamenter seçim sisteminde orta sınıftan erkekleri geniş biçimde etkileyen oy hakkının geri verilmesini içeren– 1832'deki Reform Tasarısı'nı ciddiye almıştır (Wahrman 1995: 18). Bununla birlikte, anahtar bir toplumsal tanımlama olarak orta sınıf düşüncesinin ortaya çıkışı, etkili olduklarını ispatlayan destekçilerinin ve savunucularının eliyle zamanla bağımsız ve yüce bir statü kazandı. Henry Brougham'ın 1831'de söylediği gibi: "Halkın vasıtasıyla, orta sınıfları kast ediyorum, ülkenin zenginliği ve zekâsı İngiliz adının zaferidir" (alıntılayan Williams 1983: 63). Bu durum, orta sınıfların tek başına kavranmasından çok da önce değildi.

Sınıfın (verimliliğe dayanan) ikinci kavramsallaştırması Constantin François de Volney'nin *The Ruins, or A Survey of the Revolution of Empires* (1795) –İngilizce çevirisi yaygın bir biçimde okunan Fransızca bir metin– başlıklı eseri gibi metinlerde geliştirilmiştir. Volney iki sınıf arasında ayrım yapar: "halk" –yani "emekçiler, zanaatkârlar, esnaf ve topluma yararı dokunan her türden meslek sahibi"– ile ayrıcalıklılar ya da "rahipleri, saraylıları, maliyecileri, birlik komutanlarını, kısacası hükümetin sivil, askerî ve dinî temsilcilerini" içeren aylak sınıf (adı geçen yapıttan alıntı: 63). İngiltere'de geliştiği üzere, toplumun bu şekilde bölümlenmesinin ortaya çıkan işçi sınıf(lar)ı için kimi sonuçları olmuştur – işçilerin harcadıkları emeğin meyvesini alma haklarına dayanan adil ücret talepleri gibi. Tarihsel olarak, çoğu toplum ve emek tarihçisi sermaye ve emeğe göre yapılanmış bu bölümlenmenin temel dile getirilişini ellerinde tutarlar (Briggs [1960] 1985). Gareth Stedman Jones bu düşünceye karşı –ulus çapında ilk siyasi işçi sınıfı hareketi olan, insanlığın evrensel oy kullanma hakkını ve seçim sisteminde reformu savunmak için bir araya gelen– Çartizmi

önererek tipik olarak kullanılandan farklı bir dille meydan okumuştur (bkz. Beşinci Bölüm) (Stedman Jones 1983: 90-178). Stedman Jones, Çartistlerin üretken emekçileri toprak sahiplerinin, tefecilerin, dolandırıcı memurların ve kapitalist simsarların doymak bilmez ve yozlaşmış düzenlerinden ayrı tuttuğunu öne sürmüştür. Bu sahtekâr toplumsal ve siyasal düzen, aynı zamanda işçileri ve dürüst ustaları baskı altına alıyordu.

Eğer Çartist yazılardaki dil kullanımını Marx'ınkinden ziyade Volney'nin yazdıklarında bulabileceğimizi kabul ediyorsak, o halde sermaye ile emek karşıtlığına göre biçimlenen toplumsal bölümlenmenin –gelişen emek hareketinin hem içinde hem de dışında– kutuplaşmasına atıfta bulunan birileri olmalıdır. 1834'teki bir yazısında Peter Gaskell şu gözlemde bulunur:

> Buharlı Motor'un insanları belirli yerlerde yoğunlaştırmasından –nüfusun yoğun kitleler halinde bir araya gelmesinden– ve yetersiz eğitimin yaygınlaşmasından ötürü ve bir ölçüye kadar da insanların görüşlerinin çarpıtılması nedeniyle birlik ol[uştur]ma kolay bir hale geldi ve derlenip toplanmaya da oldukça yakındı; eşzamanlı eylem de halihazırda coşmuştu. Bu [işçi sınıfı] toplulukların[ın] örgütlenmesi, en sevimsiz tanımıyla "imperium in imperio"* biçimini alarak artık tamamlamıştı. (...) Emek ve Sermaye çarpışmaya hazırdı – çalışan ile usta/efendi ihtilaflı konumdaydılar ve barış ile krallığın refahı tehlike altındaydı (alıntılayan Briggs [1960] 1985: 16-17).

Bunun yanı sıra Charles Dickens'ın *Zor Zamanlar* ([1854] 2001) romanında, daha cazip alternatif bir sınıf uyumundan

(*) (Lat.) "İmparatorluk içinde imparatorluk", "devlet içinde devlet" veya "egemenlik içinde egemenlik" anlamına gelen ifade – ç.n.

yana olmaktan çok sınıf savaşını körükleyen çıkarcı sendika idarecisi Sleary betimlenirken benzer endişeler baş gösterir:

> Dostlarım, Coketown'ın mazlum işçileri! Dostlarım ve sevgili hemşerilerim, demir yumruğun köleleri ve despotizmin öğüttükleri! Dostlarım ve dert ortaklarım, mesai ve yol arkadaşlarım! Size sesleniyorum, bizlere baskı yapıp ailelerimizi darmadağın ederek kaşlarımızın arasından akan terin, ellerimizin ürettiği emeğin, kaslarımızın gücünün, Tanrı'nın yarattığı İnsanlığın görkemli haklarının ve Kardeşliğin kutsal ve ebedi ayrıcalıklarının üstünden geçinenleri parçalayacağımız ve birleşmiş tek bir güç olarak birbirimizin etrafında toplanacağımız zaman yaklaşıyor! (Dickens [1854] 2001: 106)

Gaskell ve Dickens'ın gözlemleri kayda değerdir; çünkü işçi sınıfı hareketinin militanlaşmasının karşısında durmalarına karşın sınıf mücadelesine tanıdıkları ayrıcalık Marx'tan hiç de az değildir. Dickens'ın düşünceleri Zeus'un kafasından doğan Athena gibi kendiliğinden ortaya çıkmaktan daha ziyade zaten var olan toplumsal imgelemde köklenmiştir. Bu tarafsız olmaktan uzak bir toplumsal imgelemdi: Tıka basa siyasi çağrışımlarla doluydu.

Elyazması burada sona eriyor...

Economist'in 2002'deki yılbaşı sayısının başyazısı "Komünizmden sonra Marx" başlığını taşıyordu (*Economist* 2002). Söz konusu yazı, Sovyet imparatorluğunun çöküşünden sonra Marx'ın mirasını değerlendiriyordu. Elbette dergi serbest piyasanın hararetli bir savunucusuydu ve hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde Marx'a ilişkin yanlış düşüncelerle dolu eski savları temcit pilavı gibi ısıtıp önümüze koyuyor-

du. Bu durum sistemin çöküşünün üstünden on yıldan daha fazla zaman geçmiş olmasına ve kanımca Marx'ın düşünceleri tarihin çöp sepetine ciltler boyunca gönderilmiş olmasına karşın, Marx'ta yeni olanın ne olduğunu açıklama zorunluluğunu hissettiriyordu. Marx'a olan ilginin sürmeye devam ettiğini daha yakınlarda BBC Radyo 4'ün yaptığı gelmiş geçmiş en büyük filozofun kim olduğu anketinde 30.000 oyun yüzde 28'ini alıp David Hume'u ezici bir biçimde alt etmesinden anlayabiliriz (Higgins 2005; Seddon 2005).

Economist Marksizmi halen yaşayan "büyük bir kilise" olarak tanımlıyordu. Derginin Marksizmi bilimden ziyade dinle ilişkilendirme çabası gibi kaba bir yaklaşımda zerre kadar hakikat yoktur. Tıpkı büyük bir kilise gibi Marksizm de karmaşık, çelişkili ve heterojendir. Sahası oldukça büyüktür. Şüphesiz ki Marksizme yönelik tezatların bir kısmı, onunla ilişkilendirilen trajik siyasi pratiklere atfedilebilir. Marx, başka hiçbir büyük düşünürde görülmeyen bir biçimde bir geleneğin (Marksizm) kurulmasına yol açmış, bu gelenek yaratıcı bir biçimde okunmuş ve yanlış okunmuş, sıklıkla da Marx'ın tahayyül ettiğinin ötesine geçilmiştir. Marx'ın düşünceleri sahiplenilip uyarlanmış, ödünç alınmış ve çalınmış, üretilmiş ve yeniden üretilmiştir. Sınıf analizi için Marksist toplum kuramına önem vermek, Marx'ın kendisiyle boğuşmaya başlamak için önemlidir.

Almanya'da doğan Karl Marx (1818-1884) hem anne hem baba tarafından insanların uzun süre hahamlık yapmış olduğu orta sınıf Yahudi bir aileden geliyordu. Ailesi, Marx'ın doğumundan hemen önce muhtemelen babasının mesleki kariyerinde ilerleyebilmesi için Protestanlığa dönünce, Evanjelik Kilisesi'nin idaresi altında girdi. Marx, Berlin Üniversitesi'nde okurken filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel'den (1770-1831) etkilendi. Liberal ve reformist Genç Hegelciler hareketine katıldı ve kariyerine *Rheinische Zei-*

tung'u yayıma hazırlayarak siyasi aktivist olarak başladı. Hükümetin gazeteyi kapatmasından sonra Marx 1843'te hayatının sonuna kadar dost kaldığı ve işbirliği yaptığı Friedrich Engels'le (1820-1895) tanışıp devrimci bir komünist olduğu Paris'e göç etti. 1848 devrimlerinin bastırılmasının ardından Avrupa anakarasındaki siyasi tepkilerden kaçmak için hayatının sonuna kadar yaşayacağı Londra'ya taşındı. Marx, Londra'da kariyerine devrimci bir aktivist ve düşünür olarak devam etti. 1864 yılında dünya çapındaki ilk sosyalist örgütlenme olan Birinci Enternasyonal'in (International Working Men's Association) kuruluşuna yardım etti. İktisat kuramı ve siyasal analizi içeren üç ciltlik başyapıtı *Kapital*'in (1867-1894) üzerinde çalıştı ancak bitiremedi. Ayrıca siyaset ve tarih üstüne pek çok sayıda kısa deneme kaleme aldı.

1859 yılında *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde (daha sonraları önsöz olarak gönderme yapılır oldu) Marx, düşünsel tasarısının "yol gösterici vida"sını* nasıl keşfettiğini hatırlamıştı. Hegelci bir felsefenin içinde büyümüştü; ancak Hegelcilerin bilinç ile toplum arasındaki ilişkiyi yanlış yorumladıklarına inanmaya başlamıştı. Hegelcilerin yaptığı gibi "insan zihninin genel gelişmesi olarak adlandırılan" yere ya da otonom bir alan olarak devlet ve hukukun evrimine bakmaktan ziyade Marx bunların kökenini "yaşamın maddi koşulları"nda bulur. Marx bu koşulların tamamını "sivil toplum" olarak tanımlar ve "sivil toplumun anatomisinin politik ekonomi içinde aranması gerektiğini" savlar (Tucker 1978: 4).

Marx'ın toplum ve tarihe ilişkin görüşlerini tartışmadan önce politik ekonomiye ve sivil topluma verdiği önem hakkında birkaç yorum yapmak istiyorum. Birincisi, Marx politik

(*) Burada yazar bir söz oyununa başvuruyor. Kullandığı ifadeyle bir yandan kılavuza, bir yandan da yol açmaya, vida yivine, ilerlemeye, sıralı olarak ipe dizmeye gönderme yapıyor – ç.n.

ekonominin kategorilerini altüst etmiştir; ancak aynı zamanda, ekonomik yaşamın temel önemini ilk olarak ayrıntılarıyla açıklayan ve en üst noktasına Adam Smith (1723-1790) ve David Ricardo (1772-1823) ile ulaşan İngiliz ve Fransız düşünürlere de çok şey borçludur. Üretim biçimlerini koruyan Fransız fizyokratlardan başlayarak ilk ekonomistler toplumsal ilişkilerin ve sınıfsal bölünmelerin şekillenmesinden sorumluydular. Zenginliğin tek meşru kaynağının tarım olduğuna inanan, XV. Louis'nin mali işlerine bakan ve aynı zamanda hekimi de olan François Quesnay (1694-1774), toplumsal sınıfların tarım üreticilerinin onların emeklerinin tamamından yararlanmakta başarısız olduğu olgusundan kaynaklandığını düşünüyordu. Tarım yapan veya üretici sınıfa ek olarak iki sınıf daha vardı: Toprak ve mülk sahipleri sınıfı ile verimsiz sınıf. Bu sınıfları ise şöyle tanımlıyordu: "Tarımınkinden başka hizmetler sağlayan ya da tarımın dışında başka işlerde çalışan bütün vatandaşlar ile giderleri üretici sınıf ve mülk sahibi sınıf tarafından ödenen, yaşamını üretici sınıftan alınan vergilerle idame ettirenler" (alıntılayan Calvert 1982: 20). Aslında fizyokratlardan birisi olarak düşünülemeyecek olan Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781), benzer bir biçimde sınıf ayrımının bireylerin üretim süreçleriyle ilişkisinden doğduğuna inanıyordu. Ayrıca tıpkı onlar gibi, toprak işçilerinin tek gerçek üretici olduğuna inanıyordu. Buna karşın, Turgot düşüncelerini daha ötelere taşıdığında, toplumsal bölü(mle)nmelerin sermayenin eşitsiz dağılımında temellendiğini savlıyordu. Zanaatkârlar (endüstriyel ancak üretken olmayan) ve tarım üreticileri yalnızca emeklerinin karşılığını tazmin edebiliyorlardı. Üçüncü bir sınıf, yani mülk sahipleri, tarım ve imalatta yapılan yatırımların sonucu olarak biriken sermayenin artı-değerini dönüştürüyorlardı. Marx, bu içgörülerin meselenin kalbine indiğine inanmıyordu; ancak açık bir biçimde de onları takip ediyordu.

İkinci olarak, ne Marx ne de –John Locke (1632-1704), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Adam Ferguson (1723-1815) ya da Hegel'in aralarında olduğu– öteki düşünürler, basit bir biçimde orada dışarıda duran bir şeyi bulmuşçasına sivil toplum dünyasının keşfedilmesinden sorumlu değildi. Sivil toplum bir yanda ailenin alanı ve öte yanda devletin alanı arasındaki etkileşimde bireyin mekânı anlamına gelir. Ne var ki bu sorgulanmadan kabul edilecek bir şey değildir. Burada, "terbiye" [*civility*] ile "uygarlık/uygarlaşma"yı [*civilization*] çağrıştıran "sivil toplum"daki [*civil society*] "sivil"in, "ilkel" [*primitive*] ve "barbarca" [*barbaric*] arasındaki zıtlık olduğunu işaret eden Keith Tester'ın engin görüşlerinden bol bol düşünce ödünç alıyorum (Tester 1992: 9). Aynı yöntem, toplum düşüncesinin kendisinin varsayılan öteki olarak "doğa"yı gerektirdiği kabulünde de kullanılır. Böylelikle "sivil toplum", kendi eklemlenme süreci sayesinde ilerleyen bir ideal olmasının yanı sıra tarihin gidişatı içerisindeki insan çabası sayesinde ortaya konmuştur. Bir kavram olarak gelişimi, tanımlamaya çalıştığı tarihsel sürecin kendi parçası olmuştur. Bu nedenle sivil toplum, doğal olarak kendi üstüne düşünebilen [*self-reflexive*] bir yapıdadır; imgelem edimi aracılığıyla yaratılan bir inşadır. Tester'ın uygun bir şekilde ortaya koyduğu gibi –daha geniş bir toplum olarak– sivil toplum "yalnızca doğrudan gerçeklik denilen bir şeyden türetilmişçesine kullanılan kategorilerin imgesel (doğal olmayan, bilgikuramsal açıdan yapay) inşası aracılığıyla kavranabilir" (*a.g.e.*: 14). Marx hiç kuşkusuz sivil toplumun imgelem dışının bir ürünü olduğu fikrini ortaya atmış olsa da, kendisinin de onu bir kurgu olarak düşündüğünü görmek zor değildir. Marx, sivil toplumun feodal dönem sonrası toplum ile devletin bir ayrışması olduğunu görmüş olan Hegel'den sivil toplum düşüncesini alırken, tarihsel olarak bunun burjuvazi tarafından üretildiğini gö-

rerek bu görüşün ötesine geçmişti. Marx için, tıpkı Engels için olduğu gibi, sivil toplum yalnızca var olanın tanımlanması değildi; tarihsel olarak koşullandırılmış ve gelip geçici biçimde –burada yeniden Tester'dan alıntı yaparsak– "ortaya çıkan durum"un tanımlanmasıydı. "Marx sivil toplumu araştırmış ve onu her bireyin maddi ihtiyaçlarını karşılamak için diğerleriyle mücadele halinde olduğu bencillik kazanının içine düşmüş insanoğlunun amaçsız biçimde yuvarlanıp durduğu gözyaşı ve karanlıklardan oluşan bir vadi olarak görmüştür. Marx, insanoğlu sözcüğünü, olması gerektiği gibi insanı –insan gibi insanı– dört gözle bekleyen insan için kullanmıştır" (*a.g.e.*: 20).

Marx sivil toplumu kendi tarih felsefesinin çerçevesi, yani tarihsel maddeciliğin sınırları içerisinde derinlemesine inceliyordu. Ona göre tarihsel süreç, her biri dönemin egemen üretim tarzı tarafından tanımlanan bir dizi çağdan oluşuyordu. Üretim tarzı (bizim adlandırdığımız şekliyle) ekonomik yaşam denen şeye denk geliyordu ve insanın varoluşunu tanımlamakta hayati bir rol oynuyordu:

> Bu üretim tarzı basit bir biçimde bireylerin fiziksel varoluşlarının yeniden üretilmesi olarak anlaşılmamalı. Bu, daha ziyade, bireylerin etkinliklerinin kesin bir biçimi, yaşamlarını ifade etmenin kesin bir biçimi, onlar açısından kesin bir *yaşama tarzı*dır. Bireyler kendi yaşamlarını dile getirirken kendilerini anlatırlar. Bu nedenle, ne oldukları üretimleriyle –hem *ne* ürettikleri hem de *nasıl* ürettikleriyle– örtüşür. Böylelikle, bireylerin doğası üretimlerini belirleyen maddi koşullara bağlıdır (Tucker 1978: 150).

Üretim tarzları muhtemelen üretim güçlerinin (materyaller, araçlar ve emek) gelişimi tarafından şekilleniyordu; ancak "toplumsal üretim ilişkilerine" göre temelleniyorlar-

dı; yani, mevcut toplumun denetim ve mülkiyet kalıplarına göre.

Marx'a göre her tarihsel dönemde üretim ilişkileri ilk etapta üretim güçlerinin büyümesini kolaylaştırmıştır. Ne var ki üretim ilişkileri en nihayetinde üretim güçleriyle çatışmış ve gelişimlerini engellemiştir. Üretim güçlerinin büyümeye devam etmesi, eski toplumun bağrında evrimleşen ancak yalnızca devrimci bir dönüşümün sonucu olarak baskın hale gelebilecek yeni ilişkilerin ortaya çıkmasına bağlıdır. Marx, güçler ile ilişkiler arasındaki etkileşimin tarihin her sahnesinde gerçekleştiğini düşünüyordu. Ne var ki Marx'ın bunların dinamik ilişkisini kavraması özel bir durumu saptamasıyla gerçekleşmişti: Feodalizmden kapitalizme geçiş. 17. yüzyılda İngiltere'de ve 18. yüzyılda Fransa'da yaşanan devrimler, feodal topluma dönüş yolunu kapatan ve burjuva kapitalist alana geçişin kapılarını açan çok önemli ayaklanmalara neden olmuştur.

Marx için üretim ilişkileri, toplumun kurumlarını ve düşüncelerini biçimlendirmekte "belirleyici" bir rol oynuyordu. Bunlar arasındaki bağlantıyı düşünmek için tasarlanan bir imgeyi kullanıyordu: "Bu üretim ilişkilerinin tamamı toplumun ekonomik yapısını; hukuki ve siyasi üstyapının üstünde yükseldiği ve toplumsal bilincin kesin biçimlerine tekabül eden gerçek temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretilme tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve düşünsel yaşam sürecini koşullandırır" (*a.g.e.*: 4). Hegelcilerin bilinci öne çıkarma yaklaşımı tersine çevrildiği ölçüde, Marx bu sürecin üretim ilişkilerindeki (ekonomik yapıdaki) dönüşümlerin üstyapıdaki değişimlere tekabül etmesinin nedeni olduğunu belirtir. "Ekonomik temelin değişmesiyle birlikte bütün bir üstyapının tamamı az ya da çok, hızlı bir biçimde dönüşmüştür" (*a.g.e.*: 5). Hukuk, siyaset, din, estetik ve felsefede yaşanan dönüşümlerden –bu dönüşümlerin insanların

bilinçlerinde kendini açığa vurmasıyla ortaya çıkan ideolojik dışavurumlardan– ziyade ekonomide yaşanan dönüşümler tarihin asıl hareketini açıklığa kavuşturur.

Burada tanımlandığı üzere, Marx'ın toplumsal oluşum kavramsallaştırması sık sık "altyapı-üstyapı" modeline gönderme yapar; bu model Marx'ın en özgün, en etkili, ama bir o kadar da kusurlu ve tartışmalı düşüncelerinden birisidir. Söz konusu model Marksist kültür kuramının temelidir; ironik olan şu ki, Marx'ın kendisi asla kültürün üstyapının bir parçası olduğunu iddia etmemiştir. Aslında sonraki Marksist düşünürler, Marx'ın üstyapı tanımının mantıksal olarak kültürü içerdiğine inanmışlardır. Altyapı-üstyapı modeli daha sonraları dünya çapında tartışmalara yol açtı; çünkü pek çok görüşe göre bu model katı bir biçimde belirlenimci, statik ve indirgemeciydi; insanın eylemliliğini kavramakta yetersiz kalıyordu, üstyapının kendisinin gerek potansiyel özerkliğini gerekse nedensel etkisini değerlendirmekte başarısız oluyordu.

Ne var ki bu modelin temellerini reddetmeden önce, Marx'ın (ve Engels'in) başka bir yerde tarihsel sürecin ve onu temelden destekleyen toplumsal dinamiklerin anlaşılmasının oldukça karmaşık olduğunu örneklerle açıkladığını kavramak önemlidir. Örneğin, 1852'de yayımlanan *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*'nden sık sık alıntılanan bir yerde şöyle yazar Marx: "İnsanlar tarihi kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar. Tüm göçüp gitmiş kuşakların oluşturduğu gelenek, yaşayanların beyinlerine bir kâbus gibi çöker"* (*a.g.e.*: 595). Bu açık ve kesin ifade, tarihsel aktörlerin kendi kaderlerini tayin etme kapasitelerini *Önsöz*'ün

(*) Bu pasajın çevirisi Tanıl Bora'nın yapmış olduğu *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i* (İstanbul: İletişim, 2010) çevirisinden alınmıştır – ç.n.

içerdiğinden çok daha incelikli bir biçimde ele alır. Benzer bir biçimde, tarihsel dönüm noktalarının yalnızca egemen üretim tarzı tarafından değil, sayısız belirlenim tarafından üretildiği kabul edilir. Buna ek olarak, Engels, Joseph Bloch'a yazdığı 1890 tarihli ünlü mektubunda, kendisinin ve Marx'ın tarihin akıbetini yalnızca ekonomik ilişkilerin şekillendirdiğini hiçbir zaman söylemediğini dile getirir. Marx ve Engels "tarihteki *nihai* belirleyici unsuru" tayin etmeye çalışıyordu; ancak aynı şekilde üstyapı da oldukça etkili bir rol oynuyordu. Engels'in, Marx'ın tarihsel maddeciliğinin katı ve mekanik uygulanışına yönelik olarak yaptığı uyarı ("tarihsel maddecilik birinci dereceden basit denklemin çözümünden daha kolaydır") günümüzde kâhince görünüyor, hele Sovyet hâkimiyetinde zafer kazanmış Marksizmin en basit versiyonlarından biri olan ortodoks Komünist hareket düşünüldüğünde (*a.g.e.*: 760-761).

Marx, sınıf konusundaki görüşlerini çözmemizi hiç de kolaylaştırmıyor. Önsöz'de, tartışmasız tarihsel maddeciliğin en kısa ve öz biçimde dile getirildiği metinde, sınıf yapısı ve sınıf mücadelesiyle ilgilenmez. Aslında, özel gruplara, örneğin yönetici sınıfına yapılan göndermeleri çıkardığınızda "sınıf"tan adamakıllı hiç söz edilmez. Bunun da ötesinde, Marx ortaya koyduğu bütün bir yapıtın genelinde sınıfla neyi kastettiğini hiçbir zaman tanımlamaz. *Kapital*'in Engels tarafından yayıma hazırlanan, bitirilememiş ve Marx'ın ölümden sonra yayımlanmış üçüncü cildinde "Sınıflar" adını taşıyan bir altbölüm vardır. Burada Marx şu soruyu sorar: "Bir sınıfı oluşturan nedir?" Yalnızca beş paragraf sonra bölüm ansızın Engels'in çıkmasıyla sona erer: "Elyazması burada sona eriyor..." (*a.g.e.*: 441-42). Şüphe yok ki sınıf Marx'ın çalışmasında merkezî bir kategoridir. Aslında her yerdedir. Yalnızca sistematik olarak işaret edilmemiştir; okurlar olarak bize her türden meydan okumayı sunmuştur.

Bu kuramsal boşluğa yanıt olarak, yorumcular ister istemez Marx'ın sınıf kuramının keşfedilmekten ziyade oluşturulması gerektiğini itiraf ederler. "Elyazması burada sona eriyor" yazısından önceki kısa bölüm başlamak için iyi bir yerdir. Marx'ın bu metninde sınıf iki biçimde tartışılır. Birincisi, Marx sınıfı üretim ilişkileri aracılığıyla ortaya çıkan grupları tanımlamak için kullanır: "emek-gücü sahipleri (yani sadece kendi emekleriyle geçinenler), sermaye sahipleri ve toprak sahipleri (yani gelir kaynakları –maaş, kâr, arazi kirası– kendisine ait olanlar)". Başka bir deyişle, ücretli-emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri; kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç büyük sınıfını bunlar oluşturur (*a.g.e.*: 441). Marx yalnızca bu üç sınıfın var olduğunu iddia etmemiştir; bunlar yalnızca "büyük sınıflar"dır. (Bu formülasyon *Komünist Manifesto*'daki [1848] kapitalist toplumsal ilişkiler iki ana sınıf, burjuvazi ve proletarya, üretir iddiasıyla çelişir.) Marx, bu üç sınıfın gelişimini sermayenin tarihsel mantığına atfeder ve şöyle devam eder tanımlamasına:

> Kapitalist üretim tarzını sürekli geliştirme eğilimi ve yasası emeği üretim araçlarından giderek daha çok ayırır ve büyük gruplardaki üretim araçlarının yayılmasına giderek daha çok yoğunlaşır; böylelikle emek ücretli-emeğe ve üretim araçları da sermayeye dönüştürülür. Öte yandan bu eğilim, toprak mülkiyetinin sermaye ve emekten bağımsız olarak ayrılmasına ya da bütün toprak mülkiyetinin kapitalist üretim tarzına bağlı bir toprak mülkiyeti biçimine dönüşmesine karşılık gelmektedir (*a.g.e.*: 441).

İkincisi, Marx sınıfın bu şekilde kavranışının tarihsel olarak belirli bir noktaya kesinlikle tekabül etmeyen bir soyutlama düzeyinde iş gördüğünü ifade etmiştir. Dile getirdiği

üzere "İngiltere'de modern toplum tartışma götürmez bir biçimde daha yüksek ve klasik bir ekonomik yapı içinde gelişmiştir. Buna rağmen, burada sınıfların tabakalaşması bile kendi saf biçimi içerisinde görülemez. Buradaki orta ve aradaki tabakalar bile her yerdeki sınır çizgilerini (kırsal bölgelerde kentlerle kıyaslanamayacak kadar az gerçekleşse de) aşındırıp yok ederler (*a.g.e.*: 441). Bu nedenle Marx sınıfın pratikte "saf biçim"inden saptırılabileceğini kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda büyük farlılıkların olanaklı olabileceğini de ima eder. İngiltere bu modelin üzerine kurulduğu tarihî örnek olsa da, kırsal kesime oranla çok daha karmaşık bir işbölümünün bulunduğu kentlerinde bile bu modele uyan sınıflara benzer bir şeyler bulmak pek muhtemel değildir. Bu yüzden Marx, yaşanan ve deneyimlenen toplumsal dünyadaki sınıfın çok daha karmaşık ve çoğunlukla muğlak olduğunu öne sürmüştü. Buna karşın, tarihsel olarak belirli bu sınıfları üreten sayısız öğeyi belirgin bir biçimde irdelememişti. Geçim biçimleri temelinde birbirinden ayrılabilecek üç büyük sınıftan bahsediyordu: Emek gücü, sermaye ve toprak sahipliği. Yine de bu ölçütün herhangi bir sayıda sınıfı ortaya koymadığını kabul ediyordu. Doktorları ya da memurları örnek veriyordu. Marx'ın zihninin dağılıp dağılmadığı, hayal kırıklığına uğrayıp uğramadığı ya da engellenip engellenmediği açık değildir. Ne var ki tam da bu noktada bölüm sona erer.

Buradan ortaya çıkan şey çok katmanlı bir kavramsallaştırmadır. Bir yandan sınıf, toplumsal üretim ilişkilerinden doğan, bireylerin kendi iradelerinden bağımsız olarak girdikleri nesnel ilişkilere gönderme yapar. Öte yandan sınıf, öteki belirlenimlerin kendi rollerini oynadıkları gündelik yaşam dünyasının belirsizliğini ve düzensizliğini içerir. Politik ekonominin kategorilerinin yeniden şekillendirildiği ve tarihsel özgüllüğün önemli açılardan askıda tutulduğu *Kapi-*

tal'de, Marx sınıfa ilişkin bu ikinci kavrayışı "önemsiz" bulmuştur. Bu kavrayış, Marx tarihsel sürecin sayısız düzeyleriyle mücadele ettikçe giderek daha merkezî hale gelmiştir.

Şimdi bakışımızı tarihsel açıdan çok daha özgün yazılara çevirelim. Marx *Komünist Manifesto*'da tarihte sınıf mücadelelerinin evrensel ve ayrıcalıklı bir konumu olduğunu savlıyordu. Onun deyişiyle "Şimdiye dek var olan bütün toplumların tarihi, bir sınıf mücadeleleri tarihidir" (*a.g.e.*: 473). 19. yüzyılın İngiliz yazarları derinleşen bir sınıf çatışmasını zihinlerinde canlandırırken, yüzümüzü sınıfsal bölünmelerin toplumsal oluşumun temel bir boyutu olduğunu düşünen Fransız fizyokratlar gibi erken dönem toplum kuramcılarına döndüğümüzde bunu zaten görürüz. Ayrıca Marx sınıfın ve sınıf mücadelesinin merkezî konumda olduğunu söyleyen ilk kişi olduğunu asla iddia etmemiştir. "Benden uzun süre önce" der, "burjuva tarihçileri sınıfların mücadelelerinin tarihsel gelişimini ve burjuva iktisatçıları da sınıfların ekonomik anatomisini tasvir etmiştir" (alıntılayan Calvert 1982: 84).

Marx'ın sınıf mücadelesi kavrayışı, toplumbilimin kurucu babalarından ve sosyalizmin ilk kuramcılarından Claude Henri de Rouvroy, Comte de Saint-Simon'un (1760-1825) izlerini taşıyordu. Saint-Simon sınıf mücadelelerini makro bir tarih görüşü içinde konumlandırıyordu. Toplumların kendi iç dinamikleri tarafından yönlendirildiklerini ve büyüme, gelişme ve çökme dönemlerini yaşadıklarını düşünüyordu. Kendi çağını, feodalizmin kalıntılarının sürdüğü ve yeni endüstri toplumunun henüz egemen olmayı başaramadığı bir geçiş dönemi olarak görüyordu. Sonuç, yeni üretici sınıflar ile eski feodal sınıflar arasındaki çatışmalardı. Saint-Simon kimileyin kapitalistleri ve proletaryaları farklı sınıfların oluşturucusu olarak görüyordu. Kimi zamansa bunları, sıkıca bağlı oldukları feodal ayrıcalıklara tutunmuş olan

insanlardan ayrılan farklı bir endüstriyel sınıfın oluşturucusu olarak görüyordu. Bu endüstriyel sınıfın zaferi nihai olarak sınıfsız bir topluma geçiş anlamına geliyordu (Giddens 1975: 14-15). Marx feodalizmden kapitalizme geçişin benzer bir biçimde gerçekleştiğini anlamıştı. Böylelikle sanayicilikten ziyade kapitalizme öncelik verdi; kapitalistlerden ve işçilerden oluşan endüstriyel bir sınıf düşüncesini reddetti. Marx *Komünist Manifesto*'da kapitalist toplumda iki büyük sınıf olduğunu savlamıştı: Üretim araçlarına sahip olup denetimi altında tutan burjuvazi ile yalnızca emek gücüne sahip olan ve bu nedenle yaşamını idame ettirmek için emek gücünü satmak zorunda olan proletarya.

Marx, sınıf mücadelesini tarihteki merkezî anlatı olarak görüyordu:

> Özgür insan ve köle, aristokrat ve avam, efendi ve serf, lonca başkanı ve ustabaşı, kısacası baskı altına alan ve baskı altında olan, birinin diğerine olan değişmez karşıtlığı içinde var olurlar; sonu olmayan, bazen gizli bazen açık bir kavgayı sürdürürler; kavga her seferinde nihayetine ulaştığında ya toplum geniş ölçekli bir devrimci yeniden kuruluş yaşar ya da mücadele eden sınıfların ortak yıkıntıları içinde kalır (Tucker 1978: 473-474).

İlk bakışta bu formülasyon kaba görünür. Marx, 1848 devrimlerinin tüm kan revanı içinde proletaryanın siyasal hareketinin esinini yazmak için tarihsel destanın merkezine çalışan insanları koyar: İki ordu arasındaki bir savaş – hâkim sınıf ve bastırılmışlar. Ne var ki böylesi karşılaşmalar en iyi durumlarda, devrim durumlarında bile pek sık görülmez. Marx, "gizli" ya da "açık" olarak betimlediği bu iki kutuplu mücadele kavramının nitelikli hale getirilmesi gerektiğinin farkında görünüyordu. Benzer bir biçimde, yalnızca "burju-

vazi çağı"nda sınıf antagonizmalarının böylesi bir kutuplaşmış noktaya taşındığını itiraf ediyordu.

> Tarihin erken çağlarında neredeyse her yerde toplumun çeşitli düzenlere göre karmaşık düzenlemelerine rastlıyor, toplumun toplumsal mertebelerin çeşitli aşamalarına göre ayrıştığını görüyoruz. Antik Roma'da aristokratlarımız, şövalyelerimiz, ayaktakımımız, kölelerimiz; Ortaçağ'da feodal lordlarımız, vasallarımız, lonca başkanlarımız, kalfalarımız, çıraklarımız, serflerimiz vardı; bu sınıfların hemen hepsinde, yine, tabi kılınan, önemsiz sayılan toplum katmanları mevcuttu (*a.g.e.*: 474).

Kapital'deki bu pasajda olduğu gibi, Marx, sınıf mücadelesinin saf biçimini onun belirli tarihsel bağlamlardaki ortaya çıkışından ayırarak, sınıfı farklı soyutlama düzeylerinde kavradı. Aynı zamanda, *Komünist Manifesto*'da ekonomik ve siyasi değişim arasında benzer bir uyum vardır. Bu uyum, 1848 devrimlerinin bozguna uğramasından sonraki siyasi olayların haklılaştırılmasının çok güç olduğunu kanıtlamakta kullanılabilir.

Marx'ın sınıfı çağının önemli siyasi olaylarının –1848 Fransız Devrimi, Louis Bonaparte'ın *coup d'état*'ı,* 1870'teki Paris Komünü ve daha nicesi– analiz edilmesinden çıkardığı tarihsel durumlar içerisinde anlamasından pek çok şey öğrendik. Marx, bu olayları kendi saf modelinin bakış açısından anlıyordu; ancak asla bunların anlamının basit bir biçimde bu modelden çıkarsanabileceği türünden basitleştirici bir görüşe yenik düşmedi. Verili bir tarihsel durum içerisinde işleyen pek çok belirlenimin anlaşılması için incelikli bir yöntem geliştirdi. Engels, Bloch'a yanıt yazarken bu durumu vurgular:

(*) "Hükümet darbesi" anlamına gelen ifade – ç.n.

> Ekonomik durum temeldir ama üstyapının çeşitli unsurlarını da unutmamak gerekir; yani, sınıf mücadelesi ve yarattığı sonuçların siyasi biçimlerini: başarılı bir savaşın vb.'nin ardından galip sınıf tarafından oluşturulan anayasalar, hukuki biçimler ve ardından hatta katılımcıların zihinlerinde tüm bu gerçek mücadelelere verilen tepkiler, siyasi, hukuki ve felsefi kuramlar, dinsel görüşler ve bunların dogmatik sistemler içerisinde daha da geliştirilmesi, ayrıca bunların tarihsel mücadelelerin akışı üzerindeki etkilerini çalışmak ve pek çok durumda bunların *biçimlerinin* belirlenmesinde ağır basmak. Bütün bu unsurların arasında, tüm bu uçsuz bucaksız rastlantıların ev sahipliğinde (yani, iç bağlantısını kurmanın zor olduğu ya da kendisini var olmayan, yoksanabilir olarak kabul etmek için kanıt bulmanın imkânsız olduğu şeyler ve olayların ortasında), sonunda ekonomik hareketin kendisini bir zorunluluk olarak ortaya koyduğu bir etkileşim vardır (*a.g.e.*: 760-761).

1852'de yayımlanan *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*, Engels'in aklındakinin oldukça etkili bir örneğidir. Marx, 1848'deki Fransız Devrimi'ndeki işçi sınıfı hareketinin çarpıcı bir biçimde bozguna uğramasıyla cebelleşirken, aynı zamanda Napolyon'un burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadelenin dışında duran yeğeni Louis Bonaparte'ın neden siyasi olarak zafere ulaştığını anlamaya çalışıyordu. Marx, işçi sınıfının Haziran 1848'te bozguna uğramasının "bir tiyatro eserinin sonraki sahnelerine musallat olan bir hayalet gibi" gerçekleştiğini savlıyordu. İşçi sınıfı hareketi, orta sınıf müttefiklerinin ihaneti, onların liderlerinin sıkıştırılması ve siyasi baskı sayesinde katledilmişti. Düşmanlarına saldıran burjuvazi gibi, işçi sınıfının da birliği dağılmış ve rejiminin temeli parçalanmıştı. Bonaparte, Marx'ın "ayaktakımı, süprüntü, bütün sınıfların reddettikleri" diye tanımla-

yıp küçümsediği bir sınıf olan lümpen proletaryayı arkasına alarak iktidara gelmişti:

> Şüpheli geçim yolları ve şüpheli kökenleriyle düşmüş *zampara*ların [*roués*; şehvet düşkünü kimselerin], harap olmuş ve maceracı burjuvaların torunlarının yanı sıra, serseriler, kovulmuş askerler, hapishane kaçkınları, kaçmış gemi köleleri, üçkâğıtçılar, şarlatanlar, *lazzaroni* [sınıfsız lümpen proletarya], yankesiciler, hilekârlar, kumarbazlar, pezevenkler [kodoşlar], genelev düşkünleri, hamallar, *aydınlar* [*literati*], sokak müzisyenleri [laternacılar], çaputçular [paçavracılar], çarkçılar, kalaycılar, dilenciler... Kısacası, bütün müphem, oraya buraya dağılmış kitle, itilip kakılanlar, Fransızcasıyla *la bohéme*... (Marx ve Engels 1969: 442).

Marx'ın lümpen proletaryaya yönelik bu husumeti, daha sonraki pek çok geleneksel Marksistin 1960'larm ve 70'lerin karşı kültürüne ve bu kültürün öncülük etmesine yardımcı olduğu kimlik siyasetine karşı hissettiği küçümsemeyi öncelemiş ve şekillenmesine de yardımcı olmuştur. Bu durum, daha sonradan ortaya çıkacak, çoğu Marksistin dışlanmış grupların topluma dahil edilmesinin üretime dayalı bir toplum görüşüne ve buna bağlı olarak sanayi proletaryası imgesinde öne çıkan siyasi direniş anlayışına uygun olmadığını düşünmesi gibi kuramsal zorlukların bir habercisi gibidir.

Burjuvazi ile proletarya arasındaki çatışma neden bir rejimin üretilmesiyle sonuçlanmaktadır? Marx'ın teslim ettiği üzere "eşit ölçüde güçsüz ve sessiz olan bütün sınıflar bir şekilde iktidardaki topluluk önünde diz çökecek biçimde yerleştirilmiş gibi görünüyor" (Tucker 1978: 606). Bir başka deyişle, sınıf mücadelesi neden bu türden öngörülemeyen bir sonuç üretiyordu? Marx, bu soruya iki katlı bir yanıt verir. Birincisi, Bonaparte'ın desteği, en büyük sınıftan, yani

Fransız köylülerinden geliyordu. Köylüler kendilerini temsil edecek siyasi bir örgütlenmeden mahrumdular. Onların da temsil edilmeleri gerekiyordu.

> Temsilcileri aynı zamanda onların efendileri olarak, onların üzerindeki bir otorite olarak, onları öteki sınıflardan koruyan ve üstlerine yağmur yağdırıp güneş açtırtan sınırsız bir hükümet gücü olarak görünmeliydi. Küçük bir köylü grubunun siyasi etkisi böylelikle nihai ifadesini yürütme gücünün toplumu kendisine tabi hale getirmesinde buluyordu (*a.g.e.*: 608).

İkincisi, burjuvazi siyasi açıdan bozguna uğratılabilirdi; ancak Bonaparte onları kendilerinden korudu. Bonaparte'ın rejimi, şiddetli bir siyasi kriz anında sermayenin çıkarlarını koruyordu. "*Coup d'état*'dan sonra" diyordu Marx, "Fransız burjuvazisi haykırıyordu: Burjuva toplumunu sadece 10 Aralık Topluluğu'nun* lideri kurtarabilirdi! Mülkiyeti yalnızca hırsızlar, dini yalnızca yalancı şahitler, aileyi yalnızca gayrimeşru çocuklar, düzeni yalnızca düzensizler koruyabilirdi" (*a.g.e.*: 614).

Marx'ın Louis Bonaparte'ın iktidara nasıl geldiğini kavrayışı, onun sınıf ilişkilerinin oldukça muğlak olduğunu ve *Kapital*'de desteklemediği tarihsel olumsallıkları keşfetmesini sağladı. Marx aradaki toplumsal grupları, partileri, hizipleri ve devleti hesaba katması gerektiği gerçeğiyle yüzleşti. Bunların tarihsel gidişattaki rolleri, hiçbir basit yolla sınıf çıkarına indirgenemezdi. Aynı metnin bir başka yerinde, Marx'ın toplumsal karmaşıklıkla yüzleşme yeteneği, köylülerin sınıfsal statüsü üzerine kuramsal düşüncelerinde ka-

---

(*) 10 Aralık Topluluğu, çoğunlukla lümpen proleterya, askeri liderler ve fırsatçılardan oluşan Bonapartist, gizli bir gruptu. 10 Aralık 1848 tarihinde III. Napolyon'un seçimlerden galibiyetle çıkmasına yardımcı olmuşlardı – ç.n.

nıtlanır. Köylüler ortak bir yaşam biçimini paylaşıyorlardı; ancak üretim tarzları işbölümünün, üretim güçlerinin ve kolektif toplumsal ilişkilerin gelişmesini engelliyordu. Köylüler "benzer büyüklüklerin basit bir toplamından" oluşuyorlardı. Marx, köylüleri bir patates çuvalına benzetiyordu; çünkü bir toplam olarak parçalarının toplamından fazlası değildiler. Bir anlamda sınıf olarak biçimleniyorlardı: "Şimdiye kadar milyonlarca aile yaşam tarzlarını, çıkarlarını ve kültürlerini diğer sınıflarınkinden ayırdıkları ve kendilerini bu sınıflara karşı duydukları düşmanlıkla ortaya koydukları –bir sınıf olarak oluşturdukları– ekonomik varoluş koşullarında yaşadılar" (*a.g.e.*: 608). Ancak öte yandan, köylüler sınıf bilincine sahip değildiler ve bir anlamda da hiçbir şekilde sınıf değildiler: "Şimdiye kadar bu küçük köylüler arasında yalnızca yerel bir bağlılık vardı ve sadece çıkarlarının bir olması da birliği, ulusal birliği ve siyasal örgütlenmeyi doğurmuyordu, bir sınıf olarak oluşamıyorlardı" (*a.g.e.*: 608).

Marx'ın köylülüğün bir sınıf biçimi *olduğu* ve *olmadığı* iddiası apaçık bir çelişkiydi. Üretim araçlarıyla olan ortak ilişkilerinin bir sonucu olarak köylüler (Marx'ın başka yerde adlandırdığı biçimiyle) "kendinde sınıf" biçimini almıştı. Bu nesnel ilişkiler benzer bir biçimde sınıf bilincinin ve siyasi eylemin gelişmesini engelliyordu; yani "kendi için sınıf"ı. Marx sınıfı hem yapısal bir konum hem de muhtemelen kolektif olarak deneyimlenen bu konumdan üretilmiş bilincin çeşitli biçimleri –örgütler, partiler, hareketler– olarak tanımlamıştı.

İşçi sınıfının, sınıf haritasındaki konumuyla olan ilişkisi köylülerinkinden pek de farklı olmamalıydı:

> Ekonomik koşullar ilk olarak işçilerin de içinde olduğu ülke halkını kitleye dönüştürmüştü. Sermayenin kartelleşmesi bu kitle için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştı.

> Bu nedenle kitle zaten sermayeye karşı olan bir sınıftı; ancak henüz kendisi için sınıf değildi. Birkaç tümce yukarıda sözünü ettiğimiz mücadelede bu kitle birleşti ve kendisini kendisi için sınıf olarak kurdu. Savunduğu çıkarlar sınıf çıkarları haline geldi. Ne var ki sınıfa karşı bir sınıf mücadelesi siyasi bir mücadeledir (*a.g.e.*: 218).

Fabrikalarda ve kent çevresindeki yoğun nüfuslu mahallelerde kümelenen işçi sınıfının yaşam tarzı, bilincin, örgütlenmenin ve mücadelenin paylaşılan biçimlerine uygun düşüyordu. Marx tarihsel eğilimleri okuduğunda, bu mücadelelerin işçi sınıfının siyasi zaferiyle sonuçlanacağını garanti ederken kendinden emindi. "Sınıf mücadelesinin zorunlu olarak *proletarya diktatörlüğü*nü doğuracağını" tanıtladığına ve "bu diktatörlüğün kendisini yalnızca *tüm sınıfların ortadan kalkması* ve *sınıfsız bir topluma* geçişle kuracağı"nı gösterdiğine inanmıştı (alıntılayan Calvert 1982: 84). Ne var ki Marx tıpkı bu mücadelelerin kimi zaman "açık" kimi zamansa "gizli" olduğunun farkında olduğu gibi, bunların siyaset ve ideoloji tarafından dolayımlanıp şekillendirildiğinin ve pratikte "saf" soyut modelden sapılacağının da farkındaydı. Sonuç olarak, sınıf mücadelesi kendisini tarihin laboratuvarında gösterirdi.

Sınıf, statü, parti

Bu bölümü yazmaya hazırlanırken *New York Times*'ta konuyla ilgili bir makaleye denk geldim. "Forget Lonely. Life is Healthy at the Top" başlığını taşıyan makale, –yalnızca paranın, eğitimin, beslenmenin vb.'nin değil– toplumsal statünün de sağlığın ve bireylerin yaşam sürelerinin temel belirleyeni olduğunu savlayan bir grup Amerikan ve İngiliz araştırmacının düşüncelerini tartışıyordu. Alanın önde gelen araş-

tırmacılarından olan İngiliz epidemiolog Sör Michael Marmot, bu durumu eşitsizliğin "psikolojik" etkisine atfediyor: "Hiyerarşideki konumunuz, yaşamınız üzerinde ne kadar denetiminiz olduğu ve tam bir toplumsal katılım için yakaladığınız fırsatlarla oldukça yakından ilgilidir" (alıntılayan Cohen 2004). Araştırmada ortaya çıkan bu eğilimin önemli kuramsal ve deneysel sorunlarını bir kenara bırakırsak, bu araştırmanın toplumsal eşitsizliğin modern kavranışını güçlü bir biçimde şekillendirmiş ve onu "sınıf" ile "toplumsal statü" açısından kavramış olan Max Weber'e (1864-1920) düşünsel bir borcu olduğunu gördüğümde şaşkına döndüm. Weber'in düşünceleri, toplumbilimcilerin üzerinde olduğu kadar, tarihçilerin üzerinde de etkili olmuştur. Her iki alandaki akademisyenler, ona borçlu olmalarının yanı sıra, aynı zamanda Marx'ın başlıca alternatifi olarak Weber'i gün ışığına çıkararak yeniden çalışılmaya değer bulmaktadırlar.

Weber, burjuva kökenliydi ve seçkin Alman akademi dünyasının bir parçasıydı. Berlin, Freiburg, Heidelberg ve Münih'teki üniversitelerde çeşitli akademik mevkilerde görev aldı. Olağanüstü bilgili bir entelektüel ve akademik açıdan üretken bir bilgin olan Weber, gitgide kötüleşen sağlığından şikâyet ediyordu ve sonunda babasının ölümünün tetiklediği zihinsel rahatsızlığının ardından Heidelberg'teki görevinden ayrılmaya zorlanmıştı. Weber iktisat tarihi, karşılaştırmalı toplumbilim ve din çalışmalarına katkılarda bulunmuştur. Weber, karşılaştırmalı bir yönteme ve ideal tiplerin kullanımına dayanan değerden bağımsız bir disiplin olarak tanımlanan ve yeni yeni ortaya çıkmakta olan bir toplumbilim alanının şekillenmesine yardımcı olmuştur. Siyaset alanında da oldukça etkindir. Solcu bir liberal olan düşünür, ölümünden kısa süre önce 1919'da Weimar Cumhuriyeti'nin anayasa taslağının şekillenmesine yardım etmiştir.

Weber, Marksist düşünceden etkilenmişti; ancak aynı zamanda bu düşünce biçimini eleştiriyordu da. Marx'ın ekonomik yapıların ve dönüşümlerin toplumsal ve siyasal sonuçları şekillendirmekte katkıda bulunduğu iddiasına imzasını atardı atmasına; ancak bunun hikâyenin yalnızca bir kısmı olduğuna inanıyordu. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*'nda ([1920] 1976) Protestan dünyevi çileciliğinin değerlerinin nasıl olup da modern kapitalist toplumu şekillendirdiğini göstermeye çalışıyordu. Weber, geniş vizyonu sayesinde, siyasi, askerî ve idari yapıların tarihsel sonuçlar üzerinde oldukça önemli belirleyici bir etkisi olduğunu savunuyordu. Hans Gerth ve C. Wright Mills'in belirttiği gibi:

> Weber'in özgün çalışmasının bir kısmı belki de Marx'ın iktisadi maddeciliğinin siyasi ve askerî bir maddecilik vasıtasıyla "tamamlanması" girişimi olarak görülebilir. (...) Siyasi gücün maddi araçlarının denetimine yönelik bu ilgi, – Marx'ın durumunda, ekonomik yapıların kavranması için üretim araçları ne denli önemliyse– siyasi yapının türlerini kavramak için oldukça hayatidir (Gerth ve Mills [1946] 1958: 47).

Hem Marx hem de Weber kapitalizmi benzersiz yapan şeyle cebelleşirler; ancak farklı yanıtlar sunarlar. Weber, Marx'ın kapitalizmin ücretli emeğe ve piyasa ilişkilerinin yoğunlaştırılmasına dayandığına yönelik savını kabul eder. Yine de, Weber insan yaşamını düzenleyen rasyonelleştirmenin (ussallaştırmanın) geniş kapsamlı bir parçası olarak bu süreci çok daha geniş bir açıdan görmüştür. Bu bağlamda Weber işçinin üretim araçları üzerindeki denetimini kaybetmesiyle modern bürokratik devletin kişisel olmayan süreçler vasıtasıyla gayri resmî yönetim tarzlarının yerini alma-

sını aynı kefeye koyuyordu. Kısacası ekonomik değişimler, çok daha kapsamlı bir dönüşümün yalnızca bir boyutuydu.

Marx sosyalist dönüşümün tarihin mantığının bir neticesi olduğuna ve baskıcı devlet aygıtı ile ekonomik sisteme son noktayı koymak olduğuna inanıyorken, Weber sosyalizmi çok daha olumsal bir biçimde, gerçek, ancak hemen gerçekleşmeyecek bir şey olarak görür. Weber, merkezî planlamaya yaptığı vurguyla birlikte, sosyalizmi rasyonelleştirme sürecinin genişlemesi ve bürokratik yayılmanın daha fazla üretilmesi olarak görür. Weber, modernleşmenin amaçsızca sürüklenmesini *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*'ndan sonuç olarak çıkardıklarıyla birlikte dehşet içinde izlemektedir. Yaşananları "mekanizmin içine doğan tüm bireylerin yaşamlarını makine üretiminin teknik ve ekonomik koşulları günbegün belirler; bu durum yalnızca (bir demir kafes olarak) doğrudan ekonomik kazanımla ilgili değildir" diyerek resmeder. Ayrıca bu, "kültürel gelişimin son aşamasıdır" deyip ekler: "Ruhsuz uzmanlar, kalpsiz şehvet düşkünleri; bu hiçlik ortamı, daha önce uygarlığın asla ulaşamadığı bir düzeye gelindiğini düşündürür" (Weber [1920] 1976: 181-182).

Weber sınıf hakkında düşünürken Marksist kuramın etkisini üstünde taşır. Tıpkı Marx gibi, Weber de bir yapı olarak sınıf ile bilinç ve eylemin bir biçimi olarak sınıf arasında ayrıma gider. Bununla birlikte, "sınıf konumu" ve "sınıf siyaseti" olarak adlandırdığı şeylerin arasındaki ilişkinin tamamen olumsal olduğuna inanır:

> Aynı sınıfsal konumdan insanların, ortalama sayılarına en uygun düşen çıkarları doğrultusunda ekonomik olanlar gibi somut durumlara yönelik kitlesel eylemlere düzenli bir şekilde tepki vermeleri, tarihsel olayların anlaşılması için önemli ve bir o kadar da basit bir olgudur. Ancak bu olgu

> sınıf ve sınıf çıkarları kavramlarıyla işleyen sözde bilimsel çalışmalara yol açmamalıdır. Günümüzde çok sık kullanılan bu kavramlar en klasik ifadesini yetenekli bir yazarın şu tümcesinde bulmuştur: "Birey kendi çıkarlarıyla ilgili olarak hataya düşebilir, ama sınıf kendi çıkarları hakkında yanılgıya düşmez" (Joyce 1995a: 34).

Marx'ın düşünceleri ile Weber'inkiler arasındaki ilişkiyi daha da karmaşıklaştıran Weber'in eleştirisi, Marx'ın kendisinden ziyade Marksizmin indirgeyici biçimlerine daha uygun gibi görünmektedir. Anthony Giddens'ın öne sürdüğü üzere:

> "Marx'ın sınıfı kavrayışı"nın bir eleştirisi olarak ikincil kaynaklarda sıklıkla betimlenen şey, aslında saldırılarının başlıca hedefi olan kaba Marksizmin tumturaklı ve yoksullaşmış bir biçimidir. Ne var ki bu türden belirlenimci bir Marksizm zaten Weber'in yaşadığı dönemde Almanya'da günceldi ve Weber bu belirlenimcilik sorununu çözmeye baş koyduğundan beri, kendisininkiyle Marx'ın sınıf analizleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların gerçek hatlarını ortaya çıkarmak güçtür (Giddens 1975: 42).

Weber'in tarih ve toplum üzerine yazdıkları bölük pörçük ve tamamlanmamıştı. Öldüğü zaman, arkasında öğrencileri tarafından yayıma hazırlanıp basılmış ciddi bir tamamlanmamış çalışma yığını bıraktı. Ne var ki konu sınıfa geldiğinde, kesinlikle tutarlı bir biçimde olmasa da Weber bu kavramı açık açık tanımlamıştır. Bir bağlamda sınıfları mevcut ekonomik ilişkiler tarafından üretilen bir şey olarak tanımlamıştı; ancak sınıfların etkin gruplar ya da bilince sahip olduklarını görememişti: "'Sınıflar' topluluklara benzemez; sadece temsil edilmeleri olanaklıdır ve çoğunlukla top-

lumsal eyleme zemin oluştururlar" (Joyce 1995a: 31). Bununla birlikte, bir başka yerde de "sınıf statüsü"nü yalnızca "yaşamın dışsal koşullarıyla" değil, aynı zamanda "bir kişiye ya da gruba ait" olan "öznel tatmin ve hüsran" aracılığıyla da tanımlamak gerektiğine dikkat çeker (alıntılayan Calvert 1982: 96). En azından burada sınıfı, halen bir grubun oluşması olarak görmemesine karşın aynı anda hem nesnel hem de öznel bileşenler aracılığıyla tanımladığını kabul eder.

Weber sınıfları tanımlamak için üç ölçüt sunar: "(1) Şimdiye kadarki yaşam fırsatlarında belirli bir nedensel bileşeni paylaşan bir dizi insan; (2) bu bileşen gelir fırsatları ve metaların sahipliğini içeren ekonomik çıkarlarca özel olarak temsil edilmelidir ve (3) bu bileşen meta ya da emek piyasasının koşulları altında temsil edilmelidir" (Joyce 1995a: 31-32). Marx sınıfları üretim ilişkileri içinde köklenmiş olarak görürken, Weber onların mülkiyet ya da hizmetlerin satışında ve ürettiklerinin sağladığı getirilerde kökleşmiş olduğunu düşünür. Böylelikle Weber için piyasa sınıf ilişkilerini tanımlar. "Ne var ki bu, daima sınıf kavramının genel bir çağrışımıdır: *Piyasa*daki fırsat türü, bireyin kaderi için ortak bir koşul sunan belirleyici uğraktır. Bu anlamda, sınıf konumu nihayetinde piyasa konumudur" (*a.g.e.*: 32-33).

Marx'ın kapitalist toplumsal ilişkilerin sınırlı sayıda sınıf ürettiği düşüncesinin aksine Weber sınıf konumlarının sayısı konusunda çok daha hoşgörülüdür. Ama bu potansiyel çoğalma, "toplumsal sınıf" –piyasadaki hareketlilik düzeyleri aşağı yukarı aynı olan çeşitli sınıflar arasındaki karşılıklı bağlantı– olarak tanımladığı şey tarafından kesintiye uğrar. Sonuçta, Weber dört tane temel toplumsal sınıf belirler: İşçi sınıfı, küçük burjuva, beyaz yakalı işçiler ile iyi eğitim almış ve ayrıcalıklı varlıklı sınıf. Weber işçi sınıfını, beyaz yakalı işçileri ve bu sınıfların en önemlisi olarak gördüğü ayrıcalıklı sınıfı daha bir ayrıntılı tanımlamıştır.

Bunun da ötesinde, Weber sınıf yapısının zaman geçtikçe basitleşeceğine inanmaktan ziyade, sınıfların giderek parçalanacağına, dağılacağına ve sayısının artacağına inanmıştı. Anthony Giddens, Weber'in aklındakini açıklamak için iki örnek verir (Giddens 1975: 47). İlki, sendikaların belirli pazarlanabilir becerilere sahip işçilerin sayılarını sınırlama gücünün, işçi sınıfı içerisindeki bölünmeleri ürettiği, bunun da kendisini parçalanmaya götürdüğüydü. İkincisi ve en önemlisi ise, hiç olmadığı kadar büyüyen bürokrasinin, elle çalışan işçilerden ("beden işçileri"nden) farklı sınıf çıkarlarına sahip elle çalışmayan işçilerin emek gücü içindeki oranının yükselmesi anlamına geldiğiydi. Bu da müşterek eylemde bulunmanın önündeki engelleri artırıyordu.

Weber'in sınıfa ilişkin düşünceleri "statü" konusundaki düşünceleriyle derinlemesine iç içe geçmişti. Sınıfın kapitalizme özgü bir şey olduğunu hiç savlamadı; yalnızca ilk toplumlarda statünün genel anlamda toplumsal hiyerarşinin temeli olduğunu ve modern kapitalist koşullar altında da (sınıfla rekabet içinde) varlığını sürdürdüğünü öne sürüyordu:

> Sınıfların aksine *Stände* (*statü grupları*) normalde gruplardır. Bununla birlikte, statü gruplarının genellikle sınırları belirsizdir; katı bir şekilde biçimlenmemişlerdir. Tamamen ekonomik olarak belirlenen "sınıf konumu"nun aksine, *statü durumu* olarak adlandırmak istediğimiz şey, insan yaşamının her bilindik öğesi gibi, belirli bir –olumlu ya da olumsuz– *onur*un toplumsal itibarı tarafından belirlenir (Joyce 1995a: 36).

Sınıfın nesnel konumlara gönderme yaptığı ve grup bilinci ile eylemine yol açmasına gerek olmadığı bir durumda, statünün tanımı kişilerarası öznelliği içerir. Statü "normalde her şeyden önce bir *yaşam tarzı* olarak ifade edilen bu dön-

güye ait olmak isteyenlerden beklenen her şeydir. Bu beklentiyle bağlantı kurmak toplumsal muaşeret (yani, ekonomik ya da başka herhangi bir amaca boyun eğmeyen bir ilişki) üzerindeki bir sınırlamadır (*a.g.e.*: 36-37). Statü, ayrıcalıkların yanında sorumluluklar da getirir. Weber'e göre, statü sisteminin en aşırı biçimi "kast" olarak tanımlanan biçimidir: Kast sistemi meşruluğunu yalnızca gelenek ve hukuk yoluyla değil, aynı zamanda dinsel yaptırımlar aracılığıyla da sağlar.

Sınıf ile statü arasındaki ilişki nedir? Weber'in asıl vurgusu sınıf ile statü sistemlerinin uyumsuz ya da ilişkisiz olduğunu göstermek değildi: Aslına bakılırsa ikisi birbirine derin bir biçimde bir sarmaşık gibi dolanmıştı. Verili bir durumda muhtemelen ya biri ya da diğeri baskın oluyordu. Bu nedenle, sıralamanın ekonomik olmayan faktörlerle belirlendiği kapitalizm öncesi bir toplumda statü çoğunlukla mallara ve mülkiyete ulaşma ayrıcalığı olarak taşınıyordu. Ne var ki statü sistemi üzerine kurulmuş bir toplumda serbest rekabetin ve piyasa ilişkilerinin gelişmesi pek mümkün değildi. Benzer bir biçimde, piyasa sisteminin yaygın olduğu bir toplumda statü grupları kendilerini tehdit altında hissediyorlardı ve "onurun toplumsal itibarı" refahın paylaşımında giderek küçülen bir rol oynuyordu. Weber, sınıf ya da statü sisteminin yayılmasının olanaklı olduğu koşulları göz önünde tutarak şu genellemeyi yapıyordu:

> Kazancın ve malların paylaşımının temelleri göreli olarak sabit olduğunda, statü aracılığıyla gerçekleşen tabakalaşma öncelikli olur. Her teknolojik yansıma ve ekonomik dönüşüm statünün sağladığı tabakalaşmayı tehdit eder ve sınıf konumunu ön plana çıkmaya zorlar. Baskın bir ağırlığa sahip sınıf konumunun geçersiz olduğu çağlar ve ülkeler, teknik ve ekonomik dönüşümlerin düzenli olarak yaşandı-

ğı dönemlere rastlar. Ayrıca ekonomik tabakalaşmadaki değişimin her yavaşlaması, zamanı geldiğinde statü yapılarının büyümesine ve toplumsal onurun önemli rolünün canlanmasına yol açar (*a.g.e.*: 39).

Weber'in kapitalizmin doğasından ötürü sürekli olarak kendisini dönüştürdüğüne ve böylelikle bir sınıf sistemi üretmesinin daima olanaklı olduğuna inanıp inanmadığı ya da bu ekonomik sistemin eninde sonunda statü sistemindekinden daha karakteristik olan hiyerarşi biçimleri ürettiği bir zamanı düşünüp düşünmediği açık değildir.

O halde Weber için sınıf ve statü sistemleri farklıdır; ancak bu ikisi gücün/iktidarın dağılımının birbirine karışmış biçimleridir. Weber'in ilgilendiği gücün/iktidarın üçüncü bir boyutu da siyasi partilerdir. Sınıf ve statü gruplarının aksine partiler daima bir birleşme içerir. Partiler, ister bir ideolojinin gerçekleştirilmesi olsun ister bir himaye sisteminin kurulması olsun, amaca dönük etkinlikler olarak temsil edilirler. Partiler ya sınıfa ya statüye ya da ikisinin bileşimine dayanır. Genellikle her ikisinin de etkisine karşı bağışıklıkları vardır. Bir kez daha görüyoruz ki Weber'in sınıf, statü ve partiler arasındaki ilişkiyi anlama biçimi, Marx'a olan uzaklığının altını çizer. Marx siyasi partiler ile sınıf yapısı arasında kendiliğinden bir ilişki olduğunu hiç varsaymasaydı eğer, sınıf ilişkilerini bir parti ya da partilerin faaliyet gösterdiği bu çevrenin tanımlanması olarak görürdü.

Sonuç

Marx'ın ve Weber'in sınıfa ilişkin düşünceleri, tıpkı genel olarak toplum ve tarih üzerine olan görüşleri gibi oldukça farklıdır. Marx sınıf ilişkileri ve sınıf mücadelesini tarih felsefesi içerisinde konumlandırırken, Weber tarih felsefelerini

büsbütün reddeder. Weber'e göre, sınıflar (üretim ilişkilerinin aksine) piyasa ilişkilerinden çıkar. Bu ilişkiler, büyük olasılıkla grup bilinci ve eylemini üretmenin yakınından bile geçmez. Sınıftan ziyade statünün, grup davranışı için sonuçlar doğurma olasılığı genellikle daha yüksektir. En önemlisi ise, Weber'in görüşleri modern topluma ilişkin görüşlerimizi şekillendirmekte önemli bir rol oynarken, Marx'ın düşünceleri –Marksist geleneğin kuramsal analiz ile siyasal ve iktisadi dönüşümlere yaptığı eşzamanlı katkılarla birlikte– kendi başına tarihsel bir güçtür. Gramsci'nin vurguladığı üzere Marksizmin kendisi üstyapının bir parçasıydı: "Bu, toplumsal grupların kendi toplumsal varlıklarının, kendi güçlerinin, kendi ödevlerinin ve kendi oluşlarının bilincine vardıkları belirlenmiş bir yerdir" (Forgacs 1988: 196). Bir başka deyişle, Marksizm, Marksist sınıf kuramının daima el altında bulunduğu kuramsal tartışmalardaki siyasal riskler anlamına gelen bu dünyayı eşzamanlı olarak anlayıp dönüştürüyordu.

Yine de Marx ve Weber sınıfa farklı bakış açılarından yaklaşsalar da ortak varsayımları paylaşıyorlardı. Sınıfın ekonomik etkinlikte köklendiğini ve modern kapitalist toplumları şekillendirmekte başat bir rol oynadığını düşünüyorlardı. Her iki düşünür de çalışmalarının temeline –özellikle modernlik bağlamında– yapılaşmış eşitsizliği ve sonuçlarını anlamayı koyuyordu. Sınıf sözcüğünü yeniden ele almakla başardıkları şey, 18. yüzyıl ve Marx'ın yaşadığı dönem boyunca kurulan etkili toplumsal imgelemi ilk kez su yüzüne çıkartmalarıydı. Burada savladığım üzere, sivil toplum düşüncesinin kendisi bu tahayyül edilmiş dünyanın hayati bir parçasıydı. Bu bakış açısından, Marx'ta içerilen toplum görüşü sürekli inşa edilen bir şeydir.

En önemlisi, Marx ve Weber'in sınıf konusundaki düşünceleri ikili bir yapı arz eder: İki düşünür de nesnel ya da ya-

pısal ilişkiler ile öznel ya da öznelerle ilgili grup bağlantılı etkinlikleri birbirinden ayırmıştır. Sonradan gelen yazarlar, bunlardan ya birine ya da diğerine daha fazla önem verdiler. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki toplumbilimsel araştırmalara ve yeni toplumsal tarihe ilham veren de bu ikili modeldi. Aynı şekilde, bu model son zamanlarda ortaya çıkan çekişmelere ve meydan okumalara neden oldu.

Sınıf ve Sınıf Bilinci

1960'lar ve 70'lerde tarihçiler ile toplumbilimciler sınıf kuramı ve analizinde yeni yönelimlerin izini sürdüler. Toplumbilim alanındaki küçük bir akademisyen grubu 1960'lardan önce sınıf analizini sürdürüyordu. Bu akademisyenler, toplumun yapısal eşitsizlikler ve çatışmalarda temellendiğine inanan ve sınıfın istihdam [*employment*] yapısı aracılığıyla anlaşılabilecek toplumsal ilişkiler tarafından üretildiğini kabul eden yeni nesile katıldılar. Tarih alanı içerisinde bir kısım tarihçi, sınıf analizinde yeni yönelimlere öncülük eden "yeni" toplum ve emek tarihiyle birlikte anılıyorlardı. Bu tarihçiler, düşüncelerini Solcu akademisyenlerin eski gelenekleri üzerine bina ederek –düşünmenin toplumsal-bilimsel yolları hakkında düşünmek çoğunlukla heyecan verici bir şeydir– ve doğmakta olan yeni solun siyasetinden esinlenerek, bir akademisyenler kuşağından daha ötesinin de hayal gücünü zorlayan bir tarihsel anlayışın oldukça etkili bir biçimini geliştirmişlerdir. Aralarından öne çıkan kimi etkili isimler, aşağıdan yukarıya doğru bir bakış açısıyla kendilerini "aşağıdan gelen tarih"i yaz-

maya adamış olsalar da nihai amaçları bütüncül tarihi [*total history*] üretmekti.

Bu bölümde tartışılan tarihsel ve toplumbilimsel araştırmalar, sayısız alanda ve alt alanda ve toplum bilimleri ile insan bilimlerindeki bunlardan etkilenen diğer disiplinlerde sayısız çalışmanın devasa gövdesinin üretilmesine yardımcı olmakla mesuldür. Tarihçilerin çoğunluğu muhtemelen ya toplumsal tarihin ya da sınıf anlatısının bir bütün olarak tarihsel sürecin anahtarını sağlayacağı yönündeki düşünceyi reddeder. Toplumbilimciler günümüz toplumundaki sınıfla ilgileri bakımından bölünmüş durumdadırlar. Aslına bakılırsa, her iki disiplinde de sınıfın halen yararlı bir kavram olup olmadığını sorgulayan uzmanlar vardır. Yine de burada tartışılan akademisyenler, sınıfı hem güncel tartışmaların sürekli bir gönderme noktası olarak hem de sınıf analizine yönelik çağdaş yaklaşımlar için bir kalkış noktası olarak korumaktan yanadırlar. Disiplinlerin taşıdığı önemli farklılıklara karşın tarihçiler ve toplumbilimciler, toplumsal varlık ile toplumsal bilinç arasındaki ayrıma dayanan ikici sınıf kavrayışını paylaştılar. Ayrıca kuram ve kanıt/apaçıklık arasındaki ilişkide inşacı/kurmacı [*constructionist*] bir bakış açısına bağlı kalmışlardır.*

Sınıfın haritasını çıkarmak

Bu kısımdaki amacım, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sınıfa ilişkin toplumbilimsel çalışmaların temel özelliklerin-

(*) Alun Munslow'a göre tarihçiler üç bilgikuramsal gelenekten birinde yer alırlar. "Yeniden kurmacı" konum tarihsel hakikatin konuyla ilgili kaynakların incelenmesiyle ortaya çıkacağını savunur. "Kurmacılar" ise kuramların ve kavramların konumlanışının, var olan kanıtlar labirentinden çıkan anlamlı örüntüleri açığa vuracağına inanır. Son olarak "yapısökümcü" tür ise "tarihin içeriğinin, tıpkı edebiyatınki gibi, kaynakların araştırılmasıyla olduğu kadar, anlamından çok bu içeriğin sunumuyla oluştuğunu savlar (Munslow 2003: 5-6).

den bazılarını ana hatlarıyla çizmek. Bunu, tanımı ne olursa olsun kuramsal ve deneysel çalışmanın büyük bir kısmını kapsayan iki türden katkıyı dikkate alarak yapıyorum: John Goldthorpe (1935-) ve David Lockwood'un (1929-) yeni Weberci yaklaşımı ile Erik Olin Wright'ın (1947-) yapısalcı Marksizm yaklaşımı. Bu toplumbilimcilerin sınıf kuramına olan katkılarını, çalışmalarını sınıfın tarihsel bağlamı içerisinde konumlandırmalarına ve sınıfın içinde kurulduğu düşünsel ve siyasi tartışmalarla olan ilişkilerine bakarak değerlendiriyorum.

Goldthorpe ile Lockwood'u birbirine bağlı olarak tartışmak için sıkı gerekçeler var. Ne de olsa, 1960'lı yıllarda Cambridge Üniversitesi'ndeki Uygulamalı İktisat Bölümü'nde ders verirken, refah içerisindeki işçiler [*affluent workers*] üzerine iddialı bir araştırma projesinde birlikte çalışmışlardı. Toplum Bilimleri Araştırma Konseyi'nin habercisi olarak finanse edilmiş bu çalışma sayısız makale ve yazıyla sonuçlandı. Çalışmadan *The Affluent Worker in the Class Structure* (Goldthorpe vd. 1969) ile başlayan, üç ciltlik devasa bir toplam çıktı. Lockwood, bu işbirliğinin yakınlığını anlamamız için bize bir anlık bir malzeme sunar: "John Goldthorpe ve ben, kendi düşüncelerimin nerede bittiğini onunkilerin ise nerede başladığını söylemenin zor olduğu, bir parçası olduğum bu yazıdakinden daha büyük bir sorun üzerine çalışırken oldukça yakındık" (Lockwood 1966: 202).

Goldthorpe ve Lockwood'un sınıf çözümlemesi, başlangıçta onlara karşı pek de ılımlı olmayan bir düşünsel ve siyasal atmosfer içerisinde gelişmişti. 1950'li yıllarda toplumbilim "Ortodoks mutabakat"ın tahakkümü altındaydı. Bu mutabakat, nesnellik ve yansızlık iddiasında olmasına karşın siyasi olarak güdülenmişti. 1950 ve 60'lardaki eşi benzeri görülmemiş kapitalist patlamanın büyüsü altında, tarihin evrensel normu olarak Batılı endüstrileşmiş devletlerin

savaş sonrası yapılanışını –karma ekonomi ve refah devleti– baz alıyordu. Ortodoks mutabakat "ideolojinin sonu"na göre konuşurken, kendi yeni-liberal temellerine karşı ihmalkâr davranıyordu. Bu mutabakatın üç temel bileşeni vardı (Crompton 1998: 25; Giddens 1982: 1-3). Birincisi, toplumbilim pozitivistti (ya da kurmacıydı); yani deneysel olarak doğrulanabilir olgulardan çıkan genel yasalardan türemişti. İkincisi, işlevselciydi; toplumu normatif bir bütünleşme süreci sayesinde içsel eğilimi birleşmek olan bir sosyal sistem olarak görüyordu. Üçüncüsü, toplumbilimciler ekonomik açıdan ileri toplumların –ister kapitalist ister komünist olsun– nihai olarak birbirine yakınlaşacağına inanıyorlardı. "Çoğulcu endüstriyalizm" olarak bilinen bu bakış açısı, Marksizmin kuramsal bir alternatifi olarak görülüyordu.

Ortodoks mutabakatın değişkenleri içerisinde sınıf kuramı oldukça küçük bir yer tutuyordu. Sınıf kuramı tarihsel olarak öncelikle çatışmacı düşünme biçimleriyle bağlantılıydı. Marksizm yani sınıf kuramının en gelişmiş biçimi, totalitarizmle olan ilişkisi nedeniyle dogmatik ve kusurlu görülüyordu. Bu Stalinizm dönemi için geçerlidir; yani genellikle varsayıldığı kadar olmasa da Marksist kuramın kalıplaşmış bir sistem içinde yozlaştırıldığı, yaratıcı bir gelişme için zorunlu olan düşünsel tartışmanın sonlandırıldığı bir ortamda. En önemlisiyse, Marksistler sınıf mücadelesini eşitlikçi bir toplumun önkoşulu olarak görürken, işlevselciler ve yeni-liberaller bir toplumda –sosyalizmi akla getiren sonuçların eşitliğine değil– kaynaklara erişimin eşitliğine vurgu yapılmasına inanır.

Ortodoks mutabakat toplumbilimin yanı sıra, bir ölçüye kadar genelde toplum bilimlerini de tahakkümü altına almıştı. Yine de söz konusu mutabakat tartışmasız üstünlük kurmuş değildi. Yapısal eşitsizliklerin istikrarsızlık ve kriz üretme eğiliminde olduğuna inanan küçük bir toplumbilim-

ci grubu vardı. Bunlar genellikle sınıfsal bölünmelerin modern toplumda önemli siyasi çatışmaları ürettiğinde ısrarcıydılar ve Amerika'da tabakalaşma üzerine yapılan çalışmalara karşı bilhassa eleştireldiler. Sınıftan ziyade itibarı ya da statüyü vurgulamak gerektiğini savlıyorlardı (Crompton 1998: 13-14). Toplumbilim içindeki, sınıfları meslekî örgütlenme grupları olarak gören eski eğilimlere mesafeli durarak, normatif işlevselciliğin eleştirisi için Weber ve Marx'ın yazılarına dönüyorlardı. Sınıfı yapılaşmış eşitsizliğin bir biçimi ve bilinç ile siyasi eylemin bir dışavurumu olarak ikili bir yapı içinde ele alıyorlardı. Yeni, gelişmiş araştırma teknikleri üzerine kurulmuş iddialı deneysel çalışmalar içinde sınıfın iki biçimi arasındaki ilişkinin taslağını çıkarıyorlardı. Ayrıca, hızla değişen bilgisayar teknolojilerinin olanaklı kıldığı veri işleme sürecindeki ilerlemelerden yararlanıyorlardı. Genel olarak çalışmaları sınıf ilişkilerindeki savaş sonrası ekonomik değişimlerin, özellikle de sınıf bilinci ve eylemliliğindeki hareketliliğin (ya da eksikliğin) etkisini araştırıyordu.

Goldthorpe ve Lockwood, Ortodoks mutabakatın altında yatan pozitivist temeli aslą sorgulamadılar. İki düşünür de kuramsal olarak şekil verdikleri modellerin toplumsal dünyanın sonu gelmez olumsallıklarının altında yatan nesnel örüntüyü görmeye olanak sağlayabileceğini düşünen kurmacılardı. Ne var ki öteki açılardan Ortodoks mutabakatın önemli eleştirmenleri olarak da ortaya çıkmışlardı. 1958 gibi erken bir tarihte, Lockwood Parsonscı işlevselciliği "temeldeki çıkarların yapılaşması"nı görmezden geldiği için eleştiriyordu (Lockwood 1956: 137). Benzer bir biçimde, Goldthorpe da "çoğulcu endüstriyalizm"in tezlerine saldırıyordu: "Liberal kuramcıların varsaydığının aksine, kapitalist toplum düşüncesi miadını doldurmuş değildir, endüstriyel toplum tasarımı aracılığıyla sorunlu kılınmış da değildir ve dahası endüstriyalizmin işlevsel zorunlulukları bakımından yapılan mo-

dern Batılı toplumlardaki değişimin analizi, kapitalizmin politik ekonomisi açısından yapılacak bir analizin yerini alamaz (Goldthorpe 1984: 316-17). Yine de Goldthorpe, araştırmacıların kapitalizmin özgüllüğünü kavraması gerektiği yönündeki ısrarına karşın, oldukça eleştirel baktığı Marksizmin çizgisinde değildi. Gordon Marshall ile birlikte yazdıkları bir metinde şöyle der: "Bizce, sınıf çözümlemesinin savunucuları sınıf ilişkilerinin doğasında bulunan çatışmayı kesinlikle görmelerine karşın, bu durum onların emek-değer kuramına ya da aslında Marksist söylemde anlaşıldığı biçimiyle sömürüyü doğuran hiçbir öğretiye bağlı olmalarını gerektirmez" (Goldthorpe ve Marshall [1992] 1996: 100).

Bu toplumbilimcilerin sınıf çözümlemesine olan katkılarını değerlendirmek için bir adım geriye çekilelim ve –sınıf kavramının öteki savunucuları olarak– karşı karşıya kaldıkları daha büyük meseleleri ele alalım. Savaş sonrası dünyanın çizgileri su yüzüne çıkmaya başladıkça bir daha –en azından aynı biçimde– geri dönmeyecek olan Büyük Buhran'ın karanlık günleri daha açık hale gelmeye başladı. Refah devleti, işçi sınıfından insanlara temel toplumsal hizmetlere ve eğitim fırsatlarına ulaşmada eşi benzeri görülmemiş vaatlerde bulunuyordu. 1950'li ve 60'lı yıllardaki kapitalist patlama, halkın büyük çoğunluğunun yaşam standartları için benzersiz bir yükselme potansiyeli sunuyordu. Tüketim ekonomisindeki hızlı büyüme ve kitle kültürü, boş vakit üzerine giderek artan bir vurgu yapmalarının yanı sıra herkesi ilgilendiren toplumsal manzarayı yeniden biçimlendiriyor gibi görünüyordu. Sorulması gereken soru şuydu: Sınıf çizgilerini belirsiz hale getirmekle ya da hatta "sınıfsızlık"la sonuçlanacak böylesi bir büyük toplumsal hareketlilik potansiyeli ve yaşam standardında bir iyileşme var mıydı?

Refahın sınıf çatışmalarını zayıflatabileceği düşüncesinin izleri, en azından Alman sosyalist Eduard Bernstein'ın

(1850-1932) işçi sınıfının yüksek yaşam standartlarına kavuşmasının Marx'ın sınıf karşıtlığının yoğunlaşacağı tahmininin ve böylelikle de sınıf mücadelesinin tarihin motoru olacağı düşüncesinin altını oyduğunu savladığı 19. yüzyılın sonlarına değin sürülebilir (Lee ve Turner 1996: 4). Sınıfsızlığa ilişkin düşünceler daha çok, işçi sınıfının göreli olarak yüksek gelire sahip olduğu, işçi sınıfı bilincinin ve siyasetinin dışavurumlarının nispeten zayıf olduğu ve kuşkusuz etnik ile ırksal çatışmaların sınıf çatışmasından daha fazla belirgin olduğu 20. yüzyıl Amerikası'nda geliştirildi. Yönetimsel devrimin ve yayılan meritokrasinin eşitsizlikleri azalttığını düşünen iktisatçılar, siyaset bilimciler ve toplumbilimciler, doğmakta olan sınıfsız toplum düşüncesini coşkuyla karşıladılar. Bu türden düşünceler, 1950'lilerin sonunda İngiltere'de tutunmaya başlamıştı. İngiltere'deki sınıf üyeliğine ilişkin geleneklere rağmen, akademisyenler ve siyasal uzmanlar sınıfsızlığın da yükselişte olduğunu savlıyorlardı. Mesele, özellikle, "revizyonistler"in 1959'daki birbirini izleyen üçüncü seçim bozgununun faturasını kendilerine çıkardığı, bir sınıf partisi imajı olan İşçi Partisi'yle ilgiliydi. Revizyonistler, Parti'nin kendisini çoğulcu çizgiler çerçevesinde yeniden oluşturmasını istiyorlardı.

Goldthorpe ve Lockwood, işçi sınıfının refaha kavuşmasının sınıfsızlığa yol açacağına ilişkin savları reddediyordu. Onlara göre sınıfsızlık, ampirik çalışmaların doğrulayamadığı bir eğilimi, işçi sınıfı ile orta sınıf arasında daha fazla etkileşim ve bütünleşmeyi ima ediyordu.

> On yılı aşkın bir süredir İngiltere'nin farklı bölgelerinde yürütülen çeşitli çalışmalar, evlerde, teklifsiz komşuluk ilişkilerinde, arkadaş gruplarında, yerel kulüp üyeliklerinde, derneklerde ve örgütlerde vb.'inde gözlenen statü ayrımlarında belirli bir derecelendirme olduğuna işaret edi-

yor. Dahası her durumda elle çalışan ve elle çalışmayan işçiler ve onların aileleri arasındaki ayrım, en belirgin ayrımlardan biri olduğunu kanıtlıyor (Goldthorpe ve Lockwood 1963: 138).

İki araştırmacı, gelir artışının ve ev yaşamındaki iyileşmelerin daha büyük bir özgüven duygusunun doğmasına yardımcı olduğunu ve beklentileri büyüttüğünü kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, işçi sınıfının giderek daha fazla orta sınıf haline gelmeye başladığı düşüncesini reddetmektedirler.

Goldthorpe ve Lockwood için refah artışı ile sınıfsızlık arasında bağlantı kurmaya yönelik çeşitli çabalardaki başlıca sorun, işçi sınıfının homojen/türdeş olduğunu varsaymaktı. Örneğin, *Sources of Variation in Working Class Images of Society* (1966) başlıklı çalışmasında Lockwood işçi sınıfının yaşamının değişken olduğunu; üç farklı türden deneyimin tesadüfen bir araya gelmesi sonucunda oluştuğunu savlıyordu: proleter, uyumlu ve özelleşmiş. Proleter ve uyumlu işçiler en çok, gerileyen endüstrilerde bulunuyordu. Birinci gruptakiler sınıf ilişkilerini "biz"e karşı "onlar" olarak ikili bir biçimde anlarken, ikincidekiler ise toplumu statü ya da prestije göre hiyerarşik şekilde düzenlemiş olarak düşünüyordu. Buna karşılık, özelleşmiş ya da refah içindeki işçiler genel olarak savaş sonrası değişimlerin bir ürünüydü. Yeni endüstrilerde çalışıyorlardı, yeni kentsel yerleşimlerde yaşıyorlardı ve hükümetin sübvanse ettiği evlerden ya da toplu konutlardan oluşan yeni binalarda ikamet ediyorlardı. İşçi sınıfı kimliğine yönelik kolektif duyarlılıkları çok daha az olan bu işçiler, hesapçı ve fırsatçı seçmenlerdi. Eğer iyileşmenin devam etmesi yönündeki beklentileri hayal kırıklığıyla sonuçlanırsa oylarının rengini değiştirmeleri muhtemeldi. Aslına bakılırsa, Goldthorpe ve Lockwood işçi sınıfından gelen bu seçmenlerin potansiyel olarak, toplumsal

statülerinin yükselmesine yönelik emellerinin boşa çıkması durumunda daha radikal bir siyasi bakış açısı geliştirebileceklerini savlıyordu (Goldthorpe ve Lockwood 1963: 156). İkilinin bu savı, sınıfsızlık tezinin savunucularının öngörüleri kadar sınıf siyasetini terk etmenin olası sonuçları konusunda İşçi Partisi'ne uyarıda bulunanların tahminlerini de boşa çıkarıyordu.

Goldthorpe ve Lockwood'un işçi sınıfının refahı üzerine yaptığı çalışmanın dayanak noktası, sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki ilişkiye çok daha geniş biçimde eğilmeleriydi. Lockwood *The Blackcoated Worker* (1958) başlıklı çalışmasında sınıf bilincini oluşturmanın üç belirleyici etkenini tanımlamıştır: Piyasa durumu (hareketlilik miktarı, iş güvenliği ve gelir kaynağı ile düzeyi), iş durumu (işyerinde özerklik ve yetki derecesi) ve statü durumu (kişinin bir bütün olarak toplumda statü hiyerarşisindeki yeri). İşte tam bu noktada Lockwood açık bir biçimde Weber'in sınıf ve statü arasında yaptığı ayrımı kullanmaktadır. Başka bir yerde, Goldthorpe ve Lockwood "sınıf oluşumunun belirli biçimlerinin ve statü grupları tabakalaşmasının aynı toplumda birlikte var olabileceğini ve değişim süreçlerinin altında yatan aynı etkenlerden birlikte etkilenebileceklerini" savladıklarında Weber'e olan borçlarını açıkça dile getirmektedirler (Goldthorpe ve Lockwood 1963: 157). Lockwood'a göre sınıf konumu deneyimseldir: "Sınıf ideolojisinin ham maddeleri bireyin çeşitli temel toplumsal deneyimlerinde bulunmaktadır" (Lockwood 1966: 249). Ne var ki Lockwood'un düşüncesi, oldukça etkili olmasını sağlayacak yapı ile bilinç arasındaki analitik sınıf ayrımını henüz şart koşmuyordu. Crompton'a göre, bu durum ampirik olarak tanımlanabilir meslek gruplarına dayanan Yeni-Weberci sınıf yapısı çalışmaları dalgasının doğmasına neden olmuştu (Crompton 1998: 38-39).

Bu türden oldukça iddialı ve etkili girişimlerde bulunan Goldthorpe esasında düşüncesini Lockwood'un piyasa ve iş durumu arasındaki ayrımına dayandırır.* Goldthorpe bunun yanı sıra istihdam statüsünün etkisini de incelemiştir: Denetleyici konumundaki işçilerin ya kendi işinin sahibi ya da gelirinin ücretli olmasıyla ilgilenmiştir. Kendisi ve onu takip eden araştırmacılar bu ölçütü kullanarak yedi sınıf olduğunu kabul eden "Hope-Goldthorpe meslek ölçeği"ni geliştirmişlerdir (*a.g.e.*: 64-65). Profesyonellerden ve üç işçi sınıfından oluşan iki kategori; bunlar diğer üçüne temel oluştururlar: beyaz yakalı işçiler, serbest meslek sahipleri ve düşük düzeyde teknisyenler ile ustabaşıları.** Goldthorpe bu kategorileri salt toplumbilimsel soyutlamalardan çok daha fazlası olarak görüyordu. Bu kategoriler demografik ve sosyo-kültürel kimliklerin temelini biçimlendiriyor, yapısal konum ve bilinç arasındaki dolayımda kesin bir rol oynayan aile yaşamını şekillendiriyordu. Araştırmasının başlıca dayanağı, bir yapısal konum, bir bilinç biçimi olarak sınıf ile özellikle toplumsal ve ekonomik hareketlilikle ilişkisi içerisinde bir siyasi eylem türü olarak sınıf arasındaki ilişkiyi haritalandırmış olmasıydı (Milner 1999: 80).

Goldthorpe ve Lockwood, araştırmalarıyla yazılarını anaakım toplumbilimsel tartışmalar içerisinde çerçevelendirmiş-

---

(*) Goldthorpe daha sonraki çalışmalarında "iş durumu" kategorisini terk etmiş ve sınıfsal konumlanmaları, temel ayrımı "hizmet" ve "emek" istihdamı arasında yapılan "istihdam ilişkileri"nden kaynaklanmış olarak tanımlamıştı. "Hizmet istihdamı" maaş [*salary*] artışları ve terfi olanakları potansiyeline gönderme yaparken, "emek istihdamı" ücret [*wage*] için belirli bir iş miktarının değiştokuş edilmesine yönelik bir sözleşmeye dayanıyordu.

(**) Daha ayrıntılı bir biçimde ise bu yedi kategori şunlardır: (1) Üst düzey profesyoneller (büyük işlerin yöneticileri dahil olmak üzere), (2) düşük düzey profesyoneller (küçük işlerin yöneticileri ve beyaz yakalı işçilerin denetleyicileri dahil olmak üzere), (3) rutin olarak elle çalışmayan işçiler (genellikle büro işi yapan beyaz yakalılar), (4) kendi işinin sahibi olanlar/serbest meslek sahipleri (küçük burjuvalar), (5) düşük düzeydeki teknisyenler (mavi yakalı elitler), (6) vasıflı, elle çalışan işçiler ve (7) yarı vasıflı ve elle çalışan işçiler.

lerdi. Buna karşılık, Erik Olin Wright'ın (özellikle kariyerinin ilk yıllarında) ortaya koyduğu yapıt, Ortodoks komünizmin sınırları dışında duran ve yeni yeni filizlenen Marksist düşünsel kültüre katkıda bulunuyordu. Bu kültür, siyasi bilinçleri 1960'ların ve 1970'lerin öğrenci hareketlerinin bir ürünü olan yeni sol ve radikal entelektüeller kuşağı tarafından üretilmişti. Eski Marksist yazarlar ve akademisyenler de söz konusu gençlerin düşünsel ve siyasi projelerinden güç alıyorlardı. Marksist düşüncenin bu yenilenmesi, dünya çapında pek çok resmî Marksizm konumunun hızlı dönüşümlere uğramaya zorlandığı bir dönemde, özellikle de kapitalizmin çöküşünün eli kulağında olduğu ve sınıfların kutuplaşmasının genişlediği kehanetlerinin eşliğinde gerçekleşmişti. Bu yenilenme, liberal kapitalist demokrasilerdeki savaş sonrası mutabakatın bozulmasından yararlanmıştı. Örneğin, Fransa'da radikal öğrencilerle Beşinci Cumhuriyet'in siyasi düzenine kısa süreli de olsa meydan okuyan hakları elinden alınmış endüstri işçilerinin koalisyonundan anında doğan 68 Mayısı'nda yaşanan olaylar gibi. Bu bakış açısından Marksist kuramın yeniden güç kazanması, daha geniş bir canlanmanın ve radikal düşüncenin genişlemesinin bir parçasıydı; ancak Marksizm liberal kapitalizme muhalif olduğu gibi kimi açılardan Ortodoks komünizmin kuram ve pratiğine de karşı durarak kendini gerçekleştirdi. Bu da Stalinci ortodoksiyle ve bugüne kadar kendisine tanınan marjinal statüyle kavgalı olan Marksist kuramcıların anlayışlarının toparlanıp geliştirilmesinden geçiyordu. Aynı ölçüde önemli bir başka nokta da şuydu: Böylesi bir Marksizm, Marksist gelenek dışındaki düşünme kipleriyle diyaloga girerek olanaklı olabilecek yeni kuramsal yönelimlerden oluşuyordu – varoluşçuluk ve yapısalcılık, bunun en önemli iki örneğiydi.

Wright sınıfa ilişkin ilk düşüncelerini, yeni Marksist düşüncenin başlıca merkezi olan Kaliforniya Üniversitesi'nde-

ki toplumbilim bölümünde lisansüstü öğrencisiyken geliştirmişti. Henüz *Kapitalistate* dergisini çıkaran bir grup radikal akademisyenle bir bağlantısı yoktu ve gayri resmî bir örgütlenme olan Marksist Toplum Bilimciler Birliği'nin bir parçası olmamıştı. 1970'lerdeki pek çok radikal entelektüel gibi Wright da kendisini, ateşli bir tartışmanın konusu olan kesin ve bilimsel bir "kuramsal pratik"i yaratma girişiminde bulunan Louis Althusser'in (1918-1990) Marksist yapısalcılığının etkisi altında hissediyordu. Althusser'in düşünceleri karmaşık ve geniş kapsamlıdır; ancak bizim buradaki amaçlarımız bakımından ikiyönlü bir önemi vardır. Birincisi, Althusser toplumsal oluşumun nihai anlamda "ekonomik" olarak şekillenmesine karşın, daha önemli olanın "siyasi" ve "ideolojik" düzeylerin görece özerk olduğu ve potansiyel olarak kendi belirleyici etkilerini ortaya koyduğu "üstbelirlenim" olduğunu iddia ediyordu. Herhangi verili bir belirli tarihsel uğrakta veya "konjonktür"de, gerek "siyasi" gerek "ideolojik" düzeylerin oldukça büyük bir etkisi vardı. İkincisi, Althusser verili bir konjonktür içindeki sınıfların bu üç düzeyin (ekonomik, siyasi ve ideolojik) birbirine karışması sayesinde oluştuğunu düşünüyordu. Althusser, Marksizm içinde hem sınıfları tarihsel görevlerini yerine getirmek için mücadele eden kolektif özneler olarak gören hümanist Marksistlere (György Lukács [1885-1971] ve Lucien Goldmann [1913-1970] gibi düşünürlere) hem de sınıfları üretimin toplumsal ilişkileriyle denk tutan Ortodoks Marksistlere karşı mesafeli durdu.

Wright için özel önemi olan diğer bir isim de Althusser'in düşüncelerini çağdaş toplumdaki sınıf dönüşümlerini soruşturmak için eleştirel bir biçimde uyarlayan Nicos Poulantzas'tı (1936-1979). Fransa'daki (ve başka yerlerdeki) Marksistler yalnızca Marx'ın sınıf kutuplaşması ve kapitalizmin çökeceği öngörüsünün boşa çıkıyor gibi görün-

mesiyle yüzleşmekle kalmadı; aynı zamanda savaş sonrası dünyasında kendisine yer bulan kapitalist toplumların yaşadığı devasa dönüşümlerin ışığında sınıf haritasını yeniden çizmeye de çalıştılar. Serge Mallet ve Alain Touraine için kapitalist toplumdaki değişimler aslında yeni bir işçi sınıfının oluşumu anlamına geliyordu (Milner 1999: 46). Bu tür görüşlerin aksine, Poulantzas kapitalist dönüşümlerin yeni bir küçük burjuvazi yarattığını savlıyordu. Savını ise işçi sınıfının katı bir tanımına dayandırıyordu: İşçi sınıfı "üretken" olan ücretli emekçilerden ya da doğrudan üretim sürecinde bulunanlardan oluşuyordu. Bu ölçütle "üretken olmayan" ya da malların dağıtımında çalışan işçileri dışarıda tutabiliyordu. Dahası, işçiler üretim sürecinin bir parçası olsalar bile Poulantzas onları eğer bu süreçte denetimci ya da yönetici bir rol oynuyorlarsa küçük burjuva olarak görüyordu.

Wright'ın *Class, Crisis, and the State* (1978) ile sonuçlanan ilk çalışmaları pek çok Marksist sınıf kuramına yanıttı; ancak daha da önemlisi, etkili ama sorunlu olarak gördüğü Poulantzas'ın sınıf kuramına bir yanıttı. Poulantzas'ın üretken ve üretken olmayan emek arasında yaptığı ayrımı, sonuçta oluşan sınıfların esasında farklı ekonomik çıkarları olmadığını iddia ederek reddediyordu. Ayrıca, üretken olmayan ücretli işçilerin bir araya yığılmasını ve kendi işinin sahibi olan kapitalistlerin yeni, geniş tasarlanmış bir küçük burjuva sınıfında toplanmalarını aynı ölçüde temelsiz buluyordu. Wright, Poulantzas'ın sınıf kategorilerinin 1969'da Amerika'daki çalışma koşulları üzerine yapılmış bir araştırmadan çıkan verilere dayandığını düşünüyordu. Bu araştırmaya göre, işçi sınıfı Amerika'daki işgücünün yüzde 20'sinden daha azını oluşturuyordu; yeni küçük burjuvazi ise yüzde 70'ini (Wright 1978: 55). Çağdaş toplumdaki sınıf haritasına yönelik sağduyulu anlayışımızı görmezden gelen bu

açıklama, Marx'ın sınıf dinamiklerine ilişkin anlayışını sanal bir biçimde tersine çeviriyordu. İronik olansa bu araştırma pek çok Amerikalının zaten alkış tutarak inandıkları şeyi doğruluyordu: Ezici bir çoğunlukla bir orta sınıf toplumunda yaşıyorlardı. Şüphesiz ki bu, ne Poulantzas'ın yaratmak istediği ne de Wright'ın teşvik etmek istediği toplum portresiydi.

Wright, Poulantzas'ın sınıf modelindeki sorunun geleneksel Marksist kategorilerin içinde şekillenen yeni fenomenlerce altı oyulan sınıf karmaşıklıklarına olan duyarlılığı olduğunu düşünüyordu. Buna alternatif bir biçimde, Wright'ın sınıf haritası, bireylerin "sınıf ilişkileri içindeki nesnel olarak çatışkılı yerleşimleri" (*a.g.e.*: 61) diye adlandırdığı muğlak konumlar içerisinde olmalarının büyüyen bir eğilim olduğunu kabul ediyordu. Wright'ın savladığı üzere sınıflar, emek sürecinin üç boyutunu denetim altına alma yeteneğine (ya da yeteneksizliğine) göre tanımlanıyordu: sermaye, üretimin fiziksel araçları ve ötekilerin emek gücü. Bu ölçütler, altı sınıfı ortaya çıkarıyordu. Burjuvazi emek sürecinin üç boyutunu da denetim altına almıştı, işçi sınıfı ise bunlardan hiçbirini ele geçirmiş değildi. Küçük burjuvazi kendi üretim araçlarını denetim altına almıştı; ancak ötekilerin emek gücünü değil. Öteki üç ara sınıf tabakası, bu üç geleneksel sınıf arasındaki "çelişkili" bir sınıf yerleşiminde konumlanıyordu. Kendi üretim araçlarına sahip olmayan ancak onları ve bunun yanı sıra ötekilerin emek gücünü denetleyen yöneticiler ve müdürler burjuva ile proletarya arasında çelişkili bir sınıf konumundaydılar. Üretim araçlarını ne denetleyen ne de onlara sahip olan ancak kendi emek güçleri üzerindeki denetimlerini sürdüren yarı-özerk işçilerse proletarya ile küçük burjuva arasında bir yer tutuyorlardı. Küçük işçilerin çelişkili konumlarıysa burjuvaziyle küçük burjuvazi arasındaydı. İlerleyen yıllarda Wright bu

haritayı çözümleyici Marksist çerçeve içerisinde gözden geçirdi. Çalışmasını bu şekilde anaakım toplum bilimcilerin kolaylıkla sorgulayabilecekleri bir biçime kavuşturması bilinçli bir tercihti. Oyun kuramını kullanarak, sömürüye dayanan üretim ilişkilerini oyuncuların oynamaktan ziyade çekilmesinin daha iyi olabileceği çeşitli durumlarmış gibi ele almaya başladı (Wright 1985). Vurgudaki bu değişime karşın, sonuç özgün modelin iyice elden geçirilmesinden ziyade yalnızca ufak bir tadilat oldu.

Goldthorpe ve Lockwood'un yeni-Weberci yaklaşımı ve Wright'ın yapısalcı Marksist bakış açısı, savaş sonrası toplumunun sınıf çözümlemesinin dönüm noktaları oldu. Buna bağlı olarak, üçü de siyasetin daima yüzeye çok yakın bir yerinden patlamak üzere olduğu hararetli tartışmaların merkezindeydiler. Ne var ki günümüzün avantajlı konumundan bakıldığında, farklılıklar henüz yeterince dillendirilebilecek gibi görünmüyordu. Her şeyden önce, her iki yaklaşım da ekonomik ilişkilere, özellikle de istihdam yapısına ayrıcalıklı konumlar veriyordu. Ayrıca üç düşünür de sınıfın nasıl kavranacağı üzerine genişleyen konumları temsil ediyorlardı. Bu, piyasa durumunun yanı sıra iş ve statü durumunu da dikkate alan Goldthorpe ve Lockwood için doğrudur. Bu saptama, genişleyen geleneksel Marksist bakış açısı içinde işyerindeki otorite ve özerkliği ele almasından ötürü Wright için de doğruydu. Aslına bakılırsa, genel olarak sınıf çözümlemesi saldırı altında olduğundan Goldthorpe ve Wright gitgide aynı temeli paylaşıyormuş gibi görünüyordu. Bağdaşması mümkün olmayan bir bölünmede karşı karşıya gelmek yerine aynı düşünsel bölgenin farklı ve hatta birbirinin üzerine binmiş alanlarında iş görüyorlardı.

Tarihçiler sınıf dinamiklerini kavramaya çalışırken bu türden modellere kuşkuyla yaklaşma eğilimindeydiler. Tarihçiler için toplumbilimsel modeller, grup pratiklerinin te-

mellerini anlamaya çalıştıkları ölçüde konuyla ilgiliydi ve pek çoğu toplumbilimsel çalışmaları karakterize eden niceliksel metodolojiler açısından ilgi çekiciydi. Bir anlamda, toplumbilimcilerden hiç de az olmayan tarihçiler yapı ve eylemlilik, bilinci çerçevelemek ve sınıf ilişkilerinin kavranmasında çoğunlukla örtük olan eylem konusunda aynı varsayımlara sahiptiler. Ne var ki tarihçiler için toplumbilimsel modellerde daima değişmez ve soyut bir şey vardı: Genellikle süreci, tarihsel özgüllüğü ve gücün/iktidarın dinamiklerini devre dışı bırakıyorlarmış gibi görünüyordu. Pierre Bourdieu'nun "grupların, grup oluşumunun dokusundaki simgesel çalışma" (Bourdieu 1987: 10) dediği şeye karşı duyarlı olan toplumbilimciler varsa tarihçiler bunu odağa alıyorlardı. Yani, tarihsel pratiği yeni toplum ve emek tarihi olarak bilinmeye başlanan şey içerisinde şekillendirenler bu tür akademisyenlerdi.

Aşağıdan gelen tarih

Bu bölümde 1960'ların ve 70'lerin yeni toplum ve emek tarihini İkinci Dünya Savaşı öncesine dönerek düşünsel yörüngenin bir parçası olduğunu göz önünde tutarak tartışacağım. Bu dönemde elbette sınıfa ayrıcalık tanımayan ya da kendisini Marksist gelenek içerisinde görmeyen (ya da Marksist gelenekle bağlarını gevşek tutan) toplumsal tarihçiler vardı. Ne var ki Marksist tarihçiler, sınıf oluşumunun ayrıntılı açıklanmasında "aşağıdan gelen tarih"i yazan tarihçiler kuşağından daha ilham verici bir biçimde baskın bir rol oynadılar. Bu tarihçilerin sınıf kuramına ve analizine katkılarını anlamak için çalışmalarının genel olarak toplumsal tarihçiler tarafından da geniş bir biçimde paylaşılan sosyo-ekonomik dayanaklarına ya da maddeciliğine dikkati çekmek istiyorum.

Toplumsal tarih en az tarihi yazmanın kendisi kadar eskidir. İzleri sayısız türden toplumsal geleneği ve halk inancını betimlemiş olan antik Yunan yazar Herodot'a kadar sürülebilir (Stearns 1998: 844-845). Toplumsal düşüncesinin detaylarıyla ortaya konduğu 19. yüzyılda toplum ve toplumsal değişimin tarihçileri, dönemin en yenilikçi çalışmalarından bazılarını üretti – her ne kadar bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'yle İngiltere'den ziyade Kıta Avrupası için geçerli olsa da. Bunu dile getirirken aklımda İtalyan Rönesans'ı üzerine Jacob Burckhardt'ın (1818-1897), Fransız Devrimi üzerine Jules Michelet'nin (1798-1874) ve Fransız Devrimi'yle 19. yüzyıl Amerikası üzerine Alexis de Tocqueville'in (1805-1859) çalışmaları var – bu liste kolayca genişletilebilir. Tarihsel uzmanlık 20. yüzyılda geliştikçe yüksek siyasete, diplomasiye ve (daha az ölçüde) "büyük düşünceler"e doğru yönelmeye başladı. Bununla birlikte, toplumsal tarihin önem kazanması için yolları aşındıran birtakım tarihçiler de vardı. Bunlar arasında İngiltere'den R. H. Tawney (1880-1962), Beatrice (1858-1943) ve Sydney Webb (1859-1947), Barbara (1873-1961) ve J..L. Hammond (1872-1949); Fransa'dan (aşağıda tartışacağımız) Georges Lefebvre (1874-1959) ve Marc Bloch (1886-1944); Amerika'dan ise Charles Beard (1874-1948) ve Frederick Jackson Turner (1861-1932) adları sayılabilir. 1960'larda "yeni" toplumsal tarih giderek marjinal statüsünün üstesinden gelmeye başlamıştı. Bu tarihe ilişkin yeni şeyler şunlardı: (1) Toplumun tarihinin bir bütün olarak tarihsel süreci anlamakta bir anahtar sağladığı iddiası ile (2) sıradan ve mülksüz insanların –işçiler, köylüler, köleler, ev kadınları, radikaller ya da eşcinseller– tarihsel süreci şekillendirmekte merkezî bir rol oynadığı görüşü. Sonuç; özel hayatı, aileyi, toplumsal cinsiyet ilişkilerini, spor ile boş zamanı, popüler kültürü ve tıbbın toplumsal bağlamını vb.'ni içeren tarihsel malzemenin dikka-

te değer ölçüde genişlemesiydi. G. M. Trevelyan bir seferinde toplumsal tarihi "siyasetin dışarıda tutulduğu tarih" olarak tanımlamıştı. Yeni toplumsal tarih, tarihin yazılmasındaki yüksek siyaset hegemonyasıyla mücadele ediyordu; ne var ki siyaset yeterince terk edilememişti.

Fransız Annales Okulu'nun başarısı toplumsal tarihin gelişiminde bir dönüm noktasını temsil eder. Grup, adını ilk kez 1929 yılında yayımlanan *Annales d'histoire économique et sociale* dergisinden alıyordu. Derginin adı 1946'da *Annales: économies, sociétés, civilisations* olarak değişmişti. Annales tarihçileri –özellikle Marc Bloch, Lucien Febvre (1878-1956) ve Fernand Braudel (1902-1985)– yönelimlerinde disiplinlerarası bir tutum içerisindeydi. Çalışmalarını antropoloji, demografi, iktisat ve coğrafya alanlarındaki son bulgulara dayandırıyor, çoğunlukla da ele aldıkları örnek-olaylarda nicel kanıtları kullanıyorlardı. Yüzeysel olaylar, ekonomik ve (siyasi yaşama karşıt olarak) toplumsal yaşamdan ziyade derindeki yapılara odaklanarak tarihsel süreci anlama olarak niteledikleri "bütüncül tarihi" savunuyorlardı. Braudel'in meşhur düzenlemesine göre belirlenimin üç yapısal düzeyi vardı (Braudel [1949] 1972; 1981). En derin düzey ya da *longue durée*, coğrafya, iklim, demografik örüntüler, derindeki değerler, ekonomik yaşamın ritimleri vb. ile ilgiliydi. Orta düzey ya da *conjunctures* ekonomik yaşam sistemleri ve devlet yapılarına işaret ediyordu. Üçüncü düzlem ya da *l'histoire événementielle*, tarihçilerin geleneksel alanlarını –yüksek siyaset dünyası, diplomasi ve devlet işlerini– içeriyordu. Tarihçilerin uylaşımsal bakışlarında sanal olarak tersine çevrilerek kurulan şey, artık tarihsel sürecin en yüzeysel ve süreksiz yanı sayılıyordu. Bunun yanı sıra, Annales tarihçilerine bağlı bir grup ise büyük adamların eylemlerine yapılan vurgudan ziyade toplumsal grupların "*mentalitiés*"inin (zihniyetlerinin), gündelik yaşamın yapılaşmış anlamlarında-

ki olağan kabul edilen varsayımların maskesini kaldırmayı amaçlıyordu. Bu düşünce Fransız toplumbilimci Émile Durkheim'ın (1858-1917) "kolektif temsiller" kavrayışından izler taşımaktadır. Söz konusu düşünce, bir grubun dünya görüşünü ele geçirme çabasına karşın, biçimsel düşünceye –siyasi ve ekonomik kuram, yazın ve felsefe– ayrıcalık tanıyan ve yanlış bilincin bir boyutuna işaret eden Marksist ideoloji kavramının bir alternatifi olarak da düşünülebilir.

Annales Okulu siyasi olanın üzerinden toplumsal ve ekonomik olana önem vermiş, olayların üzerinden yapılara ağırlık vermiş, bütüncül tarihi yazmanın ardına düşmüş, niceliksel kanıtlara dayanan savlar oluşturmakla ilgilenmiş, toplum bilimlerinden devşirilmiş modellerin çekiciliğine kapılmış ve yeni toplumsal tarih içerisinde bulunan temalara, uğraşlara ve ilgilere yeni pencereler açmayı sağlayabilecek popüler düşünce tarzlarının geri kazanılmasına vurgu yapmıştır. Geliştirildiği şekliyle yeni toplumsal tarih Annales yaklaşımının, Amerikan toplum bilimlerinden gelen yöntembilimlerin ve eşzamanlı olarak İngiltere'de gelişen "aşağıdan gelen tarih yaklaşımı"nın bir araya getirilmesini temsil ediyordu. 1980'de yazdığı üzere Peter Burke, toplumsal tarihin değişik adlar altında "'hem birbirinden ayrı hem de birbiriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisindeki birimler olarak görülen' toplumsal ilişkilerin tarihi; toplumsal yapının tarihi; gündelik yaşamın tarihi; özel hayatın tarihi; toplumsal dayanışmaların ve toplumsal çatışmaların tarihi; toplumsal sınıfların tarihi; toplumsal grupların tarihi olarak" tanımlanabileceğini gözlemlemişti (Burke 1980: 31).

Geçtiğimiz yirmi beş yılda kültürel yaklaşımların saygınlığı artarken toplumsal tarihin çekiciliğini yitirmesi ve tarih ile toplum bilimleri arasındaki ilişkinin zayıflaması, toplumsal tarihteki niceliksel modellerin bir zamanlar nasıl geniş bir biçimde onay gördüğünü anımsamamızı gitgide güç-

leştiriyor. Gelgelelim, "yeni" kültürel tarihteki en etkili seslerden biri ve derecesini aslında bir toplumsal tarihçi olarak almış olan William Sewell Jr. (1940-), bize niceliksel yaklaşımların, toplumsal tarihin amaçlarının yenilikçi ve ilerlemeci doğasını gösterdiğini hatırlatır:

> Toplumsal tarihçilerin üzerine çalıştıkları insanlar genellikle okuryazar değildi; okuyup yazabilenler de kendi yaşamlarının nasıl olduğu hakkında nadiren yazılı bir şeyler bırakmışlardı. Bu tür insanlar ancak vergilerini ya da aşar vergisini ödediklerinde; askere alındıklarında; doğumları, evlilikleri ve ölümleri kayıt altına alındığında; nüfus sayımında sayıldıklarında ya da polis tarafından tutuklandıklarında kamu yetkilileriyle temasa geçiyorlardı. Toplumsal tarihçiler büyük ölçüde, sıradan insanlar ile devlet arasındaki bu tür karşılaşmalarda tutulan kayıtlardaki oldukça yetersiz ve basmakalıp bilgileri toplayarak, bu insanların yaşam örüntülerini yeniden bina edebiliyorlardı (Sewell 2001: 210).

Avrupa tarih pratiği hakkında yazmak, tarihsel toplumbilimci Charles Tilly'ye göre toplumsal tarihi tek bir çekirdeğin etrafında dönen "güçlü kutuplandırılmış manyetik alan"a benzetmekti: "Sıradan insanların geniş yapısal değişimlerindeki deneyimlerini yeniden kurmak" (Tilly 1985: 15). Tilly'nin özellikle aklında olan şey, modern dünyada oluşan büyük yapısal dönüşümü, feodalizmden kapitalizme geçişi insanların nasıl deneyimlediğini anlamaya çalışan tarihsel yazımların etkileyici bütünüydü. Bu geçiş, 19. yüzyılın endüstriyel devrimleri, modern sınıf toplumu ve en önemlisi de endüstriyel işçi sınıfının doğuşuyla sonuçlanmıştı. Bu çalışmanın bütünü için sınıfın önemi, kendisini "aşağıdan gelen tarih" olarak bilinen tarihsel yazım türünde gösteriyordu.

Ortada oldukça önemli çakışmalar olmasına karşın belki de tarihsel yazımın iki türünün birbirinden ayrılması olanaklıdır. Biri, çağı tanımlayan sınıf çatışmalarıyla bağlantılı olan sanayileşme öncesi protestoların –köylü ayaklanmalarından milenyumcu hareketlere, kaçak geyik avlanmasından kent isyanlarına kadar– konumlanmasını içerir. İşte tam da burada, –iki dünya savaşı arasındaki dönemde somutlaşan, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda baskın paradigma haline gelen ve özgün alanının dışında oldukça geniş bir etki yapan– Fransız Devrimi'nin toplumsal yorumu bir örnek olarak verilebilir. Bu yorum, bir yandan erken 20. yüzyıldaki tarihyazımı tartışmalarının yönünü belirleyen siyasal tarihlere bir tepki olarak gelişirken, bir yandan da toplumsal yaklaşımların 19. yüzyıl başındaki geleneğine geri dönüyordu. Söz konusu yorum, Fransız Devrimi'ni derin yapılarda kökleşmiş olarak görmesiyle, bir açıdan Annales Okulu'nun yaklaşımının bir yansımasıydı. Ne var ki, aynı zamanda Fransız devrimci kavgasını bir "burjuva devrimi" olarak görüp sınıf çatışmasının kapitalist burjuvazi aracılığıyla eski soyluluk ile aristokrasinin yerine geçerek yeni bir toplumsal düzen kuracağını söylerken de Marksistti.

Georges Lefebvre ve onu izleyen öğrencisi Albert Soboul (1914-1982), bu yorumun geliştirilmesinde öncü bir rol oynadılar. Kendisini Marksist tarih kuramına yakın hisseden Lefebvre, bir sistem olarak Marksizme bağlanmamıştı; Marksizmi daha ziyade araştırma için bir rehber olarak görüyordu. Bir seferinde tarihçiler için tanımlamanın yetmediğini dile getirmişti: Tarihçiler saymak zorundaydı. George Iggers'in ifade ettiği üzere Lefebvre'nin önemi üç boyutluydu (Iggers 1975: 146-149). Birincisi, Lefebvre muhtemelen genellemelerini geleneksel metinlerin –Marx, Engels ve Lenin'in yazılarının– otoritesinden ziyade kapsamlı bir arşiv araştırmasına dayandıran ilk Marksist tarihçiydi. Lefebvre kendisinin ya-

yımladığı tezi *Les Paysans du Nord pendant la Révolution française*'den (1924) itibaren, çok sayıda yerel belediyeden ve noter, vergi ve malikâne kayıtlarından kalan belgelerden yararlanmıştı. İkincisi, Lefebvre bulguları temelinde Fransız Devrimi'ndeki sınıf ilişkilerinin –burjuva sınıfının aristokrat egemenliğine karşı başarılı mücadelesine vurgu yapan– geleneksel Marksist açıklamasının fazla basit olduğunu iddia ediyordu. Bu dinamiğin yanı sıra aristokrasinin devrimi tetikleyici rolüne ve köylülerin aristokrat ayrıcalıklarına meydan okumalarına vurgu yapıyordu. Dahası Lefebvre, köylüleri kendi içinde iki unsura ayrılmış olarak görüyordu: Toprak sahiplerinin geleneksel ayrıcalıklarını kendi gelişimlerinin önünde bir engel olarak gören "burjuvalar" ve bu ayrıcalıkları gerektiren kolektif hakları korumak için savaşan "proletaryalar". Üçüncüsü, Lefebvre –özellikle de dönüm noktası niteliğindeki çalışması *The Great Fear* ([1932] 1973) ile– aşağıdan gelen tarihin hatlarının belirlenmesinde öncü bir rol oynamıştı. Bu kitapta, kırsal kesimdeki köylü ayaklanmaları toprak sahibi sınıflar ile onların destekçileri arasındaki bir hayali komploya dayanarak açıklanıyordu. Kitap köylülerin dünya görüşleriyle eylemlerini benzer duygularla iki açıdan paylaşıyordu: (1) bereketsiz hasat, yaygınlaşan işsizlik ve artan evsizliğin acil çözümü bağlamında ve (2) uzun süredir devam eden, derinden kökleşmiş ve yapısal olarak sınıf temelli düşmanlıklara son verilmesi bağlamında.

İkinci bir tür aşağıdan gelen tarih –"yeni emek tarihi"– ise özellikle 19. yüzyıldaki işçi sınıfı kültürü ve siyasetine odaklanıyordu (Childs 1998). Bu tarihsel yazım türü durup dururken ortaya çıkmamıştı; önceki kuşakların uzmanlarının başarıları üzerine inşa edilmişti. Çoğu emek tarihçisi işçi sendikalarının kurumsal gelişimine ve siyasi partilerle onların kapitalist devletle olan ilişkilerine odaklanmışken, – aralarında Hammonds, G. D. H. Cole (1889-1959) ile John

R. Commons (1862-1945) gibi komünistlerin ve tarihçilerin de olduğu– pek çok önemli istisna da vardı. Çoğu kez bu örgütlenmelerle yakın ilişkileri olan bu tarihçilerin kaleminden çıktığı şekliyle emek tarihi, ortaya çıkışını, genişlemesini ve örgütlü emeğin zaferini açıklarken erekbilimsel (teleolojik) bir tutum içindeydi. Emek hareketi liderlerine, parti siyasetine, seçim kampanyalarına ve sendika konferanslarına odaklanıyordu.

"Yeni" emek tarihçileri –onları Tony Blair'in destekçileriyle karıştırmamak gerek– kendilerinden önceki tarihçilerin başarılarını ve düşüncelerini üzerine kurdukları temellerini çoğunlukla kabul ederken, bir yandan da onlardan uzaklaşıyorlardı. Bu yeni emek tarihçileri genellikle 60'lı yılların öğrenci kuşağından daha yaşlıydılar; ancak yeni radikal siyaset ikliminde büyümüşlerdi ve kendilerinden daha genç olan "yeni sol" siyasetinin eşitlikçi ve –hatta etkilendikleri– tabana yakın durma eğilimini büyük ölçüde paylaşıyorlardı. Siyasi açıdan, kendilerini genellikle anaakım emek hareketine karşı olarak tanımlıyorlardı – günümüzde ise kapitalist sistem içinde kemikleşmiş olarak, hiyerarşik ve merkezileşmiş yapılarla kuşatılmış demokratik, kolektif ve yerel bir inisiyatif olarak görülüyorlar. Bu nedenle, yeni emek tarihi örgütlenmiş emeğin yükselişi ve zaferi üzerine yapılan erken vurguyu reddediyordu. Bu tarihsel yaklaşım aktivistler ile militanların, hayalciler ile ütopyacıların, sıradan erkekler ile kadınların, kaybedenler ile garibanların yaşamlarını iyileştirme arayışı içerisindeydi. Dışlanmış olanların bu hayalî vizyonu, kökten farklı bir geleceğin ortaya çıkması için elzem görülüyordu. Yeni emek tarihçileri, aile yaşamı, boş zaman ve popüler kültür gibi şeyleri dikkate alarak, hem *neyin* emek ve işçi sınıfı tarihi içerisinde sayılacağının hem de kesinlikle "saygın olmayanlar" da dahil olmak üzere *kimin* bu tarih içinde sayılacağının kapsamını genişletmişlerdi.

Yeni emek tarihi, sınıf bilinci ve mücadelesinin merkeziliğine vurgu yapıyordu. Sık sık yinelenen bir tema, vasıflı zanaatkârların, yeteneklerinin değerini düşürüp onları proletaryaya dahil etme tehdidini içeren emek süreci içerisindeki dönüşümlere direnme girişimlerinde sınıf bilinci kazanmaları vasıtasıyla yaşanan süreçti (Berlanstein 1993a: 2). Böylesi bir çalışma, genellikle işçi sınıfı kimliğinin, eyleminin ve mücadelesinin şekillenmesi deneyiminde işçilerin rolüne odaklanıyordu. Örnek-olay çalışmalarının çokluğu sayesinde üretilen bu yeni emek tarihi, neyin temel kaynaklar sayılacağına ilişkin çarpıcı bir genişlemeye neden olan sorular sormuştu. Yine de henüz tarihsel anlatılarının oluşumunu ya da kavram ile kanıt arasındaki ilişki üstüne görüşlerini yöneten bilgikuramsal varsayımlara yeterince ilgi gösterilmemişti. Alışıldık olanın aksine toplum ve emek tarihçileri arasında kendi yaptıkları üzerine düşünebilen [*self-reflective*] E. P. Thompson, güçlü bir biçimde tarihçilerin, belirlenimden, nesnel kanıttan gelen bilgiyi toplayan eleştirel yöntemleri kullanma kapasitelerini ve bu kanıtları anlatı biçiminde toparlayarak model geliştirme yeteneklerini savunuyordu. Kendi sözleriyle: "En iyisi mi... sentezleme ile ampirik kipler arasında hassas bir dengeyi gözetmeli, model ile gerçeklik arasında bir çekişme beklemeliyiz" (Thompson [1965] 1978: 288).

Thompson tarih alanı içindeki en etkili sınıf dinamiği yorumundan sorumludur; öyle ki etkisi insan bilimleri ve toplum bilimleri alanında hissedilmiştir. Crompton'un *Class and Stratification* (1998) adını taşıyan, çağdaş sınıf kuramı üzerine en eksiksiz araştırma olan çalışmasında, Thompson neredeyse işin içine dahil edilmeye değer görülen tek tarihçi olmuştur – onun öneminin tek göstergesi elbette sadece bu değildir; tarihsel çalışmayla bağlantılı olarak sınıfa ilişkin olarak oluşturulmuş toplumbilimsel literatüre kayıtsız kalması da oldukça kayda değerdir. Thompson bir tarihçi, şair,

siyasi yazar ve aktivistti. Kardeşi Frank'in ayak izlerini takip ederek Cambridge'te lisans öğrencisiyken Komünist Partisi'ye katıldı ve geriye dönüp biyografisine baktığında "örtük revizyonizm"inin ürünü olarak *William Morris: Romantic to Revolutionary* ([1955] 1977) gibi bir yapıtı görmesine karşın "1956 Krizi"ne kadar partinin sadık bir üyesi olarak kaldı. Nikita Kruşçev'in, herkesçe bilinen suçları Stalin rejimine bağladığı 1956 tarihli konuşması Komünist hareket içerisinde uluslararası bir krize zemin hazırlamıştı. Thompson, Kasım ayında Macaristan'ın Sovyetler tarafından işgal edilmesinden sonra ayrıldığı İngiliz Komünist Partisi'nin en lafını sakınmaz eleştirmeni olarak görülüyordu. Thompson, daha sonra, İngiliz yeni solunun hem Komünizme hem de sosyal demokrasiye alternatif olarak "üçüncü yol"u kurmasına yardım etti. Dünya çapında yayılan siyasi duyarsızlık döneminde yeni sol, ortaya çıkan öğrenci hareketleri ve karşı kültürlerle bağlantı içerisinde "bağlanma"yı savundu. Thompson aynı zamanda başlangıçta yeni solun doğuşuyla birlikte yol alan Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'yla (CND) olan uzun yürüyüşüne de başlamıştı. Thompson'ın oldukça uzun süren CND aktivizmi sonuç olarak 1980'lerde kendisine uluslararası ölçekte tanınmış liderlik rolünün yolunu açtı.

1950'lerin sonunda Thompson kendini hümanist bir sosyalist olarak tanımlıyordu; Stalinist dogmayı ve "ekonomizm"i (toplum ve tarihin akışında ekonomi alanının belirleyici rolünü savunan en basit ve mekanik anlayışı) reddederken, özgürlükçü komünist geleneği genişletmeye çabalıyordu. Kendini adadığı bu konum, Marx'ın bir kısmı İngilizceye ilk kez çevrilen ve yayımlanan ilk yazılarına gösterilen artan ilgiye denk düşüyordu. Kapitalizm koşullarında çalışan işçilerin yabancılaşmasının tartışıldığı bu yazılar, Marx'ın bir düşünür olarak hümanist geleneğe attığı adımlar olarak görülüyordu. 1960'lar ve 70'lerde kültürel kuramcı-

lar Stuart Hall (1932-) ve Raymond Williams'la (1921-1988) birlikte Thompson da İngiliz kültürel Marksizmine eklemlendi. Bu, maddi toplumsal ilişkiler bağlamı içinde kültürel alanın kurucu rolüne vurgu yapan ve tarihsel süreç içerisinde insanın eylemliliğinin merkezî olduğunda ısrar eden, kuramsal olarak biçimlendirilmiş bir yazım geleneğiydi.

Thompson'ın tarihsel yazımı, kendi yeni-sol deneyiminden derinden etkilenmişti; ancak aynı zamanda 1946 ile 1957 yılları arasında etkinlik göstermiş Komünist Parti Tarihçileri Grubu içerisinde filizlenen İngiliz Marksist tarihyazımı geleneğinin de bir parçasıydı (Dworkin 1997: 10-44). Pek çok önemli toplumsal ve iktisadi tarihçi, bu grupla birlikte anılıyordu: Maurice Dobb (1900-1976), Christopher Hill (1912-2003), Rodney Hilton (1916-2002), Eric Hobsbawm (1917-), Victor Kiernan (1913-2009), George Rudé (1910-1993), Raphael Samuel (1934-1996), John Saville (1916-2009) ve Dorothy Thompson (1923-). Stalin'in rejimine ve kendi partilerinin mahiyetine at gözlüğüyle bakanlara karşı bu tarihçiler, Marksist kuramı tartışmaya, İngiliz ve Avrupa tarihi çalışmalarındaki merkezî tarihsel meseleleri eleştirel olarak ele almaya açıktılar. Ayrıca 1952'de Marksist olmayan bir grup tarihçiyle birlikte öncü toplumsal tarih dergisi *Past and Present*'ı kurmuşlardı.

Komünist Parti Tarihçileri Grubu'nun tartışmaları, büyüklüğü ve kapsamı ancak daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak farklı bir uzmanlık tarzıyla sonuçlanmıştı. Bu akademik uzmanlık, tarihsel süreç içerisinde çatışma ve mücadelenin merkeziliğine vurgu yaparak ve sıradan insanların siyasi gelişiminde "bağlanma" temeline dayanarak sınıf ilişkileri ile sınıf bilinci arasındaki karmaşık ilişkinin üzerinde duruyordu. Tarihte "halk"ın rolüne vurgu yapma konusunda Marksist tutumdan daha belirgin bir tavır kesinlikle yoktur. Ne var ki tarihçiler çözümlemelerini genişleyen sı-

nıf mücadelesi bağlamında çerçevelendirmişler ve örtük olarak (yukarıdakilerin aksine) toplumun altındakilerin gizemlileştirmeden arındırılmış olduğunu savlamışlardı. Hilton'ın *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381* (1973) başlıklı kitabında Ortaçağ'daki köylü ayaklanmaları üzerine yazıları; Hill'in *The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution* (1972) adlı çalışmasında yer alan İngiliz Devrimi'nin radikal sınırlarının keşfi ve Hobsbawm'ın *Labouring Men: Studies in the History of Labour* (1964) kitabındaki emek hareketi çözümlemesi ve *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries* ([1959] 1965) ile *Bandits* ([1969] 2000) kitaplarındaki endüstri öncesi direniş biçimleri üzerine yazdıkları aşağıdan gelen tarih için örnek teşkil eden modeller sağlamıştır.

Ne var ki hiçbir metin yeni toplumsal tarih ile emek tarihine Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* kitabı kadar damgasını vuramamıştır (Dworkin 1997: 105-109). Thompson bu kitabı, ilk dönem işçi sınıfı çalkalanmasının temsil edilmesini yalnızca anaakım emek hareketinin gelişmesini kolaylaştırdığı ölçüde anlamlı bulan verili emek-tarih yazımına bir alternatif olarak tasarlamıştı. Thompson böylesi erekbilimsel bir düşünüşü reddedip alternatif erekbilimsel bir anlatıyı radikal ve militan seslerle –şimdiye dek bastırılmış ve marjinalize edilmiş (kendisinin de ilişkili olduğu) yeni sol siyasetle– ilişkilendirerek yaratmayı savlamasına karşın, bu çalkalanmayı yaratıcılarının gördüğü gözle yeniden üretmeyi amaçlıyordu. Düşünür ünlü ifadesinde aşağıdan gelen tarih için bir toplanma çağrısında bulunuyordu:

> Ben zavallı dokumacıları, makineleşme karşıtı ortakçıları, "demode olmuş" el dokuması halı üreticilerini, "ütopyacı" ustaları ve hatta Joanna Southcott'ı izleyen kandırılmış-

ları, gelecek neslin büyük tenezzülüyle karşı karşıya olanları kurtarmanın peşindeyim. Belki zanaatları ve gelenekleri mevta olmak üzeredir. Yeni sanayileşmeye olan husumetleri geri kafalılıktır. Eşitlik idealleri belki de fantezidir. İsyancı komploları belki çılgınlıktır. Ne var ki bu insanlar şiddetli bir toplumsal huzursuzluk çağında yaşıyorlar ve biz orada değiliz. İstekleri deneyimleri açısından geçerli ve eğer onlar tarihteki zayiatlarsa, zayiat olarak kendi yaşamlarına mahkûm olmaya devam ediyorlar (Thompson [1963] 1968: 13).

İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu'nun henüz su yüzüne çıkmamış bir boyutu da sınıf üzerine çağdaş tartışmalarla olan ilişkisidir. İşte, Thompson'ın (tıpkı Goldthorpe ve Lockwood gibi) savaş sonrası yaşanan değişimlerin sınıfsızlık ve işçi sınıfı bilincinin erozyonu anlamına geldiğini söyleyen İşçi Partisi'nin revizyonistlerine verdiği yanıt da buradadır. Thompson bu dönüşümlerin uzun erimli sonuçlarını ve işçi sınıfı yaşamının bir değişim içinde olduğunu kabul eder; ancak bu değişiklikler yüzünden sınıf bilincinin yok olacağı veya sosyalizmin artık tarihsel gündemde yeri olmayacağı türünden düşüncelere direnir. *Revolution Again!*'de (Yeniden Devrim!), böylesi bir düşüncenin şunu varsaydığını dile getirir:

İşçi sınıfı, birden büyüyebilen ya da küçülebilen ancak özünde aynı kalan "sabit" bir karakteristik bilinçle birlikte verilidir. 1780'ler civarında herhangi bir yerde toplumsal bir güç olarak ortaya çıkan işçi sınıfı, buhar ve fabrika sistemiyle, daha sonra cismen ve örgütlenme bazında büyümüş, ancak biçimi ve öteki sınıflarla olan ilişkisi bakımından dikkati çekecek bir biçimde değişmemiştir (Thompson 1960: 24).

Bunu aklımızda tutarak, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nu, revizyonistlerin, erken Endüstriyel Devrimi anlama çabalarının yetersiz olduğunu göstererek çağdaş eğilimleri çözümlemesinin çürütülmesi olarak görmek mümkündür. Asıl işçi sınıfı yalnızca sanayileşmenin bir sonucu olarak anlaşılamaz; sınıf bilinci de ekonomik değişimlere indirgenemezdi. İşçi sınıfının evrim geçiren deneyiminin kökleri, tarımsal kapitalizme ve siyasi baskıya karşı yüzyıllardır sürdürülen direnişte yatar. Benzer şekilde, işçi sınıfının çağdaş dönüşümleri deneyimlemesi, modern emek ve sosyalist gelenekler aracılığıyla gerçekleşti. Refahın bir sonucu olarak işçi sınıfı bilincinin erozyona uğradığını düşünen kişiler, ekonomik açıdan indirgemeci bir bakış açısına sahiptir.

Thompson'ın ve Goldthorpe ile Lockwood'un revizyonizm eleştirileri arasındaki yakınlık bize şunu sorduruyor: Kendi çalışmaları üzerine ne düşünüyorlar ya da daha önemlisi, genel olarak sınıfa yönelik toplumbilimsel yaklaşım hakkında ne düşünüyorlar? Tıpkı Goldthorpe ve Lockwood gibi, Thompson da Ortodoks mutabakatı eleştirir. Aslına bakılırsa, yapısal işlevselcilik onun başlıca düşünsel hedeflerinden birisidir. Bildiğim kadarıyla, hiçbir zaman Goldthorpe ve Lockwood'un çalışmaları üzerine açık açık yorum yapmamış olan Thompson'ın, toplumbilimsel sınıf çözümlemesinin öncü isimlerinden birisi olan Ralf Dahrendorf üzerine yaptığı gözlemler bize bunu söylüyor. Dahrendorf'u "yöntembilimle takıntılı bir biçimde ilgileniyor," diye betimliyor ve "gerçek bir tarihsel bağlam içerisindeki tekil bir gerçek sınıf durumunun incelenmesi" konusunda başarısız olduğu için eleştiriyordu (Thompson [1963] 1968: 11).

Ortodoks Marksizmi hedef alan kitabında bir başka düşünsel muhalif, Thompson tarafından işçi sınıfından insanları içine gömülmüş oldukları üretim ilişkileriyle eş tutuyor diyerek betimleniyordu. "Bu bir kere varsayıldığında" di-

ye yazar Thompson "işçi sınıfı kendi özgün konumunun ve gerçek çıkarlarının tam anlamıyla farkında olduğunda (ki nadiren olur bu) sahip olması gereken sınıf bilincini çıkarsamak olanaklı hale gelir" (*a.g.e.*: 10). Bu indirgemeci anlayışın aksine Thompson, işçi sınıfının, deneyimin ve bilincin evrimleşmesi temelinde ilişkili olduğu tarihsel ve kültürel süreç içerisinde anlaşılması gerektiğini savlıyordu: "İşçi sınıfı güneş gibi belirlenmiş bir anda doğmadı. Kendi oluşumunu sahneye koydu" (*a.g.e.*: 9). Kendisi oluştuğu kadar kendi kendisini de oluşturdu. Thompson kitabında bu süreci şöyle resmediyordu: "İngiliz işçiler, yöneticilerine ve işverenlerine karşı kendi aralarında çıkarlarının özdeş olduğunu hissetmeye başlamışlardı" (*a.g.e.*: 12). Kısacası, işçi sınıfı kendisini yaşanan sınıf mücadelesi süreci aracılığıyla oluşturmuştu.

Thompson'ın işçi sınıfının biçimlenişi çözümlemesini destekleyen daha genel sınıf kavrayışı nedir? Thompson, Marx'ın ikili sınıf kuramını, sınıfın üretimin sömürücü ilişkileri üzerine kurulduğunu kabul eder. Bununla birlikte, vurgusu sınıf bilinci üzerinedir: Bu ilişkiler "kültürel açıdan nasıl ele alınır? Bunlar gelenekler, değer-sistemleri, düşünceler ve kurumsal biçimler içinde nasıl somutlaşmışlardır?" (*a.g.e.*: 10). Bu ilişkilerin deneyimi belki belirlenmiş olabilir; ancak kültürel olarak ele alınmamıştır. Sınıf bir süreçtir ve ilişkiseldir. Sınıflar zamanla ve öteki sınıflarla olan ilişkileri içerisinde değişirler:

> Sınıftan anladığım tarihsel bir görüngüdür; hem deneyimin hammaddesinde hem de bilinçte birbirinden ayrı ve birbiriyle bağlantısız görünen bir dizi olayın birleştirilmesidir. Vurgu yapmak istediğim şey, bunun bir *tarihsel* görüngü olmasıdır. Sınıfı bir "yapı" ya da hatta bir "kategori" olarak görmüyorum; ancak insan ilişkileri içerisinde sahiden olan

(ve nasıl olduğu gösterilebilecek olan) bir şey olarak anlıyorum (*a.g.e.*: 9).

Thompson'a göre, sınıflar saf kurgular değildir; kendilerini ancak çatışma ve mücadele süreci aracılığıyla tanımlarlar. Sınıflar, sınıf mücadelelerin nedeni olmaktan çok sonucudur.

Burada tartıştığımız üzere, Thompson'ın sınıfı kavrayışı işçi sınıfının sınıf oluşumunun tarihsel vakasına dayanmaktaydı. Yazarın daha sonraki tarihsel çalışması, sınıf bilincinin belirgin biçimlerinin henüz yeterince somutlaşmadığı bir dönem olan Endüstri Devrimi öncesinde 18. yüzyıl İngiliz toplumu üzerineydi (Dworkin 1997: 211-214). Bu bölümde yer alan kategorileri kullanmak için Thompson'ın – *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nu izleyen– tarihsel çalışmasına bakmak gerekir. Bu kitap, aslında kategorilerin oldukça akışkan olduğunu gösteren ikinci türden (işçi sınıfı kültüründen) ziyade aşağıdan gelen tarihin birinci türüne (endüstri öncesi protestolara) daha yakındır.

Thompson'a göre 18. yüzyıl popüler kültürü hem muhalif hem de tutucuydu. "Halk" gelenek adına sürekli olarak kapitalizmin saldırılarına karşı savaşıyordu. Yine de henüz siyasi düzeni alaşağı edecek gerçek bir öngörüleri yoktu. Thompson bu popüler kültürü sınıf bakış açısından görüyordu. 18. yüzyılda itaat eden gruplar, endüstri işçilerinin geliştirdiği türden bir sınıf bilinci geliştirmemişlerdi; ne de siyasi pratikleri yalnızca üretim sürecindeki rollerine atfedilebilirdi:

> Kaldı ki, birisi sınıf kavramına ilişkin diyalektik karşıtlıkları, düzenlemeleri ve (kimi zaman) uzlaşmaları benimsemediği sürece, bu kültürü deneyime dayalı zemininde, dinsel öğüde direncinde, ihtiyatlı burjuva erdemlerinin haydutsu reddinde, düzensizliğe başvurmaya karşı hazır oluşunda

ve Hukuka karşı ironik tutumlarında anlayamaz (Thompson 1978a: 151).

Thompson, bu topluma "güç-alanı" metaforu aracılığıyla bakmıştır. Soylular ve halk karşı kutuplarda yer alırlar; onların arasında "yönetenlere manyetik bağımlılık ipleriyle bağlı olan ya da kalabalıkla ortak eylemlerinde yüzlerini saklayan" bir orta sınıf belirir (*a.g.e.*: 151). Bu metafor yalnızca sık sık ortaya çıkan isyanları ve isyancıların sınırlı arzularını değil, aynı zamanda yönetici sınıfın neden sınırları belirlemekte zorlandığını da açıklamaya yardımcı olur. Bundan ötürü, 18. yüzyıl İngilteresi sınıf mücadeleleri bakış açısından anlaşılabilir; ama Thompson'ın "sınıf olmaksızın sınıf mücadelesi" olarak tanımladığı sınıf bilinci aracılığıyla anlaşılamaz. Aslında Thompson (Marx'ı yineleyerek) sınıf bilincinden ziyade sınıf mücadelesinin tarihsel olarak evrensel olduğunu öne sürmüştür.

Kendisi gibi Marksist bir tarihçi olan Eric Hobsbawm'ın ortaya koyduklarıyla karşılaştırıldığında, Thompson'ın çatışmanın ve mücadelenin kesinlikle biricik olmadığına yaptığı vurguyu içeren çerçevesi sınıfı yenilikçi bir biçimde kavramasını sağlamıştır. İngiliz ve Avusturyalı bir Yahudi geçmişi olan Hobsbawm, 1930'larda İngiltere'ye taşınmadan önce Viyana ve Berlin'de büyüdü. Hayatı boyunca bir Komünist olan tarihçi birleşmiş ve çoğulcu bir solun önde gelen savunucularındandır. Akademik kariyerinin büyük bölümünü Londra Üniversitesi'ndeki Birkbeck Koleji'nde ve burada emekli olduktan sonra fahri profesör olarak çalıştığı New York'taki New School for Social Research'te geçirdi. Hobsbawm günümüzde büyük ölçüde sona ermiş olan Orta Avrupalı orta sınıf Yahudi kültürü içerisinde büyüdü. Çağının en başarılı İngiliz tarihçilerinden birisi olmasına karşın, sahip olduğu "yabancı" statüsü Britanya Adaları'nın öte-

sine geçen tarihsel bir bölgeyi keşfetmesine yardımcı olmuştur. Bunu da en çok modern zamanların küresel tarihini serimlediği üç ciltlik devasa çalışmasında ortaya koymuştur: *The Age of Revolution, 1789-1848* (1962) [*Devrim Çağı*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost, 1998]; *The Age of Capital, 1848-1875* (1975) [*Sermaye Çağı*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost, 1998]; *The Age of Empire, 1875-1914* (1987) [*İmparatorluk Çağı*, çev. Vedat Aslan, Ankara: Dost, 2010]; ve *The Age of Extremes: A History of The World, 1914-1991* (1994) [*Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Everest, 2009].

Hobsbawm'ın çözümlemesi Marx'ın (elbette bu kitabın okurları için) bildik bir ayrımına dayanıyordu: Üretim ilişkileri tarafından üretilen nesnel ilişkiler olarak sınıf ile bunlardan kaynaklanan bir bilinç ve eylem biçimi olarak sınıf (Hobsbawm [1971] 1984). Hobsbawm sınıf ilişkilerini, bir bütün olarak tarihsel süreci birleştirmeyi sağlayacak bir soyutlama olarak gördü. Buna karşın, en gelişmiş haliyle sınıf bilincinin yalnızca modern emek hareketinin ortaya çıkmasıyla görülebileceğini ve hatta sayısız olumsallığa bağlı olduğunu açık kılmıştır. İşçi sınıfı, üretim sürecindeki yeri nedeniyle muhtemelen sınıf bilinciyle eşzamanlı olarak evrim geçiriyordu; ancak siyasi mücadele sürecinde etkin bir liderlik ve örgütlenme üzerine temellendiğinde bu sınıfın bilinci tamamen gelişmiş, yani sosyalist hale gelebilirdi. Tarihçilerin bir bütün olarak tarihsel süreç içerisinde muhtemelen en çok karşı karşıya kaldıkları şeyler, sınıf-kaynaklı [*class-inflected*] siyasi ifadeler, sınıf içerikli muhalefet hareketleri ya da sınıf ilişkilerinde köklenmiş olmasına karşın açık seçik bir sınıf içeriği taşımaksızın sınıf söz dağarını kullanan isyan ve direniş eylemleridir. Aslında bunlardan sonuncusu, yitirilen haklar olarak kavranan şeylerin yeniden kazanılması arayışıyla çoğunlukla doğada muhafaza edilmektedir (Hobsbawm [1972] 1997). Bu ne-

denle, tıpkı Thompson gibi Hobsbawm için de sınıf mücadeleleri nesnel sınıf ilişkilerinden kaynaklanmaktadır; ancak ne sınıf kavramlarıyla ifade edilmek ne de sınıf bilincinin belirgin biçimlerini üretmek zorundadırlar.

Thompson, 18. yüzyıldaki dinamik sınıf mücadelesi sürecinin kuramsal savunusunu İtalyan Komünist Partisi'nin kurucusu Antonio Gramsci'ye borçludur (Dworkin 1997: 212). Bir İtalyan faşist hapishanesinde yaşamı tüketilen Gramsci, üretim ilişkilerine indirgenemeyecek olan gelişmiş kapitalist toplumlardaki güç ilişkilerini göz önüne alarak Marksist kuramı yeniden biçimlendirmişti. Siyasi tahakküm ya da "hegemonya" kültürel ve siyasi savaş alanında hem kazanmış hem kaybetmişti. Hegemonya hiçbir zaman homojen, bütüncül ya da her şeyi kuşatan bir şey değildi. Her zaman pasif ve aktif direnişin biçimlerine tabiydi. Gramsci'nin düşüncesi İngiltere'de 1950 gibi erken bir tarihte bilinmesine karşın, bir sonraki on yıla kadar düşünsel çalışmalar için önemli bir referans noktası haline gelmemişti. 1970 ve 80'lerdeki artan etkisi, bu yıllarda güç toplayan Marksist rönesansın bir parçasıydı. Gramsci'nin bilhassa etkili bir okuması kültürel eleştirmen ve yazın uzmanı, 1970'lerdeki sol kanattaki akademik kültürün büyük katkısıyla su yüzüne çıkan kültürel çalışmalar alanının önde gelen isimlerinden birisi olan Raymond Williams'tan gelmişti (bkz. Üçüncü ve Yedinci Bölümler). Williams, Gramsci'nin hegemonya düşüncesini 1950'lerden bu yana ortaya koyduğu düşünceleri zenginleştirmek için uyarlamıştı. Hegemonyayı "bütün yaşam boyunca süren tüm bir pratikler ve beklentiler gövdesi: duyularımız ve enerjimizin görevlendirmeleri, kendimize ve dünyamıza ilişkin biçimlenmiş algılarımız" diye tanımlıyordu. Hegemonya, karşılıklı olarak onaylanmış görünen pratiklerce deneyimlenen anlamlar ve değerlerin yaşayan –kurucu ve oluşturucu– bir sistemidir" (Williams 1977: 110). Williams'a

göre hegemonya kültürel tahakkümü gerektiriyordu; ancak o hiçbir zaman sabit ya da bütüncül değildi. Hegemonya, tamamlanmamış bir süreçti: İktidar blokları tarafından sürekli savunulan ve yeniden oluşturulan, itaat eden gruplar tarafındansa meydan okunan ve karşı çıkılan bir süreç. Hegemonya daima "alternatif" ve "karşı" güçler tarafından tehdit edilir: Daha önceki tarihsel dönemlerden "geriye kalan" kültürel biçimler, eski bir değerler dizisini uyandırma yoluyla baskın değerlere meydan okuma ve "doğmakta olan" yeni pratikler, yeni anlamlar ve deneyimler tarafından. Ortaya çıkan pratikler ya egemen kültürün bünyesine dahil edilir ya da yeni toplumsal biçimlerin taslağını çizer.

Thompson'a göre, Gramsci'nin düşüncesi kültürel siyasetin biçimleri olarak sınıf çatışmalarını anlamak için bir söz dağarı sağlıyordu. Gramsci'ci hegemonya düşüncesini 18. yüzyıldaki İngiliz toplumunu yöneten güç ilişkilerini anlamak için kullanıyordu. Soyluların hegemonyası, anayasal kanallara ya da doğrudan eylemin seyrek görülen işaretlerine yönelik protestoyu ve eleştiriyi sınırlıyordu. Şiddetli halk isyanları soyluların eylemlerinin sınırlarında konumlanıyor ancak onların otoritesine itiraz bayrağı kalkmıyordu. Soyluların iktidarı sonuçta zorlayıcı güce ya da onun tehdidine dayanıyordu; ancak büyük ölçüde simgesel manipülasyon, teatral jestler ve hukuk sistemi aracılığıyla kendisini gösteriyordu. Thompson soyluların hegemonik bir sınıf olduğuna inanmışsa da, halk sınıflarının yöneten sınıfın değerlerini özümseyeceği ya da yukarıdan yayılan dünya görüşünü onaylayacağı düşüncesini reddetmiştir. Halk sınıfları biçimleniyor ve kendi yaşam tarzlarını güvence altına alıyorlardı. Hegemonya, yönetenlerin yönettikleri insanların eylemliliğini zorla ele geçirmesi anlamına gelmiyordu; hegemonya göreli huzurun tarihsel uğraklarındaki sınıf mücadelesi türlerinin ele geçirilme yoluydu.

Thompson'ın yapıtı 60'lardaki halk, öğrenci ve karşı-kültür hareketlerine sempati besleyen yeni bir radikal entelektüeller kuşağı ve onların daha yaşlı meslektaşları üzerinde olağanüstü bir etkiye sahipti. Amerikalı tarihçi Alan Dawley'in gözlemlediği üzere, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* "sıradan insanların kendi tarihlerini oluşturmaları ve buna ilgi duyan tarihçilerin de bu tarihi yazmaları gerektiğini düşünen radikal akademisyen kuşağının umutlarıyla mükemmel biçimde uyuşuyordu" (Dawley 1978-1979: 39). Bu ilgi, Thompson'ın düşünsel çalışma ile siyasi aktivizmi kaynaştırmaya yönelik çabalarında yoğunlaşıyordu. Ne de olsa Thompson kitabı yazarken işçi sınıfından öğrencilerin öğretmenliğini yapıyordu. İngiltere'de Thompson'ın kitabı ve bu kitabın bağlı olduğu gelenek, büyük ölçüde 1966'da Oxford Üniversitesi Ruskin Koleji'nde kurulan Tarih Çalıştayı'ndan (History Workshop) esinlenmişti. Bir grup sosyalist ve feminist tarihçiden oluşan (ve büyük ölçüde Raphael Samuel'in yoğun çabaları sayesinde kurulan) bu Çalıştay, yeni toplumsal ve emek tarihinin öğretilerinin yayılmasında merkezî bir rol oynamıştır. Bu çabada 1976'da kurulan *History Workshop Journal* adlı derginin önemli bir yeri bulunmaktadır. 1970'lerde Çalıştay'da yer alan tarihçiler, Thompson'ın bölgesel ve yerel tarihin küçük parçalarını ve işçi sınıfının gündelik yaşamının ritimlerini yakalama yöntemini genişleterek halk sınıflarının da bu dünyada yaşamakta olduğunu ilan etmişlerdi.

Thompson'ın kitabı yalnızca İngiliz tarihçiler üzerinde etkili olmamıştı; Amerikan yeni solu, feminist ve radikal tarihçiler de kitabı büyük bir heyecanla karşılamışlardı. Amerikan tarihçilerini böylesine derinden ya da hızlı bir biçimde etkileyen başka bir Avrupa tarihi çalışmasını hatırlamak pek kolay değildir. Thompson'ın etkisi altında kalan sayısız toplumsal tarihçi vardı; bunlardan belki de en önemlisi ise Herbert Gutman'dı (1928-1985). Gutman *Work, Cul-*

ture and Society in Industrializing America (1976) adlı kitabını Amerikan emek tarihinin egemen, iktisatçılık yanlısı yazılış tarzlarına muhalif bir dille yazdı. Onların vurgusu, pek çok çalışan insanı dışarıda tutan sendikacılık ve onun işçileri kendi altkültürlerinden ve bir bütün olarak ulusal kültürden ayrı tutan kurumları üzerineydi. Gutman ise Thompson'ı izleyerek, işçileri kendi tarihlerinin yaratıcıları olarak görmüştü ve işçi sınıfının tarihini kurumların, inançların, geleneklerin bakış açısından ele alıyordu. Ayrıca (çoğunluğu Amerika'ya yakın zamanda göçmüş olan) Amerikalı işçilerin yeni endüstriyel sistemin zorlu gerçeklerine uyum sağlamak için yarattığı ve yeniden yarattığı düşüncelerle ilgileniyordu. Bu bağlamda adı anılmaya değer ikinci tarihçi ise Eugene Genovese (1930-) idi. Genovese *Roll, Jordan, Roll: The World the Slaves Made* (1974) başlıklı kitabında, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nda ilk endüstri işçileri için yapılmış olanı Afrika-Amerikalı kölelerin dünyası için gerçekleştiriyordu. Bunun yanı sıra, Genovese'nin efendi-köle ilişkisini ele alışı, Thompson'ın 18. yüzyıl İngilteresi'nde soylular ile avam arasındaki bağlantıyı kavrama biçimine önemli açılardan benzer. Tıpkı Thompson gibi, yalnızca birkaç yıl önce, Genovese de Gramsci'nin düşüncelerini kullanmıştır. Genovese'ye göre, Eski Güney'in köleci toplumu sömürüye dayalı sınıf ilişkilerinden kaynaklanmıştır; ama daha da önemlisi köle sahiplerinin dayattıkları kültürel hegemonyadır, onların yarı-özerk bir köle direniş kültürü için hem potansiyeli hem de sınırları belirleyen paternalist ideolojilerdir.

Sonuç

Thompson'ın tarihsel uzmanlığın kıyılarında gezinip yetişkin eğitimi veren bir öğretmenden toplum(sal) ve emek tarihçilerinin bir kuşağının akademik ilgilerinin şekillenme-

sine yardımcı olan uluslararası düzeyde tanınmış bir bilgin olmasına kadar yaşanan göz kamaştırıcı yükseliş, bir bütün olarak yeni toplum(sal) ve emek tarihinin yörüngesinin küçük bir temsilidir. Tarih disiplini içerisinde teğet geçen bir konumdan, toplum(sal) ve emek tarihi, *neyin* ve *kimin* bu tarih içerisinde sayılacağını yeniden tanımlamıştır. Ayrıca, daha önce sorulmamış soruları yanıtlamak için yola koyularak, tarihsel arşivlerin kapsam ve doğasını kökten bir biçimde dönüştürmüştür. 1972 tarihli bir yazısında Hobsbawm, bunun toplumsal tarihçi olmak için "iyi bir an" olduğunu dile getirmiştir. "Hatta biz tarihçiler arasında asla bu adla anılmak istemeyenler bile şimdi onu reddetmek istemeyeceklerdir" (Hobsbawm [1972] 1997: 93). Yirmi yıl sonra toplumsal tarih etiketini sahiplenen tarihçi sayısı çarpıcı bir biçimde arttı. Örneğin, toplumsal tarihin kendisini yavaş yavaş kurduğu ABD'de, halen çalışan tarihçilerin yüzde 35'i kendisini 1990'lardan bu yana toplumsal tarihçi olarak tanımlıyor (Stearns 1998: 847).

Yeni toplumsal tarih hızla gelişen toplum bilimleriyle – özellikle toplumbilimle– diyalog içinde gelişti. Ne var ki, en azından bu bölümde ele alınan toplumbilimciler ve tarihçiler akla getirilirse sınıfa olan yaklaşımlarının bariz bir biçimde farklı olduğu görülür. Toplumbilimciler özellikle çağdaş sınıf ilişkileriyle ilgilenirken, tarihçiler hem bununla hem de sınıfın dilinin henüz var olmadığı endüstri öncesi çatışmalarla ilgilenmişlerdi. Böylesi keşifler Marx'ın kendi çalışmalarında öngörülmüştü; ancak bunlar büyük ölçüde toplumsal tarihçiler tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Toplumsal tarihçiler, bu türden çatışmaları (onlara indirgenememelerine karşın) üretim ilişkileri tarafından şekillendirilmiş olarak görmekle kalmıyor; aynı zamanda bu çatışmaları –teğet geçen ya da olumsal olan bir durumdan ziyade– toplumlarına özgü bir durum olarak ele alıyorlardı. Top-

lumsal tarihçiler sıklıkla ikili sınıf modelini –zengine karşı yoksul, toprak sahiplerine karşı köylüler ve muktedire karşı halk– kullandılar. Bu bakış açısından sınıf, bir bütün olarak tarihsel anlatının içinden geçen zinciri* sağlamaktadır.

Tarihçiler, ilişkisel bir biçimde ve mücadele süreci aracılığıyla gelişen tarihsel bir oluşum olarak sınıfa, sınıf bilinci ve eylemine vurgu yaptılar. Toplumbilimciler ise sınıf ilişkilerini sınıf bilincinin ve eyleminin nasıl gerçekleştiğini anlamak için bir önkoşul olarak haritalandırdılar. Yine de disipline özgü ve yöntembilimsel farklarına karşın tarihçiler ve toplumbilimciler sonuç olarak aynı varsayımlar altında iş gördüler. Her ikisi de sınıfı, ilk önce Marx ve Weber eliyle geliştirilen ikili modele göre kavramıştır. Tarihsel ve toplumbilimsel çalışmalar aynı madalyonun iki farklı yüzü gibidir.

Sınıf motifine ilişkin kimi varsayımları paylaşan toplumbilimciler ve tarihçiler yöntembilim konusunda da kimi ortaklıklar taşır: kuram ile kanıt arasındaki diyaloğun nesnel bilginin üretimiyle sonuçlanacağı inancı. Bunun yanı sıra, sınıflı toplumun uylaşımsal kavramlarının baskı altına alındığı bir dönemde sınıf ilişkilerini keşfetmişlerdi. Bu, Thompson gibi tarihçilerin ve Goldthorpe ile Lockwood gibi toplumbilimcilerin katıldığı sınıfsızlık tartışmasında apaçık ortadadır. Ne var ki sınıfa farklı bir cepheden meydan okunuyordu; bu cephe de ilk önce radikal öğrenci hareketleriyle başlayıp daha sonra feminist, çevreci, ırkçılık karşıtı, eşcinsel ve ilerici siyasetin başka biçimleriyle yol alan, 1960'ların başında ortaya çıkan kültür ve kimlik siyasetinden oluşuyordu. Kimilerine göre yeni emek tarihi beyaz, erkek, vasıflı işçilerin rolünü ötekilerin zararına olacak biçimde yüceltiyordu. Ayrıca emek hareketinin çökmesine neden oluyor ve işçi sınıfı kültürünü tartışmalı bir biçimde parçala-

(*) Yazar, burada daha önce Marx'ın kullandığı anlamda "vida" ("thread") sözcüğüne gönderme yapıyor – ç.n.

yıp sonlandırıyordu. Yeni toplum(sal) ve emek tarihini, artık sürdürülebilir olmayan işçi sınıfının temsiline bağlı olarak anlamak olanaklıydı. Aslına bakılırsa, kimi eleştirmenler bu temsilin hiç gerçekleşmediğini öne sürüyordu.

Kısacası, tarihçilerin sınıf kuramını konumlandırması son derece yaratıcı ya da arzulu bir düşünme olarak (veya her ikisi birlikte) yorumlanabilir. Ne var ki kendisini Marksizme adamış isimlerin, burjuva aydınların her zaman sınıf bakış açılarını yetersiz bulduklarını –ve bunun pek fazla değişmediğini– öne sürmelerine karşın havada kalmış bir şeyler vardı. 1980'ler boyunca pek çok itinalı saldırı solun içinden gelmişti. Marksizmi terk etmenin çeşitli aşamaları içerisinde kendilerini yine de solcu olarak gören, post-Marksistler gibi pek çok kişi vardı. Hızla değişen, giderek çokkültürlü olan ve küreselleşen dünyaya yanıt verirken, sosyalist sol kendisini zayiatlardan biri olarak görmeye başladı. Bu nedenle de ekonomi, toplum, kültür ve siyaset arasındaki ilişkiyi kavramanın yeni yollarını aramaya başladılar. Düşünce kipleri bu tür arzuların çoğunu dışa vurmaktadır; ancak bunların en önemlilerinden biri dile ve kültüre dönüştü ve temel ifadesini postmodern hassasiyetin doğuşunda bulmuştu. Bu durum kültürel çalışmalarda, edebiyat çalışmalarında, siyaset kuramında ve toplumbilimde –özellikle de çağdaş değişimin içerdiklerini anlamakla açık bir biçimde ilgilenen akademisyenler ve eleştirmenler arasında– ilk kez hissediliyordu. Ne var ki bu değişimin tarih için de sonuçları vardı: şimdinin yanı sıra geçmiş hakkında da düşünmek, kuramın yanı sıra tarihsel pratiği de ele almak. Bu düşünceler yeni toplum(sal) ve emek tarihinin temellerinin yanı sıra sık sık ona eşlik eden sınıfa ilişkin varsayımlara da meydan okuyordu.

İkinci Kısım

TOPLUMA KARŞI KÜLTÜR

Kültürel Dönemeç

1980'ler ile 1990'larda sınıf kuramı ve çözümlemesi –ve daha genel olarak toplumsal yaklaşımlar– ciddi bir saldırı altındaydı. Bunlar yalnızca olağan şüpheliler –muhafazakârlar ve neoliberaller– tarafından eleştirilmedi; aynı zamanda aralarında Marksizmi terk etmenin çeşitli aşamalarında olup da yine de katılımcı demokrasinin radikal projelerine hâlâ bağlı olanlar da dahil olmak üzere solcu akademisyenlerin eleştiri oklarının hedefi oldular. Bu bölümde, bu eleştirilere ve kültürel çalışmalar ile toplumbilim içinde ortaya çıkan alternatif düşünme yollarına göz atacağım. (İleride 5. ve 6. bölümlerin tamamını bu eğilimlerin Fransız ile İngiliz toplum ve emek tarihi içerisinde kendilerini nasıl gösterdiğini tartışmaya ayıracağım.)

Tarihsel bağlamları içerisinde sınıf kuramı ve toplumsal yorumlara getirilen bu eleştirilere, –genellikle modernden postmodern dünyaya doğru yaşanan bir geçiş olarak tanımlanan– çağdaş manzaradaki sismik değişimleri göz önüne alarak bakacağım. Toplumbilimciler, siyaset bilimciler ve kültürel kuramcılar bu dönüşümlerin doğasını açık seçik

belirlemenin (bu kesinlikle kolay ya da basit bir görev değildir) yollarını aramanın yanı sıra çağdaş yaşamı nasıl yeniden şekillendirdiğini de anlamaya çalışmışlardır. (Tarihçiler de öncelikle geçmişi anlamak için bu dönüşümlerin içerimlerini kavramaya çalışmıştır.) Eleştirmenlere göre, bu dönüşümler sınıf anlatısının yaşamsallığının ve tarihi oluşturmakta işçi sınıfına tanınan ayrıcalıklı konumun altını oymaktaydı. Kimileri eskiden Marksizmi savunmalarının kendi düşünsel ve siyasal gelişimleri içerisinde zorunlu ancak geçici bir aşama olduğunu düşünerek kendisini Marksizmin ötesine geçmiş olarak görüyordu. Bu konuma genellikle kimlik siyasetinin çeşitli yorumlarından birini ya da birkaçını savunma ilişkisi eşlik ediyordu. Diğerleri ise sınıf kuramlarını ya uyarlıyor ya da savunmaya devam ediyorlardı; ancak savundukları versiyon genellikle Marksist bir yükten arınmış oluyordu. İşte bu noktada Weberci sınıf çözümlemesi bilhassa çekici bir seçenek sunuyordu. Bununla birlikte, aynı ölçüde önemli bir görüş de statüye bel bağlıyordu ve onun tarihsel olumsallığına vurgu yapıyordu; verili durumlar içerisinde sınıfın önemini büsbütün reddetmeye katkıda bulunuyordu. Kimi durumlarda ise merkezî bir kavram olarak sınıfı terk etmenin atlama tahtasıydı.

Aynı zamanda bu değişen manzaranın akademik açıdan kavranışı ile toplumsal yaklaşımlar ve sınıf çözümlemesinin kavramsal payandalarına yönelik kuramsal meydan okumaların gelişimi arasındaki bağlantıları ortaya koyacağım. Bunu yaparken, ağırlıklı olarak insan bilimleri ve toplum bilimlerindeki postyapısalcı ve postmodern düşüncenin çeşitli aşamalarını kısaca tanımlayıp "dilsel" ve "kültürel" dönemecin mirasını detaylı olarak ele almakla ilgileniyorum. Böylesi bir düşünüş tarihteki yolunu çizmeden önce kendisini toplumbilim ve kültürel çalışmalarda gösterir; ancak tarih alanındaki etkisi daha az önemli değildir. Bu yaklaşımın savu-

nucusu olan akademisyenler, sınıfları nesnel açıdan doğrulanabilir bir yapı tarafından oluşturulmuş olarak görmekten ziyade sınıfların dil ve söylem tarafından oluşturulduğunu düşünürler. Bu konumun mantığı –toplumsaldan kültürele– her alandaki vurgunun değişmesidir.

Dil ve kültür

Bu kısımda sınıfa ve toplumsala ilişkin güncel tartışmaları anlamak bakımından elzem olan kavramları ele alacağım. İlk olarak, kimi zaman tamamen postmodernizmle birleşmiş gibi görünen ancak ondan bağımsız olarak gelişen kültürel ya da dilsel dönemeci inceleyerek başlayacağım. Onun izini, insan bilimlerinde –çağdaş kültürel çalışmalarda– son dönemdeki değişiklikleri bir biçimde örnekleyen disiplinlerarası alan aracılığıyla süreceğim. Bu alanın çalışma nesnesi hızla değişen toplumsal, siyasal ve kültürel dünyadır; onu –eleştirel bakımdan tam da bu değişimlerin parçası olan postyapısalcılık ve postmodernizmin de aralarında olduğu– eleştirel yöntemlerin seçmeci karışımı aracılığıyla anlamaktır. İkinci olarak, postmodernizm ve postmodernlik kavramlarını tarihsel bağlamları içerisinde tartışacağım; filozof Jean-François Lyotard'ın (1924-1998) yapıtında temellendiği üzere, yazın ve mimari eleştirisinden insan bilimlerindeki daha geniş kullanımlarına kadar onların gelişiminin izini süreceğim.

Kültürel çalışmalar aslen İngiltere'de gelişti. Başlangıçta 1950'ler ile 60'ların İngiliz yeni solu ve işçi sınıfındaki yetişkin eğitimi bağlamında kendisine yer buldu (bkz. İkinci Bölüm). Kültürel çalışmalar giderek artan refahın etkilerini, yayılan kitle iletişim araçlarını ve kültürel, siyasal ve toplumsal yaşam üzerinde filizlenen tüketim kapitalizmini eleştirel olarak değerlendirme çabasının bir parçasıydı. Bu yeni

düşünsel alanı ilk olarak tanımlayan akademisyenler, bu değişikliklerin işçi sınıfı yaşamına ve yeni ortaya çıkan gençlik altkültürlerine (bunların çoğu zaten işçi sınıfı kökenliydi) olan etkisini çözümlemekle ve doğrudan ya da dolaylı olarak dönemin "sınıfsızlık" tartışmasıyla ilgileniyorlardı (bkz. İkinci Bölüm). Zaman içerisinde kültürel çalışmalar alanındaki uzmanlar –punk rock'tan pembe dizilere, müzelerden televizyon haberlerine kadar– çağdaş pratiklerin geniş bir yelpazesini çözümlediler. Kültürel çalışmalar, varlığını en güçlü biçimde İngilizce konuşulan dünyada sürdürse de artık uluslararası bir fenomen olmuş durumda. Gelişimindeki ve genişlemesindeki milat sayılabilecek ansa, kurumsal bir oluşum haline gelmesidir. Şu anda kapanmış olan The Centre for Contemporary Cultural Studies (Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi) kapılarını ilk kez 1964 yılında Birmingham Üniversitesi'nde açtı. Merkezin ilk yöneticisi Richard Hoggart'tı (1918-). Stuart Hall, 1960'ların sonundan itibaren Hoggart'ın yerini aldı. E. P. Thompson ile Raymond Williams'ın (ve aşağıda adı geçen diğer isimlerin) şekillendirici etkileriyle birlikte Hall'ın yönetimi altındayken merkez açık bir biçimde kültürel Marksist bir yönelim kazandı (bkz. İkinci Bölüm).

"Kültür" önemli dönüşümler geçiriyordu. Bir yandan, kültür seçkinler tarafından tekelleştirilmekten kurtarılıp özgürlüğüne kavuşturuluyordu. Raymond Williams'ın (T. S. Eliot'tan uyarladığı) ünlü ifadesinde söylediği üzere kültür, "yalnızca sanat ile öğrenmede değil, aynı zamanda kurumlarda ve sıradan davranışlarda bulunan belirli anlamlar ve değerleri ifade eden belirli bir yaşam biçimi" anlamına geliyordu (Williams 1961: 41). Öte yandan kültürel olan, toplumsal sürecin kendi içindeki öncelikli konumuyla birleşiyordu: Kültür, anlamın üretildiği alandı. Bu bakış açısı, kültür ve ideolojiyi ekonomik altyapının yansımaları olarak be-

timleyen altyapı-üstyapı modelinin eleştirisini temsil ediyordu (bkz. Birinci Bölüm). Aslına bakılırsa, hizmet ekonomisi üretimin yerine geçmeye başladıkça, kültürel üretim – müzik, filmler, radyo, giyim kuşam ya da televizyon– ileri kapitalist toplumun önemli bir parçası oldukça, kültür ve ekonomi arasındaki ayrım bulanıklaşmıştır. Kültür ekonomiye, ekonomi de kültüre nüfuz etmiştir.

En baştan beri, oluşum aşamasında (ilginç bir biçimde yeterince) insanbilim yer almasa da yazın eleştirisi, toplumbilim ve tarihten yararlanan kültürel çalışmalar, disiplinlerarası ve seçmeciydi. Kültürel çalışmalar Marksizmin eleştirel yorumlarıyla (bunların en etkilileri Althusser ve Gramsci'ninkilerdir) uzun ve verimli bir diyalog içinde oldu. Kültürel çalışmaların, dil ve kültür konusunda ortaya konan Fransız yapısalcı ve postyapısalcı kuramlarla karşılaşmaları da oldukça önemlidir. Bu kuramlar özgün biçimde Ferdinand de Saussure (1857-1913), Claude Lévi-Strauss (1908-2009), Roland Barthes (1915-1980) ve sonraları da Michel Foucault (1926-1984) ile Jacques Derrida (1930-2004) eliyle geliştirilmiştir. Şimdi bu kitapta yer alan çeşitli yazarlar tarafından ortaya konan savları izlemeye yetecek kadar, bu kuramların içerdiklerinin oldukça sıkıştırılmış bir tasvirini ele alacağız.

Şüphesiz ki böylesi bir tartışmanın kalkış noktası, Saussure tarafından (aslında öğrenci ders notlarının bir araya getirilmesinden oluşan) *Genel Dilbilim Dersleri* ([1907-1911] 1959) kitabında geliştirilmiş dile yönelik özgün içgörülerdir. Artsüremli ya da tarihsel bir bakış açısından söz ya da *parole*'ün (içeriğin) incelenmesine vurgu yapan dil çalışmalarının aksine, Saussure bir zaman dilimi içinde oluşmuş dilsel yapıyı ya da *langue*'yi (biçimi) eşsüremli bir bakış açısıyla incelemek gerektiğini savunur. Bir analojiyle örneklemek gerekirse Saussure bir dizi biricik oyun (*parole*) olarak kri-

ket ya da beyzbol maçlarını izlemektense ilk önce onları olanaklı kılan kurallara, yani yapılarına (*langue*) bakmak gerektiğini savunur. Saussure'e (ve ardından gelen yapısalcılara) göre hayati soru "*ne* anlama geliyor?" sorusu değil, "*nasıl* bir anlama geliyor?" sorusudur.

Saussure bu yapısalcı bakış açısını, dilbilimsel iletişimin en temel öğesi olan göstergenin kuruluşunu düşünmek için kullandı. Aslına bakılırsa en önemli içgörüsü göstergelerin nedensiz olduğu ve anlamlarının uylaşım yoluyla elde edildiğiydi. Göstergeler iki bileşenden oluşur. "Gösteren" ister görsel ister sözel ya da yazılı olsun göstergenin maddi temsilinden oluşur. "Gösterilen" ise göstergenin anlamını oluşturur; ancak gösterilen göstergenin temsil ettiği asıl şey olan "gönderge"siyle karıştırılmamalıdır. Bu nedenle, eğer gösteren k-e-d-i ise gösterilen onu –"kedi olmaklık"lığı– akla getiren düşüncedir ve göndergesiz bir şeyler okumaya çalışırken kendisiyle ilgilenilmesini isteyen tüylü küçük yaratıktır. Saussure'e göre bir göstergenin anlamı basit bir biçimde verili değildir; bağıntısaldır, farklılıkları ve olmadığı şeyler sayesinde tanımlanır. Saussure'ün dediği gibi "Dil, bütün öğeleri dayanışık, birinin değeri yalnızca öbürlerinin de süremdeş varlığından doğan bir dizgedir"* (alıntılayan Hawkes 1977: 26).

Yapısalcılar bu içgörüleri –romanlar, filmler, söylemler, masallar vb. olsun– her türden pratiği soruşturmak, onları yönlendiren temel biçimlerin görünüşte farklı tezahürlerini ilişkilendirme çabasını incelemek için kullanmışlardı. Ne var ki yapısalcılar ne zaman pratiğin merkezî ya da kurucu ilke olduğunu varsaydılarsa daima anlamların hiyerarşisini göz önüne almak zorunda kalmışlardı. En azından bu anlamda Marx'ın altyapı-üstyapı modeli, en maddi temelden

(*) Bu tümcenin çevirisi, Berke Vardar'ın yapmış olduğu *Genel Dilbilim Dersleri* (İstanbul: Multilingual, 1998) çevirisinden (s. 168) alınmıştır – ç.n.

(altyapı) başlayarak siyaset, ideoloji, hukuk, din ve felsefenin (üstyapı) çeşitli aşamaları aracılığıyla ilerlenmesi, yani sosyo-ekonomik temelin pratikler merdivenini üretmesi anlamında yapısalcıların aklındakinin habercisi olarak görülebilirdi. Aslına bakılırsa, tam da bu türden eğilimler sayesinde düşünür Althusser Marksizmi tamamen yapısalcı bir sisteme dönüştürebilmişti.

Ne var ki 1960'larda ve 70'lerde yapısalcılar, tam da yapısalcılığın üstüne inşa edildiği temellere saldıran bir grup eleştirmenin eleştirilerine maruz kaldı. Bu eleştirmenlerin en önemli iki isminden biri olan Derrida (diğeri ise Dördüncü Bölüm'de ele alınacak olan Foucault'dur), Saussure'ün anlamın dil zincirindeki göstergeler arasındaki ilişkiler sayesinde ortaya çıktığı görüşünü parça pincik etti. Derrida'nın mantığı bir örnekle açıklanabilir. Sözlükte "kedi" sözcüğünün anlamına baktığımızda, "k-e-d-i" göstereninden "kedi olmaklık" düşüncesini ya da gösterilenini çıkarmak isteriz. Aslında bulduğumuz hiçbir şeydir; yalnızca k-ü-ç-ü-k, e-t-ç-i-l ve m-e-m-e-l-i'yi içeren bir dizi yeni gösterendir. Elbette bu gösterenlere baktığımızda daha fazlasını buluruz; böylelikle ilk amacımızı gerçekleştirmekten çok ama çok öteye gitmiş oluruz. Bu örnek, Derrida'nın ortaya koyarken aklında aynı anda hem "ayrım" hem de "erteleme" kavramını bulundurduğu *différance* kavramını aydınlatır. Chris Weedon, Andrew Tolson ve Frank Mort'a göre:

> Anlam artık sabit gösterilenler arasındaki ayrımın işlevi değildir. Anlam herhangi bir metinsel konumlanış ya da sözel dillendirim dışında sabitlenemez ve daima gösterenin öteki durumlarda açığa çıktığı diğer metinsel konumlanışlarla ilişkilidir. Bir gösterenin her dillendirilişi önceki dile getirilişlerinin izini içinde taşır. Sabit bir aşkın (deneyüstü) gösterilen yoktur; çünkü kavramların anlamı izler ağı saye-

sinde sürekli olarak öteki söylemlerdeki dile getirilişlerine gönderme yapar: sabit bir anlam sürekli olarak *ertelenmiştir* (Weedon vd. 1980: 199).

Bu sadece Derrida'nın yapısökümcü yönteminin ilk parıltılarını oluşturmakla kalmaz, kullandığımız dilin değişkenliğine ve akışkanlığına işaret etmesiyle de önemlidir. Bu durum, kültürel bir edim aracılığıyla üretilen dilin apaçık sabit olduğunu ve dilin (sıklıkla savlandığı gibi) aynı zamanda siyasal olduğunu ima eder. Bu, dilin önceden verili, zaten bilinen bir gerçekliği yansıttığı düşüncesini zayıflatmaktadır. "Gerçeklik"in kendisi kültürel bir etkidir. Anlamın bu oynaklığı üzerine kurulu yöntemiyle Derrida, yapısalcılığın ve Batı felsefesinin sırtını dayadığı "güvenli" ikili karşıtlıkları, onların "kararverilemezlik" noktalarını açığa çıkararak yapısöküme uğratır. Daha belirgin olaraksa, Derrida'nın yapısökümcü yöntemi –söz/yazı, gerçeklik/görünüş ve doğa/kültür gibi– hiyerarşik ikili kavramları parçalarına ayırmayı gerektirir – eşzamanlı olarak birbirine bağlı olan bu ikiliklerin "aşağıda" olanları (ikinci sıraya konulanları) dışlanmış ve değerleri düşürülmüştür (Barker 2000: 19).

Peki ama bu türden düşüncelerin kültürel çalışmalar üzerindeki etkisi nasıl oldu? Raymond Williams kültürün bir yaşam biçimini temsil ettiğini ileri sürdürdüğünde, kültür üreticileriyle ürettikleri kültür arasında belirli bir ilişki olduğunu varsayıyordu. Bizler, deneyimlerimizde somutlaşarak temsil edilen kültürün yaratıcılarıydık. Ne var ki sonraki kültürel çalışmalarda yapısalcı/postyapısalcı anlayışların etkisiyle bu hümanist yönelimde bir kayma oldu. Böylelikle artık kültür, özgül ve somut anlamları olanaklı kılan bilinçdışı varsayımları temsil ediyordu. Bu bakış açısından kültürü üreten deneyim değildi, tam tersi olmalıydı; deneyimi üreten kültürdü. Kültürün ulaşabildiği yerler dışında deneyim diye

bir şey yoktu. Stuart Hall'a göre gerçeklik anlayışımız, kültürel varsayımlarla dolayımlanan temsil edimleri aracılığıyla üretilmişti. Bu, bizim onu yaratıcı bir biçimde kendimize mal etmemizden bağımsız olarak bir dünya olmadığı anlamına gelmez; ancak dünyanın yalnızca dil ve söylem aracılığıyla bilinebileceği anlamına gelir. Hall'ın sözleriyle:

> ... söylemsel alanın dışında olan olaylar, ilişkiler, varoluş koşullarını ve gerçek etkileri taşıyan yapılar; ne ki bunlar yalnızca söylemsel olan içerisinde olabilirler ve kendi özgül koşullarına, sınırlarına, kipliklerine ve anlam içerisinde nasıl inşa edildiklerine tabidirler. Bu nedenle, söylemsel alanın iddialarını sınırsızca genişletmek istemezken, bir kültür içinde şeylerin nasıl temsil edileceği ve temsilin "düzenekleri" ile rejimleri –yalnızca düşünümsel olarak değil, olaydan-sonra da– *kurucu* bir rol oynar. Bu, yalnızca ifade etme anlamında değil biçimlendirme anlamında da toplumsal ve siyasal yaşamın kuruluşunda yer tutan kültür ve ideolojiye, temsil senaryolarına –öznellik, kimlik, siyaset– yönelik sorunlar doğurur (Hall [1989] 1996: 443).

Temsil, iktidar ilişkileri üzerinden dolayımlanan, tahakküm ve itaatle ilişkileri olan siyasal bir sorundur. Verili bir tarihsel aralıkta rol oynayan güçler dizisine bağlı olarak temsiller baskın ya da hegemonik hale gelebilir.

Bu bağlamda, Hall'un "What is This 'Black' in Black Populer Culture?" ([1992] 1996) başlıklı denemesindeki "siyahlık" çözümlemesini ele alalım. Hall'un bakış açısından siyah olmak zaten bilinen bir özün somutlaşması değildir. Temsil aracılığıyla üretilir. Siyahlığın anlamı "beyazlık"la olan ilişkisi içerisinde değişir ve siyaset ile kültür içindeki değişimler aracılığıyla dolayımlanır. 1960'larda "siyah" –"siyah"ı "beyaz" olmayanla eşitleyen beyaz bir kültürün ırkçılığına

tepki olarak– farklı grupları birleştirmeye hizmet etmiştir. Bu (siyah güç hareketiyle ilişkili olan) "özcü" bakış açısı, basit bir biçimde beyaz ırkçılığını tersyüz ediyordu – siyah olmak iyi olmakla eşitti. Bu hamlenin siyasi yararları ne çok işe yaradığını kanıtladı. Bedeli ise, etnik ve toplumsal cinsiyete dayanan ayrımların baskılanmasıydı.

O günden sonra köprünün altından çok sular aktı. Hall'a göre –ister sınıfa ister ırka ister toplumsal cinsiyete ister bunların bileşimine dayansın– kimlikler anlamlandırmadan meydana gelmiş olarak kavranabilirdi. Kimlikler fark oyunu sayesinde oluşturuluyordu; sabitlik örtük bir biçimde de varlığını sürdüren bastırılma edimleri aracılığıyla üretiliyordu. Ne var ki kimlikteki değişimler nedensiz değildi. Batı'nın merkezsizleştiği, yüksek/aşağı kültür ikili karşıtlığının çözündüğü ve modernist evrensellerin ayrım üstündeki postmodern vurguyla alaşağı edildiği bir dönemde, eski "siyah/beyaz" ikiliği de "siyahlar"ın kendisini nasıl tanımladığına ilişkin daha akışkan kavramlar göz önüne alınarak yapısöküme uğratılmalıydı. Sonuçta Hall basitçe, siyah olmanın anlamında yaşanan bir değişimi tanımlamaz; onun nasıl dönüştüğünü de konuya dahil eder. İnsan etkinliği ve eyleyenler kültürel kimliklerin ürettiği tarihsel koşulların belirlenimi altındadır. Bundan ötürü, Hall'un konumu eğer postyapısalcılık ve postmodernizmden etkilendiyse, aynı zamanda Marksist gelenekte yer alan, tarihçi E. P. Thompson ile kültürel kuramcı Raymond Williams'ın (bkz. İkinci Bölüm) yanı sıra özellikle Gramsci'nin "konum savaşı" olarak ileri kapitalist toplumlardaki siyaseti kavrayışında görülen yapı ve eylemlilik gerilimine de borçludur.

Hall'u tartışırken ortaya sürdüğüm "postmodern" terimi, ne olup bittiğini keşfetmek için uygun bir bağlantı noktası olabilir. Bu tartışmaya başlamadan önce iki gözlemimi dile getirmek istiyorum. İlk olarak "postmodern"i da-

ha yakından incelediğimizde, aşırı hevesli ve coşkulu eleştirmenleri tarafından sıklıkla varsayıldığı gibi onun radikal bir kopuş olmadığını görüyoruz. Nedense bu, "modern" "postmodern"in tamamlayıcı parçası olarak kaldığı sürece sözcüğün kendi içerisinde önceden varsayılıyor. "Postmodern" aynı anda süreksizlik kadar sürekliliği, devamlılık kadar geçmişten kopuşu da ima eder. İkinci olarak, postmodernizm tartışması 1980'lerde birdenbire ortaya çıktığında, pratikte akademisyenler ve eleştirmenler birkaç on yıldır şimdilerde postmodernliğin bir parçası olarak anlaşılan dönüşümlerin anlamını kavramaya çalışıyorlardı. Bu dönüşümler büyüyen refah kültürünü, ortaya çıkan enformasyon toplumunu, hizmet ekonomisiyle tüketici kapitalizminin yayılmasını, işçi sınıfı savaşçılığının düşüşünü, yeni toplumsal hareketlerin yükselişini ve küreselleşmeyi ya da popüler medyanın Amerikanlaşmasını içeriyordu. Postmodern olanı tanımlamaya ve sonuçlarını belirlemeye yönelik son dönemdeki girişimler bu önceki çabalara dayanıyordu. Postmodern, çoğu on yıllardır incelenmiş olan bir dizi eğilimi imlemeye başladı. İçerdiklerinin tam kapsamı ise daha fazla aydınlatılmayı bekliyordu.

Herkesin bildiği üzere postmodern olanın tanımlanması kısmen kapsadıklarının çokluğu nedeniyle oldukça güçtür: yüzeyin derinliğe nispeten önceliğe sahip olması, görüntünün (imajın/imgenin) zaferi, kimlik siyaseti, yüksek ve popüler kültürün birbirine karışması, simulakrum ve pastişin egemenliği, öznenin parçalanması ile üstanlatıların sonu ve Batı'nın merkez olmaktan uzaklaştırılması. Kavramın esnekliğinin önemli bir nedeni de, kendisine şiddetli bir biçimde itiraz edilmiş olmasıdır. "Postmodernizm" ile "postmodernlik" gibi "postmodern"i de ihtilaflı bir toplumsal imgelemin bir parçası olarak düşünüyorum. Bu nedenle postmoderni var olan nesneden bağımsız olmaktan ziyade birbi-

riyle ilişki içerisindeki çeşitli yapımlar/kurgular olarak görüyorum. En önemlisi, postmodernin tanımındaki hayati öğe, "modern"in –ikili karşıtı "öteki"dir– kendisini nasıl tanımladığıdır. Bizler "postmodern"i genellikle "modern"e bir yanıt olarak ya da "modern"den türemiş olarak düşünürüz. Bu kesinlikle doğrudur. Tıpkı bunun gibi, yazarların postmodern tanımının örtük ya da açık olarak modernin kuruluşuna bağlı olduğu da doğrudur.

Başlangıçta, yazın ve sanat eleştirmenleri "postmodern" ve "postmodernizm" terimlerini, kendilerini modernist Ortodoksinin estetik ilkelerinden ayrıştıran sanatsal biçemler ve hareketleri ifade etmek için kullandılar. Bu anlamda kullanılması 1930'lara kadar dayanır ancak yeniden dolaşıma girmesi için 1960'larla 70'leri beklememiz gerekti (Jencks 1987: 8). Yazın eleştirmenleri postmodernizmi tanımlamaya –ve savunmaya– başladı: Yeni yeni filizlenen, akademizmi, elitizmi (seçkinciliği) ve modernist-hâkimiyet altındaki yerleşik yazınsal düzenin tutuculuğunu reddeden sanatsal bir duyarlılık. Yazınsal postmodernizmin ilk savunucularından biri olan Leslie Fiedler (1917-2003), postmodernizmle karşı-kültürlerin radikalizmi arasında bağlantı kuruyordu: "post-hümanist, post-erkek, post-beyaz, post-kahramanlık (...) post-Yahudi" (alıntılayan *a.g.e.*: 8). Ihab Hassan (1925-) bunu –"sessizliğin edebiyatı" olarak tanımladığı– Avrupa modernizmi içerisinde temsilcilik karşıtı akımların genişlemesi ve daha geniş çaplı kültürel değişimlerin simgesi olarak görüyordu. Hassan'a göre bu yeni dönemi iki temel ayırıcı özellik tanımlıyordu: dil ile onun tanımladığı dünya arasındaki süreksizliğin bilinci anlamındaki "içkinlik" ve "heterodoksi, çoğulculuk, eklektizm (seçmecilik), rastgelelik, başkaldırı, deformasyon (biçim değiştirme/biçimini bozma)" olarak tanımladığı "belirsizlik" (alıntılayan Bertens 1995: 44). Benzer bir biçimde, Charles Jencks teri-

mi 1970'lerde mimarideki egemen modernist ideolojiye karşı biçemci bir ayaklanma olarak tanımlıyordu. Postmodern mimari, minimalizmi, soyutçuluğu ve modern ya da uluslararası tarzda bir işlevselciliği ironik olanın lehine, kimi zaman da farklı türler ile kodların tuhaf, eklektik ve melez bir karışımı adına reddediyordu – "az çoktur"dan ziyade "az sıkıcıdır" geçer akçe olmuştu. Jencks "postmodern" mimariyi daha kapsamlı sanatsal ve felsefi eğilimlerin küçük bir evreni olarak kavrıyordu (Jencks 1987).

En baştan beri eleştirmenler "postmodern" sözcüğünü anlatımdaki niteliksel değişimleri betimlemek ve savunmak için kullandılar. Postmodernin ne anlama geldiği, ona niçin karşı çıkıldığına göre değişti. Bu karşı çıkışın bir parçası olarak modernizm içerisindeki farklı eğilimler bir araya geldi. Yine de eleştirmenlerin postmoderni kavrayışının her zaman için çok daha geniş dallanıp budaklanmaları olmuştur. Bu durum Fiedler ve Hassan'ın görüşlerini tartıştığım kısa özette açıkça görünmektedir. Aynı zamanda postmodernin yeni yeni ortaya çıkan enformasyon toplumunu olanaklı kılan hızla yayılan çoğulculuğun, genişleyen dünya iletişim sistemlerinin ve büyüyen tüketim kültürünün bir parçası olduğunu düşünen Jencks için de geçerlidir. Yine de bu eleştirmenler postmodern yazının ve mimarinin genişleyen önemi konusunda bir sezgi taşıyorlarsa, öteki eleştirmenler de postmodern olanı çok daha geniş bir çerçeve içinde kavramanın önemli olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda Fransız filozof Lyotard'ın *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor* (1984) başlığını taşıyan kitabı merkezî bir rol oynadı. Lyotard'ın kalkış noktası, Hassan ve diğer Amerikalı eleştirmenlerde bulunduğu şekliyle postmodern duyarlılığın özelliklerinin belirlenmesi gibi görünüyor.* Lyotard sa-

(*) Lyotard'ın postmodern olana yönelik ilgisi –ya da en azından onu harekete geçiren nokta– 1976'da Amerika'da gerçekleştirilen "The International Sym-

natsal biçemden çağdaş durumumuza ve bu durumun felsefi dayanaklarına kadar uzanan tartışmanın ekseninin değişmesine yardımcı oldu. Sonuç, coğrafi menzilini genişleten –aslında uluslararası boyuta taşınan– ve insan bilimleriyle toplum bilimlerinin genelinde yankı bulan bir tartışma oldu.

Lyotard *Postmodern Durum*'da bilginin düzenlenişindeki değişimlerin meydana getirdiği bilinçteki dönüşümlere odaklanır. Bu dönüşümü endüstriyelden postendüstriyel ekonomiye geçilmesine atfeder. Bu geçişten söz ederken de Lyotard'ın aklında yeni teknolojilerin (özellikle bilgisayarlaşma), çokuluslu şirketlerin, devlet gücünün azalmasının ve bilginin metalaşmasının da aralarında olduğu iç içe geçmiş farklı gelişmeler var gibi görünüyor. Lyotard'ın bakışıyla bilgi ekonomisinin büyümesi geleneksel entelektüellerin çöküşü anlamına geliyordu. Düşünür postmodern duyarlılığın izlerini 19. yüzyılın sonlarına değin sürmüştü. Bu duyarlılık, modernist varsayımlara ya da "üstsöylemler"e, özellikle de Marksizme derinlemesine saldırmaktan oluşuyordu. Modern düşünce "kendisini Tinin diyalektiği, anlamın yorumbilgisi, rasyonel ya da çalışan öznenin özgürleşimi ya da zenginliğin yaratımı gibi kimi büyük anlatılara açık başvurularda bulunan (...) bir üstsöyleme gönderme yaparak meşrulaştıran herhangi bir bilimi" görevlendirir* (Lyotard 1984: xxiii). Buna karşılık, postmodern düşünce, modern düşüncenin ikili karşıtı ve ötekisidir: yerel, bağlamsal-

---

posium on Post-Modern Performance" başlıklı konferanstan doğmuş gibi görünüyor. Ihab Hassan burada bir açılış konuşması yapmıştı. Hans Bertens bu konuşmayı oldukça "ayartıcı" bulmuş ve "Lyotard'ın kavramın önemini ve potansiyelini hemen oracıkta farkettiğini" dile getirmişti (Bertens 1995: 112). Bu söylenenler oldukça makul görünüyor; Lyotard da 1976'daki konferans bildirisinin basılı nüshasında "Ihab Hassan'ın adlandırmasıyla 'post-modern'i oluşturan teatral, eleştirel, sanatsal ve belki de siyasal içerikli soruşturmalardan" söz açmıştı (alıntılayan *a.g.e.*: 112).

(*) Çeviri, Ahmet Çiğdem'in yapmış olduğu *Postmodern Durum* (Ankara: Vadi, 2000) çevirisinden (s. 11-12) kısmen değiştirilerek alınmıştır – ç.n.

laştırılmış, merkezsizleştirilmiş ve parçalanmış. Lyotard, filozof Ludwig Wittgenstein'dan (1889-1951) ödünç aldığı düşüncelerle postmodern düşüncede hakikat ve anlamın evrensel olmadığını, ancak toplumsal açıdan özgül "dil oyunları" aracılığıyla üretildiğini savlar. Yani anlam, nesnel dünyanın bir yansıması olmaktan çok toplumsal pratikler bağlamında oluşturulmuş dilsel ilişkilerin karmaşık bir ağı aracılığıyla ortaya çıkmıştır.

Lyotard'ın modern/postmodern ikiliğini betimlemesi daha büyük değişimler bağlamında düşüncedeki dönüşümleri konumlandırır. Böylelikle postmodern duyarlılıktaki gelişim, ilk başta kendisini olanaklı kılan ve anlamaya çalıştığı geniş ölçekli değişikliklerden ayrılamaz. Lyotard'ın –postendüstriyalizm olarak adlandırdığı– bu geniş resmi kavrayışı, son dönemdeki ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel dönüşümleri ele alan oldukça geniş literatürle bağlantılıdır. Söz konusu dönüşümleri kavrama arayışındaki bir grup toplumsal ve kültürel kuramcı, yerleşik anlama tarzlarının uygun olup olmadığını, özellikle de Marksizmi sorgulamışlardır.

Marx'a nazik bir veda

Toplumun postendüstriyel olarak kavranması klasik sınıflı toplum görüntüsüne gölge düşürür. Yeni-muhafazakâr eleştirmen Daniel Bell *The Coming of Post-Industrial Society* (1973) adlı kitabında yeni ortaya çıkan toplumsal oluşumun güçlü bir versiyonunun taslağını çıkarır. Bell farklı ayırıcı özelliklerin altını çizer: hizmet ekonomisinin ortaya çıkışı, bilgi üretiminin merkeziliği, hızla gelişen enformasyon teknolojilerinin (özellikle bilgisayara geçişin) önemi ve tüketim üzerindeki yeni vurgu. Bu toplum kendi yapısal eşitsizliklerini yok edemezken, yeni bir sınıf yapısı üzerine kurulmuştur. Bu sınıf yapısı içinde göze en çok çarpan grup, ko-

numları mülkiyetin denetiminden (mülk sahibi olmaktan) ziyade bilginin denetiminden (bilgi sahibi olmaktan) gelen profesyonellerdi. Başka üç sınıf daha vardı: Teknisyenler ve yarı-profesyoneller, masabaşı çalışanlar ve satıcılar, yarı-vasıflılar ve zanaat işçileri. Bugüne değin sınıf çözümlemesinin nirengi noktası olan endüstriyel işçi sınıfı, dikkati çekecek bir biçimde ortadan kaybolmuştu.

Ortaya çıkan yeni dünyaya ilişkin aynı derecede etkili bir başka yorum da Marksist edebiyat eleştirmeni, postmodernizmi altyapı-üstyapı modeli çerçevesinde kavrayan Fredric Jameson'dan (1934-) gelmiştir (Bertens 1995: 160-184; Jameson 1984). Jameson'a göre su yüzüne çıkan postmodern duyarlılık –derinliksizlik, pastiş, simülasyonlar, tarihin ebedi mevcudiyetinin yokluğu ve nostalji– bir temsil krizini işaret eder. Bu, temsilin kendisini bir metaya dönüştürdüğü kapitalizm tarihinin yeni bir aşamasının ideolojik bir ifadesidir. Bu bakış açısı, kültürel çalışmalar alanındaki uzmanların görüşlerini hatırlatıyordu (bkz. yukarı kısımlar). Jameson, Belçikalı Troçkist iktisatçı Ernest Mandel'den (1923-1995) devşirdiği düşüncelerle endüstriyel kapitalizmin yörüngesini üç tarihsel aşamaya ayırır: "gerçekçilik"i doğurmuş olan piyasa kapitalizminin başlangıç aşaması, ideolojik ifadesi "modernizm" olan emperyalist kapitalizmin ikinci aşaması ve postmodernizmin baskın anlayış olarak belirdiği üçüncü küresel kapitalist aşama. Jameson bu üç aşamadan sonuncusunu "şimdiye dek müsamaha gösterilen ve bağımlı bir biçimde sömürülen prekapitalist örgütlenmenin kuşatmalarını (birilerini Doğa ile Bilinçdışı arasındaki yeni ve tarihsel açıdan özgün nüfuz etme ve sömürgeleştirme ilişkisini konuşması için kışkırtmak: yani, Yeşil Devrim eliyle prekapitalist üçüncü dünya tarımının yok edilmesi ile medya ve reklam endüstrisinin yükselişi"...) ortadan kaldırmak olarak tanımlar (Jameson 1984: 78).

Jameson'ın şemasında işçi sınıfı ile Marksizm arasındaki ilişki, kuram ile pratik arasındaki bölünmeye, postmodern temsil krizine kurban gider. Ne var ki Jameson, tarihsel bir açıklama olarak Marksist sınıf anlatısına olan inancını korumaya devam eder. Oysaki öteki solcu entelektüeller bir bütün olarak Marksist dünya görüşüne olan güvenlerini yitirmişlerdi. Fransa'da entelektüellerin büyük çoğunluğu Marksizmden uzaklaşmışlardı: 68 Mayısı'ndaki olayların yarattığı hayal kırıklıklarının toplu etkisi, geleneksel solun (özellikle Ortodoks Komünizmin) gözünün açılması ve yeni toplumsal hareketlerin önemine ilişkin farkındalığın artması. Kışkırtıcı bir başlık taşıyan kitabı *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism* (1982) ile André Gorz (1924-2007), klasik Marksizme acımasız bir biçimde saldırıyor, Fransız entelektüelleri arasında yaygınlaşan yeni bir ruh halini yakalıyordu. Gorz'a göre postendüstriyel toplumun yeni teknolojileri geleneksel istihdam yapısını dönüşüme uğratıyordu. Postendüstriyel işçi sınıfı –hem güvenli ve ayrıcalıklı emekçi elitler hem de sürekli alt-sınıfta yer alanlar– endüstriyel proletaryanın yerini almıştı. Bu yeni sınıfın ortaya çıkışı, yerleşik emek hareketinin çökmesi anlamına geliyordu. İşçi sınıfı deneyimi artık dayanışma ve kolektif bilinç ya da emek süreci üzerinde denetim kurma heyecanını üretmiyordu.

> Bildiğimiz kadarıyla kesin olan tek şey var ki, o da bu insanların artık kendisini işçi sınıfına *ya da herhangi başka bir sınıfa* ait hissetmediğidir. Kendilerini "işçi" (*worker*) terimiyle ya da onun simetrik zıddı olan "işsiz" (*unemployed*) ile tanımlamıyorlar. İster bir bankada ister devlet memuriyetinde ister bir temizlik firmasında ya da fabrikada çalışsınlar, yeni-proletarya temelde geçici olarak onlar için hiçbir şey ifade etmeyen bir şey yapan çalışmayanlardır [*non-workers*] (Gorz 1982: 70-71).

Fransa'dakinin aksine İngiltere'deki solcu entelektüeller klasik Marksist paradigmayı sorunlu buluyorlar ama onu terk etme konusunda daha isteksiz davranıyorlardı. Bu eğilimin güçlü bir örneği, kalkış noktası Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'ndeki Fordist uygarlık çözümlemesi olan *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi* (Hall ve Jacques 1990) derlemesiydi. *Yeni Zamanlar* projesi, İngiliz Komünist Partisi'nin özerk yayın organı olan *Marxism Today* etrafında toplanmış bir grup entelektüel tarafından oluşturulmuştu. Geniş bir sol çerçeveyi temsil eden, Komünist olan ve olmayan yazarlar bu tasarıya katkı sunmuştu. *Yeni Zamanlar* teşebbüsü kurulu bir siyasi partinin desteğiyle postmodern siyasetin kendi üzerine düşünmesinin birkaç örneğinden biri olarak ortaya çıkmıştı. Derleme, sınırları akademinin ötesine geçen ulusal siyasi bir tartışmaya katkıydı. Aslına bakılırsa, bu kitabın tartışmasız bir biçimde "Yeni İşçi Partisi" üzerinde etkisi oldu ya da en azından bu partinin kendi dilini kurarken bir öncekinin yaptığı hataların farkında olmasını sağladı.

Yeni Zamanlar'ın yazarları standartlaşmayı, seri üretimi, bilimsel yönetimi, ölçek ekonomisini ve post-Fordist ekonomiye yerini bırakan Fordizmin merkezileşmiş ve hiyerarşikleşmiş yapılarını tartışıyorlardı. Yeni ortaya çıkan bu düzen esnek üretim sistemlerinden, merkezsizleşmeden, stok denetiminin ve pazarlamanın çok gelişmiş biçimlerinden, tüketici talebinin farklı örüntülerinden, hızla büyüyen perakende ve hizmet sektöründen, vasıflı ile vasıfsız işçiler arasındaki giderek artan gelir uçurumundan oluşuyordu. Tıpkı kitlesel sosyalist siyasetin 20. yüzyılın başlarında Fordist şartlara bir tepki olarak gelişmesi gibi, günümüz koşulları da post-Fordist dengi için çağrıda bulunuyordu: yeni koşulları kavramış bir siyaset, eşitsizliğin yeni biçimleri, yeni baskı kurma noktaları ve mücadelenin yeni biçimleri. Bu nok-

tada, *Yeni Zamanlar*'ın yanıtı, iş merkezsizleşmeye gelince emekçi ve sosyalist geçmişinden o kadar da büyük bir kopuş değildi. Sınıf mücadelesinin eski tarz evrenselciliği, kendi başına siyaset sayılan şeylerin genişlemesi kadar kimliklerin çeşitliliğine, seçmenlere ve toplumsal hareketlere de açık olan bir "fark siyaseti"yle yer değiştirmişti. *Yeni Zamanlar*'a göre sınıf halen anlamlıydı; ancak siyasi rolü önceden belirlenmemişti. Birçok kimlik arasından yalnızca bir tanesiydi. Bu da grupların yanı sıra bireyleri de bir arada tutuyordu.

Yeni Zamanlar projesi modernliğin anlaşılmasında kendisini Marksist gelenekle ilişkili bir noktada konumlandırıyordu. Ne var ki kendi çözümlemesi aslında klasik Marksist yapıdan çok az şeyi barındırıyordu. Altyapı ile üstyapı arasındaki ayrım neredeyse tümüyle ortadan kalktı. Sınıfların yapısal konumlanışı, kimlikleri ve bilinçleri arasında önceden bir bağlantı varsayılamazdı. Belirli açılardan post-Fordizme ilişkin çözümlemeleri Marksist büyük anlatının çağdaş bir yeniden yazımını oluştururken, *Yeni Zamanlar*'ın yazarları Marksizmin bütünleştirici hırslarına karşı mesafeli durmaya özen gösteriyorlardı ve aslına bakılırsa Lyotard'ın onlara dönük eleştirilerine çok şey borçluydular (Mulhern 2000: 115). Post-Fordist sav "ekonomi için önceden verili hiçbir belirleyici konuma bel bağlamamak"tı (Hall ve Jacques 1990: 119). Siyaseti emek ile sermaye arasındaki ikili bir çatışma olarak görmekten ziyade, onu "güç ve çatışma noktaları"nı çoklu hale getirmek olarak tanımlıyorlardı. Bu da yalnızca tek bir "güç oyunu" olduğu düşüncesini reddetmek ve "bir stratejiler ve güçler ağı ile onların eklemlenmesi; böylelikle de siyasetin daima konuma ilişkin olduğu" düşüncesini öne sürmek anlamına geliyordu (*a.g.e.*: 130).

Yeni Zamanlar kimliğe bağlanmıştı ve yeni hareketin siyaseti de tartışmasız bir şekilde son kertede Marksizmle pek bir alışverişi olmayan radikal çoğulculuğun bir biçimi üze-

rinden kurulmuştu. Kimlik anlayışları postmodern ve postyapısalcı düşünceden, özellikle de kültürel çalışmalar içerisinde kavrandığı biçimiyle devşirilmiş bir söylemsel özne kavramına dayanıyordu. Diğer şeylerin yanı sıra kültürel çalışmalarla olan bağlantı Hall'un *Yeni Zamanlar*'da açıkça belirtilen öncü konumundan ileri geliyordu. *Yeni Zamanlar*, Marx'ın sınıf kuramında destek bulan dengeli, ussal, sabit ve birleşik bir kendilik düşüncesinin ayağını kaydırmıştı. Hall'un yazdığı üzere bu kavrayış "çok daha parçalanmış ve bütünlüksüzdü, çoklu 'kendilikler'den ya da içinde yaşadığımız farklı toplumsal dünyalarla ilişki içerisinde olan ve tarihte süreç içerisinde 'üretilmiş' kimliklerden oluşuyordu. 'Özne' farklı söylemler ve pratikler tarafından apayrı bir biçimde yerleştirilmiş ya da *konumlanmıştı*" (*a.g.e.*: 120). Artık post-Marksist alana giriyoruz.

Yeni Zamanlar derlemesinin katılımcılarından olmayan (ancak *Marxism Today* çevresiyle bağlantısı olan) Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* (1985) adını taşıyan kitaplarında ve konuyla ilgili başka yazılarında, post-Marksist bakış açısından klasik Marksist kurama kapsamlı ve sistemli bir eleştiri getirdiler. Laclau ile Mouffe'un Marksizm eleştirisi, sınıf bilinci ve mücadelesinin yapısal açıdan belirlenmiş çıkarlar tarafından belirlenmesi olarak görülen üretim tarzının yapısal analizine odaklanıyordu. Onların sözleriyle: "Ekonominin alanının içsel yasalara tabi, kendi kendisini düzenleyen bir yer olduğu doğru değildir; nihai bir sınıf çekirdeğinde sabitleştirilebilecek toplumsal faillerin oluşumu için bir ilke de yoktur; sınıf konumları tarihsel çıkarların zorunlu yeri de değildir"* (Laclau ve Mouffe 1985: 85). Eleştirileri pek de yeni sayılmazdı. Laclau ile Mouffe'un

(*) Çeviri, Ahmet Kardam'ın yapmış olduğu *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (İstanbul: İletişim, 2008) çevirisinden (s. 145) alınmıştır – ç.n.

nişan almalarından çok zaman önce "Ortodoks" Marksizme zaten yeterince ateş açılmıştı. Aslına bakılırsa İkinci Bölüm'de ele aldığımız üzere, kendisini Ortodoks yorumlardan uzak tutan, Marksist gelenekle bağlarını gevşetme üzerine kurulmuş oldukça geniş bir çerçeveye yayılan akademik çalışmalar vardı. Laclau ve Mouffe bu çalışmalarının yanı sıra eleştirilerini de genişletmişlerdi. İkili, ekonomik belirlenimin çok daha geri plana atılarak, Gramscici hegemonyanın geçici olarak klasik Marksizmi çoğulculuğa, açık uçluluğa ve siyasi ve ideolojik mücadelenin özerk doğasına vurgu yaparak kurtarabileceğini savlıyordu. Sonuç olarak, hegemonyanın mantığı (onlara göre) ekonomik belirlenimi ve sınıf yapısına yönelik kaygıyı tamamıyla geride bırakmaktı. Postyapısalcı özne kuramlarından ödünç aldıklarıyla Laclau ve Mouffe, toplumsal dünyanın sayısız söylemin etkileşiminin ürettiği çok sayıdaki antagonizmadan oluştuğunu savlıyordu. Bu söylemler sayısız özne konumu üretiyor ve aslında bireysel ile kolektif kimlikler çoklu söylemler aracılığıyla çeşitli açılardan birbirleriyle kesişiyorlardı. Toplumsal hareketler bütünüyle olumsaldı ve son kertede kimlikleri de pratikten kaynaklanıyordu. Laclau ve Mouffe sosyalizmi savunmaya devam ediyordu; tarihsel bir zorunluluk (bu sav kökenini modernist bir üstanlatıda bulur) olduğundan dolayı değil, etik olarak savunulabilir bir konum olduğundan ve katılımcı demokrasinin kapsamını genişletebildiğinden ötürü.

Laclau ve Mouffe'un yapıtı toplumsal ve siyasal kuramı yeni toplumsal hareketlerin ve önemi giderek artan kimlik siyasetinin ışığında cesurca yeniden düşünme girişimini temsil eder. İki düşünür sınıf kuramına karşı mesafelidirler; ancak aynı zamanda sınıf kuramını yeniden düşünmeye dönük önemli sorular sorarlar. Çalışmalarından doğan önemli bir diğer soru ise toplumda ve siyasette belirlenimin rolüdür. Bu soru sınıf kuramı açısından önemlidir; çünkü sınıf

kuramı yapısal konumlanma ile bilinç arasında bir ilişki olduğunu varsayma üzerine kuruludur. İddialarından biri de, ekonomik ilişkilerin belirli çıkar biçimlerini gerektirmediğidir. Bu da sınıf konumunun sınıf bilincini garanti etmediği ya da siyasi hareketlerin gevşemeye eğilimli olduğu, riskli koalisyonların çeşitli gruplar ve kimliklerin eylemleri tarafından oluşturulduğu anlamına gelir. Söylenmesi gereken bir diğer nokta ise (Laclau ve Mouffe'un kimi zaman ele aldığı üzere) geniş bir çerçevede kavranmasına karşın ekonomik yaşamın siyaset ile ideolojinin biçimlerini oluşturmakta öncü bir rol oynayamıyor olmasıdır. Laclau ve Mouffe'la yakın bir telden çalan Stuart Hall bu savı şöyle dillendirir: "Bir şeyin bir şeye potansiyel olarak niçin eklemlenebilir olduğunu ya da olmadığını söylemek için ortada hiçbir neden yoktur. Görünen o ki indirgemecilik eleştirisi, tamamen açık söylemsel bir alan olarak toplum düşüncesiyle sonuçlanmıştır (Hall [1986] 1996: 146). Bir başka deyişle, tamamen olumsal olan bir toplumsal dünya kavrayışı pek çok sorun doğurur; bunlardan biri de olumsallıkların örtbas edilmesidir.

Sınıfın ölümü mü?

Sınıf kuramının eleştirileri yalnızca postmodern düşünce bağlamında yer tutmaz. Aynı zamanda kuramsal modellerle niceliksel ampirik araştırmalar arasında diyalogun olduğu anaakım toplumbilim içerisinde de geliştirilmiştir. Sınıf çalışmalarının 60'larla 70'lerdeki altın çağına geri dönmek oldukça çekicidir. Bu bize toplumbilimsel sınıf çözümlemesinin oldukça düşmanca bir iklimde geliştiğini hatırlatmalı (bkz. İkinci Bölüm). 1970'lerdeki ekonomik darboğaz, yenilenmiş emekçi savaşçılığı ve büyüyen sol entelektüel kültür (kısmen 1960'lardaki radikal öğrencilerin tanınmış akade-

misyenler ve uzmanlara dönüşmesiyle birlikte) sınıfın önemini kabul eden daha barışçıl bir çevrenin yaratılmasındaki etkenlerdi. Ne var ki sınıf sol ile birlikte anılan bir tabir olmaya devam ediyordu. Sınıfın akademik dünyadaki konumu daima sorunlu olmuştur. Ayrıca daima ölümünden söz edilen bir tarihi vardır ve günümüzde sınıfın öldüğüne dair ifadelerin kol gezdiğini de aklımızda tutmalıyız.

Toplumbilimsel sınıf çözümlemesindeki bunalıma daha önce saydığımız gelişmeleri anlama çabası zemin hazırladı: Postendüstriyalizm ve post-Fordizm, tüketimcilik, postmodern kültür, Komünizmin sonu, işçi sınıfı militanlığının çöküşü, yeni kimlikler ile toplumsal hareketler ve yeni hakların zaferi. Kimi toplumbilimcilere göre bu "yeni zamanlar" bu gelişmelerin çekirdek düşüncelerini yeniden düşünmeyi zorunlu kıldı. Sonuç, ağırlıklı olarak en "güçlü" versiyonu, yani Marksizmi hedef alıp yakından incelemelerine karşın sınıf kuramına yöneltmiş sayısız eleştiri olmuştu (Holton [1989] 1996). Eleştirmenler farklı temellere dayanan Marksist yaklaşımları reddediyorlardı. En çok eleştirdikleri ise bu bağlamda ekonomik eşitsizliğin yapılaşmış biçimleri, çatışan toplumsal çıkarlar ve belirli bilinç biçimleri, grup üyeliği ve siyaset arasında nedensel bir bağlantı olduğunu varsayma eğilimindeki ekonomik belirlenimcilikti. Belki de endüstriyel çağdaki siyaset, sınıf çizgileri boyunca bölünmüştü. Bu durum postmodern dünyada artık geçerli olamazdı.

Sınıf kuramının "güçlü" versiyonlarına yönelik saldırılar sıklıkla "zayıf" olanları savunma –ya da en azından uygulanabilirliğini inceleme– çabasıyla başa baş yürüyordu. Pratikte bu durum, sınıf konumuyla sınıf eylemi arasında hiçbir zorunlu bağlantı görmeyen Weberci sınıf çözümlemesine olan ilginin artması demekti. Sınıf bireylerin bir araya toplanmasıydı. Sınıfın kolektif olarak eyleme geçme olasılığı tamamen olumsaldı. Ayrıca Weberci gelenekte statü ve siya-

si parti üyeliğinin iki temel merkez olması göz önüne alındığında, sınıfların üyeleri öteki güç eksenleri tarafından dağıtılmış olabilirdi. John Hall (Hall 1997), John Scott (Scott [1994] 1996) ve Jan Pakulski (Pakulski [1993] 1996) bu alternatifi savunan toplumbilimcilerin arasındaydı. Bu bağlamda Pakulski, daha sonraları sınıf kuramını tümüyle reddetmesine karşın, "toplumsal dokunun her zaman için sınıf ipliğiyle statü örgüsünün ve birleştirici-parti ilişkilerinin zengin bir nakşıyla oluştuğunu" savunuyordu (Pakulski [1993] 1996: 70). Benzer bir biçimde Hall, Weberci yaklaşımı kabul ederken "maddeci nedensellik"ten ziyade "anlamlı eylem"i merkeze alıyordu. Bu sayede sınıfın "tarihsel etkileşim"ini ve eşitsizliğin öteki hallerini (toplumsal cinsiyet ve etnik köken bunlar arasındaydı) anlama çabasına girmişti. Hall, "bu süreçlerin kültürel açıdan gömülü olup da yeni filizlenen anlam örüntüleri temelinde karmaşık, farklılaşmış örgütsel ve örgüt-dışı alanların, güç merkezlerinin ve devlet oluşumlarının içinde nasıl ortaya nasıl çıktığını" soruşturuyordu (Hall 1997: 17).

(Bu etiket altında anılmaya itiraz etse de) Yeni-Weberci sınıf çözümlemesinde öncü bir rol oynayan John Goldthorpe, özellikle Gordon Marshall ile birlikte kaleme aldıkları "The Promising Future of Class Analysis" ([1992] 1996) başlıklı makalesinde "zayıf" sınıf deyiminin tartışmasız bir biçimde en güçlü savunusunu yapmıştır. Goldthorpe ve Marshall, sınıfın ileri endüstriyel toplumları anlamakta oldukça önemli olduğu düşüncesini korumaya devam ederken, zaten asla savunmadıkları Marksist sınıf çözümlemesinin yıkılmasını memnuniyetle karşıladılar. İki düşünür, hiçbir zaman sınıfın kolektif bilinci ve siyasal eylemi anlamak için tek dayanak –ya da başlıca güç– olduğunu iddia etmemiştir. Mancur Olson'ı (Olson 1965) izleyerek, bireysel hesaplamaların kolektif projeleri doğurduğu ve gerçekleşmelerinin yal-

nızca özel koşullar altında mümkün olduğu türünden zorlukların kesinkes farkındaydılar. Aslında sınıf kuramını zerre kadar savunmuyorlardı. "Emek piyasalarındaki istihdam ilişkileri tarafından tanımlanan konumlarla ulusal ekonomilerin farklı sektörlerindeki üretim birimleri arasındaki karşılıklı bağlantıları; bireylerin ve ailelerinin zaman içerisinde bu konumlara dağıtıldığı ve yeniden dağıtıldığı süreçleri; bunların onların yaşam fırsatları, uyum sağladıkları toplumsal kimlikler ve peşinde oldukları toplumsal değerler ve çıkarlar üzerindeki sonuçlarını" inceleyecek bir araştırma programını destekliyorlardı (Goldthorpe ve Marshall [1992] 1996: 99). Goldthorpe ve Marshall'a göre, sınıfta dikkati çeken nokta tümüyle ampirik bir sorun olması ve bulgunun tek bir doğrultuyu işaret etmesiydi. Sınıf kuramını reddetmekten ya da çürütmekten ziyade "sınıf-bağlantılı eşitsizliklerin ve toplumsal eylemin sınıfa-göre-farklılaşmış örüntülerinin çarpıcı bir biçimde devam ettiğini; hatta ekonomik yapı, toplumsal kurumlar ve siyasi durumlar düzeyinde yaşanan hızlı değişimler boyunca da sürdüğünü" fark etmek gerekiyordu (*a.g.e.*: 109).

Goldthorpe'un (ve Marshall'ın) sınıf deyişini korumaları, sınıfa yöneltilmiş aşılması oldukça güç pek çok itirazla karşı karşıya kalmalarına yol açtı; ancak savunuları kendi sorunlar kümesini de üretti. İlk olarak, Rosemary Crompton'ın öne sürdüğü üzere, Goldthorpe'un (ve şürekâsının) sınıf kavrayışı pek çok önemli sonuç doğurmuştu; ancak sınıfın oluşumunda toplumsal cinsiyetin rolüne ilişkin bir körlükle maluldü (Crompton 1996). Goldthorpe mesleki-bütünleştirici yaklaşımıyla ailenin geçimini sağlayan erkekle sınıf konumunu eşit sayıyor ve aynı zamanda kadınların bedeli ödenmeyen ev-içi emeğini ve işgücü içerisinde giderek artan sayıdaki evli kadını görmezden geliyordu. Sonuç olarak, kadınlar "erkeklerin eki" olmaya indirgeniyor-

du. İkinci olarak, Goldthorpe'un meslek grupları içerisinde sınıflara yönelik tasniflemesi ölçülebilir ve halka sunulan yaşam fırsatları içerisinde belirli öğeleri tahmin etmek için yararlı bir değişken olabilir. Ne var ki bilinç, eylem, iktidar ve kültürle ilgili pek çok soru dışarıda tutulsa da "sınıf" eski kimliğinin gölgesi haline geliyordu. Aslı istenirse, bu durumda ortada anlamlı bir şeyin kalıp kalmadığına dair gerçek bir soru vardı. Bryan Turner'ın sorduğu üzere: "*Sınıf*, toplumbilimsel repertuvar ve söz dağarı içerisindeki önemini nasıl sürdürüyor? Sınıf yerine neden meslek, ekonomik örgütlenme, emek piyasaları ve toplumsal tutumlara gönderme yapılmıyor?" (Turner 1996: 258) Bu yerinde bir sorudur.

Jan Pakulski ve Malcolm Waters, birlikte hazırladıkları *The Death of Class*'ta (1996a) ve başka çalışmalarında bu soruya kendi yanıtlarını verdiler. İkili, sınıf kavramının gücünün azaldığını, bu nedenle de artık savunulamayacağını düşünüyordu. Sınıfın oynadığı önemli tarihsel rolü kabul ediyorlardı. Örneğin, 19. yüzyılın başlarındaki "sınırlandırılmış yaşam tarzlarını ve siyasi dayanışmaları" ya da bir sonraki yüzyıla geçerken onların yerini alacak olan "geniş ölçekli, ulus-altı yarı-toplulukları" reddetmeye hiç niyetleri yoktu (Pakulski ve Waters 1996b: 680). Bununla birlikte Pakulski ve Waters, sınıfın 20. yüzyılın sonlarına doğru giderek marjinalleşmeye başladığına inanıyor ve (her ikisi de yalnızca birkaç yıl önce şu "zayıf" deyişini savunmasına karşın) artık çalışmalarını "sadık kuramsal ve kavramsal bir hizmetkârın gözden düşüşünün son ayinleri" olarak görüyorlardı (Pakulski ve Waters 1996a: vii). Bu konum hiçbir şekilde sınıf kuramlarının, özellikle de en güçlü versiyonunun, sıklıkla ima ettikleri "ahlaki ve ideolojik bağlılıkların" terk edilmesini gerektirmiyordu. Eğer yapılacak bir şey varsa, bunun tam tersi olmalıydı. "Özgürleşmenin ve eşitliğin nedenleri"

olarak ortaya çıkan sınıf kuramları hakkında, "onları eski rahatlatıcı kuramsal mihenk taşlarına indirgemekten ziyade gerçek kaynakları tarafından tanınmalarının daha iyi iş göreceğini" düşünüyorlardı (*a.g.e.*: 26).

Sınıf sonrası bir dünyayı nasıl tahayyül etmişlerdi? İlk olarak, sınıf eşitsizliklerinin yerini "tüketim kalıpları, bilgi akışları, bilişsel anlaşmalar, estetik tercihler ve değer bağlılıklarına" dayanan kültürel olarak temellenmiş "statü-uzlaşımları" sistemi almıştı. İkinci olarak, çağdaş toplumda toplumsal gruplaşmalar giderek "değişen ve sabit olmayan birliktelikler ile kimlik arayışlarının birbiriyle adeta sonsuzca çakışmasından" oluşuyordu. Bu arayışlar ve bağlantılar sabit değildi, akış halindeydi. Üçüncü olarak, yaşam fırsatları "dışsal olarak dayatılmak"tan ziyade "kendi içine yönelmişken" ("öz-göndergeli" bir hale gelmişken), grup tercihlerinin kendilerine göre düzenlenebileceği merkezî bölünmelerin olmadığı daha fazla ortaya çıkar. Dördüncü olarak ise sınıf bilinci ile kolektif eylemin aktif sürecinin yerini "aralıksız süren yeniden tanımlama ve sürekli bir yenilenme sağlayacak tercihlerin ve simgesel boyutların keşfi" almıştır (*a.g.e.*: 155).

Yazdıkları mükemmellikten çok uzak olsa da Pakulski ve Waters'ın mesajı gün gibi ortadır. Sınıf ve sınıf çatışması statü hatları boyunca çoklu bölünmeleri üretirler. İkili şunları ortaya koyar:

> Beğeni altkültürlerinin karmaşık bir mozaiği, "yeni dernekler", sivil inisiyatifler, etnik ve dinsel devrimci gruplar, nesle dayanan topluluklar, cemaat eylem grupları, yeni toplumsal hareketler, çeteler, alternatif yaşam tarzı kolonileri, alternatif üretim örgütlenmeleri, eski mezunlar, ırka dayalı tarikatlar, toplumsal cinsiyete dayalı kadın dayanışmaları, vergiler için ayaklananlar, köktendinciler ile uyanışçı din-

sel hareketler, internet tartışma grupları, satınalma kooperatifleri, meslek örgütleri vd. (*a.g.e.*: 157).

Açıkçası bu grupların ve birlikteliklerin çoğu, ya çağdaş dünyaya özgü olana ya da daha önce olduğundan çok daha merkezî roller oynayan şeylere atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda bu yeni kimliklerin, bir zamanlar bir sınıf kültürüne ait olmayla birlikte anılan dayanışmadan yoksun olduğu da doğrudur. Ayrıca kimi gruplara üye olmak insanları kesinlikle öteki gruplara ait olmaktan men etse de, sayısız bireyin birden çok grupla ilişkisi olacağına şüphe yoktur. Yine de tüm bunların sınıfın ölümü anlamına gelip gelmediği yanıtlanmamış bir soru olarak kamıştır. Eleştirmenlerin işaret ettiği üzere, Pakulski ve Waters sınıf yapısının ne toplumdaki belirlenimin ilk biçimi ne de siyasi işbirliğinin güçlü bir belirtisi olduğunu gösterebilmişlerdir. Ne var ki bu sınıfın büsbütün çöpe atılacağı anlamına gelmez. Erik Olin Wright'a göre, Pakulski ve Waters'ın hatası "kendi 'ayrışmaları' içerisinde sınıf ilişkilerinin 'karmaşıklığı'nı artırmaları"dır (Wright 1996: 711). Jeff Manza ve Clem Brooks'a göreyse sınıf her şeyi açıklayamaz; ancak halen bazı şeyleri açıklayabilir (Manza ve Brooks 1996: 722). Ayrıca Szonja Szelényi ve Jacqueline Olvera'ya göre, Pakulski ve Waters'ın sınıf anlayışı, kadınların iş gücündeki "muazzam girdi"sini azımsıyordu. Szelényi ve Olvera *The Death of Class*'ta tartışılan toplumsal eyleyenlerin "doğrudan" sınıf konumlarına ek olarak onları "çeşitli önemli ötekilere yakınlaştıran bağlar" olduğunu ve bunların da "yalnızca eşlerden değil, aynı zamanda ebeveynler, arkadaşlar, iş arkadaşları ve çocuklardan" oluştuğunu iddia ediyorlardı (Szelényi ve Olvera 1996: 728). Sonuçta, Pakulski ve Waters'ın bir noktaya bağladıklarından farklı olarak akla gelebilecek üç tür sınıf ayrışması vardı.

Son olarak, Pakulski ve Waters için sınıf artık anlamlı bir

çözümleme kategorisi olmayabilirdi; ancak bir zamanlar – özellikle endüstrileşmenin ilk aşaması boyunca– öyle olduğuna inanıyorlardı. Bunun yanı sıra sınıfın adının toplumsal cinsiyet, ırk, milliyetçilik, etnik köken, din, bölge vb. ile anılması son zamanlarda gerçekleşen bir durum değildi. Yine de bu birlikte anılmanın ya da eklemlenmenin belirli bir biçimi tarihsel bağlama özgüydü. Pakulski ve Waters, klasik sınıf modellerinin modernliğin ilk aşamalarını tanımlayabildiğini, ancak bunun artık geçerli olmadığını öne sürüyordu. Diğerleri ise sınıf modelinin bu erken aşamayı açıklamakta kullanılıp kullanılamayacağını da sorguluyorlardı.

Toplumsalın sonu mu?

Pakulski ve Waters, çağdaş dünyanın dinamiklerini anlama yolumuzu biçimlendiren sınıfın rolüne ilişkin sorular sordular; ancak yine de anaakım toplumbilim paradigmasının içerisinden bakmayı sürdürdüler. Buna karşılık, ilk etapta toplumsal dünyayı kavramak için kullandığımız kuramsal varsayımların üzerine gölge düşüren bir hareket adımlamaya başlamıştı. Toplumbilim ve klasik toplumsal kuram daha genel olarak modernliğin ortaya çıkışıyla derin bir biçimde iç içe geçmişti. Yalnızca nesnesi olan modernliği kavramaya çalışmıyor, aynı zamanda modernin şekillenmesine yardımcı olduğu toplumsal, kültürel ve siyasal pratiklerin kavramsallaştırılmasını geliştiren temel toplumbilimsel paradigmaları ele alıyordu. Daha önce tartıştığımız üzere, daha en başından sivil toplum düşüncesi kurulmuştu (bkz. Birinci Bölüm). Aslında geleneksel kavranış biçimiyle modernliğin sonunun geldiğini dillendiren bir dönüşüm içerisinde yaşıyorsak, o halde toplumbilimin ve klasik toplumsal kuramın temel öğretileri halen geçerli midir? Ayrıca, eğer geçerli değillerse bunlar yeniden nasıl tasarlanmalıdırlar?

Nesnel toplumsal ilişkilerin var olduğu olgusuna dayanan Marx ve Weber'in yazılarından türetilmiş, klasik bir model olarak sınıf anlayışının bu noktadan etkilendiğini görmek için yaratıcı bir atılım yapmaya pek gerek yok. Sınıfa gücünü ve anlamını veren değişmekte olan kavrayış tarzları şunlardır: yapı-eylem ikiliği, insan yaşamını şekillendirme konusunda toplumun öncelikli bir role sahip olması, gerçekten topluma ve toplumsala ilişkin sağlam düşünceler. Toplumsal kuramın temellerine yönelik en kapsamlı, polemikçi ve tuhaf bir meydan okumayı sergileyen Jean Baudrillard (1929-2007), postmodern çoğulculuğun dillendirilmesinde "toplumsalın ölümü" bakımından farklı senaryoları göz önüne almıştır. Bunlar arasında öne çıkanlardan birinde Baudrillard, toplumsalın tarihsel gelişimin geçici bir aşamasına tekabül ettiğini; ancak toplumbilimsel söylem içerisinde ikiyüzlüleşerek açıklayıcı gücünü kaybettiğini dile getirir. Belirttiği üzere:

> "Toplum"umuz, toplumsalın bir simülasyonu altında toplumsalı gömerek belki de toplumsala son noktayı koyma süreci içerisinde. Onu öldürmek için pek çok yol var, bir o kadar da tanım. Belki de toplumsal, simgesel biçimlenişlerle ölmekte olan "toplum"umuz arasındaki devasa boşluk içerisinde yalnızca geçici bir varoluştur. Öncesinde, henüz toplumsal olan bir şey yoktur; sonrasında ise artık herhangi bir şey yoktur. Yalnızca "toplumbilim" kendi çağsızlığına tanıklık edebilir ve "toplum bilimleri"nin yüce saçmalıkları yokoluşuna değin yankılanacak gibi görünüyor (Joyce 1995a: 91).

Intimations of Postmodernity'yi (1992) kaleme alan Zygmunt Bauman (1925-) bu kitabında ve ilgili başka yazılarında çok daha az çarpıcı ancak daha derin bir biçimde postmodernliğin ışığından toplumbilimin ve toplumsal kuramın

kategorilerini yeniden ele almayı üstlenmiştir. Bauman sınıf kavramsallaştırmasının doğurduğu sonuçları kapsamlı bir şekilde gözden geçirmiştir. Bauman'a göre toplumbilim 1950'lerdeki Ortodoks mutabakatın yıkılmasından bu yana, son kertede postmodern toplum olarak ortaya çıkan şeyin içerdiği değişikliklerle yüzleşerek kendisini yeniden tanımlama çabası içerisindedir. Postmodern bir toplumbilim oluşmaya başlamış; ancak yine modernist öncülleri tarafından yönetilen aynı bilgikuramsal monotonluğa sıkışıp kalmıştı. Ulaştıkları yerler bakımından varsayımlarının ve yöntemlerinin evrensel olduğu savı sürüyordu; bu durum kendine özgü varoluşunun ya da ortaya çıkışının tarihsel ve kültürel temelleri açısından apaçıktı. Bu nedenle bir "postmodern toplumbilim" vardı; ancak "postmodernin toplumbilimi" ise yoktu.

Bauman'ın kalkış noktası modernist toplumbilimin yapısöküme uğratılmasıydı; avantajlı bir postmodern bakış açısından ürettiğini açıkça kabul ettiği bir inşa. Toplumbilim yalnızca modernlikle olan ilişkisi içerisinde ya da ona yanıt olarak gelişmedi. Aynı zamanda onu kavrayışımızı sabitleştirmiş olan söylemsel düzenekler oluşturması anlamında modernliği üretti: Sistemli karakteri, birbirine bağlayıcılık, homojenleştirme (türdeşleştirme), bütünleştirici eğilimler, yapısal çatışmalar, denge-üreten mekanizmalar ve işlevsel ilişkiler. Bu süreç içerisinde toplumbilim, toplum kavramını kendi başına üretti. Bauman'ın düşüncesi, akraba bir ruhu çağrıştıran Fransız toplumbilimci Alain Touraine'in düşüncelerinin bir yansımasıdır (Touraine 1992). Touraine'e göre toplumbilim ve toplumsal kuram, toplumsal bütünleşmenin altında yatan ilkeleri bulgulayarak modernleşmenin yıkıcı ve istikrarsızlaştırıcı itkilerini uygarlaştıran toplumsal kavrayışını ortaya koydular. Toplumbilimin evrenselcilik iddialarına karşın, zihinsel ufku toplumsal yapıların bir-

birine bağlayıcı ve kendi kendisini üreten bütünlükler olduğu düşüncesiyle pekiştirilmiş olan ulus-devletle sınırlıydı.

Bauman'a göre yıkılmasına en çok ihtiyaç duyulan şey, toplumsal dünyanın bireysel ve toplumsal eylem için temel sağlayan mevcut bir yapıya dayanan, birbirine bağlayıcı bir bütünlük olduğu düşüncesiydi. Bauman aslında "yapı"nın "fail"in/"eyleyen"in içine çökmesini savunuyordu:

> Görünüşte "katı" gerçekliklerin etkileşim içerisinde yorumlandığı ve yeniden yorumlandığı bu sürece duyulan yeni ilgi giderek artıyor; aynı anda faile/eyleyene atfedilen güç oldukça genişliyor, failin/eyleyenin özgürlüğünün sınırları ve gerçeklik-üretici potansiyeli Ortodoks tahayyülün kabul edebileceğinden çok daha ötelere taşınıyor. Bu türden revizyonların nihai sonucu, özerk ve koordine edilmemiş failler/eyleyenler çoğulluğunun etkileşimi tarafından devinim halindeyken yakalanan akışkan, değişebilir bir toplumsal ayarlama/düzenleme vizyonudur (Bauman 1992: 54-55).

Bauman tarafından sürece ve faile/eyleyene verilen ayrıcalıklı konum bütün bir toplumbilimsel teşebbüsü merkezsizleştirir. Sistemci düzenin ve değişimin modernist söz dağarının yerini olumsallığın, akışkanlığın, alt-belirlenimin, rasgeleliğin ve yerel ile otonom pratiklerin altını kalın biçimde çizen kavrayışın yeni dinamik biçimi alır. Bütünlük "etkileşimin kaleydoskopik –geçici ve olumsal– sonucu" olarak tahayyül edilir ve toplum, habitat, kendini inşa etme ve kendi kendine kurulmayı içeren "toplumsallık"ın alanı tarafından gölgede bırakılır. Bauman'ın yapı ile fail/eyleyen arasındaki ikili karşıtlığı yerinden etme çabası, *İleri Toplumların Sınıf Yapısı* (1975) adlı kitabında ve başka çalışmalarında yapının kendisinin bir süreç olduğunu –ki buna "yapılaştırma" adını

vermiştir– öne sürerek karşıtlığın üstesinden gelmeye çalışan Anthony Giddens'ın çabasıyla açık benzerlikler taşır. Pierre Bourdieu de benzer bir gözlemde bulunmuştur: "Toplumsal evrene ilişkin herhangi bir kuram mutlaka faillerin sahip olduğu toplumsal dünyayı temsil etmelidir ve daha kesin bir biçimde onların dünyayı algılayışlarına bir katkı yapmalı, nihai olaraksa bu dünyayı inşa etmelidir" (Bourdieu 1987: 10). Bourdieu bu süreç odaklı alanı *habitus* ya da habitat olarak tanımlar. Bauman bu düşünceye dayanarak "habitat ne faillerin tutumunu belirler ne de anlamını tanımlar; hem eylemin hem de anlam-vermenin *olanaklı* olduğu bir düzenlemeden fazlası (ya da azı) değildir. Habitatın özgün kimliği alt-belirlenmiş ve kendiliğinden harekete geçen, yeni yeni boy gösteren ve geçici bir kimliktir; onu biçimlendiren eylemler ve anlamlardır," diye yazar (Bauman 1992: 191).

Bauman'ın toplumsallık, faillik/eylemlilik ve kendi kendine bir araya gelmeye yaptığı vurgu, sınıf kavrayışımıza yeniden yön veren sonuçlar içerir. Yapı/faillik (eylemlilik) modelinin çözünmesiyle birlikte, "kendi içinde sınıf" ve "kendi için sınıf" arasındaki ayrım bütün anlamını yitirir. E. P. Thompson'ın şüphesiz ki onaylamış olacağı bir konum olarak sınıf yapısı, sınıf bilinci ve eylemine doğru çöker. Yine de Thompson erken işçi sınıfına ilişkin tarihsel yazılarında işçi sınıfı failliğini/eylemliliğini kabul etmiştir. Bauman'ın terk ettiği bir konum olan bu kabul, kültürel olarak etkilenmiş olmasına karşın sömürücü üretim ilişkileri tarafından şekillendirilen bir tepkidir. Ayrıca, hiç kuşku yok ki Thompson, Bauman'ın "işçi sınıfı ile adaletsizlik ve eşitsizlik sorunu arasında kimliği" reddetmesine karşıdır (*a.g.e.*: 206). Bauman'a göre geriye kalan, Laclau ve Mouffe'un post-Marksizmini anımsatan bir toplumsal antagonizmalar çokluğu ve potansiyel siyasal hareketlerdi. Bauman kendisini toplumsal hareketin dilini kavramak için sınıf siyasetinin di-

lini çöpe atan Touraine ile aynı çizgide konumlandırıyordu. Bauman'ın yazdığı üzere, bu durum "tamamen kendi kendini üretiyor; kendi öznesini kendi oluşturuyor; kendisini toplumsal bir fail/eyleyen olarak kuruyor"du (*a.g.e.*: 55).

Sonuç

Son tahlilde Bauman'ın çalışması üzerine ne düşünürsek düşünelim, toplumsal etkileşimin dinamik sürecini savaş sonrası toplumbilimin ve sınıf kuramının temellendirdiği ikili modellerin –toplumsal varlık/bilinç ve yapı/eylem– ötesinde tahayyül edebilmesiyle "toplumsal"ı yeniden düşünme girişimi bakımından düşünce-kışkırtıcı bir ruha sahip. Bunda Bauman'ın sırasıyla *Yeni Zamanlar* projesinin, Laclau ile Mouffe'un siyasi düşüncelerinin ve çağımızın esaslı dönüşümleriyle boğuşan postyapısalcı ve postmodern eğilimli toplumsal kuramın ve siyasetin farklı bir yorumu olarak Pakulski ile Waters'ın sınıf sonrası kuramının yanında durması etkili olmuştur. Bu düşünürler farklı konumları savunsalar da, toplumsal kuramın ve sınıf çözümlemesinin klasik geleneği tarafından belirlenen bir kavramlar kümesinin ötesine geçmek hepsinin ortak amacıdır.

Goldthorpe ve Wright gibi toplumbilimciler –son dönemdeki değişikliklerin abartılı olduğuna ya da toplumsal düşüncenin, özellikle de sınıfın temel kategorilerinin zorunlu olmadığı fikrinin gözden geçirilmesi gerektiğine inanan önde gelen akademisyenleri akılda tutarak– sınıf kuramını savunmayı sürdürmüşlerdir. Toplumbilimsel sınıf çözümlemesinin (Goldthorpe ve Wright gibi) savunucuları aynısını sınıf konumu için söyleyebilecek olsalar da, yazarların (*Yeni Zamanlar* projesinde olduğu gibi) sınıfın dilinin önemli olduğunu –ya da en azından potansiyel olarak önemli olabileceğini– tartışmaları için postmodernizm ve postyapısalcılıktan il-

ham almaları hâlâ olanaklıydı. Bu iki konumun bir araya gelmesinin olanaksız değilse de güç olduğu kanıtlandı. Yine de sınıf kuramına toplumsal yaklaşımları açıkça savunanlar savunmada kalmaya devam etmişlerdir. Bu isimler 1990'ların başında sınıf çözümlemesiyle ilgili pek çok yazıyı *Bringing Class Back in: Contemporary and Historical Perspectives* (McNall vd. 1991) başlıklı derlemede bir araya getirmiştir. Açıkçası, ilk sırada sınıfın marjinalize olmuş olduğu algısı var olduğu sürece sınıfı "geri getirmek" için hiçbir neden yoktur.

Bauman'ın düşüncelerinden kaynaklanan muğlaklıklardan biri de geçmişi anlamakla olan ilişkisidir. Bauman'ın savına göre, postmodernin toplumbilimi kendi özgün tarihsel olumsallığına karşı uyanık olmalı ve evrenselci heveslerden vazgeçmelidir. Eğer bu tutum izlenirse, postmodern toplumsal kuram geçmişi yorumlarken kimi sonuçlara ulaşabilir mi? Postmodern dünyaya ondan önce neyin geldiğini dayatmak mantıksız olacaktır. Toplumsal kuramdaki dönüşümlerin tarihsel anlayışa hiçbir etkisi yokmuş gibi davranırsak aynı derecede mantıksız bir iş yapmış oluruz. Patrick Joyce'un sözleriyle: "Toplumsal gerçekliğin *süreçsel* doğasına ilişkin genel bir bakış açısı kendisini şimdi kadar geçmişi de yorumlamakta kullanılabilecek bir şekilde sunmalıdır – özellikle de geçmişi yorumlamakta yapıyı sürece göre öncelikli olarak gören geleneksel açıklama eğilimlerini başarılı bir biçimde gözler önüne serme konusunda..." (Joyce 1995a: 72). Bu nedenle, postmodern ve postyapısalcı düşünceler eğer şimdinin bir parçasıysa aynı ölçüde geçmişe yönelik çıkarımlar da içermelidir. Ne zaman toplumsal tarihi süzgeçten geçirseler, ulaştıkları sonuçlar şiddetli tartışmalara yol açmıştır; en azından toplumsal sınıfı anlama konusunda.

Toplumsal Tarihten Kültürel Tarihe

Tarihçiler genellikle çağdaş eğilimlerin anlamını çözmeye yoğunlaşmazlar. Ne var ki geçmişe yönelik bakışları şimdiyle ilişki içerisinde, şimdide yaşayarak ve şimdi tarafından şekillendirilir. Ne kadarı olduğu açık olmamasına karşın çoğu tarihçi, insan bilimleri ve toplum bilimlerinin geniş alanı boyunca postmodern, postyapısalcı, dilsel ve kültürel yaklaşımlara uygun bir biçimde düşüncelerini kaleme almışlardır. Diğer disiplinlerde olduğu gibi tarih alanında da sözü geçen bu akımlar hakkında kararsız görüşler mevcuttur. Bu saptamanın –kültürel yaklaşımların toplumun maddi kavranışına dayalı "bütüncül tarih"i yazma hevesine meydan okuduğu ve bunun da bireysel ve gruplara özgü pratiklerin söylemsel dayanaklarına vurgu yapan tarihsel çalışmayla sonuçlandığı bir alan olan– toplumsal tarihten daha geçerli olduğu bir yer bulmak olanaksızdır. Bu "yeni" kültürel tarihin büyüyüp genişlemesi, tarihçilerin sınıfa –çoğu kez toplumsal tarih anlatılarının düzenleyici kategorisi olarak– nasıl baktıklarına yönelik önemli çıkarımlar doğurdu. Sınıfa hiçbir şekilde öncelik tanımayan yeni kültürel tarih, sınıf bilincini nesnel ola-

rak doğrulanabilir bir yapı içerisinde nihai olarak, kökleşmiş bir varlık olarak, kavramaktan ziyade onu bir temsil biçimi olarak gördü. Dördüncü ve Beşinci Bölümler'de, iki ulusal tarihyazımı geleneğinde yer aldığı şekliyle tarihteki kültürel dönemeci ele alıyorum. Bu bölümde Fransız tarihyazımındaki değişiklikleri inceleyeceğim; Beşinci Bölüm'de ise İngiltere'deki benzer değişimlere bakacağım.

Bütün dünya bir metin mi?

Lynn Hunt'ın editörlüğünü yaptığı bir yazılar derlemesi olan *The New Cultural History*'nin (1989a) yayımlanması, savunma konumunun değişmesinde simgesel bir andı. Başlıktaki "yeni" ifadesi 1960'lardaki ve 70'lerdeki toplumsal tarihi tanımlamakta kullanılan sıfata gönderme yapıyordu: bu ifadenin örtük iması, kültürel tarihin artık tarihsel uzmanlığın keskin yüzü olduğuydu. Kitabın Birinci Bölüm'ü farklı isimler –tarihçiler Natalie Davis, Dominick LaCapra, E. P. Thompson, Hayden White, filozof-tarihçi Michel Foucault ve antropolog Clifford Geertz– üzerine yazılardan oluşuyordu. Bu çeşitli isimlerin farklı bakış açıları, editörün sık sık toplumsal tarihçilerle ilgilenen alternatif disiplinleri kucaklamasının yanı sıra kültürel tarihin gidebileceği değişik yönelimler öneriyordu. Toplumsal tarihçiler toplumbilim, demografi ve iktisat gibi alanlardan ilham almaya çalışırken, kültürel yaklaşımlara yakın duranlar antropoloji, yazın eleştirisi ve felsefe gibi alanlara başvuruyordu. *The New Cultural History* anlamlı bir biçimde postyapısalcılık ile postmodernizmin bu kadar kısa sürede nasıl önemli hale geldiği konusunda küçük bir uyarıda bulunuyordu. Düşünsel durumun akışkanlığı belki de önemli bir işaretti.

Toplumsal tarihe güçlük çıkaran kültürel yaklaşımlara meydan okumanın haritasını çıkarmanın yollarından bi-

ri Geoff Eley'in (1949-) tarihyazımına ilişkin yazılarını izlemektir (Eley 1979; 1996; 2005; Eley ve Nield 1980; 1995; 2000; 2007). 1970'lere damgasını vurmaya başlayan kuşağın bir üyesi olan Eley (İngiliz yeni solunun düşünsel ve siyasal geleneklerinde köklerini bulan bir) İngilizdi; modern Almanya ile Avrupa sosyalizmiyle ilgilenen ve akademik kariyerinin büyük bir kısmını Michigan Üniversitesi'nde geçirmiş toplumsal bir tarihçiydi. Zahmetsiz bir biçimde üç entelektüel çevre –İngiltere, Almanya ve Birleşik Devletler– içinde hareket etmiş olması Eley'e nadiren rastlanacak avantajlı bir bakış açısı sağlamıştı. Yirmi yılı aşkın bir döneme yayılan (ve bazılarını meslektaşı, *Social History*'nin editörü Keith Nield ile birlikte kaleme aldığı) tarihyazımma ilişkin çalışmaları, toplumsal tarihte değişen düşünsel akımları izlemesi için bir başlangıç noktası ve bir bütün olarak tarihin yönelimi üzerinde bu alanın muazzam bir etkisine sahip olmasını sağlamıştı. Kimi görüşleri geniş bir biçimde tarihsel uzmanlığın içerisindeki son eğilimlere değiniyordu.

Eley'in bu eğilimlerin tahliline yaptığı temel katkı, "Is All the World a Text? From Social History to the History of Society Two Decades Later" (1996) başlıklı makalesidir. Bu makale, Eric Hobsbawm'ın 1970'lerdeki klasik makalesinin (bkz. İkinci Bölüm) bir yinelemesi olmanın yanı sıra Eley'in toplumsal tarihin durumu ve tarihsel uzmanlık üzerine eski düşüncelerinin yenilenmesi ve gözden geçirilmesidir. Eley 1979 yılında toplumsal tarihin gidişatı konusunda aynı anda hem güvenini hem endişesini ifade etmişti: "Böylelikle, toplumsal tarihin olanaklı kapsamının bütün tanınma sürecinin dışına çıkarak genişlemesine ve bir bütün olarak disiplinin yeniden biçimlenmesini sağlayacak *potansiyel* becerisinin giderek artmasına rağmen, herhangi bir yeni bütünleştirici tutkunun fiili gerçekleştirilmesi nispeten nadir görülen bir şey olarak kalmıştır" (Eley 1979: 64). "Is All the World

a Text?"ten bu yana geçen zamanda Eley, toplumsal tarihçilerin kendi girişimlerinin anlamı hususunda aralarında vardıkları mutabakatın yıkıldığını tespit etmiştir. Eley şöyle der: "Toplumsal kategorisinin belirlenimci tutarlılığını köktenci bir biçimde yıkmaya çalışma noktasındaki varsayımlarının yeniden ele alınması gerektiğini düşünenler ile onları biçimlendiren tikel toplumsal-tarihsel maddeciliği savunmaya devam edenler arasındaki kaba bölünme bu 'geniş kilise' içinde kapanmamış gibi görünüyor" (Eley 1996: 194).

Eley bir anlamda yazarın daha önce toplumsal-tarih şemsiyesi altında kaleme aldığı akademik çalışmalarındaki altı gruba bir şeyler eklemekten ziyade Hobsbawm'ın alana ilişkin özgün kavramsallaştırmasını sorunsallaştırıp çözüme kavuşturarak bir taslak çıkarmıştır. Eley alternatif bir kategorileştirme önermemiştir: mevcut durumda "çevredeki akışların kimi yönlerinden söz etmek" daha uygun görünmüştür. Eley feminizm ile toplumsal cinsiyet kuramının (makalesine yayılmış bir hattır) tesirinden, Foucault'nun etkisinden, *mentalitiés* –zihniyetler– tarihinin (maddecilikten kültürün söylemsel kavranışına yönelik bu hamlenin altına imzasını atar) eleştirisinden, çağdaş kültürel çalışmalara meydan okunmasından ve bütüncül tarihin üretilmesine olan inancın çöküşünden (daha küresel yaklaşımların yönelimini işaret etmesine karşın) söz açar. Bunlardan bazılarını zaten tartıştım. Diğerlerini de yeri geldikçe çözümleyeceğim.

Eley'in başlıca önemi, tarihçilerin dilsel dönemece olan ilgisinin ilk işaretlerinden biri olmasıydı. Belli bir düzeyde Eley'in aklında, dil ve kültürü maddi toplumsal ilişkilerle bağlantısı içinde konumlandıran bir altyapı-üstyapı çerçevesinden ziyade tarihçiler arasında kendi başlarına kurucu güçler olarak dile ve kültüre bakma eğiliminin giderek artması vardı. Bu eğilim –hegemonyanın Gramscici kavranışından tutun da Althusser'in ideoloji ve siyasetin göreli

özerkliğine yaptığı vurguya kadar– Marksist kuramın indirgemeci olmayan yorumlarının keşfedilmesiyle daha da büyüdü (bkz. İkinci Bölüm). Bu durum, toplumsal tarihin asıl dayanağı olan toplumbilimden uzaklaşan alanlardaki çalışmalarla kurulan sürekli bir ilişkide kendisini gösterdi: Antropoloji, edebiyat kuramı, dilbilim ve göstergebilim vd. Bir başka düzeyde ise Eley, toplumsal tarihin nesnelci, deneyci ve maddeci temellerini ortaya koyan anlayışın söylemsel ve kültürel modellerine karşı verilen amansız mücadeleye gönderme yapmaktaydı. Eğer bu eleştiri ciddiye alınsaydı toplum artık bölünmez bir nesne olarak anlaşılamaz; tarih artık bir bütünlük olarak ele alınamaz ve toplumsal yapılar da belirleyici etkilere sahip olmaktan yoksun olurdu. Eley, toplumsal oluşumu Stuart Hall'un şu sözleriyle kavrar: "karmaşık, üstbelirlenmiş ve söylemsel pratiklerin çelişkili bir kesişimi" olarak. İnsanların kendi dünyalarını temsil ettikleri çeşitli tarzlar arasındaki karmaşık etkileşimlere vurgu yapan bir dillendiriştir bu. Eley, tarihin yürüyüşünün betimlenmesinde rolünün elinden alındığı tarihsel bir pratiği (Lyotard'ın yönelimini selamlayarak) destekler. Eley'in sözleriyle: "Tarihi belirli bir doğrultuda okumamızı olanaklı kılan büyük idealler, bir ilerleme ve özgürleşme hikâyesi olarak, Endüstri Devrimi ve bilimin doğaya üstünlük kurmasından işçi sınıfının özgürleşmesine, sosyalizmin zaferine ve kadınların eşitliği elde etmelerine kadar artık inandırıcı değildir. Bütün bahisler yattı" (*a.g.e.*: 213).

Eley, kendisini bu değişikliklerin tam da ortasında konumlandırır. Sanki hiçbir şey değişmemiş gibi davranan ve "metinsellik alanının söylem ile yapısökümün sınırlarında olması sayesinde yolun sonundaki trene atlayan" tarihçilerin arasında bir yerdedir (*a.g.e.*: 214). Eley'in makalesinin bir bölümüne koyduğu altbaşlık ("All the World is a Text") –makalenin başlığında bulunan soru işaretini koymaktan kaçın-

mıştır– açıklayıcıdır. Toplumsal tarihi yazmaktan vazgeçmek üzere değildir; ancak toplumsal tarihin yeniden düşünülmesi gerektiğine inandığı açıktır. Eley inşacı/kurmacı varsayımların, dikkatli bir biçimde tasarlanan yöntembilimleri ve araştırma stratejilerinin tarihsel deneyimi yeniden üretmeye yeteceği inancının terkedilmesinden yanadır – bu yapısökümcü olanlar için de geçerlidir (bkz. İkinci Bölüm). "Tarihin değeri, 'gerçek deneyim'in bir arşivi ya da bir mahkemesi olması değildir," diye yazar Eley. Tarih daha ziyade bir fark ve mücadele alanıdır; kuramsal olarak formüle edilmiş bir uzamdır – içinde "çağdaş toplumsal ve siyasal söylemin şimdiye kadarki ayartıcı ittifaklarının, hegemonyaların doğallaştırılmasının altüst edilebileceği" bir uzam (*a.g.e.*: 216).

Bu safhada Eley, hiçbir şekilde meslekten bir tarihçi olmasa da titizlikle yürüttüğü arşiv araştırmaları aracılığıyla söylemsel oluşumlara yönelik kendine özgü anlayışını temellendirerek; tarihyazımının, tarihsel anlatının ve arşivlerin doğasına ilişkin felsefi ve eleştirel bir tutum takınan Foucault'nun çalışmalarını yakından izleyen toplumsal tarihçileri savunur. 1950'den bu yana insan bilimleri ve toplum bilimlerinde en etkili yazarlardan biri olan Foucault, günümüzdeki bağlam içerisinde iki nedenle önemlidir: İlk olarak Foucault, çalışma metinlerinin onları üretenlerin öznel niyetlerinin ifadesi olarak değil de kendi başlarına birer nesne olarak incelenmesini önermiştir: Yani, bu metinlerin anlamları diğer metinlerle ilişkili olarak üretilir. Foucault, metinsel anlam konusunda bu anlamın nasıl üretildiğiyle, yani onu yöneten altta yatan söylemlerle pek ilgilenmedi. Foucault için söylem dünyayı anlama biçimimizi şekillendiriyordu ve bilginin nesnelerini üretiyordu. Aynı zamanda, neyi ne kadar bilmemizin olanaklı olduğu konusunda imkânlar yaratıyor ve sınırlarımızı belirliyordu. İkinci olaraksa Foucault, disiplinle ilgili düzenlemeler, kurumsal iktidar ve kimliklerin in-

şası arasındaki karşılıklı bağlantının, söylemsel oluşumların tarihsel yörüngelerinin haritasını çıkarıyordu. Aydınlanmanın temel ilkesini tersine çevirerek bilginin iktidar olduğunu savlıyordu (Hutton 1991: 87). Foucault iktidarı (geleneksel anlayışta olduğu üzere) yalnızca devlet tarafından ya da öteki merkezî yapılar tarafından kullanılan bir şey olarak görmez: iktidar her yerdedir, "dışarıda, aşağıda ve Devlet aygıtının yanı başında, her dakika her saniye ve gündelik her düzeyde" işler (Foucault 1980: 60).

Foucault işleri tarihçiler ona nazikçe yaklaşsınlar diye kolaylaştırmamıştı. Bir seferinde meslekten bir tarihçi olmadığını söyledikten sonra hiç kimsenin mükemmel olmadığını eklemeyi de ihmal etmemiştir (O'Brien 1989: 28). Ortaya koyduğu çalışmalar, tarihçilerin varsayımlarına çeşitli düzeylerde meydan okuyordu. Foucault, tarihçilerin çalışmalarının bilgikuramsal temellerini sorguluyor, tarih söyleminin kendisinin bilinebilir olan şeylerle sınırladığını ve böylesi parametrelerle düzenlendiğini iddia ediyordu. Tarihsel arşivlere güvenmeyi reddediyor, onları genelleştirme için kullanılacak ham malzemelerden ziyade inşa edilmiş maddi olaylar olarak görüyordu. Tarihçilerin çantada keklik gözüyle baktığı kategorileri sorguluyor; bunların ekonomi, toplum ya da sınıfla ilgili olup olmadığı konusunu soruşturuyordu. Toplumun tarihi, ilk önce toplumsal düşüncesini üreten söylemsel biçimlenişlerin tarihinden ayrılamazdı. Bu tarihin belirli anlara sabitlenmiş biçimde nasıl ortaya çıktığının kendisi tarihsel olarak anlaşılmak zorundaydı. Ayrıca Foucault, doğası gereği teleolojik olduğunu düşündüğü nedenselliğe yönelik bir ilgi taşımıyordu. Foucault için tarih bir *episteme*'den (ya da söyleme dayalı dünya görüşünden) bir sonrakine doğru yalpalıyordu; ancak yine de değişimin neden gerçekleştiğine ilişkin nedensel bir açıklama sunmaya karşı çıkıyordu.

Foucault'nun işçi sınıfının tarihine ilişkin düşüncelerinin doğurduğu sonuçlar üzerine kafa yoran Eley, tarihçilerin mutlak surette işçilerin sınıf bilinci biçimlerini geliştirdiği bu süreci yeniden ele almaları gerektiğini savlıyordu. Yerleşik bir toplumsal olgu olarak işçi sınıfıyla başlamak yerine şu soruyu sormanın gerekliliğini dillendiriyordu: Endüstriyel kapitalizmin gelişme sürecinde belirli bir aralıkta "düzenleyici bir gerçeklik" olarak "sınıf ideolojisi" nasıl ortaya çıkmıştı? Sınıf oluşumuna bu bakış açısından bakmak, sınıf modelinin dayandığı temel olan yapı ile çıkarlar arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeyi içerir:

> İşçi sınıfı çıkarlarının kendisini hangi örgütlenmelerde ve eylem biçimlerinde (ki işçi sınıfı bilinci anlamlı bir biçimde bunlardan kaynaklanır) daha çok ortaya çıkardığını sormaktan ziyade, işçi sınıfı çıkarlarıyla ilgili hâkim anlayışların nasıl üretildiği, belirli pratiklerin ve kurumların işçi sınıfı çıkarının oluşumunu nasıl desteklediği ya da köstekledi ve işçi sınıfını sağlamlaştıracak özgün bir imgeler dizisinin nasıl oluşturulabileceği türünden sorular sormalıyız. Bu açıdan bakıldığında, "çıkar" bir nedenden çok bir sonuç olabilir (Eley 1996: 218-219).

Eley'e göre işçi sınıfının kimliği böylelikle söylemsel olarak üretilmiş oldu. Bu kimlik olumsal, akışkan, değişebilir ve potansiyel olarak istikrarsızdı. Üretilebilir, yok edilebilir ve yeniden üretilebilirdi.

Dilsel dönemeçten sonra Fransız Devrimi

Eley'in, toplumsal tarih pratiği ve sınıf anlatısı lehine dil ve kültüre ayrıcalık tanıyan düşüncelerin dallanıp budaklanmasına ilişkin araştırması, sonuçta tarihsel çalışmada zaten

ortaya çıkan şeylerin şematik bir dillendirişini temsil ediyordu. Bu altbölümde Fransız Devrimi'ne yönelik toplumsal yorumların revizyonist eleştirisine ve üstünden on yıllarca zaman geçtikten sonra devrimciliği yeniden çerçevelendirirken kültürel ve dilsel dönemecin etkilerine bakacağım. Bunu yapmadan önce Annales tarih okulunun kültürel yaklaşımlarının doğurduğu sonuçlara kısaca göz atmak istiyorum (bkz. İkinci Bölüm).

Annales tarihçilerinin bütüncül tarih ve tarihsel grupların *mentalitiés*'ini yeniden keşfetmeye olan bağlılıkları sayesinde toplum bilimlerini birleştirmeyi savunmaları dünyanın hemen her yerindeki toplumsal tarihçilere ilham verdi. Traian Stoianovich'e bakılırsa "son otuz yıldır (1946-1949'dan bu yana) daha saygın ve önemli bir tarih okulu yoktur" (Stoianovich 1976: 19). Bununla birlikte, on yıl sonra Lynn Hunt Fransız tarihçiliğinin süregiden durumuna ilişkin yazısına "Annales Paradigmasının Doğuşu ve Çöküşü" adını vermişti (Hunt 1986: 210). Yine de bu makale Annales Okulu'nun merkeziliğinin ve önayak olduğu değişikliklerin hakkını teslim ediyordu. Hunt Annales'in çöküşüne dair çeşitli nedenler sıralamıştı. En önemlisi ise *mentalitiés*'i toplum ve tarih üzerinde bağımsız etkilerinin olduğu kabul gören toplumsal ve ekonomik ilişkilerin ortaya çıkması olarak görme eğilimi değişmişti. Dahası, kültürel tarihçi Roger Chartier'in dediği gibi: "Verili bir dönemin tahayyül edilmiş toplumsal gerçekliğinin (*l'imaginaire*) bütün bir alanı böylelikle temel bir zihinsel yapı, bir temsiller sistemi, işletilmek zorunda olan bir soykütük ve bir toplumdaki belli ilişkiler kadar gerçek bir gerçeklik biçimini alıyor" (Chartier 1988: 45). İronik bir biçimde, Annales Okulu kendisini Marksizmin ekonomik belirlenimciliğine maddeci bir alternatif olarak konumlandırmıştı; ne var ki artık onun yanında durduğu için kendisine saldırılıyordu. Marksizm kendi sırtında-

ki Ortodoks yükünü üstünden atarken, Annales Okulu ile Marksizm arasında olduğu düşünülen mesafe azalmaya başlamıştı. İki düşünce akımı da maddeciliğin farklı biçimlerini temsil ediyorlardı; ancak yine de maddeciydiler.

Annales yaklaşımına benzer bir biçimde Fransız Devrimi'nin Marksist ya da toplumsal yorumu, modern tarihyazımındaki en büyük başarılardan biriydi. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yirmi yıllık bir süreci kapsayan baskınlığı, Batı tarihyazımındaki sol kanattan gelen (eğer varsa) az sayıda yorumun böbürlenebileceği bir başarıyı temsil ediyordu. Radikal tarihçilerin gurur kaynağı ve aşağıdan gelen tarihin büyümesinde oynadıkları önemli rol buydu. Fransız devrimci tarihyazımındaki düşünsel atmosferin son kırk yılda nasıl değiştiğini, (Lefebvre ve Soboul'un tarihyazımı geleneğinin bir meyvesi olan) Michel Vovelle'in ve (önde gelen "revizyonist" eleştirmenlerden biri olan) William Doyle'un yazılarına bakarak görebiliriz. Her iki isim de Devrim'in iki yüzüncü yıldönümü için anma yazıları kaleme almıştır. Modern revizyonizmin kurucu babası olan İngiliz tarihçi Alfred Cobban, 1950'lerde Lefebvre'nin çalışmalarına saldırdığında, Lefebvre Devrim'i tarihsel öneminden yoksun bıraktıklarından ötürü onun savlarını reddetmişti (Doyle 1988: 12). Öte yandan (Sorbonne'da Lefebvre ve Soboul'la aynı akademik görevi üstlenmiş olan) Vovelle, "revizyonist" ve "Jakoben" etiketlerinin aynı anda ortadan kaldırılmasını savunup devrimci tarihyazımında artık bir mutabakattan söz edilemeyeceğini savlayarak revizyonist konumun zafer kazandığına yönelik yaygın algıyı kabul etmişti (Vovelle 1990). Doyle, zafer sarhoşluğunun heyecanı içerisinde, "klasik" yorumu harabeye dönmüş olarak tasvir ediyordu: "Neredeyse son otuz beş yıldır onun darmadağın oluşunu izliyoruz; ondan geriye kalan sadece yıkık dökük kalıntılar" (Doyle 1990: 744). Aslına bakılırsa tablo tersine dönmüştü.

Revizyonistler, Marksistlerin şu iki iddiasına karşı birleşmişlerdi: (1) Devrim burjuvalar ile soylular arasındaki sınıf mücadelesinden doğmuştu. (2) Devrim burjuva kapitalist düzenin habercisiydi. Kısacası, revizyonistler devrimci burjuvazinin üretim araçlarına sahip olan ya da bu araçları denetim altına alan kapitalist bir sınıf olmadığına inanıyorlardı. Halen feodal kalıntılar görülebilmesine karşın devrim öncesi dönem artık feodal değildi. Ayrıca soyluluk Ortodoks yorumun içerisinde kabul edildiğinden çok daha fazla kapitalizm tarafından yönlendiriliyordu. Aslında soyluluk ve burjuvazi, içsel bölünmeler ve çatlaklar yaşayan tek bir bloğun parçalarıydı. Devrim, kapitalizmin büyümesini kolaylaştırmaktan çok bir kuşaktan daha da ötesi için yavaşlatmıştı. Yalnızca 19. yüzyılın ortasında Marksistler tarafından ortaya çıkacağı öngörülen kapitalist dünyaya hiç olmadığı kadar yaklaşılmıştı. Tarihyazımıyla ilgili tartışmalara geri dönersek, Doyle sınıf çatışmasının başlıca neden olduğunu öne sürüyordu.

Gary Kates'in iddia ettiği üzere, tarihçilerin Devrim'e yaklaşımlarındaki duygudaşlık (ya da duygudaşlık eksikliği) siyasi tutumlarıyla bağlantılıydı: Marksistler onun en radikal aşamalarını dahi savunurken, neoliberaller başlangıçtaki daha az şiddet içeren aşamalarını destekliyordu; muhafazakârlarsa Devrim'i tümüyle suçlu çıkarıyordu (Kates 1998: 1-20; Schechter 2001: 5). Daha belirgin olaraksa, bütün bir siyasi iklimdeki değişim, devrimci on yıllar üzerine tarihyazımsal bakış açılarındaki dönüşümleri kolaylaştırmıştı. Revizyonizmin çekiciliği ise solun zayıflaması, Ortodoks Komünizmin çöküşü, Marksist düşüncenin bunalımı ve neoliberalizm ile yeni sağın zaferinin iç içe geçmesinden kaynaklanıyordu.

Buna karşılık, tarihyazımsal konumları siyaset açısından açıklama çabalarının değeri oldukça kısıtlıdır. Yalnızca aşırı derecede belirlenimci olanlar için değil, kendi iç dina-

miklerine sahip düşünsel tartışmaların karmaşıklığını kavrayamayanlar için de geçerlidir bu. Doyle ve Vovelle avantajlı bir konumdan bakıldığında tartışmanın iki farklı yakasında görülebiliyordu; ancak Devrim'in kökenlerinin sosyoekonomik olduğu konusunda aynı varsayımı paylaşıyorlardı. Lynn Hunt'a göre onların alışverişindeki eksik parça, "siyasal-dilsel belirlenimcilik tehlikesine karşı geleneksel olan toplumsal tarih ile fazla geleneksel olmayan toplumsal tarihin savunulmasında revizyonistler ile klasik yorumcuları bir araya getiren" François Furet'ydi (1927-1997) (Lucas vd. 1990: 763).

Fransız Komünist Partisi'nin eski bir üyesi olan ve Annales geleneğinden yetişen Furet, –"devrimci ilmihal" olarak adlandırdığı– Ortodoks yorumu hedefe almıştı ve İngiltere ile Birleşik Devletler'de yerleşmeleri olanaksız olan revizyonist tarihçilerin yolunu izleyen Fransız tarih dünyasını silkelemişti. Furet, Marksist Ortodoksiye yapılan revizyonist saldırıları destekliyordu; ne var ki kendi eleştirisi çok daha derinlerdeydi: Bir bütün olarak tarihsel Devrim söylemini yapısöküme uğratmak. Ona göre tarihçiler nesiller boyunca –ister sempati duysun ister karşı olsun– kendilerini devrimci aktörlerle gereğinden fazla özdeşleştiriyorlardı. Bu durum da olayların devrimci yorumlarının yeniden üretilmesiyle sonuçlanıyordu. Tarihçilerin devrimcilere olan bu yakınlığından kaynaklanan en büyük çarpıtmalardan biri, devrimci dönemle Eski Rejim arasındaki sürekliliği göz ardı etmeleriydi. Alexis de Tocqueville'in klasik ancak fazla ilgilenilmemiş metni *The Old Regime and the French Revolution*'a ([1856] 1987) döndüğünde Furet, devrimci retoriğine karşın eski rejimden tamamen kopmaktansa onun altında kalmanın Fransız Devrimi'nin eşitlikçi ideolojisini yaygınlaştırdığını bulgulamıştı. Ronald Schechter'e göre: "İktidarı altındaki toplumu eski kurumsal yapılarından yoksun bırakarak

... hükümdar, tebaasını siyasi deneyimi ister istemez az olan ve bunun yerine eşitlik ve halkın egemenliğine ilişkin soyut düşünceleri yayan 'yazı(n) insanları'nın bahşettiği ahlaki otoriteye indirgemiş olur" (Schechter 2001: 3).

Ayrıca, Furet sosyo-ekonomik belirlenimler ile siyaset arasındaki bağlantı noktasından yapılan tarihsel soruşturmanın odağını değiştirmişti. Bu bakış açısı, (Marksistler ve revizyonistler tarafından benzer biçimde paylaşılan) toplumsal-tarihsel paradigmayı merkeze alıyordu, siyasal dilin ve söylemin nedensel etkisine vurgu yapan daha kültürel bir perspektife doğru yönelmişti. 18. yüzyılda görünmeye başlayan –kafelerin kamusal alanı, masonik localar ve felsefe toplulukları olarak ortaya çıkan– "demokratik toplumsallık merkezleri" Devrimi "iktidarın zihinsel temsillerinin bütün eylemleri yönettiği ve göstergeler ağının siyasal yaşamı tamamıyla tahakküm altına aldığı bir dünyanın müjdecisi" kılmıştır (*a.g.e.*: 4). Furet'nin Fransız devrimci tarihyazımı söylemini yapısöküme uğratması ve Fransız siyasal kültüründeki yeni dilsel kodların etkinleşmesine yaptığı vurgu, eğer açık bir biçimde etkilenmediyse, Foucault'nun yeni kültürel tarih bakışına benzerdir (Hutton 1991: 96). Furet'nin Devrim'e bakışı, tarihçilerin "sınıfın ölümü"nü ilan etmelerine eşdeğerdir (bkz. Üçüncü Bölüm).

Furet, Fransız devrimci tarihyazımının partizan siyasetini aşmada öncellerinden ya da çağdaşlarından kesinlikle daha başarılı değildi. Devrimci tarihyazımının söylemsel alanından da kaçamıyordu. Devrimci aşırılıklara yönelik eleştirisi, kendi içinde bir tür anma yazısı, gerçekleşebilecek bir devrimi anma yazısıydı. Yine de Devrim'e yönelik tarihsel uzmanlığın alanını genişletmekteki ve onun odak noktasını değiştirmekteki yaratıcı rolü ve devasa önemi görmezden gelinemezdi. Lynn Hunt –özellikle de Fransız devrimci kültürünü ele aldığı *Politics, Culture, and Class in the French Revoluti-*

on (1984) başlıklı çalışmasında– Furet'nin siyasal dile verdiği önceliği eleştirel bir biçimde uyarlayan tarihçiliğin bir örneğini teşkil ediyordu. Hunt, devrimci ortam üzerine çalışmak için tarihyazımı içerisinde birbiriyle ilişkili iki eğilimden kurtulmaya çalışıyordu. Birinci eğilim, Devrim'i toplumsal yapıdan kaynaklanan çatışmaların siyasal düzeyde yeniden üretilmesi olarak görmekti. İkinci eğilim ise Devrim'in kendi somutluk ve özgüllük süreci içerisinde kendisini yalıtarak uzun dönemli yapısal değişiklikleri etkileyen bir araca indirgenmesiydi. Üçüncü Bölüm'de ele aldığımız Zygmunt Bauman ve diğer toplumbilimciler gibi, Hunt da tarihsel faillerin/eyleyenlerin kendi dünyalarını inşa ederken oynadıkları özerk ve etkin role vurgu yaparak yapı/eylem ikiliğini yerinden etmeye çalışıyordu. Lynn Hunt, devrimci kültürü kendi ayırt edici dinamiği içerisinde yeniden düzenlemek istiyordu:

> Devrimciler dilleri, imgeleri ve gündelik siyasal etkinlikleri aracılığıyla toplumu ve toplumsal ilişkileri yeniden oluşturmaya çalıştılar. Bilinçli bir biçimde Fransız geçmişleriyle bağlantılarını koparmaya ve yeni bir ulusal topluma dayanan bir düzen kurmaya çalıştılar. Bu süreçte yeni toplumsal ve siyasal ilişkiler ile yeni türden toplumsal ve siyasal bölünmeler yarattılar. Siyasal ve toplumsal mücadelenin onlara kazandırdığı deneyim onları dünyanın yeni yollardan kurulabileceğini görmeye zorladı (Hunt 1984: 12).

Hunt bir başka yerdeyse, açık bir biçimde postyapısalcı bakış açısıyla aynı tondan konuşarak kendi amacını "basit bir biçimde toplumsal gerçekliği yansıtmaktan ziyade etkin bir biçimde iktidarın bir aracı (ya da kurucusu) olan dilsel pratiğin biçimlerini" incelemek olarak resmeder (Hunt 1989b: 17).

Hunt, siyasal kavrayışı genişleterek hedefine ulaşmaya çalışıyordu: Kostümlerin, karnaval maskelerinin, ahitlerin, festivallerin, anıtların ve sikkelerin kültürel siyasetini çözümlüyordu. Bu konuda "mühürler ile anıtlar üzerindeki Cumhuriyet imgelerinin Fransız siyasal algısını nasıl şekillendirdiğini gösteren" Maurice Agulhon'dan ve "devrimci festivallerin yeni bir ulusal mutabakat yaratmakta nasıl kullanıldığını gözler önüne seren" Mona Ozouf'tan etkilenmişti. Birlikte ele alındığında, onlar bize "kültürel görünümlerin devrimci siyasetin ayrılmaz bir parçası" olduğunu gösteriyordu (Hunt 1984: 15). Hunt'ın yaklaşımının akla getirdiği şey, Herkül figürünün devrimci kullanımının çözümlenmesiydi. XVI. Louis'nin idamını izleyen günlerde yeni rejim bir temsil kriziyle karşı karşıya kalmıştı. Yeni rejim basit bir biçimde bir otorite figürünün bir başkasıyla yer değiştirerek temsil edilmesini istemiyordu. Egemen halkın hiçbir şekilde temsil edilemeyeceği fikrine meydan okudu. Bu bakış açısından, Herkül'ün Cumhuriyet'teki bir koltuk için seçilmesi, temsil ediminin zorunluluğunun yanı sıra bu edimin ürettiği çelişkileri de onaylıyordu. Herkül kahramanca mücadelenin ve halkın üstünlüğünün somutlaşmasıydı; ancak halktan ziyade devrimciler onu yere göğe sığdıramıyorlardı.

Hunt'ın *Politics, Culture, and Class in the French Revolution* adlı kitabında yürüttüğü siyasetin simgesel boyutuna ilişkin incelemesi, açık bir biçimde yeni kültürel tarihin amaçları ve hedefleriyle aynı çizgide yürüyordu. Daha önce ele aldığımız üzere, Hunt yeni kültürel tarihte öncü bir rol oynamıştı. Ne var ki bu kitap aynı zamanda açık bir biçimde onun köklerinin ve aldığı eğitimin toplumsal tarih alanında olduğunu gösteriyordu. İki dünya arasında kalmıştı. Devrimci sınıfın toplumsal bileşimini değerlendirirken, yerel ve bölgesel kaynakların detaylı ve ciddi bir nicel analizine dayanan genellemeleri temele alarak yeni-toplumsal-tarihin yöntem-

bilimini kullanıyordu. Örneğin, büyük kentlerdeki devrimci yetkililerin sınıfsal bileşimine yönelik bulduğu sonuçlar, coğrafi bakımdan yayılmış yerleşimlerden (Amiens, Bordeaux, Nancy ve Toulouse) gelen arşiv kanıtlarına dayanıyordu.

Hunt'ın Devrim'in siyasal sınıfına ilişkin çizdiği tablo bir anlamda Marksist sınıf kuramını haklı çıkarıyordu. Devrimci sınıf, burjuvaziydi. Burjuvalar üretim araçlarına sahiptiler ve onları denetimleri altında tutuyorlardı (bu sınıfın çoğunluğunu tüccarlar, meslek sahipleri ve dükkânı olan zanaatkârlar oluşturuyordu). Ayrıca Eski Rejim'e karşıtlık temeline dayanan bir sınıf bilincini de paylaşıyorlardı. Ne var ki Marksist sınıf çözümlemesi, militan cumhuriyetçileri daha ılımlı ve kralcılık karşıtı olan cumhuriyetçilerden ayıranın ne olduğunu açıklamıyordu; çünkü hepsi de aynı burjuva arka plandan geliyordu. Bu çözümleme, kimi gelişmiş kapitalist bölgelerin neden en tutucu yerler olduğunu, kimilerininse neden en cumhuriyetçi yerler olduğunu açıklamaya yardım etmiyordu. Ayrıca, bütün bir sınıfın mutlakiyetçilik ve feodallik karşıtı değerleri "militan cumhuriyetçilerin 1790-1791'deki öncellerinden ya da Amiens'in Jakobenlerinden (örneğin, onların zengin tüccar muhaliflerinden) ayrıldığı noktaları işaret etmiyordu" (*a.g.e.*: 178). Hunt'a göre burjuvazi aslında çok çeşitli biçimler altında –ekonomik, toplumsal ve siyasal çıkarlarından oldukça uzaklaşan bir biçimde– siyasal bir ideolojiye tahsis edilmişti. Bununla birlikte, eğer devrimci siyasal kültür Marksist sınıf çözümlemesi aracılığıyla açıklanamıyorduysa, bu demektir ki devrimciler halen güçlü bağlara sahiptiler: "Yeni siyasal sınıfın bu üyeleri, büyük ölçüde ortak kültürel konumların şekillendirdiği belirli değerleri paylaşmışlardı." Düşünce düzeyinde sekülarizme, usçuluğa, ulusa ve (cumhuriyetçiler örneğinde) halkın katılımına bağlıydılar. "Aile bağları, kurumsal ilişkiler ve ortak kültürel ilişkiler"den doğan bağlara sahip-

tiler (*a.g.e.*: 178-179). Kısacası, Marksist açıklama basit bir biçimde yardımcı olamıyor denmesi pek de yanlış değildi.

Emek tarihini yeniden düşünmek

Marksist sınıf kuramı benzer şekilde Fransız emek tarihinde de yoğun itirazlarla karşılaştı. 19. yüzyıl işçi sınıfı üzerine çalışmak, toplumsal tarihin büyümesi, genişlemesi ve başarısında merkezî bir yer tutuyordu. Bu tarih çalışması, proleterleşme koşulları altında zanaatkârların radikalleşmesine vurgu yaparak toplumsal ve ekonomik ilişkiler bağlamında çalışan insanların yaşamlarının "aşağıdan yukarıya" doğru iyileşmesini içeriyordu. Ne var ki 1980'ler boyunca Fransız işçi sınıfı tarihçilerinin kimi şüpheleri vardı. William Reddy sınıfın bir soyut ilişki olarak anlaşılmasının yararlı olabileceğini kabul ediyordu; ancak sınıfın tarihsel olarak belirli aktörlerin siyasal eylemlerini açıklamaya yardımcı olacağına inanmıyordu. Bu aktörlerin bir bakıma yapısal olarak belirlenmiş sınıf çıkarlarından kaynaklanan pratikleri yeterince anlaşılamayabilirdi (Reddy 1992). Bu nedenle Reddy, toplumsal sınıfların tarihsel aşamalarda başıboş dolaştığı izlenimini üreten –kendisinin "ikincil terminoloji" olarak tanımladığı– söz dağarını reddediyordu. "Proletarya, işçi sınıfı, *petite bourgeoisie* (küçük burjuvazi), köylülük, burjuvazi, aristokrasi, soyluluk, asilzade sınıfı" gibi terimler "anlamak, direnmek, aramak, mücadele etmek, düşünmek, yönetmek, talep etmek vb. fiilleri uygulayacak özneler gibi görünmüyorlar"dı (*a.g.e.*: 24). Reddy toplumbilimcilerin, toplumsal ve kültürel tarihçilerin, edebiyat uzmanlarının ve Ortodoks olmayan Marksist kuramcıların sınıf kuramını yenilemek için zengin bir literatür ürettiğini kabul etmekle birlikte son kertede bu isimlerin çalışmalarının "metaforik genişletmelere ya da kendileri birer metafordan da-

ha öte bir şey olarak görülemeyecek kabul edilmiş Marksist kategorilerin tersine çevrilmesine" dayandığını bulgulamıştı (Reddy 1987: 32).

Yeni metaforların ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel ilişkileri kavramakta daha başarılı olabileceğini düşünmesinden ötürü sınıfın dilini tümüyle terk etmek Reddy'nin kendi tercihiydi. Vurgudaki bu değişim, liberal iktisatçılar tarafından üretilen ancak (eleştirmelerine karşın) Marksistlerin de kabullendiği bir söylemin, Reddy'nin piyasa toplumunun ve mali alışverişin temelini yeniden düşünme girişiminin apaçık bir kanıtıdır. Reddy'ye göre, politik ekonominin diline karşın, farklı toplumsal ve ekonomik noktalarda durmalarının bir sonucu olarak emeğini satanlarla bu emeği satın alanlar arasındaki alışveriş eşitsiz olma eğilimindedir. İşverenler işçilerini genellikle emeğin bol olduğu varsayımıyla çalıştırıyorlardı; yoksul işçilerin ise pek seçme şansları yoktu. Bu iki grup arasındaki çatışma farklılaşan çıkarlara indirgenemez; güce/iktidara dayanır. "Zenginlik denen şey, zenginin yoksulu, bedenleri ve ailevi ya da diğer toplumsal yükümlülük duyguları vasıtasıyla disiplin altına almasına olanak sağlar. Herkes para ve güç istemez; ancak para temelli eyleme dayanan bütün toplumlarda herkes mülksüzlüğün sonucu olan itaate açık bir bedene sahip olur" (*a.g.e.*: 199-200). Reddy'ye göre "asimetrik mali alışveriş" geniş bir yelpazede, riayeti, boyun eğmeyi, itaati, direnişi ve şiddeti içeren toplumsal ve siyasal ilişkilerin iç içe geçmesine olanak sağlamıştı. Bunlara neden olmaktan kaçınamamasına karşın, pratiklerin geniş bir yelpazesi boyunca istikrarsızlığı, krizi ve tarihsel dönüşümü açıklamaya yardımcı olabilirdi.

Reddy gibi eleştirmenler akademik tartışmalara nüfuz etmeye başlamıştı. Örneğin Fransız emek tarihinin krizde olduğu düşüncesi tartışmaya açık hale gelmişti. Bu yöndeki düşünceler, Fransız toplumsal tarihi üzerine kafa yoran ve

çoğu Amerikalı tarihçilerden oluşan bir grubun makalelerinin bir araya geldiği bir yapıtta bulunabilir: *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* (Berlanstein 1993b). Kitabın editörü olan Lenard Berlanstein önsözde "yeni emek tarihinin, önceki başarıların yetkinliği konusunda şüphelerin uyandığı ve temel yöntemler ile kavramlar hakkında ikiye bölünmüşlüğün yaşandığı 1990'larda başladığını" dile getirir. Berlanstein, "genişleyen bir akademisyen çevresinin içerisinde giderek artan bir algıyla gözden düşen bu gölgeli konumun ardından emek tarihinin asla aynı olmayacağı ve aynı olmaması gerektiğini" söyler (Berlanstein 1993a: 8). Kitabın başlığında iddia edildiği üzere, emek tarihini yeniden düşünme gereksinimi söylem kuramının itirazları tarafından tetiklenmiştir; yani Berlanstein'ın deyişiyle "radikal bir yeni 'gündem'i" temsil eden dilsel dönemeç tarafından. Bu gereksinim iki meseleyi içeriyordu: (1) Bir grup olarak işçilerin ürettiği ve işçi sınıfı deneyimini oluşturan söylemsel biçimlenmelere yakından bakmayı ve (2) toplumsal tarihin kendi söylemini yapısöküme uğratmayı; özellikle de "sınıf, iş, ücret, piyasa ve vasıf" türünden kavramları. Bu düşünceler, kavrandığı biçimiyle toplumsal tarih için bir tehdit oluşturur; çünkü toplumsal tarihçiler tarafından kullanılan kategorilerin kendileri tarafından söylemsel olarak üretildiğini iddia eder. Derlemeye katkı yapanların bu konudaki düşünceleri çeşitlidir. Dilsel olarak biçimlendirilen tarihin maddi gerçekliği bir anlamlar çokluğuna açtığına ve tarihin bu anlamlar üzerine çekişmeleri içerecek biçimde kavranması gerektiğine inanan Donald Reid'den (Reid 1993), kurumların ve ideolojilerin ne maddi koşullar ve sınıf güçlerinden bağımsız olduğunu ne de maddi gerçekliklerin sınırlamadığı söylemlerin dışında basit bir biçimde çıkarları yaratma gücüne sahip olduğunu düşünen toplumbilimci Ronald Aminzade'ye (Aminzade 1993) kadar uzanır.

İşçi sınıfı kültürünün yeni Fransız emek tarihi anlatısını biçimlendirmeye hizmet etmesi üzerine çalışan Christopher Johnson, ne geleneksel Marksist açıklamalara sırtını dayamış ne de dilsel dönemeci görmezden gelmiştir (Johnson 1993). Gelgelelim, postyapısalcı tutuma karşı eleştirel yaklaşmayan birisi olarak Marksist geleneği büsbütün gözden çıkarma konusunda da temkinliydi. Alman yeni-Marksist kuramcılardan Jürgen Habermas'ın (1929-) düşüncelerine dayanarak, işçilerin "yaşamdünyaları" –"söylemler içerisinde ifade edilen simgesel temsiller"– ile onları etkileyen sistemli kısıtlamaları bir araya getirmeyi savunuyordu. Johnson yalnızca bunun somut tarihsel araştırma için ne anlama geldiğinin pratik sonuçlarını kastetmiyordu; aynı zamanda, kural tanımaz ve sıklıkla militan olan bir işçi sınıfının, partilerinin ve sendikalarının eylemleri aracılığıyla, göreli olarak nasıl olup da bir devlet yönetim sistemiyle bütünleşmeye başladığını açıklamakta bize yardımcı olabileceğini savlıyordu.

William Sewell Jr. *Rethinking Labor History* için kaleme aldığı makalesinde feminist kuram ile düşüncenin canlılığıyla emek tarihindeki "entelektüel kasvet"i karşılaştırıyordu (Sewell 1993: 15-16). Bu görüşü destekleyen feminist tarihçi Gay Gullickson, Fransız emek tarihini "ne ölü ne de krizde" ancak "oldukça kapsamlı anlatıların heyecan verici yeni bir bölgesine girmek üzere" diyerek tasvir ediyordu. Bu yeni anlatılar, proleterleşme sürecinin yeni bir biçimde kavranmasından ve "geçmişte ve tarihimizde dilin kavranışında toplumsal cinsiyetin oynadığı rolün yeni bir farkındalığından" oluşuyordu (Gullickson 1993: 211).

Leora Auslander'in "Perceptions of Beauty and the Problem of Consciousness: Parisian Furniture Makers" (1993) başlıklı makalesi bu eğilimin bir örneğidir. Söz konusu makale, genellikle feminist tarihsel çalışmayla ilişkilendirilen

konu üstüne, yani kadın işçiler hakkında değildir. Auslander daha ziyade Joan Scott'ın (bkz. Beşinci ve Altıncı Bölümler) açtığı yolu izleyerek, feminist ve dilsel bakış açısını işçi sınıfı deneyiminin homojen olduğu, işçi sınıfı kimliğinin örgütlü emek tarafından temsil edilene eşit olduğu ve sınıfın toplumsal cinsiyetten ayrı olarak kavranabileceği düşüncelerine meydan okumak için kullanır. Auslander, lisans öğrencisiyken marangoz olarak çalışması sayesinde edindiği deneyimlerden yararlanarak 19. yüzyıl Fransası'ndaki mobilya üreticilerinin tarihsel yörüngesini ele alır. Auslander'in savı, mobilya üreticilerinin ait oldukları sendikalardan aldıkları maddi desteklerle yetinerek yalnızca ürünlerin güzelliğiyle ilgilendiğidir. Yazar bu makalesinde, "güzellik"in örgütlü emek söyleminin yanı sıra giderek artan bir biçimde kadınsı olarak kodlanan söylem tarafından da susturulduğunu örneklerle tanıtlıyordu. Auslander, zanaatkârların artık "değişim değeri üretmek için emek harcayan erkeklerin, estetik değeri tüketen kadınların ve estetik biçimi üreten ve değerlendiren –ne tümüyle erkeklerden ne de bir zanaatkâr sınıfının üyelerinden oluşan– erkeklerin arasından seçildiği bir toplumun parçası" olduğu sonucuna varmıştı (Auslander 1993: 170-171). Nesnelerin estetik kalitesi üzerindeki denetim arzusu sürdükçe, zanaatkârlar hem toplumsal cinsiyetlerinin hem de sınıflarının sınırlarını aşma tehlikesi üretiyorlardı. Sınıf kavrayışıma feminist çalışmaların yaptığı katkıyı detaylı bir biçimde Altıncı Bölüm'de ele alacağım.

Rethinking Labor History'ye yapılan en kışkırtıcı katkılardan biri, Sewell'ın bu tarihsel soruşturma alanını yönlendiren maddeci varsayımlara meydan okumasıydı (Sewell 1993). Tıpkı Johnson gibi, Sewell da yeni emek tarihinde önemli bir sesti. Doktora tezinden devşirdiği ilk çalışması, toplumbilimsel olarak biçimlendirilmiş bir paradigmanın içerisinden üretilmişti (Sewell 1974). Çalışması ağırlıklı ola-

rak evlilik kayıtları ile diğer arşiv kaynaklarından çıkarılan niceliksel kanıtlara dayanıyordu. Tek bir yerel vakaya odaklanmıştı: 19. yüzyıl Marsilyası'ndaki zanaatkârların radikalleşmesi. Swell ekonomik, demografik, toplumsal yapılara ve siyasal değişimlere vurgu yapan, çalışan insanların yaşamındaki dönüşümlere ilişkin çok boyutlu bir kavrayışa sahipti. Ne var ki bu kavrayışı, işçi sınıfı kültürünün toplumsal yapı çerçevesinde çözümlenmesine uygun bir biçimde nihai olarak altyapı-üstyapı modeline dayanıyordu.

Sewell ilk çalışmasında, vasıfsız işlerde çalışan işçiler ile çalışanların yerel bölgeden seçilerek işe alındığı vasıflı işlerde çalışan işçilerin siyasi açıdan muhafazakâr olduğunu gösterir. Marsilya bölgesine taşınan işçilerle rekabet yaşayan vasıflı işçilerin siyasi açıdan radikalleşme ihtimalleri daha fazlaydı. Ne var ki kendisinin de kabul ettiği üzere, işçilerin bilincinde bu dönüşümün neden gerçekleştiğini açıklamakta başarısız olur. Bu sorunun üstesinden oldukça etkili olan kitabı *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848*'te gelir (Sewell 1980). Zanaatçılık kültürünün izlerini 18. yüzyıla dek takip eden Sewell, 1840'larda Marsilya'da işçi olanların ortak zihniyetiyle Eski Rejim'dekilerin zihniyeti arasında bir süreklilik saptar. Ayrıca 1830'lar ile 1940'lardaki devrimci ayaklanmaların baskısı altındaki temel varsayımlarının söylemsel bir çerçevede yeniden çalışılması aracılığıyla bu zihniyetin nasıl radikalleştirildiğini gösterir. İşçi sınıfı bilincinin artması, işçilerin belirli işlerde sergiledikleri geleneksel bağlılıkların evrenselleşmesiyle sonuçlanır. İşçi kurumları kendilerini (Sewell'ın konuyla ilgili bir metinde açıkladığı gibi) "belirli bir zanaatın mükemmelleştirilmesine adamış birbirinden ayrı kurumlar olarak görmek yerine üretken emekçi yurttaşların özgür dernekleri" olarak görmeye başladıkça dayanışma büyümeye başlamıştı (Sewell 1986: 63).

Sewell, aslında eğitimini biçimlendiren toplumsal tarih projesinin açtığı yoldan gitmektense –tarihçi Natalie Davis ve E. P. Thompson gibi– ilhamını kültürel antropolojide bulmuştu; Sewell'ı en çok etkileyen isim ise insanların gündelik hayat deneyimlerini şekillendirmekte kullandıkları anlam sistemleri üzerine çalışan Clifford Geertz'di (1926-2006). Sewell, 1970'lerin ikinci yarısında Princeton Üniversitesi İleri Çalışmalar Enstitüsü'nde geçirdiği yıllar boyunca, toplumbilimle bir diyalog içerisinde antropolojiden özgürce aldığı düşünceleri geliştirdi. "Antropolojiyle diyaloga girmenin bizim için yararı, her şeyden önce, yeni toplumsal tarihin her yere yayılmış nesnelciliği tarafından büyük ölçüde saf dışı bırakılan anlamlı insan eyleminin çeşitli yönlerini inceleyen toplumsal tarihin yeniden gözden geçirilmesi için bir araç sağlamasıydı" (Sewell 2001: 212). Bunu yazarın *Work and Revolution in France* başlıklı çalışmasında şu satırlarda görebiliriz:

> Eğer *her* türden işçi sınıfı deneyiminin simgesel içeriğini ve kavramsal tutarlılığını keşfedebilirsek, o zaman işçilerin belirgin siyasi ideolojilere uyum sağlaması artık dışarıdan gelen "düşünceler"in ani bir saldırısı olarak görülemez; ancak kavramsal meseleler ve sorunlar tarafından zaten canlandırılmış olan (bizimkine benzer) yaşamların içindeki başka bir yeni simgesel çerçevenin sunumu ya da hazırlanması olarak görülebilir (Sewell 1980: 11).

Bu bakış açısından, sınıf bilinci düşünsel olarak edilgen olan işçilere dayatılamaz. Sınıf bilinci deneyimlerini anlamlı bir biçimde çerçeveleme eğilimi taşıyan sayısız işçi tarafından kolektif olarak üretilmiştir. Böylesi bir konum, Sewell'ın zaten kabul ettiği üzere, E. P. Thompson'ın düşünceleriyle yakınlıklar içermektedir. Buna karşın Sewell sonuçta

Thompson'ın çizdiğinden farklı bir yönde hareket eder. Ona göre, Thompson'ın üretim ilişkilerini kültürel ve deneysel olarak kavrayan sınıf oluşumuna ilişkin görüşü, işçi sınıfı söyleminin içsel dönüşümlerini, sınıf bilincinin dilsel temelini açıklamakta yetersizdir. Sewell, "1830'ların başında İngiltere ve Fransa'daki sınıf söyleminin ortaya çıkışını anlamak için hem sınıf söyleminin yapısını hem de içlerinde var oldukları deneyimlerin ve zamansal dizilişin dışında önceden var olan söylemlerin yapılarını birbirinden ayırmak gerektiğini" öne sürer (Sewell 1990: 72).

Sewell'ın dilsel dönemece olan ilgisi *Rethinking Labor History* derlemesi için kaleme aldığı "Toward a Post-Materialist Rhetoric for Labor History" (1993) başlıklı yazısında apaçık ortadadır. Sewell aslında Laclau ve Mouffe'un siyasal kuram için yapmayı başardığını emek tarihi için yapmaya çalışıyordu. Bu çaba, maddeci varsayımlar tarafından oluşturulan geleneğin yaratıcı mirasını kabullenirken, aynı zamanda emek-tarih pratiği alanının maddeci varsayımlarının sorgulanmasını da içeriyordu. Sewell'a göre, emek tarihçilerinin toplum ve tarihi kavrayışları nedensiz bir biçimde maddi nedene kültürel, siyasal ya da ideolojik nedenler karşısında öncelik veriyordu; bunun yanı sıra maddi süreçlerin kültürel boyutunu da görmezden geliyordu. Böylelikle para, değiştokuşun/alışverişin simgesel bir aracı olmasına karşın, eleştirilmeksizin ekonomik ve böylece maddi alana tahvil edilmiş oluyordu. Dahası, emek tarihçileri hizmet sektöründen ziyade imalat sektörüne öncelik veriyorlardı; çünkü bu sektörün "maddi" üretimin alanında ve proletaryanın bölgesinde olduğunu varsayıyorlardı. Bu bakış açısı hizmet, yönetim ve uzmanlık gibi konular gelişmiş kapitalist ekonomilerde önemli hale geldikçe –yani fiziksel emekten ziyade zihinsel emek öne çıktıkça– daha da sorunlu bir hal alıyordu.

Sewell'a göre böylesi kategorik karışıklıklar kendilerini ta-

rihsel olarak ürettiler. Sewell maddi, fiziksel ve ekonomik eşitlemeyi, ortaçağda ideal olanın maddi olan karşısında öncelikli olduğu düşüncesini tersyüz eden Aydınlanma düşüncesine atfeder. Marx eleştirel olarak sorgulamadığı bu tersyüz etmeyi (Hegel'le karşılaşması sayesinde) yeniden üretir. Bir post-maddeci olarak Sewell bu ikili karşıtlığın ötesine geçmeyi savunur. Ona göre toplumsal ilişkiler anlam, nedret ve güç tarafından şekillendirilmiştir; yani bunlar daima söylemsel olmuşlardır, ancak aynı zamanda başka belirlenimler tarafından da kurulmuşlardır. Sewell "toplumsal ilişkilerin söylemsel özelliklerinin daima güç ilişkileri ve nedret altındaki seçim koşulları tarafından kendilerini yapısal olarak şekillendirdiğine" inanır. Ne var ki aynı zamanda "nedretin daima güç ile anlam tarafından ve gücün de daima anlam ile nedret tarafından şekillendirildiği"ni düşünür (Sewell 1993: 33).

Tıpkı Eley gibi Sewell da idealizm ile maddecilik, toplumsal varlık ile bilinç ve yapı ile eylem arasındaki ikili karşıtlıkları yerinden ederek dilsel dönemeci toplumsal tarih ve emek tarihi projesine uyumlu hale getirme çabasına girişmiştir. Sınıf oluşumunu kavramsallaştırmak için yürütülen böylesi bir düşünüşün içerdikleri, sınıfın tarihsel koşulların belirlenimi içerisinde söylemsel olarak üretildiğini gösterir. Tarihçiler sınıf söylemlerinde yaşanan içsel değişikliklere ilgi gösterdikleri kadar bu söylemlerin içerisinde işlediği ve tanımlanmasında yardımcı olduğu bağlama da dikkat etmelidirler. Sewell'ın toplumsal ve kültürel yaklaşımlardan yararlanma çabalarına karşın, kendisi yine de kararlı bir biçimde kültürel ve dilsel doğrultuda ilerlemiştir. *A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbé Sieyès and "What is the Third Estate?"* (1994) başlıklı kitabında Sewell, Fransız devrimci tarihyazımı dönemi boyunca yazılmış en etkili risalenin ele aldığı retorik karmaşıklıkları incelemiştir. Sewell bu kitapçı-

ğın toplumsal ya da sınıfsal bağlamına karşı kayıtsız değildi, ancak öncelikle onun barındırdığı söylemsel çelişkilerin önemli siyasi sonuçlar doğurduğunu vurguluyordu.

Emek tarihini yapısöküme uğratmak

Toplum ve emek tarihine ilişkin geleneksel görüşlere meydan okumalar arasında tartışmasız bir biçimde en alışılmışın dışında olanı, hiçbir suretle bir tarihçi olarak yola koyulmayan bir yazardan gelmiştir. Bu tutum bir filozof tarafından geliştirilir, tıpkı Foucault gibi mevcut tarihsel pratiğin eleştirisiyle kendine özgü bir biçimde arşivlerin içine dalmayı aynı potada eriten Jacques Rancière (1940-) eliyle. Fransa'daki Mayıs 68 olaylarının Maocu ve Althusserci ortamında ortaya çıkan Ranciére, 19. yüzyıl işçi sınıfından insanların seslerini –ister işçi sınıfının içinde olsun ister dışında– onlar adına konuşanların etkisinden kurtararak yeniden duyurmaya çalışmıştır. Düşünürün tasarısı, E. P. Thompson'ın çalışan insanların sesini tarihin küçümseyici bakışından kurtarma çabasını anımsatır. Ranciére bu bakışın bir eleştirisini sunmasının yanı sıra Thompson'ın ait olduğu toplumsal tarih geleneğinin de bir eleştirisini yapar. Rancière, Fransa'nın en saygın toplumsal tarih dergisi *Le movement social*'in mirasını değerlendiren toplumsal-tarih dergisi *Les révoltes logiques*'i üreten düşünsel kolektifin önde gelen bir gücüdür. Zaten derginin yüzüncü sayısında gayet iyi bildiğimiz bu durum açıkça dillendirilir. Düşünür, kendi heterojenliklerini ve çelişkilerini gizleyen işçi sınıfı yaşamının ve sosyalist düşüncenin yaratıcı anlatıları olarak toplumsal tarih söylemini dikkatle ele alır (Reid 1989: xv). Kendi amacını "imkânsız" olarak tarif etmiştir: "Bilgi, son kertede ne Devlet ve Devrim, proletarya, sosyalizm ve Gulag ile ilgili hakikatleri dillendirebilecek bilimdir ne de dışlanmış-

ların ve sessizlerin kişiye bürünmüş sesidir; [bilgi] en azından bir ironinin, bilginin kendisinden gelen ama temsil edilmeye gelmeyen bir şeyin yankılanması olarak bir mesafenin sürdürülmesidir; [bilgi] en azından baskı altında kalan her şeyin korunmasının artık dayanılmaz hale gelmesidir" (*a.g.e.*'den alıntı: xxx). Ranciére'in amacı, geleneksel emek tarihinde sanki kesinmiş gibi kullanılan kategorileri yapısöküme uğratarak eleştirel bir mesafe almak ve kendilik bilincine ulaşmakmış gibi görünüyordu. Sözü edilen kategoriler tarafından baskı altına alınanların seslerini duyurmalarına olanak sağlamak istemiştir. Yine de onlar adına konuşamayacağının bilincindedir.

Ranciére'in tarihsel çalışmasının İngilizce konuşulan dünyaya ulaşmasını sağlayan (ve en azından benim analizimi borçlu olduğum) tarihçi Donald Reid *The Nights of Labor* (1989) –Ranciére'in emek tarihine temel katkısı– ile ilk karşılaşmasını kafa karıştırıcı olarak hatırlar:

> Maurice Agulhon, Christopher Johnson, William Sewell... Hiçbirisi beni Ranciére'in kitabına bir nebze olsun hazırlayamamıştı. Ranciére'de beni rahatsız eden şey, işçilerin toplulukta ya da işyerlerindeki etkinliklerinin incelenmesinden kaynaklanmış içgörülerin önünü açan yazılarını çalışmasına katmamasıydı. Bunun aksine tam da işyeri ile onunla ilgili deneyimlerini yazan kişinin açıklamaları arasındaki mesafeyle ilgileniyordu. Ayrıca Ranciére işçilerin açıklamalarını sınıf oluşumuna ve sınıf bilincine yakın anlatıları yeniden üretmek için de kullanmıyordu ... Bunun yerine Ranciére'in hakkında konuşmayı tercih ettiği şey, üretken olmayan emeğe bir fırsat tanımak için işçiler arasında gözlenen –şiir yazmak ya da felsefe yapmak gibi işçi sınıfı üzerine yapılan çoğu çalışmada oldukça küçük bir yere sahip olan– bir tür acı ve hasretti (Reid 1993: 39).

Reid'in işaret ettiği şey, Ranciére'in "işçi sınıfı" kategorisinin kendisini yapısöküme uğratmasıydı. Thompson şüphesiz bu tarihsel özneleri "dinlerken", bu öznelerin siyasetinin ağırlıklı olarak işyerlerine ve topluluklarına dayandığı bir tablo çiziyordu. *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nda (Thompson [1963] 1968) Thompson, Romantik aydınlar ile işçi sınıfı radikallerini ortak bir gayede buluşturduğundan ötürü pişmandı. Kaldı ki, işçilerin dünyası ile şairlerinki arasındaki sınır asla kavuşamazdı – zihinsel emek ile el emeği arasındaki ikilik devam ediyordu. Bu tam da Rancière'in yıkmaya çalıştığı türden bir bariyerdir. Düşünür, "sınıflar arasındaki sınırlarda ilerleyen göçmenleri, maddi yaşamlarını iyileştirmek için kendi başlarına yararsız olan yeteneklerini geliştiren ve aslında onların maddi kaygıları küçümsemesine yol açan bireyleri ve grupları" öne çıkarıyordu (Rancière 1988: 50). İşçilerin ortak kimliklerini ifade etmeleriyle ve sınıf bilincinin ortaya çıkmasıyla –tam da işçi sınıfıyla anlatılmak istenen şeye meydan okuyan– şiirsel esintilerden, felsefi kurgulardan ve yazınsal gezintilerden çok daha az ilgileniyordu. Rancière şöyle diyordu:

> Uyanık kalabilenlerin gecesini, yalvarmak zorunda olmayanların dilini ve gururu okşanmaya ihtiyaç duymayanların görüntüsünü kendilerine mal etmeye çalıştıkları bu türden girişimleri vardır. Biz de sömürüden sınıf iletisine, işçi kimliğinden onun kolektif ifadesine doğru güya doğrudan giden yolu dolambaçlı bir şekilde almalıyız. Biz bu karışık sahneyi incelemek zorundayız; kimi işçilerin onlarla tanışmak için dışarıya çıkan ve belki de onların rollerini ellerinden almayı isteyen, ellerindeki sözcükleri ve yüksek kuramları deneyerek başkaları yerine konuşma hakkına sahip oldukları yollu o eski söylemi yeniden oynatıp ortaya süren aydınlarla suçbirliği içinde olmalarını kastedi-

> yorum. Belki de birkaç tekil tutku, birkaç tesadüfi karşılaşma ve Tanrı'nın cinsiyeti ile dünyanın kökeni hakkında yürütülen birkaç tartışma aracılığıyla büyük emek topluluğunun görünür bir şekil aldığını ve kendi sesini duyurduğunu görebiliriz (Rancière 1989: 22-23).

El emeği ile düşünsel emek arasındaki sınırların sorgulanması, Ranciére'in sorunsallaştırdığı, işçi sınıfını oluşturanın ne olduğuna yönelik geleneksel kavrayışlardan yalnızca birisidir. Nitekim proletaryayı yeniden kavramaya çalışması da önemlidir. Marx, proletaryayı "geleceğe ait sınıf" olarak betimlemişti ve gelişmesinin bireysel mücadele edimlerine bağlı olduğunu ve militanlığın küçük ölçekli edimlerinin de siyasal güce ve sıkıdüzen içerisinde olmaya bağlı olduğunu dile getirmişti. Proletarya, sömürünün ortak deneyiminde köklenen, evrensel içermeleri olan ve tarihsel bir mantık üzerine kurulmuş bir imgedir. Hiçbir şey Ranciére'in 1848'den önceki yıllarda proletarya çevresini kavrayışından daha uzak olamaz. Düşünür proletaryayı dengesizlik, uçuculuk ve kararsızlıkla işaretlenmiş bir yaşam biçimi olarak görüyordu:

> Bu rasgele nüfus, sözcüğün her anlamında, mekaniğin öncülerinin ya da lanetlenmiş fabrikanın perişan ve görkemli görüntüleri altında gizlenmiş özüyle proletaryadan çok marjinal ya da sınıftan bozma bir orduyu temsil etmektedir. Bunlar bireyleri bir şekilde bir araya getiren tarih ve coğrafyayı tam olarak temsil ederler; tasarılarının sömürülmesinden çok günbegün artan işsizlikten yakınan, oyunu oynamak için kollarından başka hiçbir kozu olmayan bu bireylerin her biri ve hepsi mutlak bir belirsizlik ortamında yaşamaktadırlar (*a.g.e.*: 147).

Bu pasaj, Marx'ın proletarya dünyası ile lümpen-proletarya dünyası arasında yaptığı ayrımın kendisinin yapısöküme uğratılması gerektiğini ileri sürer.

Benzer bir biçimde, Ranciére yeni toplumsal tarihin siperlerinden birini daha ele geçirir. 19. yüzyıl radikal hareketinin öncülüğünü fabrika işçilerinden (proleteryadan) ziyade hoşnutsuz zanaatkârların yaptığını öne sürer. "The Myth of the Artisan: Critical Reflections on a Category of Social History" (1983) başlıklı yazısında Rancière, sonuçta zanaatkârın yetenek düzeyi ile radikal siyasal eylemin yoğunluğu arasındaki ilişkiyi tersine çevirmek gerektiğini iddia ederek bu düşünceyi reddeder:

> Militanlığın en yüksek düzeyi zayıf ilişkiler içerisinde, bir dönüm ya da çıkış noktası olan işlerde bulunabilir. Örneğin, şapkacılar arasında değil de terziler arasında; sepiciler arasında değil de ayakkabıcılar arasında; marangozlar arasında değil de doğramacılar arasında; entelektüel dünyayla ilişkisi olan dizgiciler arasında. Bunlar aynı zamanda dışlanmışlardır (Rancière 1983: 4).

Rancière konumunu temel olarak terziler, ayakkabıcılar ve dizgicilerin ele alınması olarak belirler. Bunlar, diğer işçi arkadaşlarından daha az itibar sahibi olan ustalardır. Genellikle onlar üzerine çalışmak ilk tercih değildir, ne ki onlardan daha yüksek statüde olanlardan daha büyük bir akış içindedirler. Işe bakın ki, bu işçiler ile onları eğlendiren "zorlanmış boş zaman" arasındaki sağlam olmayan bağlantılardan ötürüdür ve bir "sığınak ya da çıkış noktası" olarak ticaretteki rollerine bağlıdır. Bu zanaatkârlar radikal Saint-Simoncu bir grubu oluşturuyordu. Ne yazık ki işçiler ile radikal grupların birbirlerini nasıl algıladıkları konusunda aralarında bir uyumsuzluk vardı. Saint-Simoncular işçi-

leri, büyük "tarihsel epik"i üretmeye teşebbüs etmiş "sanayi ordusu"nun "dirençli" erleri olarak gördüler. Buna karşılık işçilerse tam tersini hissediyordu: "Daha az gelişmiş işçiler için Sain-Simonculuk, en fakirler arasında bile dayanışmayı sağlayan bir karşılıklı yardım derneği türü olarak bir sosyal hizmetler ofisi gibi işlev görür ve ötekiler içinse bir tür toplumsal güvenlik sistemidir. Daha aydınlanmış işçilerse işçilerin dünyasından kaçma ve entelektüel gelişim peşindedir" (*a.g.e.*: 5). Ranciére *The Nights of Labor*'da "gündelik çalışma hayatlarının 'kültür'ünden kaçmanın imkânsız çabasına düşmüş" olarak temsil edilen işçileri ürettikleri yazı ve siyaset edimleri içerisinde ele alır (*a.g.e.*: 14). İşçi sınıfının varoluş biçimlerini çoklu, heterojen ve çelişkili olarak betimler.

"The Myth of the Artisan" başlıklı makalesinin yayımlandığı *International Labor and Working-Class History*'nin aynı sayısında Christopher Johnson (Johnson 1983) ve William Sewell Jr. (Sewell 1983) Ranciére'in yazısına oldukça derinlikli yanıtlar verirler. Her ikisi de Ranciére'in işçi sınıfı yazarları ile işçileri genellikle kendilerinin temsil ettiklerini varsaydıkları yaygın kanaat arasındaki ilişkinin sorunsallaştırılma çabasına yakın durur. Johnson ve Sewell, Ranciére'in bu tür yazarların metinlerine karşı takındığı eleştirel tavrı takdir etmektedir. Ayrıca Ranciére'in vasıf ve emek militanlığı arasındaki ilişkiye yönelik dogmatik tavra karşı açtığı savaşı büyük ölçüde desteklemişlerdir. Ne var ki ne Johnson ne de Sewell, Ranciére'in açıklamasının bunlar arasındaki bağlantıyı terk etmeyi zorunlu kıldığına inanır ve her ikisi de savında büyük sorunlar görüp bunları sıralamaya başlar. Sewell, Ranciére'in vasıf ile militanlık arasında tersyüz edilmiş bir ilişki olduğu savını açık bir biçimde reddeder. Vasfın teknik yeterlilikle sınırlı olmadığına dikkati çeker. Ayakkabıcılar ve terziler belki nispeten yoksuldular, diğer zanaatkârlara göre daha az saygı görmekteydiler ve oldukça sınır-

lı yeteneklere sahiptiler. Buna karşın vasıfsız işçilerden farklı bir statüye sahiptiler ve ayrıcalıkları bir tehlikeyle karşılaştığında da bu statüyü sürdürmek için delicesine savaştılar. Üstelik Ranciére yanlış bir biçimde dizgicilere diğer zanaatkârlar arasında düşük konumlu bir statü atfetmiştir ve Lyon'daki *canut*lar (ipek işçileri) gibi grupları tamamen görmezden gelmiştir. Bu grup hem oldukça vasıflı, hem nispeten iyi para kazanmakta, hem de epey bir saygı görmektedir; üstelik militanlıklarıyla da bilinirler. Sewell'ın ima ettiği fakat esas Johnson'ın vurguladığı üzere Ranciére'in savındaki asıl boşluk, mütecaviz kapitalizmin ticaret dayanışması ve siyaseti üzerindeki rolünü bile isteye görmezden gelmesidir. Johnson'ın sözleriyle: "Ranciére'in bütün tartışma boyunca ele almadan bıraktığı şey, şaşırtıcı bir biçimde kapitalizmin etkisidir. Sahip olduğu izlenimlerden biri, ayakkabıcıların ve terzilerin daima kötülenmiş ya da sıradan olmaları, onun tanımıyla 'kolay' zanaatları yapmalarıdır. O halde onları militan yapan nedir? Yeni yeni ortaya çıkan sanayi kapitalizminin sömürücü sonuçlarından başka ne olabilir?" (Johnson 1983: 23). Bu, Ranciére'in Marksist belirlenimciliğin katı kullanımlarıyla arasına mesafe koyduğu noktalardan biridir; ancak Rancière bunu yapmakla 19. yüzyıldaki işçilerin yaşamları konusundaki hayati bağlama karşı kör kalmayı göze almıştır.

Sonuç

Birlikte ele aldığımızda, Fransız devrimci tarihyazımındaki ve emek tarihyazımındaki eleştiriler ve yeni yönelimler, toplumsal tarihin mayalanmasındaki krizin büyüdüğünü öne sürer. Elbette daha önce olduğu gibi çalışmaya devam eden ve değerli çalışmalar üreten toplumsal tarihçiler vardı. Ne var ki altlarındaki zemin değişmiş ve bir bütün olarak alan

parçalanıp karışmıştı. İşte, yeni kültürel tarih çoklu yönelimler ve alternatifler önererek bu durumla eşzamanlı olarak toplumsal tarihin temellerini sorguladı. Tarihsel uzmanlıktaki bu hengâme, –tıpkı toplumbilimde de olduğu gibi– ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel değişimlerle aynı anda gerçekleşen büyük dönüşüm tarafından şekillendirildi. Ne var ki toplumsal tarihteki kriz göreli olarak özerkti de. Kendi iç dinamikleri olan düşüncelerin bir araya gelmesini de içeriyordu; ister kültürel antropoloji açısından, ister dilin postyapısalcı kavranışı bakımından, isterse de siyasi pratiklerin özerklik ve çeşitliliğine yapılan vurgu tarafından çerçevelensin.

Sınıf için tehlike çanları çalıyordu. Sınıf yorumunun kargaşa içinde olduğuna yönelik oybirliğiyle varılan mutabakatla sınıf Fransız devrimci tarihyazımındaki üstünlüğünü kaybetti. Sınıf, Fransız emek tarihçileri için ölmemişti; ancak *Rethinking Labor History*'deki görüş çeşitliliği ve ilişkili düşünceler sınıfla ilgili artık izlenebilecek birden fazla yol olduğunu ileri sürüyordu. Kuşkusuz bunun en radikal biçimi, sınıf kuramının sosyo-ekonomik payandalarını sorgulayan, sınıf dilini kültürel bir inşa olarak gören dilsel dönemeç aracılığıyla gerçekleşti. Sonuçta, ciddi bir biçimde ihtilaflı oldukları kanıtlanan bu düşünceleri kullanan kişi, Fransız emek hareketinden bir tarihçi değildi. İngiliz tarihçi Gareth Stedman Jones'tu. Çartizmi yeniden yorumlarken Jones'un aklında İngiliz emek tarihyazımı vardır ve bu yorumun etkisi oldukça büyük olmuştur. İşte bir sonraki bölümün konusu da bu.

Sınıfın Dilleri

İngiliz yeni toplum ve emek tarihi kesinlikle yalnızca Marksist değildi. Buna karşın E. P. Thompson –ve diğer kültürel Marksist tarihçiler– Marksizmin devasa gölgesi altında büyümüş ve gelişmişti. Thompson'ın tarihi oluşturmakta sınıf bilincine yaptığı vurgu, siyasal mücadelenin kültürel boyutunu ve aşağıdan gelen tarihte Herkülvari emekçileri öne çıkarışı, 1830'larda İngiliz işçi sınıfının kendisini bir sınıf olarak oluştururken bir tarihçiler neslinden çok kendi siyasal eylemliliğinden esinlenerek yola çıktığını düşünmesi hep bunun bir sonucuydu. 1980'lerden bu yana Thompsoncı toplumsal tarih oldukça yaygın bir tartışmanın konusudur. İngiliz tarihsel gelişimini betimleyişi halen sorgulanmaktadır. Bunun yanı sıra kuramsal varsayımları da tartışılmaktadır: deneyime öncelik vermek, siyasal pratiklerin maddeci açıklamaları ve sınıf mücadelesinin merkeziliği. Bu bağlamda James Thompson'ın makalesinin başlığı, yani "After the Fall: Class and Political Language in Britain, 1780-1900" (1996) yeterince açıklayıcıdır.

Bu bölümde Thompsoncu toplumsal tarihi, arkasında do-

ğurduğu tartışmaları ve yol açtığı yeni yönelimleri izleyerek tartışacağım. Daha sonra da Marksizmin ilham verdiği İngiliz tarihi yorumlarına meydan okuyan tarihyazımsal gelişmelere bakacağım. Revizyonist açıklamalar siyasal gelişmelerin kurucu rolüne vurgu yapma ve sınıf ilişkileri ile sınıf mücadelesi arasındaki ilişkinin yeniden ele alınması eğilimindedir. Bu bakış kimi durumlarda, sınıfın anlamlı bir kategori olarak tümüyle reddedilmesini de içerir. Fransız toplum ve emek tarihinde olduğu üzere, revizyonist eleştirilerin çoğu ilhamını, Thompson'a bağlı olan ve onun savunucularıyla tilmizleri tarafından takip edilen toplumsal-tarihsel yaklaşımı sorgulayan dilsel ve kültürel dönemeçten alır.

Thompson'ın mirasının statüsü bu eleştirel değerlendirmeler tarafından kuşatılırken, tarihyazımsal tartışmanın doğrudan onun hiçbir biçimde derinlemesine analiz etmediği bir konuya, yani Çartizme kilitlenmesi oldukça ironiktir. Bu tartışmaya Gareth Stedman Jones'un *Languages of Class: Studies in English Working Class History, 1832-1982* (1983) başlıklı kitabında yayımlanan öncü çalışması "Rethinking Chartism" zemin hazırlamıştır. Bildiğim kadarıyla hiçbir ulusal gelenek içerisinde tarihyazımıyla ilgili hiçbir tartışma hem dilsel dönemecin toplumsal tarihin ve sınıf analizinin varsayımlarına meydan okuyuşunu, hem de toplumsal tarihçilerin projelerini tutkuyla savunuşlarını bu kadar çarpıcı bir biçimde yakalamamıştır. Tartışmanın kapsamı genişletilirse çeşitli uzmanlıklardaki tarihçileri ve dönemleri de kapsar. Burada en önemlisi ise toplumsal/kültürel tarihçi Patrick Joyce'tur. Postmodern tarihin savunucularından olan Joyce, sınıf kimliğini ve toplumsal alanı tarihsel bir açıklama gerektiren söylemsel kategoriler olarak görüyordu. Bu tutumuysa, Stedman Jones'un öne sürdüğü ve keza tartışmalı bir biçimde kanıtladığı eğilimlerin ötesinde, toplumsal tarihin uzlaşımlarına önemli bir meydan okuma-

yı temsil ediyordu. Bu bölümün başlığı, yeterince uygun bir biçimde, bu tartışmanın başlamasında merkezî bir rol oynayan Stedman Jones'un kitabından alındı.

Çartizm ve tarihçiler

Steadman Jones'un Çartizmi yeniden ele almasının neden bunca etkili ve kışkırtıcı olduğunu daha iyi değerlendirmek için Çartizmin –eskiden olduğu kadar yeni toplumsal tarihin bağlamı içerisinde de– ne olduğunu ve tarihçiler tarafından nasıl anlaşıldığını kavramak önemlidir. Çartist hareket 1830'ların ikinci yarısında ortaya çıktı, takip eden on yıl içerisinde son noktasına ulaştı ve çöktü; ancak 1850'lerin ortasına kadar tamamen yok olmadı. Temel desteği işçi sınıfından ve emekçi yoksullardan gelen ilk ulusal siyasi hareketti. İlkeleri bugünkü modern demokrasiler tarafından bile kabul edilmiş olan hareket çeşitli taleplerden oluşuyordu: erkeklere genel oy kullanma hakkı, gizli/kapalı oylama, bir kimseye oy hakkı sağlayan mülk sahipliğinin sonu ile Parlamento üyelerinin ücretlerinin iyileştirilmesi, seçim bölgelerinin oturması ve yıllık parlamenter seçimler. Çartist kampanyanın başlıca odak noktası ise bu talepleri Parlamento'ya üç ayrı vesileyle sunmasıydı. Buna karşın, bu parlamenter siyasal odak Çartizmin çok boyutlu doğasına haklılık sağlamıyordu; Sokaktaki gösteriler, kendi ulusal örgütlenmesi (Ulusal Çartist Birliği/National Charter Association), yerel şube ağı, geniş kapsamlı basılı kültürü, isyanlar ve kalkışılan ayaklanmalar örtük veya açık bir biçimde bu hareketle ilişkilendiriliyordu. Çartizm ayakta kaldığı sürece eylemcilerinin çoğu tutuklandı ve haklarında ayaklanmaya teşvik etmek ve huzur bozucu eylemlerden ötürü dava açıldı.

Tarihsel olarak Çartizm, solcu İngiliz toplum ve emek ta-

rihçileri arasında özel bir statüye sahip oldu. Bu tarihçiler Sanayi Devrimi'nin (ve ona tepki olarak ortaya çıkan toplumsal ve siyasal hareketlerin) yalnızca İngiltere'nin tarihsel gelişimi içerisinde önemli bir uğrak olmadığını, aynı zamanda daha genel anlamda modern deneyimi tanımlamakta da merkezî bir rolü olduğunu düşünmeye eğilimliydiler. Kısmen, İngiltere'nin Sanayi Devrimi'ni yaşayan ve bu deneyimin anlamını tanımlayan ilk ülke olmasından dolayı buna inanıyorlardı. Kısmen de Marx'ın kapitalist gelişim ve sınıf bilincinin evrimleşmesi kavrayışını İngiliz sanayileşme örneğine dayandırmasından ötürü böyle olduğunu düşünüyorlardı. Bu kavramlarla bakıldığında, Çartizm işçi sınıfı mücadelesinin evrensel anlatısında merkezî bir konumu işgal ediyordu. Çartizm üzerine çalışan önde gelen tarihçilerden biri olan Dorothy Thompson'ın sözleriyle:

> Çartizmin erkekler için evrensel yurttaşlık hakları talebini somutlaştıran ilk geniş ölçekli ulusal hareket olduğuna yönelik iddiası, bu hareketin daha sonra ortaya çıkacak modern emek hareketlerinin karmaşık sorunlarına benzer sorunların üstesinden çok erken bir aşamada gelen bir hareket olarak bilhassa ilgiyi üzerine çekmesine yol açmıştır. Modern emek hareketlerinin çoğunun ilk kıpırdanışlarının –ya bu hareketin siyasi programında açıkça yer alarak ya da temel çalkantıya eşlik eden pek çok çekişme, tartışma ve etkinlikte yer bularak– Çartist döneme rastladığı görülür. (Thompson 1993: 20).

Kısacası, Çartizm hem ulusal hem de evrensel bir olaydı.

Yeni toplumsal tarihten uzun süre önce ve siyasal bölünmüşlüğün her iki yakasında Çartizm, sosyo-ekonomik deneyimin bir ürünü, sınıf bilincinin siyasal ifadesi olarak betimleniyordu. Bu tanım, belirttiği siyasal amaçlarına kar-

şın romantik ve muhafazakâr olan yazar Thomas Carlyle'a (1795-1881) göre doğruydu: Çartizm, "bu derdini anlatamayan vahşi ruhların anlaşılamaz bir kargaşa içinde mücadele etmelerinin, acı içerisindeki aptal yaratıklar gibi kendilerini konuşmaktan men eden şeylerin" toplumsal zavallılığının bir ifadesiydi (*a.g.e.*'den alıntı: 22-23). Sosyalistler arasında, Marx ve Engels işçi sınıfı bilincini ifade eden siyasal bir hareket olarak Çartizmin kalıcı bir imgesini üretmişlerdir. Engels'e göre Çartizm, proletaryanın burjuvaziye olan karşıtlığının "özlü bir biçimi"ydi. Marx da bu bakış açısını defalarca vurgulamış ve geliştirmiştir:

> Evrensel Oy Kullanma Hakkı, proletaryanın nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğu, uzun süre iç savaşın hüküm sürdüğü İngiltere'de, bir sınıf olarak konumunun bilincine açıkça ulaşan bu ülkedeki işçi sınıfı için siyasal gücün eşit hale gelmesidir. (...) İngiltere'ye Evrensel Oy Kullanma Hakkı'nın getirilmesi, bu nedenle, Kıta'nın bu adla onurlandırılmasından çok daha sosyalistçe bir önlem olarak görülebilir. Bunun kaçınılmaz sonucu, işçi sınıfının siyasal üstünlüğüdür (*a.g.e.*'den alıntı: 26).

Marx'ın Çartizmi bu denli güçlü kavraması çözülmesi gereken kimi sorunlar doğurur. Eğer Çartizm sınıf bilincinin ifade edilmesini temsil ediyorsa, o halde neden –Marx'ın kuramsal modelinin (onun çok daha incelikli siyasi gözlemlerine karşıt olarak) ima ettiği üzere (bkz. Birinci Bölüm)– üretim ilişkilerinin dönüşmesi için talepte bulunmadı ya da en azından bunun yapılabilmesi için bir temelin kurulmasına öncülük etmedi? En önemlisi ise, tüm bu beklentilere karşın, Çartizmin çöküşünü izleyen yüzyılın ikinci yarısında, devrimci sosyalizm bir yana sosyalizm bir daha asla bir azınlıktan fazlası olmayı başaramazken, neden emek hare-

ketinin istekliliği kapitalistlerle müzakere etmek ve Liberal Parti'ye destek vermek yönünde arttı?

Bu sorunun klasik bir yanıtı, emek hareketinin istikrarını 19. yüzyılın ortasında görünmeye başlayan "işçi aristokrasisi"ne havale etmektir. 19. yüzyılın ortasında ortaya çıkan bu düşünce, Marx ve Engels tarafından Çartizmin iki harekete bölündüğünü açıklamakta kullanılmış; emek hareketinin reformculuğuna genel bir açıklama getirmek için Vladimir Lenin (1870-1924) tarafından geliştirilmiş ve Eric Hobsbawm'ın onu ampirik bir tarzda ele almasıyla modern tarihsel uzmanlığa taşınmıştır. Daha sonradan John Foster bu düşünceyi Ortodoks Leninist kavramlarla yeniden ifade eder (Foster 1974). Kabaca söylersek, işçi aristokrasisi tezi – Çartizmin çöküşü ve sanayi kapitalizminin dengeye oturmasından sonra– işçi sınıfının vasıfsız, marjinalize olmuş işçiler ile vasıflı, ayrıcalıklı ve etkili işçi aristokratları olarak ikiye bölündüğünü öne sürer. İşçi aristokratları daha dengeli, müreffeh ve esnek bir kapitalist düzen oluşturmaya yönelik reformlar uğrunda savaşırlar.

Çartist tarihyazımı genel olarak 1960'ların ve 70'lerin yeni toplum ve emek tarihi projesi tarafından şekillendirilmiş, birbiriyle ilişki içerisinde olan iki yol boyunca gelişmiştir. İlk olarak, Asa Briggs'in derlediği *Chartist Studies* (1959: 2) "Çartizm çalışmalarının bölgesel ve yerel çeşitliliğin uygun bir kabulüyle başlaması gerektiğini" savlamıştır. İkinci olarak, E. P. Thompson Çartizmi derinlikli olarak hiçbir biçimde çözümlememiştir; ancak Çartizme yaklaşımı *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* kitabının son sayfalarında kendisini yoğun bir şekilde hissettirir. Thompson, oy hakkı istemenin "çalışan insanların kendi yaşam ve emek koşulları üzerindeki *toplumsal denetimi* ele geçirmelerinin yeni bir yolu" olmasının yanı sıra "yurttaş eşitliğini, kişisel onuru, değeri" simgelediğini savlar (Thompson [1963] 1968: 910). Da-

ha genel olaraksa, Thompson'ın işçi sınıfı deneyimini yeniden üretmeyi anımsatması, tarihçilere Çartizme ekonomik sıkıntıların saf bir simgesi ve örgütlü emek hareketinin yalnızca bir işareti olmaktan daha fazlası olarak bakmaları yönünde bir ilham verdi. Thompson tarihçilere Çartist siyasal hedefleri ve amaçları, işçi sınıfı bilincinin siyasal bir ifadesi olarak görüp ciddiye almaları konusunda esin kaynağı oldu.

Edward Thompson Çartist tarihyazımına hiçbir zaman özgün bir katkı yapmadıysa da eşi Dorothy bariz bir biçimde yapmıştır. Sanatçı ve müzisyen bir ailenin çocuğu olarak Londra'da doğan Dorothy Thompson, Kent'te büyüdü ve kızlar için olan yerel bir okulda okuyup Cambridge Girton College'den mezun oldu. Uzun yıllar boyunca Birmingham Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev yaptı (Thompson 1993; Walker 2000). Karizmatik ve oldukça etkili olan eşinin gölgesinde kalan Dorothy Thompson yine de pek çok düşünsel ve siyasal girişimde rol oynadı. Özellikle de Komünist Parti Tarihçiler Grubu'nda, yeni solun kuruluşunda ve Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nın çeşitli aşamalarında eşinden daha fazla ter döktü. Sıklıkla çatışan anneliğin gerekleri, siyasal aktivizm ve akademik kariyer arasındaki sorunları dengeledi. Anımsadığı kadarıyla:

> Bu hikâye neden benim kırk yılı aşan akademik kariyerimdeki üretimimin sınırlı kaldığını açıklıyor. Çalışan bir eş olarak tam eşitlik nadiren başarılabiliyor ve çalışmak için Edward'dan çok daha az zamanım ve yerim vardı. Buna karşın olup biten karşısında üzülmeyi hiç düşünmedim; çünkü ortaya koyduğu yapıtın niteliği, kendi kendini gerekçelendiriyordu. Eğer onun çalışmasına saygı duymasaydım daha farklı hissedebilirdim; çünkü gereksiz tevazudan hoşlanmam. Eğer çalışmalarımızın omuz omuza gittiği bir

yana bırakılabilirse bunun oldukça önemli ve ilginç olduğuna hiç şüphe yoktur (Thompson 1993: 9).

Dorothy Thompon eşiyle aynı kuramsal parıltıyı göstermemiş ya da edebi üslubuyla kocası kadar ilham vermemiş olabilir; ancak tarihsel bilgiye kendi damgasını vurmuştur. "Women and Nineteenth-Century Radical Politics: A Lost Dimension"da (Thompson 1976) kanıtlandığı üzere, 1970'lerde kadınların tarihinin parametrelerinin genişletilmesinde öne çıkan bir isimdi. Kraliçe Victoria hakkında, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve popüler siyaset bağlamında yazmıştı (Thompson 1990; 1993: 164-186). En önemli akademik başarısı ise on yıllarca süren araştırma ve yazının birikmesi sonucunda kaleme aldığı, uzun soluklu çalışması *The Chartists*'ti (1984) (Thompson 1971; Epstein ve Thompson 1982).

Dorothy Thompson, Çartist tarihyazımını çeşitli biçimlerde etkilemişti. 1960'ların sonu ve 70'lerin başında, alanın kendisine yeni bir araştırma gündemi oluşturmasına yardımcı olmuştu. Thompson, Çartist liderliğin daha yakından incelenmesini, hareket içerisindeki şiddetin rolüne ilişkin analizin daha uzun boylu yapılmasını talep eder ve Çartizmin kökenlerine daha çok dikkat çekilmesi gerektiğini dile getirir. Araştırmacıların, savunucularının uğraşlarını çok daha detaylı olarak incelemiş ve hareketin uzun erimli etkisini daha geniş bir biçimde kavramış olan daha iyi oturmuş bir coğrafik Çartizm anlayışı geliştirmesi gerektiğini savunur. *The Chartists* kitabının kendisi, yeni ve yenilikçi bir siyasal yorum sunmasının yanı sıra böylesi bir araştırma gündeminin ürünüdür (Taylor 1996). Thompson, Briggs'in *Chartist Studies*'inin izinden giderek kendi çalışmasını pek çok yerel çalışmadaki bulgulara dayandırmıştı. Yine de, aktivistlerinin –onun adına hareket edenlerin– hedeflerinin,

isteklerinin ve stratejilerinin ışığında anlaşıldığı zaman, sonuçta Çartizmin ulusal siyasal bir hareket olduğunu savlıyordu. Dorothy Thompson –Briggs ve diğer bazı isimlerin de savunduğu– hareketin militanlığını "19. yüzyıl başlarındaki İngiliz ekonomisinin 'konjonktürel dalgalanmaları'na" (Briggs 1959: 2) bağlayan "bıçak ve çatal" görüşünün doğasında olan indirgemecilikle arasına mesafe koyarken, Çartizmin ekonomik ve toplumsal kökenlerini de kavramıştı.

Thompson, 1832'deki Reform Tasarısı'nın hükümlerinin dışında kalan işçi sınıfının hayal kırıklığından doğan Çartizmin kökenlerinin izini sürmüştü. Bu tasarı, orta sınıfa ezici üstünlükler vermesinin yanı sıra seçimlerin boyutunu büyütmesinden ötürü parlamenter seçim reformunun kilometre taşıydı. İşçi sınıfı isteklerini şunlara dayandırarak siyasal haklarını elde etmek istiyordu: (1) Reform Tasarısı hükümleri altında seçilen ilk meclis tarafından yürürlüğe konan yasama girişimlerine muhalefet ve (2) işçilerin militanlığını baskı altına almaya çalışan hükümet girişimlerine duyulan öfke. Kocasıyla olan ufuk açıcı uzun süreli bir işbirliğine dayanan bir duruşu benimseyerek, Thompson Çartistlerin kendi bakış açılarından kavradığı isteklerini derin bir duygudaşlık içinde yeniden üretmiştir. Çartizmi işçi sınıfı tarafından üretilmiş ussal, incelikli ve duru bir siyasal tepki, 18. yüzyıl plebyenlerinin bir anda patlak veren protestolarının çok daha kendiliğinden gelişen bir türü olarak kavrıyordu. Şüphesiz ki Çartistler kısa dönemde başarılı olamadılar; buna karşın Thompson onların iz bırakan bir siyasal kültürü, daha sonraki işçi sınıfı aktivizmini biçimlendirmiş yaratıcı ve hayal gücü kuvvetli bir mirası geriye bıraktıklarını öne sürmüştür.

Thompson'ın *The Chartists* başlıklı kitabı yayımlanıncaya kadar Çartizmin tarihi üzerine çalışan tarihçiler (ve daha genel olarak toplumsal tarihçiler) arasında konunun bü-

tünlüğünün dağıldığına dair bir mutabakat vardı. Dorothy Thompson'ın kitabı, Stedman Jones'un mevcut Çartist tarihyazımına (dolaylı olarak Thompson'ın yaklaşımı da dahil) yönelik revizyonist eleştirisinin ve daha genel olarak toplumsal tarihin kuramsal varsayımlarına meydan okumasının gölgesi altında kalmıştı. Stedman Jones, sınıf konumu ile sınıf bilinci arasında nedensel bir bağlantı varsaymanın dilin kurucu rolünü yok saydığını öne sürerek, toplumsal tarihçilerin sınıf oluşumu anlayışını sanki çantada keklikmiş gibi görmesine savaş açmıştı.

Çartizmi yeniden düşünmek

Gareth Stedman Jones (1942-) İngiliz toplum ve kültür tarihçileri arasında ayrıksı bir yer tutar. Uzunca bir süre, adı aşağıdan gelen tarih tasarısına yön veren sosyalist ve feministlerle birlikte anılan bir derginin, *History Workshop Journal*'ın editörlüğünü yürütmüştür. Kendisinin de kabul ettiği üzere ilk çalışması, eleştirel yaklaşsa da büyük bir borcunun da olduğu E. P. Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* kitabındaki işçi sınıfının biçimlenişine yönelik açıklamasının bir eleştirisidir (Stedman Jones 1983: 12). Bununla birlikte, 1964 ile 1981 yılları arasında Stedman Jones bir yandan da Perry Anderson'ın editörlüğü altında yayıma hazırlanan Marksist dergi *New Left Review*'un hakem kurulunda yer almış ve Thompson'ın sosyalist-hümanist siyaseti ile "popülist" tarihsel görüşünü eleştirmiştir. Stedman Jones'un ilk kitabı olan *Outcast London* ([1971] 1984), Londra'daki yoksulluğun şenlikli bir açıklaması değildir: Victoria İngilteresi'ndeki liberal ideolojinin zaferini kavramaya çalışır. Stedman Jones daha sonra bu kitabı hatırlatarak *New Left Review*'un İngiltere'de neden devrimci bir entelijansiya (aydınlar sınıfı) oluşmadığını kavrama çabasına katılır ve libe-

ral ideolojinin işçiler arasında başarı kazanmasına odaklanır (Stedman Jones [1971] 1984: xiii-xiv). Thompson (hepsinin olmasa da) çoğu toplumsal tarihçi adına konuşup meşhur "kuramın sefaleti"ni (Thompson 1978b) ilan ederken, Stedman Jones tarihçilerin çalışmalarında kuramsal bir boyutu da geliştirmesinin önemine inanır. İlk dönem yazılarından biri olan "History: The Poverty of Empiricism"de (1972), modern Avrupa toplumsal düşüncesinin sanal unutkanlığından yakınıp tarihçilerin girişimlerinde kuramın merkeziliğini savunarak İngiliz tarihsel uzmanlığının deneyciliğine saldırır. Annales Okulu'nun toplumsal-bilimsel ruhu ile bütünleştirici tutkularıyla aynı çizgide yürümektedir. Althusser'in düşüncesiyle girdiği kuramsal ilişkiden yarar sağlayabilen üç beş İngiliz toplumsal tarihçisinden biridir (bkz. Üçüncü Bölüm).

Sosyalist bir tarihçi olarak Stedman Jones, sola ilişkin mitlerle yüzleşmek istiyordu. Ona göre siyasal ilerlemenin anlamlı bir türünü kavramanın ön koşulu buydu. Örneğin, *Languages of Class* kitabındaki "Working-Class Culture and Working-Class Politics in London, 1870-1900: Notes on the Remaking of a Working Class" makalesini ele alalım (Stedman Jones 1983: 179-238). Bu makale, Thompson'ın işçi sınıfının oluşumuna ilişkin klasik açıklamasına hem eleştiri getiriyor hem de saygısını sunuyordu. Stedman Jones, emek hareketinin baskın atılımının temel niteliği olan donuk reformizm ile başlıca derdi egemen düzenle mücadele etmek gibi görünen Thompson'ın kahramanvari işçi sınıfı portresini uzlaştırmaya çalışıyordu. Steadman Jones, 19. yüzyılın sonunda işçi sınıfının "yeniden oluşturulduğunu" bulgulamıştı. Bu dönem emek tarihçileri tarafından genellikle yeni sendikacılığı, kitlesel başkaldırı eylemlerini ve sosyalist etkinin yayılışını simgeleyen bir militanlık periyodu olarak sunulmuştur. Stedman Jones'a göre, aslında yaratılmış olan

şey –aynı anda hem konser salonlarında hem de İşçi Partisi'nde somutlaşan– derinlemesine muhafazakâr, ayrık ve içe dönük işçi sınıfı kültürünün kapitalist düzeni "taşınmaz bir ufuk" olarak kabul etmesidir.

Stedman Jones'un Çartizmi kavrayışı, yeni toplumsal tarihin yanı sıra daha önceki yorumcularda da bulunan, hareketin "toplumsal" ve "sınıfsal" doğası ele alınırken en başından beri varmışçasına kabul edilen sayıltıları sorgulamıştır. Stedman Jones'a göre, Çartizmin toplumsal ya da sınıfsal sıkıntılarda kökleşmiş siyasal bir hareket olduğu düşüncesi toplum ile siyaset arasındaki ilişkinin sorunlu bir kavranışına dayanır. Bu kavrayış, toplumsal varlık ile bilinç arasındaki bağlantı düşüncesinden doğmuştur. Aslen Marx tarafından biçimlendirilen ancak Thompson eliyle güçlü bir biçimde geliştirilen bu düşünce, sınıf bilinci ile eyleminin, nesnel sınıf ilişkilerinin deneyiminden kaynaklandığını savunuyordu. Steadman Jones bu görüşün "sınıfın bütün farklı dillerinin sınıf konumunun Marksist veya toplumbilimsel kavranışlarına karşı ölçüldüğü, sınıfın özcü bir anlayışına" dayandığını savlıyordu. Sonuç olarak, tarihçiler "görevlerini toplumsal-ekonomik mantığa atfedilen konumlarla olan uyumun gösterilmesi ya da bundan sapanların açıklanması olarak belirlemelidirler" (*a.g.e.*: 21). Steadman Jones'a göre bu bakış açısının başarısızlığı dilin rolünü hesaba katmamasından kaynaklanıyordu. Toplumsal tarihsel paradigma, dili deneyimi ifade eden şeffaf bir araç olarak varsayıyordu; aslına bakılırsa dil, bilincin oluşturulmasında kurucu bir rol oynuyordu. Steadman Jones, "Saussure'ün ortaya koyduğu yapıtın artan önemi" olarak tanımladığı görüşlere dayanarak dilin maddi olduğunu; tarihçilerin, aslında deneyimin dilin ifadesini yapılandırması nedeniyle, dilden deneyimi kolayca türetemeyeceğini iddia ediyordu. Jones'un belirttiği üzere:

> Dil, toplumsal varlık tarafından bilincin belirlenmesine ilişkin her türden basit kavrayışı sekteye uğratır; çünkü dilin kendisi toplumsal varlığın bir parçasıdır. Bu nedenle çıkarın ilkel ve maddi bir ifadesine ulaşmak için siyasal dilin şifrelerini çözmeliyiz; çünkü ilk etapta çıkarı tasarlayıp tanımlayan siyasal dilin söylemsel yapısıdır. Bu nedenle yapmamız gereken şey, siyasal dillerin kendi içindeki çıkar, kimlik, yakınma ve istek üretimini ele alıp çalışmaktır (*a.g.e.*: 21-22).

Steadman Jones bu "göndergesel-olmayan dil kavrayışı"nı Çartist metinlerin anlamını çözmek için kullandı. Başarısı çok da fazla yeni kaynakları ortaya çıkarmakla ilgili değildi, daha çok zaten bilinenleri yeni bir ışık altında okumasında yatıyordu. Bunu, siyasal bir söylem olarak cömertçe bir dikkat yönelttiği Çartizmin dilinin kendi özerk ağırlığını koruyarak yapıyordu. Steadman Jones, Çartist dilin –17. yüzyıla dönüp ona kulak veren ancak siyasal bir program olarak bir sonraki yüzyılla kaynaşan– siyasal radikalizm geleneğinde köklendiğini iddia ediyordu. Radikalizm yönetici sınıfların siyasal tekeline muhalif olmak üstüne kurulmuştu. İrlanda, Amerika ve bilhassa devrimci Fransa'daki halkçı ve demokratik hareketlerle olan bağlantısı radikalizme yıkıcı bir üstünlük vermişti. Radikal söylem, İngiliz anayasası çerçevesinde mecliste temsil edilme hakkı ve seçimlere katılma hakkı isteyen oy hakkından mahrum edilmiş grupların bir bölümü tarafından benimsenmiştir. 1832'deki Reform Tasarısı işçi sınıfının oyunu üretmekte başarısız olduğunda, radikalizmin dili işçilerin seçimlerin dışında kalmalarından doğan hayal kırıklıklarını ifade etmelerinin bir aracına dönüşmüştü.

Steadman Jones'a göre bu yolu izleyen Çartizmden çıkan iki önemli sonuç vardı. Birincisi, Çartist söylem "pro-

leter sınıf bilincinin yüzeysel bir kaplaması" ya da "deneyim ile program arasındaki çevirinin basit bir ortamı" olarak anlaşılmamalıdır; bu söylem işçi sınıfının şikayetlerinin şekillenmesinde ve daha da önemlisi sınıf bilincinin kendisinin sınırlarının biçimlenmesinde kurucu bir rol oynamıştır (*a.g.e.*: 105). İkincisi, radikalizm anlatının merkezine yerleştikçe Çartist bilinç üzerine düşünmenin alternatif yolları görünür hale gelmiştir. Çartizm artık kapitalistlerle işçiler arasındaki değil, "temsil edilenler" ile "temsil edilmeyenler" arasındaki bölünme üzerine kurulmuş olarak görülebilir. Bunun bir sonucu olarak, işçi sınıfının orta sınıfla olan düşmanlığı, devletin zorbaca pratikleri tarafından, sıklıkla buna katılanların ya da bundan yararlananların eliyle sınırlanmıştır. Bu husumet "üretimdeki rollerine atfedilemez ancak çürümüş ve temsile dayanmayan bir siyasal sisteme olan katılımlarına bağlanabilir. Ayrıca bu siyasal sistem aracılığıyla refahı üretenler kendi emeklerinin meyvelerinden mahrum kalırlar (*a.g.e.*: 106-107).

Üçüncü olarak, Çartizmi siyasal terimlerle kavramak çöküşü üzerine yapılan yorumlarda büyük bir etkiye sahiptir. Çartizmin siyasal sistemde reform yapılmasını isteyen radikal bir söylem olarak çerçevelendiği düşünülürse, taleplerinin karşılanmaya başladığı andan ya da en azından taleplerinin karşılanmaya başladığına dair işaretlerin ortaya çıkmasından itibaren çekiciliğinin azaldığı gözlenmiştir. Eğer Çartizmin çöküşü siyasal söyleminin parçalanmasına mal edilebilirse, "işçi aristokrasisinin ortaya çıkışı türünden muğlak toplumbilimsel açıklamalara daha az gereksinim duyulur; orta sınıfla olan işbirliği ya da yeninin icadı ile toplumsal denetimin hemen göze çarpmayan araçları Çartizmin yok oluşunu açıklamak için devreye girer" (*a.g.e.*: 107). Kısacası, Stedman Jones uzun zamandan beri Çartist tarihyazımının içinde kök salmış olan anlayış tarzlarından vazgeçmişti.

Bu, Stedman Jones'un sınıfın rolünü reddettiği anlamına gelmez. Bununla birlikte, Stedman Jones sınıfı siyasal pratikler tarafından tanımlanan dil olarak görüyordu.

Stedman Jones "Rethinking Chartism" (*a.g.e.*: 90-178) adlı yazısında –ister altyapı-üstyapı modeline ister toplumsal varlık ile bilince ister sınıf yapısı ile sınıf bilincine ister bunların bir bileşimine yaslansın– sosyo-ekonomik belirlenimlere öncelik vermeye dayanan toplumsal tarihin temellerini sorguluyordu. Aslına bakılırsa Stedman Jones, dil ile söyleme ve siyasetin kurucu rolüne vurgu yapan kültürel-tarih yaklaşımının dillendirilmesinin başlangıç aşamalarındaydı.

"Rethinking Chartism"de siyasal ile toplumsal, dil ile deneyim arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesi, benzer bir biçimde Stedman Jones'un solun güncel bunalımını çözümlemesinde de yer tutuyordu. 1979 seçimlerinde Thatcherizmin zaferinden sonra emek hareketi bir iç hesaplaşma dönemine girdi. *Marxism Today* ve *New Socialist* gibi dergilerde solun durumuna ve gelecek öngörülerine ilişkin tartışmalar yapılmaya başlandı. En etkili ve tartışma yaratan müdahaleler arasında Eric Hobsbawm'ın (Stedman Jones'un kendi İşçi Partisi krizi analizinde de alıntı yaptığı) "The Forward March of Labour Halted?" başlıklı makalesi de (daha sonra bu makaleye verilen yanıtlarla birlikte *The Forward March of Labour Halted?* içinde basıldı) vardı (Hobsbawm vd. 1981). Bu kitap, hareketin altyapı-üstyapıya dayanan tarihsel bakış açısının yarattığı sorunları inceliyordu. Hobsbawm, İşçi Partisi'nin çöküşünü büyük ekonomik birimlerin birleşik etkisine, tekelci sermayenin büyümesine, muazzam biçimde büyüyen kamu sektörüne ve kadın işçilerin sayısının artışına bağlıyordu. Açık sonuç ise artan bölgesel bölünmeler, ortak işçi sınıfı yaşam biçimlerinin parçalanması ve birleşik sınıf eylemini engelleyen atmosfer ile bir bütün olarak emek hareketinin dayanışmasının tehdit edilmesiydi.

Stedman Jones'un "Why is the Labour Party in Such a Mess?" (Stedman Jones 1983: 239-256) başlığını taşıyan makalesi şüphesiz ki yalnızca Hobsbawm'ın savına bir yanıt değildi; aynı zamanda Hobsbawm'ın kuramsal varsayımlarına meydan okunması anlamına geliyordu. Aynı kuramsal soruları "Rethinking Chartism"de de soran Stedman Jones, İşçi Partisi'nin tarihsel olarak ya kendi maddi koşulları içerisinde dönüşüm geçirmesi ya da sınıf ilişkileri örüntüsünde dönüşmesi gerektiği önerisine karşı şüpheyle yaklaşıyordu. Stedman Jones, "boşalan bir merkez olarak –öncelikle dışarıdan tanımlanan güçlerin ve onların söylemsel olarak kendilerini nasıl tanımladıklarının değişen bir dengesi olarak; yaygın olarak değişen kökenlerin farklı ve kimileyin de uyumsuz siyasal dillerine sahip olan gruplar tarafından geçilen ya da kiralanan bir alan olarak– İşçi Partisi'nin iyileştirilmesinde bunun daha verimli olacağına" inanıyordu (*a.g.e.*: 22).

Benzer bir biçimde Stedman Jones, işçi hareketinin 1970'ler ile 80'lerdeki zor durumdan çıkmak için sahip olduğu evrimci ilerleyişi sürdürmesi gerektiği düşüncesine itiraz ediyordu. İşçi Partisi ve daha genel olarak işçi hareketi, "zaman içerisinde farklı noktalardaki özel başarı biçimlerinin gerçekleşmesini olanaklı hale getiren süreksiz konjonktürlerin birbirini izlemesi çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir" (*a.g.e.*: 23). Tıpkı Çartizmin İngiliz radikalizminin son uğrağını temsil etmesi ve emek hareketinin kendisini yüzyılın ikinci yarısında yeniden tanımlaması gibi, İşçi Partisi'nin 1945 seçimlerindeki zaferi de (bu bölümün başında tartıştığımız) 19. yüzyılın sonundaki siyasal yenilenmenin ve onunla bağlantılı olan söylemlerin son bir uyumlu ifadesi olarak görülebilir. Stedman Jones'a göre 20. yüzyılda İşçi Partisi'nin söylemi, sendika birliğinin aktivistleri ile işçi sınıfı müttefiklerinden riayet etmelerini talep eden, sayısı

giderek artan orta sınıf profesyonellerin ittifakından üretilmişti. Bu koalisyon, toplumsal, siyasal ve kültürel çelişkilerin ağırlığının altında un ufak olmuştu; ancak siyasal dil, solun "ortak duyarlılığı"nın sürdürülmesini ve böylelikle samimi bir biçimde sorunları yeniden ele almanın önündeki engellerin kalkmasını sağlayabilirdi. Sonuçta, Stedman Jones yeni bir siyasal dilin gerekliliğini savunuyordu; bu dil, İşçi Partisi'nin hedef kitlesi olan örgütlenmiş beyaz erkek işçiler ile profesyoneller dışında kaale almadıklarının sesi olma yeteneğine haiz olmalıydı: özellikle göçmenlerin, kadınların, tek ebeveynli ailelerin ve işsizlerin. Stedman Jones'un yeni bir siyasal dilin gerekliliğine inandığı düşünüldüğünde, çok sonraları *Yeni Zamanlar* projesine (bkz. Üçüncü Bölüm) katkı yapması şaşırtıcı olmasa gerek.

Sınıfın Dilleri'*ni Tartışmak*

Languages of Class'ın zemin hazırladığı tartışmalar, İngiliz toplumsal tarihinin yanı sıra son dönemlerdeki tarihsel çalışmaları da olanaklı kılan kültürel ve dilsel dönemecin sonuçlarını ele almak bakımından bir odak noktası sağlıyordu. Tartışma iki aşamaya ayrılabilir. Birincisi, bu bölümcede ele aldığım, Stedman Jones'un revizyonist projesine –çoğu geliştirilmiş kitap eleştirisi biçiminde olan– dolaylı sert yanıtlardan oluşur. İkincisi ise önümüzdeki bölümcenin konusu olan, kabaca 1990'ların başında başlayan ve bir sonraki on yıla dayanan tartışmadır. Bu tartışma, özellikle Patrick Joyce tarafından desteklenen, tarihsel çalışmaya yönelik postmodern düşüncelerin bağlantısı üzerinden gerçekleştirilen daha geniş bir tartışmayla iç içe geçmiştir.

Stedman Jones elbette yalnızca göndergesel olmayan dil kuramının içerdiklerini keşfetmiş bir tarihçi değildi. Daha önce gördüğümüz üzere Geoff Eley ve William Sewell gi-

bi tarihçiler de benzer bir hatta ilerlemişti. Yine de Stedman Jones gibi duruşu aynı yoğunlukta tepki uyandıran bir başka tarihçi (aşağıda ve Altıncı Bölüm'de tartışacağımız Joan Scott muhtemelen bir istisnadır) daha yoktur. *Languages of Class*'ın büyük çoğunluğu önceden yayımlanmış olmasına karşın "Rethinking Chartism" neredeyse yüz sayfadan fazlaydı ve temel savı çok daha az kışkırtıcı bir biçimde daha önce dillendirilmişti (Stedman Jones 1982); kitap –ve özellikle bu makale– toplumsal tarihçiler ile emek tarihçilerinin yanı sıra başka uzmanların da şaşırtıcı derecede eleştirel tepkileriyle karşı karşıya kaldı. Yıllar sonra yeniden elime aldığımda kitabın kararsızlığına takılıp kaldım. Örneğin, Stedman Jones niyetinin "dil çözümlemesinin Çartizmin kapsamlı bir açıklamasını sunabileceğini ya da bu dilin toplumsal varoluş koşullarının keyfi olduğunu ima etmek" olmadığını dile getirmişti (Stedman Jones 1983: 95). Dilsel dönemecin daha genel bir durumuyla ilgili olarak şu gözlemde bulunmuştu: "Kalıcı tarihsel yorumlamanın sorunlarına yönelik dil kuramlarından türetilmiş temel içgörülerin işe koşulmasının son derece ilkel bir durumdan başka bir şey olmadığını savunmak aptalca olurdu" (*a.g.e.*: 24). Eğer E. P. Thompson böylesi bir girişimi üstlenseydi, bu sert bir polemik biçiminde olurdu. Aksine, Stedman Jones meseleyi tedbiri elden bırakmadan ve mesafeli bir tonla ele alır.

Öyleyse bu tepkiyi nasıl açıklarız? İlk olarak, Stedman Jones meslektaşlarına ders vermekten azade değildi. Stedman Jones tarihçilerden "20. yüzyıl dilbiliminde ortaya çıkan dönüm noktası niteliğindeki sonuçlarla toplumsalı çalışmak için yüzleşmelerini" istiyordu ve "eğer tarih kendisini yenilemezse –bu bağlamda özellikle toplumsal tarih ve emek tarihi– iyi çalışılmış ve düzgün bir biçimde formüle edilmiş bir tarih olanaklı olamaz" savını ileri sürüyordu (*a.g.e.*: 24). Bu, ilk etapta ortada bir kriz olduğunu, bunun bir saldırı bi-

çimi olduğunu asla tasavvur edemeyen dar görüşlü uzmanların tahayyül gücünün zar zor bir adım atması demekti. Dahası, bu yazıların zamanlaması –İngiltere ve Amerika'da sağın zafer kazandığı bir dönemde yazılmışlardı– çoğu kendisini siyasal olarak savunmada gören tarihçilerden gelen aydınlatıcı ve samimi tepkilerde kesinlikle bir etkendi. Stedman Jones kendi ilgi alanlarını şekillendiren üç düşünsel ve siyasal gelişmeden söz eder: sınıf anlatısına yöneltilen feminist meydan okumalar, tarihçi Hayden White'ın tarihsel anlatıların mecazları üzerine çalışması ve solun anlattığı her şeyi kapsayan hikâyeye karşı yerel toplumsal tarihler (Stedman Jones 2001: 118).

İkinci olarak, Stedman Jones'un Çartizmi ve daha genel olarak emek hareketini kavrayışı siyasal içermelerle doludur. İngiltere, ilk Sanayi Devrimi'nin ve proletaryanın mevzisiydi. Bir düşünme tarzı olarak sosyalizmin yaratılması bakımından merkeziydi. Marx'ın kapitalizmin tarihsel dinamiğini anlaması için ilham vermişti. Çartizm ise bir dönüm noktasında duruyordu, –üretim araçlarının kuklasına dönüşmüş zanaatkârlar ile köylülerin– kaybedilen haklar(ı) için yapılan protestoların uzun soluklu geleneğine geriye dönük bir bakıştı ve örgütlü emeğin ileriye doğru yol alışıydı. Bu bakış açısı, E. P. Thompson'ın ve Komünist harekete katılım bağlamında bu görüşü geliştirmiş olan diğer İngiliz tarihçilerinin –özellikle Dorothy Thompson'ın– artan etkisinin bir sonucu olarak kazanılmış bir zemindi. Stedman Jones'un Çartizmi ve daha genel olarak emek hareketini kavrayış biçimi bu kökleşmiş inançlara bir meydan okuma niteliğindeydi. Eğer Çartizm radikal geleneğin sonu olarak çerçevelenirse, onun "İngiliz işçi sınıfının oluşumu"nun meyvesi olduğu düşüncesinden geriye ne kalırdı?

Üçüncü olarak, *Languages of Class*'ın uyarı ve kışkırtmayı bir araya getirmesi daha sonra ortaya çıkan olağanüstü tar-

tışmaları açıklamaya yardımcı olmuştu. Yeni toplumsal tarihin savunucuları Stedman Jones'u ihanetle suçlayabiliyordu; bu isimler kendilerini eski tüfeklerden sayanları reddediyor, Stedman Jones'un daha öteye gitmesini istiyordu. Stedman Jones kendisini eleştirenlere tartışmadaki en ateşli atıp tutmalar sönene kadar asla yanıt vermemişti; bu kendisini, eleştirmenlerin şahsi amaçları için onu özgürce okudukları "açık bir merkez" haline getirmesi anlamına geliyordu – her ne kadar yazmış olduğu deneme tutkuları ateşlemiş olsa da onun gerçekleştirmiş olduğu etkin katılımın ne ölçüde fark yarattığı açık değildir (Stedman Jones 1996). Özetlersek kitap, toplumsal tarihçilerin arasındaki mutabakatı un ufak eden bir tartışmanın odak noktasını oluşturmasının yanı sıra yeni tarihyazımı yönelimlerine de ışık tutulmasını sağlıyordu. Tartışma, Stedman Jones'a ilişkin olarak başlamıştı; ancak meselenin çok daha büyük olduğu kısa süre sonra ortaya çıkacaktı.

Tartışma Marksist uzmanlar arasındaki ilk tartışmalar bağlamında görülmeliydi; her ikisinin de merkezinde E. P. Thompson vardı. 1960'larda Thompson ve Perry Anderson, modern İngiliz tarihinin yörüngesi üzerine (emek hareketinin siyasal potansiyeli, tarihsel pratiğin doğası ve sosyalist bir aydın olmanın ne anlama geldiği gibi konularda) kılıçlarını kuşanmıştı (Anderson 1992; Thompson [1965] 1978). Onların alışverişi, Marksizmin içerisindeki iki düşünsel geleneğin karşı karşıya gelmesini temsil ediyordu. Thompson sosyalist hümanizmi ve İngiliz deneyci anlatımını savunuyordu. Anderson ise kendisini daha felsefi bir noktada, Batı Marksist kuramsal geleneğinde konumlandırmıştı (bkz. İkinci Bölüm). Bu tartışma, 1970'lerde İngiltere'de Althusserci kuramın giderek artan etkisinin bir sonucu olarak eşzamanlı bir biçimde hem yenilendi hem de büyüdü. Thompson'ın Althusser'in Marksizmine yönelttiği güçlü an-

cak henüz yeterince düşünülmemiş polemikçi saldırısı "Kuramın Sefaleti" (1978c) yol gösterici bir değnek görevi gördü. Thompson, Althusser'in düşüncelerine –örneğin Stuart Hall ile Stedman Jones gibi– eleştirel bir yaklaşım getirerek bağlananlarla "ben Althusserciyim" diye bas bas bağıranları ayırmakta güçlük çektiği için hatalı kutuplar oluşturarak gerçek bir düşünsel değişime ket vurmuştu. Bu tartışma, tarihsel araştırmada kuram ile kanıt arasındaki ilişkinin, insanlık tarihi içinde yapı ile eylemlilik arasındaki bağlantının, sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki bağın ve ideoloji ile deneyim arasındaki ilişkinin derinlemesine tartışılmasını içeriyordu (Dworkin 1997: 219-245).

Stedman Jones'un çalışmasına yönelik tartışma önceki tartışmaların bir yansımasıydı. Tartışma, felsefi düşüncenin kıtaya özgü –özellikle de Fransız kaynaklı– tarzlarının tarihsel pratiğin İngiliz normlarıyla uyumlu olup olmadığı üzerineydi. (Kanımca anaakım İngiliz siyasal kültüründeki savların kuramsal eşdeğeri olarak bu alışverişler İngiltere'nin Avrupa Birliği'yle olan ilişkisiyle ilgiliydi. Kimileri birliği bağımsızlığa bir saldırı olarak görürken, kimileriyse çokuluslu/evrendeş bir kimlik için bir fırsat olarak görüyordu.) Yine de Stedman Jones'un kitabı aracılığıyla canlandırılan tartışmalar aynı zamanda bariz bir biçimde daha önceki Marksist kuramsal tartışmalardan farklıydı. İngiltere dışından, özellikle de Kuzey Amerika'dan isimler de meseleye dahil olmuştu. En önemlisiyse Marksizmin bir zamanlar ortaya konan ve sanki dokunulamazmış gibi görülen savları artık bir tabu olmaktan çıkmıştı.

Languages of Class'ın başlangıçta karşı karşıya kaldığı tepkiler her telden çalıyordu: samimi bir gayret (Meacham 1985), saygılı ama eleştirel (Gray 1986; Cronin 1986), Ortodoks Marksist bir red (Foster 1985), kültürel Marksist eleştirinin çeşitli düzeyleri (Epstein 1986; Kirk 1987; D.

Thompson 1987) ve sınıf analizinin tümüyle reddi (McCord 1985). Süregiden üç tane eleştiri vardı. Birincisi, genel olarak Stedman Jones'un dikkati dilin merkeziliğine çekmekte haklı olduğu kabul edilir, yine de eleştirmenler yazarın dil kavrayışını değerle sınırlı bulmuştur. En önemli itirazsa *Languages of Class*'ın bir dil kuramını kullandığı; ancak bunun değişen tarihsel bağlamı anlamakta yetersiz olduğudur. Ayrıca bu kuramın anlamın kendisi üzerindeki çatışmaya yer bırakmadığıdır. Bu, Marksist kavramlarla "dil üzerinden sınıf mücadelesi" olarak tanımlanabilir. İkincisi, Stedman Jones Çartist siyaseti anlamak için göndergesel olmayan bir dil kuramı kullanmak gerektiğini iddia eder; ancak aslına bakılırsa doğası gereği işçi sınıfının daha az resmî görünümlerini etki alanından dışlayan eski moda siyasi düşüncelerin düşünsel tarih anlayışına bağlıdır. Üçüncüsü, Stedman Jones, Thompson'ın sınıf anlayışını yanlış yorumlamıştır. Thompson açık bir biçimde önceleri "yanlış bilinç" olarak varsayılan ve tanımlanan ancak böylesi beklentileri karşılamayan işçi sınıfı siyasetinin erekbilimsel kavranışlarını reddediyordu. Stedman Jones'un Çartizme yönelik siyasal tasviri Ortodoks Marksizmi çürütebilirdi; ancak Thompson'un onunla ilgili görüşünü yadsıyamazdı, çünkü onun ilk etapta böyle bir beklentisi yoktu. Aslına bakılırsa Thompson'ın Marksizm ile ilişkisi muğlaktı. Ne sınıf bilincinin erekbilimsel kavranışından tamamıyla azadeydi ne de tümüyle onun tarafından yönlendiriliyordu.

İngiliz işçi sınıfı tarihinin başlangıcı üzerine çalışan ve Stedman Jones'un "Rethinking Chartism" yazısının ilk şeklinin yayımlandığı cildin (Epstein ve Thompson 1982) ortak editörlerinden birisi olan Amerikalı tarihçi James Epstein bu eleştirileri harmanlıyordu. Epstein'a göre, Stedman Jones siyasal dilin mücadeleci ve dengesiz olduğunu anlamayarak hata yapıyordu. "Simgesel eylem ve mücadele"yi gör-

mezden gelerek siyasal yazılara öncelik veriyordu. Epstein şöyle diyordu:

> Çartizmin kamusal dili en başta kitlesel bir platformun diliydi. Manchester'ın dışındaki Kersal Moor'un* ya da Yorkshire'daki Peep Green'in muhteşem "canavar" gösterileri aracılığıyla işçi sınıfından yüz binlerce erkek, kadın ve çocuk bir çıkar kimliğini hissetmeye başlıyor, hareketlerinin gücüne ve kapsamına muktedir olmaya çalışıyordu. Çartist dil bu bağlamda dışarıdaki ritüellerin ve kolektif dayanışmanın tamamen anlaşılması anlamına gelmiyordu (Epstein 1986: 199).

Epstein'ın Çartizmin kamusal diline yönelik içgörüsü, Stedman Jones'un siyasal yazılarındaki vurgunun düzeltilmesi bakımından önemlidir. Ne var ki Epstein "önde gelme"yi neyin sağladığını tanımlamadığı gibi, bir bütün olarak hareketi ifade eden iki biçim arasındaki ilişkiyi de araştırmamıştır.

Epstein daha sonradan dil anlayışının detaylarına, başka yerlerin yanı sıra, "Understanding the Cap of Liberty: Symbolic Practice and Social Conflict in Early Nineteenth-Century England" (1989) başlıklı makalesinde girer. Makale, başlığında da ima edildiği üzere radikal bir simgenin, özgürlük kepinin** değişen anlamlarının izini istikrarsız ve hızla değişen tarihsel bağlamla ilişkisi içerisinde sürer. Epstein kepi, anayasacılıkla cumhuriyetçilik arasındaki gerilim-

---

(*) Kersal Moor, oldukça büyük bir rekreasyon alanıdır. Marksist tarih açısından önemiyse 1838'deki büyük Çartist mitinge ev sahipliği yapmasından gelir – ç.n.

(**) Özgürlük kepi, kökenleri antik dünyaya kadar geri giden bir simgedir. Antik dünyada azat edilen kölelerin başına takılan özgürlük kepi, daha sonraları Fransız Devrimi'nde de boy göstermiş ve hatta Paraguay'ın bayrağında dahi yerini almıştır – ç.n.

lere aracılık eden bir simge olarak görür. Bu bağlamda radikallerin çabasını İngiliz Anayasası'nı yeniden tanımlama olarak konumlandırır ve egemen sınıflar tarafından desteklenen anayasaya bir alternatif önerir. Epstein'ın siyasal hareketlerdeki simgesel jestlere olan ilgisinin Lynn Hunt'ın *Politics, Culture, and Class in the French Revolution* (1984) (bkz. Dördüncü Bölüm) adlı kitabındaki benzeşim/analoji araştırmasını anımsatması önemlidir. Hunt, meseleyi Fransa bağlamında ele alırken kendini Marksizmden uzaklaştırma niyetindeymiş gibi görünür, oysaki Epstein kültürel-Marksist bir bakış açısıyla yazar ve Stedman Jones'un dil ile sınıf arasındaki ilişkiyi kavrama biçimine meydan okur. Epstein, sınıf konumu ile simgesel anlamın oluşumu arasında bağlantılar olduğunu iddia eder; özgürlük kepinin anlamı plebyenlerin ve işçi sınıfının deneyiminde gömülüdür. Stedman Jones sınıf deneyiminin oluşumunda siyasal söylemin rolüne öncelik verirken, Epstein bunun "birbirine karşıt olan sınıfların ilişkileri içerisinde tanımlanan sınıfların" anlamı üzerinde yapılacak bir mücadeleyle gerçekleşeceğini savlar (Epstein 1989: 117).

Languages of Class'a verilen ilk tepkiler arasında tartışmasız en önemlisi *International Labor and Working Class History*'de yayımlanan "akademik ihtilaf"tı. Bu ihtilaf Joan Scott'ın postyapısalcı ve feminist eleştirisinin yanı sıra Scott'a karşılık veren Bryan Palmer, Christine Stansell ve Anson Rabinbach (Scott 1987; Palmer 1987; Stansell 1987; Rabinbach 1987) gibi isimlerin yanıtlarını da içeriyordu. Scott'ın müdahalesi dikkate değerdi; çünkü ilk olarak Stedman Jones'un kuramsal içgörülerini kendisinin varsaydığından çok daha öteye taşıyordu. İkinci olaraksa Scott'ın yazısı genellikle kendi konumundan çok Stedman Jones'un konumuna dair yanıtlar üretiyordu. (Stedman Jones'un çalışmasının toplumsal ve kültürel tarih içerisinde çok daha geniş

bir biçimde tartışılan meseleler için bir yol gösterici olması, sonraki gelişmelerin de bir habercisi olacaktı.) Bir sonraki bölümde Scott'ın sınıf ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi kavrayışımıza yaptığı katkıya odaklanacağım. Bu çerçevede Scott'ın dil ile sınıf arasındaki ilişki konusunda söylediklerinin altını çizeceğim.

Scott, Stedman Jones'un Çartizmi yeniden okumasını kuramsal açıdan yenilikçi buluyordu; ancak kendi savının mantığını tamamen izlemediğini de öne sürüyordu. Pratikte Stedman Jones düşünsel tarihten devşirdiği bir okuma yöntemini benimsemişti. Bu yöntem (kendi savının gerektirdiği) onları üreten anlam sisteminin altında yatanlardan ziyade bir dizi siyasal düşüncenin yörüngesini izliyordu. Scott'ın yazdığı üzere, "Stedman Jones'un yaptığı gibi, Çartist sınıfın siyasetle ilişkili olduğunu söylemek (yönetime katılan anlam), insanlar tarafından kurulması, yorumlanması ve toplumdaki yerlerinin belirlenmesi (insanların yalnızca çarpıcı siyasal hareketler içerisinde değil, aynı zamanda gündelik hayatın pratik yanları içerisinde de eylemesi) sayesinde sınıfın geniş bir toplumsal vizyonu nasıl oluşturduğunu (ve içerdiğini) görme fırsatını kaybetmek anlamına gelecektir" (Scott 1987: 6). Scott'ın görüşüne göre sorunun önemli bir parçası, Stedman Jones'un dil anlayışıydı; bu anlayış genellikle "bir 'kültürel sistem' olarak anlayışı oluşturan ilişkiler ve örüntüler olarak anlam düşüncesini taşımaktan çok insanların birbirlerine söyledikleri sözlerle" sınırlıydı (*a.g.e.*: 6). Scott'a göre Stedman Jones dilin göndergesel olmayan bir kuramını kullandığını savlamasına karşın asla bu kuramın merkezî içgörülerinden birini keşfedememişti: kültürel alanın ürettiği anlamın karşısına ikili karşıtlıkları diken içerik. Bu, işçi sınıfının ne anlama geldiğinin yalnızca kapitalist ya da aristokrat olmanın ne anlama geldiği karşıtlığı üzerine kurulu olmadığı anlamına gelir. Bu karşıtlık, aynı zamanda

bir yanda ücretli emekçi ya da siyasal olarak temsil edilemeyenler ile öte yanda mülksüz kadın ya da çocuk arasındaki ayrım üzerine kurulur. Scott'a göre "sınıfın anlamı iş ile işçiler başlığının çok ötesine uzanır; çünkü bütün toplumsal yaşamın ilişkisel ve farklılaşmış yapısı üzerine kuruludur ve bu konuda yeni bir düşünme biçimi önerir." Scott, Çartizm yorumunun "basit bir biçimde resmi bir siyasal mücadeleye ya da örgütlü bir grubun önerdiği belirli bir stratejiye indirgenmemesi gerektiğini; ancak sınıfın ortaya çıktığı sürecin de incelenmesinin zorunlu olduğunu" savunur (*a.g.e.*: 6-7).

Scott'ın makalesine tarihçilerin verdiği tepkiler arasında en sert olanı, Kanadalı bir emek tarihçisi olan ve kendisini E. P. Thompson'ın kültürel Marksizm anlayışına adayan Bryan Palmer'ınkiydi. Palmer tarihsel, kuramsal ve siyasal pratik gibi pek çok açıdan bu anlayışı savunuyordu (Palmer 1981; 1994). Palmer "Response to Joan Scott"ta (1987) Scott'ın Stedman Jones'un Çartizmi siyasal düşünceler tarihindeki bir alıştırma olarak okuduğu görüşünü kabul ediyordu; buna karşın sınıf boyutunun oynadığı rolün hakkını verememişti. Eğer bu, Scott'ın Stedman Jones'u yeterince postyapısalcı olarak görmediğinin bir kanıtıysa Palmer bunu Stedman Jones'un kültürel Marksizme olan bağlılığını teyit eden bir durum olarak görüyordu. Dahası Palmer, Stedman Jones'un (ve Scott'ın) kurama olan yaklaşımlarını eksik buluyor ve dilin her şey olduğu düşüncesini reddediyordu. Ne Scott'ın ne Stedman Jones'un aslında iddia edildiği üzere dile önem verdiğini düşünüyordu; ancak "ona tehlikeli olacak kadar çok yaklaştıkları"na inanıyordu.

Palmer dilsel dönemece katılan, özellikle de toplumsal tarihçi olan isimlere karşı büyük ölçekli polemik saldırılar içerisinde gelişen bu türden eğilimlerden tedirgin oluyordu. Üzerine ciltlerce konuşulan kitabında –*Descent into Discourse: The Reification of Language and the Writing of Social His-*

tory (1990)– Thompson'ın "Kuramın Sefaleti"ni anımsatacak türden bir strateji geliştirdi. Palmer bu devasa tartışmanın merkezine, felsefi kaynaklarının –Barthes, Derrida, Foucault ile Gayatri Chakravorty Spivak (1942-) vd.– yanı sıra bu isimlerle yakınlığı olan –örneğin Rancière, Reddy, Scott, Sewell ve Stedman Jones gibi– tarihçi isimlerle de hesaplaşarak iniyordu. Christopher Johnson bu durumu "oldukça büyük bir kapışma, şahane bir polemikti ve kesinlikle bazılarımıza yıkıcı bir biçimde davranan yapısökümün tehlikelerini hatırlatmıştı," diyerek anlatır (Johnson 1993: 55). Palmer'ın kitabı kuramsal olarak doğru ile yanlışa dayanan Manici evreni üretmiş gibiydi; büyük bir olasılıkla da ilk elde dilsel dönemeçten hoşlanmayan toplumsal tarihçilerin görüşlerini onaylıyordu. Kitap, kendisini postyapısalcılığa adamış isimlerce ve dilsel ile toplumsal içgörüleri bir araya getirmekle ilgilenen solcularca kolaylıkla reddedildi. Palmer, tarihçilerin kontrolden çıkmış bir biçimde dile yaklaşma çabalarını reddetmiyordu, hatta bazı durumlarda onları onaylıyordu bile. Ne var ki son kertede bu türden çabaların açık bir biçimde kültürel Marksist bir çerçeve gerektirdiğini savlıyor; bu da ortak bir zemin olasılığını ortadan kaldırıyordu.

Descent into Discourse bir açıdan da "Kuramın Sefaleti"ne benziyordu. Kuramla ilgili olduğu kadar siyasetle de ilgiliydi. Palmer, çöküşü –ve bununla birlikte ortaya çıkan sınıfın reddedilişini– 1980'lerde yeni sağın zafer kazanmasına ve sol cephedeki aydınların işçi sınıfı siyasetini terk etmesine bağlıyordu. Palmer, Stedman Jones'un durumunda dogmatik Marksist bir konumun, kariyerinin daha önceki safhalarında kabul ettiği "sınıf bilincinin önemsiz olduğu reformist bir halk sınırcılığı"nın yerini aldığına inanıyordu (Palmer 1990: 142). Palmer düşüncelerini şöyle özetler: "Tarih yanlış bir biçimde okunuyordu ve siyaset de çok zayıf bir biçimde kavranmıştı; ancak bunlar aynı paranın iki yüzü gibidir"

(*a.g.e.*: 143). 21. yüzyılın ilk on yılında Stedman Jones ister terk etmiş olsun ister olmasın sosyalizmin hiçbir gerçek sonucu varmış gibi görünmüyordu. Bunun yanı sıra Stedman Jones'un çalışması üzerinden yürütülen tartışmalar yüzeyden dibe inerek yatışmış gibi görünüyordu: Toplumsal tarihçilerin bir kısmı için *Languages of Class* aynı anda *hem* kuramsal *hem de* siyasal bir ihaneti ifade ediyordu.

Toplumsal tarih savaşları

Tartışmanın ikinci aşaması içerdikleri bakımından çok daha nefes kesiciydi ve Stedman Jones'un toplumsal tarihi yeniden formüle etme çabasının harekete geçirdiği özgün tartışmaların çok daha ötesine geçmişti. Kabaca siyasal manzaranın hızla değiştiği 1990'ların başında başlamıştı. Komünizmin sonu, küresel siyasal ilişkiler içerisinde önemli bir değişimi simgeliyordu. Hobsbawm'a göre simgesel olarak yüzyıl kendi sonunu, onun adlandırdığı biçimiyle "*kısa 20. yüzyıl*"ı (Hobsbawm 1994) inşa etmesi anlamına geliyordu. Sol kanattaki pek çok toplumsal tarihçi Sovyet Komünizmini şiddetli bir biçimde reddediyor; ancak çöküşünün artçı şoklarını da kolayca görmezden gelemiyorlardı. Sosyalizmin dünya sahnesindeki uygulanabilirliği sırra kadem basıyormuş gibi görünüyordu. Eğer radikal bir itici güç halen toplanabilirse, sosyalizm çokuluslu şirketlerin, tek bir süper gücün ve gemi azıya almış küreselleşmenin denetimi altındaki muzaffer kapitalist düzen içerisinde geliştirilebilirdi.

Düşünsel manzara da benzeri bir değişimi arz ediyordu. Üçüncü Bölüm'de ele aldığımız üzere postmodernizm çeşitli görünümleriyle –dilsel dönemeç bunların zorunlu bir parçasıydı– birlikte insan bilimleri ile toplum bilimlerinin hemen her yerine yayılıyordu. Tarih giderek göreli hale geliyordu; ancak etkisi hiç de önemsiz değildi. Tarihçiler, bunu varsa-

yımları ve pratikleri üzerine düşünmek için bir fırsat olarak görenler ile her ne pahasına olursa olsun bununla mücadele etmek gerektiğini düşünenler olarak ikiye ayrılmıştı (Jenkins 1997: 239-386).

Languages of Class'a ilişkin tartışmaların ikinci kez patlak verdiği yer ise doğuşu tarihsel tartışmaların en üst noktasına ulaştığı bir döneme denk gelen *Social History* dergisiydi. "*Toplumsal Tarih* savaşları"nın zemini, Stedman Jones'un yazılarını eleştirel bir biçimde ele alan David Mayfield ve Susan Thorne tarafından hazırlanmıştı (Mayfield ve Thorne 1992; 1993). İkili (*Languages of Class*'ta örtük bir biçimde var olduğuna inandıkları) yeni toplumsal tarih ile dilsel dönemecin kültürel ve siyasal tarihi arasında apaçık bir seçim yapıldığı görüşünü reddediyordu. Oldukça şaşırtıcı bir biçimde failliğe/eylemliliğe yaptığı vurguyla birlikte Thompson'ın sınıf oluşumu görüşünü, Stedman Jones'unkinden ziyade Derrida ile Paul de Man'ın (1919-1983) yapısökümcü bakış açısına daha yakın buluyorlardı. Savları ikiliyi yalnızca Stedman Jones'un gelişiminin kuramsal yörüngesini yanlış yorumlamakla kalmayıp aynı zamanda asıl önemini anlamakta da başarısız bulan Jon Lawrence ve Miles Taylor tarafından reddedilmişti (Lawrence ve Taylor 1993). Bu, 18. yüzyıldaki öncelleriyle (bir kopuştan ziyade) sürekliliği vurgulayan 19. yüzyıl halk siyasetine ilişkin yeni bir bakış yaratma çabasının tam da merkezindeydi; Sanayi Devrimi'ne ilişkin tedrici bakış açıları içerisinde güncel olana vurgu yapan bir bakış açısıydı. Stedman Jones'un varsayılan toplumsal temelden halk radikalizmini ayırma çabası, şimdiye dek siyasal hareketin reddedilmiş boyutlarını ("din ve ateizm, anayasal ve tecimsel kuram") çalışmayı olanaklı hale getiriyordu ve devletin, siyasal partilerin ve halk siyasetinin "alanını ve bağlamını" sağlayan sendikaların rolüne vurgu yapıyordu.

Languages of Class'ta ileri sürülenlerin ötesine geçen, tıpkı Scott ve Palmer'ın dahil olduğu önceki tartışmalar gibi bu tartışmalarda da aynı şey olmuştur. Mayfield ile Thorne ve Lawrence ile Taylor arasındaki alışverişte meselenin bam teli, Stedman Jones ile toplumsal-eğilimli-kültürel tarihçi Patrick Joyce arasındaki bağlantıdaydı. Mayfield ile Thorne'a göre, Stedman Jones ve Joyce dilsel belirlenimciliğin aynı telinden çıkan farklı sesleri temsil ediyordu; Lawrence ile Taylor'a göreyse dile ilişkin ortak ilgilerine karşın çarpıcı bir biçimde farklı tarihyazımı yönelimlerini temsil ediyorlardı. Joyce ve ardından gelen James Vernon ortaya koydukları tepkilerinde, Mayfield ile Thorne'un savını "toplumsal tarihin yaşlılarının kabul edilmiş bilgeliklerini" temsil ettikleri için ve Lawrence ile Taylor'ınkiniyse "ampirik araştırmaya yönelik kayıtsız bir inanç"a sahip olduğu için reddediyordu (Joyce 1993: 82). Joyce ile Vernon, postmodern ve postyapısalcı düşüncede kökleşmiş bir kültürel tarihi savunuyorlardı (Vernon 1994).

Patrick Joyce İrlandalı, Katolik ve işçi sınıfı bir aileden geliyordu. Bir ayağı babasının doğum yeri olan Batı İrlanda'nın kırsal kesiminin Kelt kültürünün içindeyken, diğeri ise büyüdüğü Londra'daydı. Kendisini İngiliz "kurulu düzeni"nden "iki kere silinmiş" olarak betimliyordu. Kişiliğinin belirlenmesinde aldığı Katolik eğitiminin payı vardı. Joyce bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye yönelik yoğun ilgisini (tarihsel çalışmasının tamamında aklında bu vardı) Londra'da yaşayan bir İrlandalı olması gibi içeriden olup da marjinal olmasına bağlıyordu (Joyce 2001).

Pek çok toplumsal tarihçi gibi Joyce da dilsel ve kültürel dönemeci Marksizmin kendisinde yarattığı hayal kırıklığının bir sonucu olarak görüyordu. Marksizmin etkisi altındaki bir tarihçi olmaktan postmodern bir tarihçi olmaya doğru yaşadığı dönüşüm, iki temel tarihsel çalışması içerisinde

bulunabilir: *Visions of the People: Industrial England and the Question of Class, 1848-1914* (1991) ve *Democratic Subjects: The Self and the Social in Nineteenth-Century England* (1994). Joyce ilk metinlerinde 19. yüzyıl halk siyasetini çözümlemek için geçerli bir yöntem olarak sınıfı alaşağı etmekle yeniden kullanılabilir hale getirmek arasında bocalar. Öte yandan, tarihçilerin artık Sanayi Devrimi'ni sarsıcı bir olay olarak görme eğiliminin azaldığını; bir sınıf olarak proletaryanın ortaya çıkış zamanlamasının ve üretmek zorunda olduğu sınıf kültürünün en azından ertelendiğini düşünür. Joyce'un kendi eğilimiyse bu kültürün ortaya çıkışını Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraya ertelemektir; bu saptama E. P. Thompson (1830'lar), Hobsbawm (Hobsbawm 1984: 194-213) ve Stedman Jones'un (1800'lerin sonu) görüşleriyle keskin bir karşıtlık içerir.

Öte yandan Joyce sınıfı tamamen reddetmiyorsa da bu kategoriyi kesinlikle sorunlu ve abartılı bulmaktadır. İşçi sınıfı deneyiminde bir birlik olduğunu kabul eder. Buna karşın, kendinde bir "sınıf bilinci"nden ziyade "*bir* sınıfın bilinci"ni daha öncelikli olarak niteler; yani geleneksel Marksizmin "kendi için sınıf" kavramına riayet etmez. Sınıf ayrımlarının üstesinden gelen "halkçı söylemler ailesi" vasıtasıyla belirgin bir biçimde sergilenen bu bilinç, kendi hevesleri içerisinde evrensel niteliktedir ve haksızlığa ve hayal kırıklığına uğramış halkla baskıcı egemen sınıf ayrımına dayanan dünyanın ahlaki bir görünüşüne kucak açar (Joyce 1991: 329). Joyce, Stedman Jones'u hatırlatan bir biçimde bu halkçı söylemlerin işçi sınıfı kimliğini üretmekte önemli olduğunu iddia eder. Yine de Joyce'un biçtiği rol Stedman Jones'tan fazladır. Çalışmasına göreli olarak biçimsel siyasal ifadelerle başlamış, "'gündelik' topluluk hayatının simgesel yapısı" (kıyafet, jest ve çevre inşası) olarak adlandırdığı ilgi alanıyla genişletmiş ve çözümlemesini halk sanatlarının dilleriyle

(konser salonları, denizci baladları, şive literatürü vd.) sonlandırmıştır.

Joyce *Visions of the People*'ı süregiden bir çalışma olarak nitelemiştir. Sınıfa yönelik uzun soluklu varsayımlara bir kez olsun artık katılmadığınızda, alışık olduğunuz şeyler tuhaf görünmeye başlar. Halk bilincinin herhangi bir resmi ancak geçici olarak görülebilirdi. Özellikle James Epstein, Joyce'un bu kitabı tamamen postmodern bir itkinin ithal edilmesiyle yazıp yazmadığını sorgularken kitabın keşif niteliğindeki yapısını memnuniyetle karşılamıştı. Aslında Joyce sınıf kategorisini halkçılıkla ikame ediyordu. Epstein'ın gözlemine göre: "Buna karşın, bu ikame etme muğlak (ya da toplumsal-olmayan) olabilirdi; tartışmasız bir biçimde bütün kategorilerin öncelikli statüsünün postmodernist bir sorgulanışıyla metinlerin evrensel sabit anlamlarının ve yapılarının altüst edici bir biçimde okunması arasındaki uyuşmazlıktı" (Epstein 2003: 36). Dahası, Joyce "toplumsal olarak belirlenmiş dil ile anlam kuramı"nı endüstriyel gelişimin dengesiz ve bölük pörçük doğası açısından yalnızca "toplumsal olarak muğlak söylemler"in doğuşuyla açıklıyordu. Joyce altyapı-üstyapı modelinden düşündüğü kadar uzaklaşmamıştı.

Aslına bakılırsa, Joyce benzer sonuçlara bir sonraki kitabı olan *Democratic Subjects*'te de varmıştı. *Visions of the People*'a gönderme yaparak şöyle yazmıştı:

> Önceki çalışmam, kolektif toplumsal özneler ile değerler ve kültüre dayanan temel "deneyimler"e duyulan nostalji tarafından damgalanmıştı. "Halk" ve "işçi sınıfı" gibi kolektif özneler, bu kitapta da kol geziyor; özneler önceden oluşturulmuş olarak ve böylelikle söylemin kaynağı olarak alınıyor; bu nedenle "halkçılık", kökeninin güya mantıklı kolektif öznelerde olmasından dolayı basit bir uyum ya da bir

araya gelme olarak verilmiştir. Anlamların özneleri kurduğu söylenebileceği gibi özneler de kurulan anlamlar olarak görülebilir (Joyce 1994: 11).

Joyce *Democratic Subjects* kitabında postmodern bölgeye geçer. Aslında kitabına vereceği isim "Sınıfın Ölümü"dür. Düşünce nihai olarak daha oyuncul ve daha az kışkırtıcı olan lehine vazgeçmek olsa da asıl niyet (ve kitabı okumaları için paylaştığı okurların seçimi) açık bir biçimde Thompsonci toplumsal tarihle nihai bir kopuşu işaret etmektir. Aslında kitabın girişi, tüm gözüpekliği ve özgünlüğüyle, küstahlık ve böylesi bir girişimin içerdiği türden idealizmiyle toplumsal tarihçiler için postmodern bir manifestoyla aynı değerdedir.

Joyce'un toplumsal tarihle bağlantısına yönelik kuramsal düşüncelerine geri döneceğim; ancak ilk önce Joyce'un tarihsel pratiğine ilişkin bir şeyler söylemek istiyorum. Toplumsal tarih yazım türüyle olan tüm bu yakınlıklara (ve rahatlığa) karşın *Democratic Subjects*'te şaşırtıcı olan bir şeyler vardır. Joyce tipik toplumsal tarih anlatısı düzeninden kaçınır. İlk iki bölümün ikisi de bireysel özneler –işçi sınıfı yazarı Edwin Waugh ve orta sınıf reformcusu John Bright– üzerine kurulmuştur. Joyce'a göre bu iki yazar farklı sınıf konumlarına sahip olmalarına karşın ahlaki yaşamın merkeziliğine vurgu yapan dünyanın dinsel bir görüşünde köklenmiş bir ortak kendilik duygusunu ve toplumu ortak bir insanlık ("insanlık" *Visions of the People* kitabında "halkçılık" olarak nitelenen şeyle benzer bir rol oynuyordu) bakımından betimleme özelliğini paylaşıyorlardı. Tartışmasız izlediği yol kamusal ile özel arasındaki ilişkiyle ilgilenen feminist gündemden (bkz. Altıncı Bölüm) çıkıyordu; Waugh'a ayrılan bölüm pek de alışıldık değildi. Waugh'un yayımlanmamış günlüğünün analiz edilmesine dayanıyordu.

Tarihçiler nadiren ilgilerini tek bir metne yöneltirler; böylesi bir pratik elbette felsefe ve edebiyat eleştirisinde bir rutindir. Ne var ki Epstein'ın gösterdiği üzere (Epstein 2003: 42-43), Joyce'un bu metne ilişkin yorumu anlamın nasıl (biçimi) ürettiğine karşıt olarak kendi anlamına (içeriğine) odaklanan geleneksel pratiği sürdürüyordu. Joyce'a göre kendi kendini yetiştiren Waugh, kendi belirsiz ve değişken varoluşlarını şiirsel imgelemin edimleri aracılığıyla aşmayı hayal eden işçi-entelektüellerin yaşamlarını keşfederken, işçi sınıfı zanaatkârları klişelerine meydan okuyan Ranciére'e borçluydu (bkz. Dördüncü Bölüm). Joyce'a göre Waugh, "keşfetmek ve kendisinin tümüyle oraya ait olduğunu göstermek için geldiği yeri daima yarısında terk eden klasik bir eşik figürüydü" (Joyce 1994: 37). Waugh, işçilerin bütünlüğüne yönelik saldırılarla mücadele etmek için işi ve sınıf kimliğini efsaneleştiriyordu; ancak son kertede emeği her şeyi kapsayan insanlığa akılda değil kalpte ulaşmanın bir aracı olarak görüyordu.

Joyce'un *Democratic Subjects*'i toplumsal tarihi –ve aslında çok daha genel olarak tarihi– postmodern hattın çevresine yerleştirmek gibi büyük bir projenin parçasıydı. Joyce bunu pek çok yerde (Joyce 1995a: 3-16; Joyce 1998) dile getirdi; ancak "The End of Social History?" (Joyce 1995b) toplumsal tarihçilerin varsayımlarına doğrudan meydan okuduğu metin olarak öne çıkmaktadır. Joyce'a göre toplumsal tarih, toplum ile sınıfın "özcü" kavranışlarına dayanan, artık demode olmuş bir modernizmin mirasıydı: "Toplumsal, her şeyin kayıtlı ve birbiriyle bağlantılı olduğu devasa ve yansız bir arkaplandı. Eğer toplum bir sistem ya da makineyse, sınıf da onu harekete geçiren güç ve makineyi idare eden tarihsel ilkeydi" (Joyce 1995b: 75). Buna karşılık Joyce temelcilik karşıtı bir postmodernizmi savunuyordu; onun görüşüne göre postmodernizm 20. yüzyılın sonunda yaşanan ve

dönüm noktası niteliği taşıyan dönüşümlere ayak uyduran bir düşünme biçimiydi.

O halde bu toplum ve sınıf için ne anlama gelir? Postyapısalcı feminist düşünceden, özellikle de Joan Scott'tan ödünç aldığı esinle Joyce, eğer toplumsal cinsiyet kültürel olarak üretiliyorsa, yani toplumsal cinsiyetli kimlikler sabit, zaten bilinen göndergelerden türetilmiyorsa, aynı şeyin sınıf için de söylenebileceğini öne sürer. Kısacası Joyce "sınıf" ve "toplumsal" olanla ilişkili olan söylemlerin üretildiği yolu izleyen bir tarihsel pratiği savunur:

> Araştırma artık anlamların "dışsal" ya da "nesnel" sınıf "yapıları" veyahut öteki "toplumsal" göndergeler için nasıl üretildiğinden çok güç ilişkileri tarafından nasıl üretildiği üzerinedir. Bunu ayrıca, eğer kimlik farklılıklar sisteminin ilişkileri vasıtasıyla üretiliyorsa, o halde çatışmanın kimliğin oluşturulmasına damgasını vurduğu ve kimliğin çoğul, çeşitli ve değişken olduğu düşüncesi izler. Kimlik görüşü, pek çok "kimliğin" bir diğerinin içine geçtiği ve birbiriyle etkileşim içinde olduğu anlamına gelir (Bizler erkek ve kadın, ebeveyniz ve çocuk, sınıfların ve ulusların üyesiyiz, modern ve postmoderniz vb.) (Joyce 1995b: 82).

Joyce'un savunduğu toplumsalın tarihi Foucalt'nun izinden gider (bkz. Dördüncü Bölüm). Joyce'un düşünceleri postyapısalcı feminist kuramla benzerlikler taşır; Foucault'ya, Zygmunt Bauman'ın postmodernin toplumbilimine (bkz. Üçüncü Bölüm) ve postkolonyal tarih yazımını modernist tarihsel anlatıların içine işlemiş Avrupa-merkezciliğinden arındırmaya çalışan Madun Çalışmaları Grubu'ndan Dipesh Chakrabarty'ye (bkz. Sekizinci Bölüm) çok şey borçludur.

Joyce'un savunduğu sınıf anlatısının ve toplumsal tarihin alternatifinin bir örneği, James Vernon'un *Politics and the People: A Study in English Political Culture, c.1815-1867* (1993) başlıklı çalışmasında bulunabilir. Vernon "siyaseti okumayı, kendi dillerinin anlatı biçimleri aracılığıyla kimliği (ancak geçici olarak) sabit, dengeli ve uyumlu kılarak merkezsizleşmiş Humpty Dumpty'i (Yumurtakafa'yı ya da Rafadan Kafadan'ı) eski yerine birlikte koyma girişimi olarak" görmektedir; "siyasal alanı, insanları belirli sabit kimliklerin etrafında meşru biçimde eyleyen özneler olarak tahayyül ederek onları güçlendirmeye çalışan söylemsel mücadeleyi içeren bir alan olarak" düşünür (Vernon 1993: 5). Vernon'un 19. yüzyıl siyasal tarihini okuyuşu, liberal ve Marksist yorumların sağduyusunu tersine çevirir. Siyasal gelişmeleri demokratikleşmeye doğru atılmış düzenli adımlar olarak görmektense temsili siyasetin uzamlarını izole etmek olarak kavrar. Vernon genellikle siyasal tarihçilerin pek bakmadığı geniş bir çeşitlilik gösteren sözlü, görsel ve basılı kaynakları kullanarak çeşitli katılımcı biçimleri içeren 1832'den önce "ıslah edilmemiş" siyasal sistemi betimler. Özellikle "bütün siyasal grupların ve şüphesiz her birinin kendine uygun farklı yollarla kullanıp kendine mal ettiği" melodramın çeşitli ifadelerine vurgu yapar (*a.g.e.*: 332). Bir ifade biçimi olarak melodram, akış halindeki toplum, siyaset ve dinin dünyasını yeniden anlamlandırma çabasının bir parçası olarak Fransız Devrimi'nin ardından gelişmiştir. Melodram ahlaki mutlakların dünyasıyla, toplumsalı iyi ile kötü arasındaki Manici mücadele bakımından temsil etmekle uğraşmıştır. Vernon bu uzamların kapanmasının, ağırlıklı olarak mülk sahibi erkekler açısından tanımlanan reformun, boğucu bir görsel ve sözlü kültürün yerini daha ölçülü, resmî ve baskı-ağırlıklı bir kültürün almasının izini sürdü.

Bu bağlamda adı anılmaya değer bir başka tarihçiyse *Ima-*

gining the Middle Class: The Political Representation of Class in Britain, c.1780-1840 (1995) adlı kitabında ve başka çeşitli yazılarında sınıf ile toplumsalın genel kabul görmüş anlamlarını altüst eden Dror Wahrman'dır (Wahrman 1992a; 1992b). Ona göre toplumsal gerçeklik, toplumsal temsili belirlemez ya da onun tarafından belirlenmez. Siyaset, failliğin/eylemliliğin ve olumsallığın alanı olarak bu ikisini birbirine karşılıklı olarak bağlar. Sınıf, bir toplumsal ilişkiler kavrayışı üreten siyasal bir inşadır. Genel olarak sınıf kuramının açık yansımalarıyla birlikte orta sınıfın ortaya çıkışını kaleme alan Wahrman şöyle der: "Toplumsal kavramları ve dili önemi ve bağıntılarıyla soruşturmak... 'orta sınıf' kavrayışının ortaya çıktığı yeri ve zamanı belirlemesi bakımından siyasidir ve böylelikle bu toplumsal sınıfın sözde 'ortaya çıkışı' gibi görünür" (Wahrman 1992b: 112). Wahrman "orta sınıf" kategorisinin izini İngiltere'den –Barış Dostları* adlı grup siyasal kimlikten ziyade toplumsal kimlik üzerine kurulan İngiliz siyasetine karşı ılımlı bir muhalefet sergilemiştir– Fransız devrimci savaşlarına kadar sürer. Barış Dostları kendilerini varlıklı orta sınıflar olarak ilan etmişlerdi, işin gerçeğiyse ulus temelinde kurulmuş olmalarıydı. O zamanlar İngiliz siyasetinde Liberal/Muhafazakâr (Whig/Tory) gibi bir ayrım yoktu. Bu ayrım ancak yeni bir toplumsal grubun, işçi sınıfının siyasal hak taleplerine karşı bir siper olarak sanal bir anayasal temsil ilkesini savunması gerektiğinde, Reform Tasarısı zamanında olanaklı hale geldi. Ortaya çıkışı İngiliz Devrimi ve Reformasyon dönemine kadar geriye götürülen orta sınıfın tarihi, bu yeni toplumsal gruba siyasal bir meşruluk vermek gerekliliği hâsıl olduktan sonra oluşturuldu.

Joyce'un postmodern çağrısı kesinlikle evrensel bir coş-

(*) Barış Dostları (*Friends of Peace*), 18. yüzyılda İngiltere'deki savaş çığırtkanlığına karşı kurulmuş bir gruptu – ç.n.

kuyla karşılanmıyordu. Neville Kirk postmodern tarihsel yaklaşımları bütünüyle reddederken, son kertede Joyce ve Stedman Jones'u dilsel belirlenimciler olarak görüyordu. Kirk'ün *Toplumsal Tarih* savaşlarına katkısı, post-Marksizme, postmodernizme ve dilsel dönemece yönelik kitap eleştirilerinde (Kirk 1987), denemelerde (Kirk 1994; 1995), derlediği kitaplarda (Kirk 1996; Belchem ve Kirk 1997) ve kapsamlı tarihsel çalışmalarda (Kirk 1998) ortaya koyduğu ilkeli, belirlenmiş ve kararlı saldırıların yalnızca bir örneğiydi. Önemli şeyler söylemesinin yanı sıra Kirk belagatini konuşturarak yeni toplumsal tarihin süregiden geçerliliğini ve sınıfın maddeci kavranılışını savunuyordu:

> Uzun yıllar süren sıkı kuramsal ve ampirik emeklerin bir sonucu olarak tarihçiler ve öteki uzmanlar, sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel sistemler ile süreçlerin zaman içerisinde ortaya çıktığını ve değiştiğini *kanıtladılar*. Eğer "kıvrımlı" yollardan uzak durulursa insanların toplumsal basamakları inip çıktıkları, halkların ortaya çıkıp çöktükleri, toplumsal sınıfların birleşip dağıldıkları, ekonomilerin "şekillendikleri" ve "çalıştıkları" gözlemlenebilir. Dahası toplumsal güçlerin ve değişimlerin sıklıkla "halkların gerisinden geldiği" ve hatta istemeden ve kısmen de bilinmeyen yollardan gerçekleştiği kanıtlanmıştır. (...) Dil, toplumsal yaşamın inşasında ve kavranışında yer tutabilir. Ne var ki sosyal antropolog Maurice Bloch'un çarpıcı bir biçimde savladığı gibi, dil yalnızca zorunlu olarak mevcut değildir ve çeşitli dilsel olmayan etkilerin yanı sıra da var olur. Uzmanlar sınıf yapılarının varlığını, demografik eğilimleri ve hatta toplumdaki kavramların nihai olarak dildeki kullanımlarına bağlı olmadığını ikna edici bir biçimde göstermişlerdir (Kirk 1994: 238).

Kirk, entelektüelin ölümünden ve kendilerinin anladığı şekliyle siyasal çalışmanın bittiğinden söz eden çeşitli biçimleri içerisinde postmodernizme inanan ve ait oldukları geleneğin sürmekte olduğunu savunmaya kararlı bir grup toplumsal tarihçi adına konuşur.

Geoff Eley ve (*Social History*'nin editörü olan) Keith Nield, Joyce'a benzer eleştirilerle yaklaşırlar ve düşünceleri birlikte kaleme aldıkları "Starting Over: The Present, the Post-Modern and the Moment of Social History" (1995) başlıklı makalede Joyce'un dile getirdiği "Toplumsal Tarihin Sonu?" ifadesine dayanır. Eley'in dilsel ve kültürel dönemece (bkz. Dördüncü Bölüm) yönelik coşkulu yaklaşımı, Eley ve Joyce'un ortak bir zemini paylaşmalarını beklememize neden olur. Aslına bakılırsa "Toplumsal Tarihin Sonu?"nda Joyce, Eley ve Nield'ın 1994 yılında yine birlikte hazırladıkları yayımlanmamış bir konferans metninden heyecanlı bir biçimde alıntı yapar (Joyce 1995b: 75-76). Ne var ki Joyce tarihsel maddeci geçmişiyle olan köprülerini yakarken, Eley ve Nield bir yandan kültürel Marksizm ile "eski" yeni toplumsal tarih arasında, öte yandan da yeni kültürel yaklaşımlar ile dilsel yaklaşımlar arasında bir diyalog olanağı arar. Eley ve Nield, Joyce'un konumunun Ortodoks Marksizm ile yeni sol uzmanlığın karakteristiği olan yaratıcı Marksist düşüncenin çeşitli hatlarının arasındaki farkları sildiğine inanıyordu. En önemlisiyse, bu ikisi, Joyce'un kapitalizmin insanların öznelliklerini şekillendirmekte ve yeniden şekillendirmekte oynadığı rolü –kapitalizmin sınıf kavramını sürdürmeyi gerektiren tanınmada oynadığı rolü yeniden formüle etmiş olmasına karşın– açıklamakta başarısız olduğunu iddia ediyorlardı. Bunu şöyle dile getirirler:

> Sınıfın büyük ünü için gösterilen ehliyet güvenilmezdir; kendi içinde muhtemelen şaşırtıcı ve nedensel olarak oto-

> riter bir bütünleştirici harekete bağlıdır, "dünyanın" nasıl "değiştirileceği"nin sonuçlarının tam belirtilmemiş savlarına dayanır. Ne var ki özellikle son ulusötesi ve küreselleşmiş biçimleri içerisinde kapitalizmin zorunlu bir eşitsizlik ve sömürü mantığını içermeye devam ettiğine bakılarak nasıl ve ne aracılığıyla işlediğini ispatlayabiliriz. Bu mantıkların dünyasında sınıf, gözden düşmüş Marksist analitik "gerçekçilik"in iddialarına göre bir ana kategori olmaktan fazlasıdır ve en azından kapitalizmin dağıtıcı mantıklarının konjonktürel sonuçları için yararlı bir tanımlayıcı kategori olmayı sürdürür. (...) Kapitalizm insanları yoksullaştırmaya devam eder. Ayrıca bu "toplumun sürekli yeniden üretilmesi"nin –"araçların ve yöntem"in bir parçası olan– bir boyutudur (Eley ve Nield 1995: 359).

Joyce, Eley ve Nield'a verdiği yanıtta onu bir karikatür olarak betimlemelerini reddederek tiz sesle karşı çıkıyordu (Joyce 1996: 98). Ne var ki kendi konumu pek de açık değildi. Şüphesiz, Eley ve Nield'ın iddia ettiği gibi, kapitalizmin insanların bilinci üzerindeki etkisinin maddeci bir kavranışını terk ediyormuş gibi görünüyordu. Buna karşın işsizlik, gelir eşitsizliği, emek sömürüsünün biçimleri ve küresel piyasanın insanların yaşamı üzerindeki etkisi gibi gerçekleri reddetmesi pek muhtemel görünmüyordu. Bundan daha muhtemel olansa kendisi toplumsalın tarihinin bir parçası olan kapitalizmi söylemsel bir düzenleniş olarak görmesiydi. Yine bu bağlamda bir yanda Joyce'un, diğer yanda Eley ve Nield'ın yer aldığı alışverişin önemi, postmodern yaklaşımların uyandırdığı tutkuların yakalanmasıdır – hatta bunlar arasında onlarla duygudaşlık içinde olanlar olabileceği gibi, tüm akademisyenleri aynı kefeye koymakla sonuçlanabilecek basitleştirmeler de mevcuttur.

İkiliklerin ötesinde

Stedman Jones'un *Languages of Class*'ından kaynaklanan tartışmalar genel olarak polemik nitelikteydi. Elbette polemikler anlaşmazlıkların keskin bir biçimde ortaya konmasını sağlayabilirler, en ideal durumda ise konumların yeniden düşünülmesine ve yeniden çerçevelenmesine yol açabilirler. Aynı zamanda bu polemikler karikatürleştirmelerden, basitleştirmelerden ve diğerlerinin söylemek ve abartmak zorunda olduğu farklılıkların yanlış yorumlanmasından da sorumludurlar. Elbette tartışmanın bütün katılımcıları kendi uslamlama tarzlarını ortaya koymak için polemiğe kucak açmadılar. Aslına bakılırsa, ortalığın yatışmasıyla birlikte, böylesi sesler tartışmanın tonunun değişmesine yardımcı oluyor, toplumsal/kültürel ikiliğinin ötesine geçebilecek katkılar sağlıyordu.

Çartist tarihyazımı içerisinde yer alan Miles Taylor, Dorothy Thompson ile Stedman Jones'un savunduğu yaklaşımlar arasındaki keskin uyuşmazlıkların sürmesine karşın her şey olup bittikten sonra bunun yeni bir mutabakat için temel oluşturabileceğini savlar (Taylor 1996). Bunun için dört neden ortaya koyar. Birincisi, hem Thompson hem de Stedman Jones Çartizme "halk hareketinin açık seçik anlatılması" olarak bakar ve bu minvalde ussal talepler ile savlar ileri sürer. İkincisi, bu ikisi Çartizmi basit bir biçimde "kırklı açlık/kıtlık yılları" (hungry forties) içerisine yerleştirmekten ziyade 1830'ların başındaki Reform Tasarısı krizine dek uzanan daha uzun bir zaman dilimi içerisinde görürler. Üçüncüsü, yerel ve bölgesel farklara rağmen her ikisi de Çartizmi belirgin bir liderlik, program ve yayın ağına sahip ulusal bir hareket olarak görüyorlardı. Dördüncü olaraksa ne Çartizmin kullandığı ekonomik modellerin doğuşunu ya da çöküşünü, ne de toplumbilimsel belirlenimciliği açıklıyorlardı.

İngiliz toplumsal tarih tartışmasına genel bir bakışın yanı sıra bir katkı da sunan David Cannadine'ın *Class in Britain*'inde (2000) ne toplumsal ne de kültürel tarih kampında bir konum yaratma çabasına rastlanır. Cannadine kendisini hem yeni toplumsal tarihin Marksizmiyle hem de onun yerine geçmeye çalışan postmodern ve kültürel yaklaşımlarla ilişkili olarak konumlandırır. Marksizm çözümlemesi Marx'ın aslında var olmayan yazılarının çok ötesine geçmesine karşın, Marksist sınıf kavramını sosyo-ekonomik indirgemecilikle eleştirenlerle aynı çizgiye çekilir. Böylelikle geleneksel modelin sınırlarındaki Marksist gelenek içerisinde yer alan tartışmaların asla bir yere varamayacağı yönünde bir izlenim veriyordu. Cannadine aynı şekilde sınıfın postmodern reddine de mesafeli yaklaşıyordu. Duyarlılık derken aklında Marx'ın ya da Weber'in sınıf anlayışından (bkz. Birinci Bölüm) daha ziyade Weber'in statü kavrayışı olsa da, en azından kültürel ve siyasal kendini tanımlama düzeyinde İngiltere'nin sınıf duyarlılığından gına geldiğini savlıyordu. Cannadine sınıfın İngiliz dünyasındaki kavranışının üç farklı biçimi varsaydığını düşünüyordu: iyi bir biçimde basamaklandırılmış bir piramit; üç aşamalı –yani üst, orta ve alt– sınıf anlayışı; "onlar"a karşı "biz"i, güce karşı halkı içeren bir ikili karşıtlık.

Cannadine'ın kitabı 18. yüzyıldan bu yana geliştirilmiş olan sözünü ettiğimiz üç biçimi ele alıyordu. Cannadine sınıfı toplumsal betimlemenin merkezî bir biçimi olarak savunduğunda hiç şüphe yok ki Marksistlerin sınıf mücadelesine öncelik vermesini doğrulamış olacaktı. Cannadine İngiliz toplumunun en zorlayıcı toplumsal tanımlaması olarak sabit hiyerarşiyi görüyordu. 19. yüzyıl İngilteresi'ne bakarken şöyle yazıyordu: "*Gurur ve Önyargı*'da Leydi Catherine de Burgh 'sınıfsal ayrımların korunması'ndan hoşnut olduğunu söylerken, muhtemelen yalnızca çağının düzeni ve

kendi kuşağı adına konuşmuyordu; aynı zamanda 19. yüzyılın ilk üç çeyreğinde yaşayan İngilizlerin çoğunluğu adına konuşuyordu" (Cannadine 2000: 104). Söz konusu kitap aynı fikirde olan pek çok (çoğu İngiliz olan) figür tarafından popülerleştirildi. Bu insanlar bizim "konuşan kafalar"ımızın 19. yüzyıldaki eşdeğerlerini temsil ediyorlardı; edebiyat figürleri, siyasetçiler ve dinî liderler daha bir öne çıkıyorlardı. Cannadine'ın alıntı yaptığı kurgusal Leydi Catherine figürü, ironik bir biçimde, bu bölümde alıntı yapılan çok az kadın arasında yer almaktadır. Kısacası Cannadine, Leydi Catherine'ın bakış açısının İngilizlerin çoğunluğunu temsil ettiğini ispat etmek için yeterince kanıt sunamamıştır.

Daha arada bir konum yaratmak için üçüncü bir çabaysa James Epstein'ın *In Practice* (2003) adlı kitabında bulunabilir. Epstein, kökleri kültürel Marksist geleneğe dayanan bir isim. Buna karşın postmodernizm, postkolonyalizm, feminizm ve kültürel çalışmalar alanlarından gelen meydan okumaları da ciddiye alan bir isim. Ona göre "tarihçiler disiplinlerini savunurken çıtayı düşürmek konusunda başarılı olurlarken, postmodernizmin toplumsal tarihe yönelttiği tehdidi savuşturma ve toplumsal-kültürel tarihin yeni türlerini yazmak için gerçek başlangıçları yakalama konusunda çok daha az endişe duyarlar" (Epstein 2003: 56). Epstein hem kültürel hem de toplumsal tarihçiler tarafından kabul edilebilecek bir kültür görüşünü savunurken, tarihsel çalışmayı çerçeveleyici bir araç olarak sınıfa şartlı destek vermeye devam eder. Kültür "edimseldir": "pratik bir etkinliktir; toplumsal ve siyasal olanı da içeren birbiriyle bağlantılı alanlar ya da konumlar ağına gömülü bir etkinlik olarak sahiplenmelere, çatışmaya, değişime ve parçalanmaya tabidir" (*a.g.e.*: 9).

Epstein'a göre bu görüş, güç ve siyasetin kültürel soruşturmalara göre yenilenmesine olanak sağlar. Bu görüş dört kola ayrılır. Birincisi, kültür asla eşit olmayan güç ilişkile-

rinden ayrı tutulamaz. İkincisi, siyasal kültür özerk değildir; ister sınıf ister ırk ister toplumsal cinsiyet vb. bakımından olsun, bir mücadele alanıdır. Üçüncüsü, metinleri okumak yalnızca onların anlamı nasıl ürettiğini anlamayı değil, aynı zamanda içinde boy gösterdikleri ve geçerli oldukları bağlamı da anlamayı gerektirir. Dördüncüsü, anlatımın yerleşik doğası eylemliliğin ifade biçimlerini ve anlamlı eylem dağarcığını olanaklı hale getirmesiyle hem sınırlayıcı hem de fırsat sağlayıcıdır.

In Practice'teki (John Belchem'ın da ortak yazar olduğu) makalelerden birisi olan "The Nineteenth-Century Gentleman Leader Revisited" (*a.g.e.*: 126-145) bize Epstein'ın aklındakinin ne olduğunu göstermek bakımından biraz olsun fikir verir. Yazarlar 19. yüzyıl siyasetindeki bir demirbaş olarak, işçi sınıfından ziyade "halk"a konuşan "centilmen lider"i kabul ederler; ancak aynı şekilde bağlama göre bu kavrama iliştirilen anlamların zaman içerisinde değiştiğine ve bir sınıf boyutu olduğuna da inanırlar. Bunu da, Bright ve Gladstone tarafından öncülük edilen daha ölçülü ve kapalı anlamlara muhalefet edilmesinde olduğu gibi, Çartist açıkhava toplantılarındaki liderlerin etrafında bir araya gelen anlam kümelerinin karşıtlaştırılması yoluyla gösterirler. Kısacası Belchem ve Epstein, birbirleriyle çelişkili oldukları düşüncesini yerinden ederek toplumsal tarih ile kültürel tarih arasında bir köprü kurma çabasındadır.

Sonuç

Taylor, Cannadine ve Epstein'ın katkıları bir arada alındığında; Stedman Jones'un *Languages of Class*'mın ortaya çıkardığı tutkuların, Patrick Joyce'un çalışmasının ve toplumsal ile kültürel tarih üzerine daha geniş çerçeveli tartışmaların aslında biraz olsun durulduğuna dair bize kanıt sunar. 1960'la-

rın ve 70'lerin "dingin" günlerine dönüş söz konusu değildir; sınıfın içinde büyüyüp serpildiği kavramsal ve siyasal alan dönüşmüştür. Yine de bu kavram hiçbir surette ölmemiştir. Bu bölümde ele aldığım düşünürlerin çoğu, eğer sınıf halen yaşayan bir kategoriyse, onun öteki belirlenimlerle ve kimliklerle birlikte dillendirilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymaya çalışır. Eley, Epstein ve Scott bu durumu kabullenmiştir. Kirk (Kirk 1995: 2) ve Dorothy Thompson da. Thompson'ın sözleriyle: "Eğer sınıfa ilişkin önceki tanımlamalar her türlü toplumsal gerilimi tanımlamakta artık yetersiz ve aşırı basitleştirici kalıyorsa, o halde farklı tanımlamalara ihtiyacımız var. Toplumsal cinsiyet, bölgesel ve ulusal bağlılıklar, dinsel ve etnik bölünmeler ayrılık yaratan etkenler olarak görmezden gelinmiştir; tıpkı monarşizmin her şeyi aşan vatanseverliğin 'İngiliz' biçimini ve ulusal kaynaşmanın gücü olarak Hıristiyan ilkelerine genelleştirilmiş bir bağlanmayı hafife alması gibi" (Thompson 1993: 17). Sınıfın bölünme ve kaynaşmanın bu ve diğer biçimlerine eklemlenmesi önümüzdeki üç bölümün konusu olacak.

Üçüncü Kısım

ÖNE ÇIKAN ÖTEKİLER

Öne Çıkan Toplumsal Cinsiyet

Sex and Class in Women's History (1983) başlıklı kitabın giriş yazısını kaleme alan üç Amerikalı editör –Judith Newton, Mary Ryan ve Judith Walkowitz– bu yazıda İngiltere'deki feminist çalışmalarla Amerika'dakiler arasındaki farkları işaret ederler:

> Eğer feminist tarihçiler olarak hepimiz cinsiyet temelli bölünmeleri toplumsal dönüşüm süreçlerinin merkezinde görüyorsak, İngiliz tarihçiler bu konuda Amerikalı meslektaşlarına oranla sınıfa daha fazla vurgu yapmak eğilimindedir. (...) Dahası, İngiltere'deki pek çok feminist tarihçi, sınıf ilişkilerini çalışmanın belirleyici nitelikte olduğu sosyalist ve emek yönelimli bir gelenekten gelir (Newton vd. 1983: 2).

İngiliz feminist tarihçiler, Kuzey Amerika ve başka yerdeki feminist tarihçilerle girişilen Atlantik-ötesi tartışmanın bir parçası olurken, aynı zamanda sınıfın toplumsal cinsiyete dayalı bir kavrayışını üretmeyi ön plana çıkarmışlar-

dır. "İkinci dalga" feminist hareket çerçevesinde geliştirdikleri çalışmaları, 1960'ların sonuyla 1970'lerde gün yüzüne çıkmıştır.

Bizim amaçlarımız bakımından İngiliz feminist tarihini iki döneme ayırmak mümkündür. Aşağı yukarı 1970'lere denk gelen ilk dönemde feministler "tarihten saklanmış" kadınların yaşamlarını yeniden keşfetmeye çalışıyorlardı: ev kadınlarının ve tekstil işçilerinin, Çartist aktivistlerin ve kadınlara oy hakkını savunan militanların. Feminist tarihçiler, aşağıdan gelen tarihten esinlenmişlerdi; ancak onun tarihin oluşumunda kadının rolüne karşı körlüğünü de eleştiriyorlardı. Böylesi bir çalışma tarihsel dengeyi yeniden kurmada hayati bir rol oynuyordu; ancak genellikle yeni sentezlere ulaşmaktansa mevcut tarihsel açıklamalara eklemlenmeye çalıştığı için eninde sonunda kadının marjinal statüsünü pekiştiriyordu.

1970'lerin sonunda başlayan ikinci dönemse birinciyle örtüşüyor ve onunla iç içe geçiyordu; tartışmasız biçimde günümüze değin de sürüyordu. Feministler tarihsel yazımın merkezine toplumsal cinsiyeti koymaya çalışan baskın tarihsel açıklamaların varsayımlarını yapısöküme almaya uğraşıyorlardı. Bu bölümde söz konusu tarihçilerin toplumsal cinsiyet ile sınıf arasındaki karşılıklı ilişkiyi araştırmalarına vurgu yapacağız. Onların bu çabası, ilhamını dilsel dönemeçten alan çalışmayla çakışmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet ile sınıf bir farklar sistemi olarak, dil ve kültürün ve onları yöneten güç ilişkilerinin ürünleri olarak görülmektedir. Emek tarihi gibi alanlar toplumsal cinsiyete dayalı varsayımlar üzerine kurulmuş gibi görülebilir; görünüşte toplumsal cinsiyet kategorisinden azade gibi görünen sınıfın nasıl eril varsayımlar tarafından ele geçirildiği ihmal edilmiş bir konudur. En etkili ifadesini Joan Scott'ta bulan bu bakış açısının, tarihsel aktörlerin anlam sistemlerini yeniden keş-

fetmekle ilgilenen feminist tarihçiler arasında dahi tartışmalı olduğu kanıtlanmıştır. Anna Clark, Leonore Davidoff, Catherine Hall, Sonya Rose ve Carolyn Steedman gibi feminist tarihçiler, çalışmalarında sınıf boyutunu korurlar ve genellikle kültürel ve toplumsal yaklaşımları karşı kutuplar olarak görmek yerine onları birleştirmeye çalışırlar.

Tarihten saklananlar

Bu bölümcede kadınların özgürleşme hareketinin filizlenmesiyle ve aşağıdan gelen tarih anlayışının sınıf perspektifiyle ilişkisi içerisinde "ikinci dalga" İngiliz feminist tarihinin ortaya çıkışını konumlandıracağım. Çağdaş İngiliz feminist tarihi, ilk olarak 1960'ların sonu ile 1970'lerde ortaya çıkan ikinci dalga feminizmden doğmuştu (Dworkin 1997: 192-194). Birleşik Devletler'deki gibi İngiliz feminizmi de öğrenci ve yurttaşlık hakları hareketinden, karşı kültürden ve Vietnam Savaşı karşıtlığından ileri geliyordu. Siyahlar ve öteki azınlıklar gibi, siyasal aktivist olan kadınlar da kendilerini baskı altına alınmış bir grup olarak görüyordu – Juliet Mitchell'ın çarpıcı feminist metninin başlığındaki gibi, "en uzun devrim" (Mitchell [1966] 1984). Kökleri genellikle emek hareketinde olan feminist tarihçilerin çoğu yetişkin eğitimi veren öğretmenlerdi ve resmî olmayan "bilinç yükseltme" gruplarının giderek büyüyen ağından güç alıyorlardı. Aslına bakılırsa, ulusal çaplı ilk kadın hareketini başlatan Tarih Çalıştayı girişiminin (bkz. İkinci Bölüm) çatısı altında boy göstermişlerdi.

1970'lerden önce İngiltere'de feminist bir tarih olmasına karşın bu tarih sadece kesintili olarak mevcuttu. Alice Clark'ın *Working Life of Women in the Seventeenth Century* ([1919] 1982) ve Ivy Pinchbeck'in *Women Workers and the Industrial Revolution, 1750-1850* ([1930] 1981) gibi metinle-

ri istisnai örneklerdi ve ikinci dalga feministler onları yeniden keşfedene dek çoğunlukla unutulmuşlardı. 1970'ler boyunca feminist tarihyazımı yeni bir aşamayı imliyordu; akademik bir ağın kurulmasına işaret ediyor ve kurumsal bir varlığın ilk parıltılarını sunuyordu. Feminizm düşünsel ve siyasal tartışmalarda dikkate alınması gereken bir güç olmaya başlamıştı.

Sosyalist feminist tarihçiler sosyalist ve Marksist geleneklerden geliyordu; ancak bu siyasal ideolojilerin yalnızca bir başlangıç noktası olduğunu, kadınların toplumsal ve siyasal konumlarının feminist kuram ve siyasetin bakış açısından yeniden düşünülmesi gerektiğini iddia ediyorlardı. Sosyalist feministler, yalnızca mevcut tarihsel açıklamalarda kadına ayrılan yere ilişkin boşlukları doldurmakla kalmayan; aynı zamanda kadınları, ev kadınıyken bile emek tarihinin merkezine oturtan tarihçileri savunuyorlardı. Sally Alexander ile Anna Davin'in *History Workshop Journal*'da yazdığı üzere:

> Feminizmin işi yalnızca bir aile tarihi talep etmek değildir; aynı zamanda işgücünün yeniden üreticileri olarak kadınların çalışmasının ve evdeki işgücü hizmetlerinin neden bu kadar uzun süre görünmez kaldığını açıklamaya da çalışır. Kadınların tarihsel soruşturmanın önplanına çıkarılmasıyla üretime, işçi sınıfı siyaseti ve kültürüne, sınıf mücadelesine, refah devletine ilişkin bilgimiz dönüşüme uğrayacaktır (Alexander ve Davin 1976: 5).

Sosyalist feminist tarihyazımı 1960'larla 1970'lerin kültürel ve siyasal ortamında köklenmişti; ancak eski kuşak Marksist tarihçilerden, özellikle E. P. Thompson'dan da etkilenmişti. Bu etkinin yanı sıra sosyalist feministler, eski kuşak Marksist tarihçilerin çoğunlukla kadınların deneyimlerinden ve özlemlerinden bihaber olduğunun da farkındaydı. Sosya-

list feministler, tarihsel olarak dışlanmış, sınıfsal bakımdan olduğu kadar toplumsal cinsiyet bakımından da ezilmiş kadınların yaşamlarını gün yüzüne çıkarmaya çabalıyorlardı.

Feminist tarihin bu ilk döneminde oldukça önemli birkaç kazanım elde edildi. Jill Liddington ve Jill Norris'in *One Hand Tied Behind Us: The Rise of the Women's Suffrage Movement* (1978) adını taşıyan kitapları, 20. yüzyılın başında hem oy hakkı hem de feminist gözle bir işçi sınıfı gündemi için mücadele veren Lancashire'daki kadın tekstil işçilerinin gizlenmiş hikâyesini açığa çıkardı. Liddington ve Norris'in ortaya koydukları açıklama yerel arşiv kaynaklarına, hareketin kahramanlarının kızlarıyla ve kız torunlarıyla yaptıkları söyleşilere dayanıyordu. Barbara Taylor'ın *Eve and New Jerusalem: Socialism and Feminism in the Nineteenth Century* (1983) başlıklı çalışmasıysa, erken dönem sosyalist hareket içerisinde kadın meselelerinin merkeziliğini ortaya çıkarmıştı. Taylor, 1820'lerden 1840'lara kadar (Robert) Owen'ın izinden giden sosyalistlere; hem kadınların erkeklerin köleleştiren egemenliğinden kurtulmasını, hem de işçi sınıfının kapitalizmin ekonomik baskısından kurtulmasını savunan sosyalistlere odaklanmıştı. Liddington ve Norris gibi, Taylor da geçmişte sosyalizmin ve feminizmin güçlerini birleştirmenin, şimdide ve gelecekte aralarındaki ilişkiyi yenilemek için bir ilham verebileceğini umut ediyordu.

İçinden geçtiğimiz dönemde feminist tarihçiler arasında en önde gelen isim tartışmasız Sheila Rowbotham'dı (1943-) (Dworkin 1997: 195-198). Rowbotham karşı kültürün ve yeni solun bir ürünüydü. Büyük ölçüde yurttaşlık hakları hareketinin düzenleyici stratejilerinden etkilenmişti. Vietnam Dayanışma Kampanyası'nda ve Uluslararası Troçkist Sosyalistler içerisinde aktif rol almıştı. Ayrıca çağının kültürel siyasetini aşılayan radikal bir dergi olan *Black Dwarf*'ın yayın kurulunda görev yapıyordu. En önemlisi de, yeni yeni

ortaya çıkmakta olan feminist harekete kendini kaptırmaya başlamıştı. Kişisel, ailevi ve geleneksel siyasal meseleleri bir araya getirdiği için bu konuya kafa yoruyordu.

Rowbotham'ın tarihsel çalışması, kadın hareketine katılımından kaynaklanıyordu. Kitapları kendi alanlarında oldukça geniş kapsamlıydı ve genellikle akademik olmayan bir dille yazılmışlardı. İlk kitabı *Kadınlar, Direniş ve Devrim* (1972) belki de ikinci dalga feminizmden çıkan feminizmin ilk tarihsel analiziydi. Aralarında İngiltere, Fransa, Birleşik Devletler, Rusya ve Çin'in de bulunduğu çeşitli ülkelerdeki feminizm ile devrimci sosyalizm arasındaki tarihsel bağlantının izini sürüyordu. Rowbotham bu kitabından kısa süre sonra *Kadının Gizlenmiş Tarihi: Kadınların Baskıya Maruz Kalmasının ve Baskıya Karşı Savaşmalarının 300 Yılı* (1973) başlıklı kitabını yayımladı. 17. yüzyıldan 1930'lara kadar İngiltere'deki kadınlara ilişkin öncü bir araştırma olan bu kitap geleceğe yönelik bir soruşturma için de bir tür yol haritası görevi görüyordu. Aşağıdan gelen tarihin işçi sınıfındaki kadınlar adına neler başardığını araştırıyordu. Ayrıca Rowbotham kesin bir şekilde "ataerkilliğin, kadınların emek kapasitesini düzenleyen bir cinsiyet olarak erkeklerin gücünün, özellikle de sınıf sömürüsüyle doğrudan ve basit bir ilişkisi olmayan aile içindeki gücünün" farkındaydı" (Rowbotham 1973: ix).

Rowbotham'ın bir aktivist ve tarihçi olarak uzun kariyerinde, *A Century of Women: The History of Women in Britain and the United States in the Twentieth Century* (1997) başlıklı çalışması yazarın *magnum opus*'udur. Atlantik Okyanusu'nun her iki yakasındaki kadınlara ilişkin bu iddialı tarih, iki kültürün karşılıklı örülmüş ilişkilerinin izini sürüyordu. Kuramsal olarak temellendirilmeyen bu çalışma, ünlü veya sıradan, fakir veya zengin, radikal veya muhafazakâr, beyaz veya beyaz olmayan pek çok kadının sesinden kadınla-

rın yaşamlarını ve isteklerini ustaca yakalamıştı. Bu kadınların arasında İngiliz kadınlarına oy hakkı verilmesini savunan, Birinci Dünya Savaşı'nda vicdani retçilere yakalanmamaları için yardım eden bir yeraltı örgütünün üyesi olan ve bu çabaları yüzünden tutuklanan Alice Wheeldon; Hollywood tarafından yeniden yaratılan Theda Bara gibi göçmen bir geçmişe sahip olup da –Cincinnatili Yahudi bir terzinin kızı– dört yıl gibi kısa bir sürede Hollywood'un seks sembolü yapılan belki de ilk isim olan Theodosia Goodman; 1976-1977 yıllarında Grunwick'teki fotoğraf işleme laboratuvarlarındaki grevi başlatan ve Asya tipi işgücünün sendikalaşmaya zorlanması ile hızla değişen İngiliz emek hareketinin temsil edici olmasına eleştirel yaklaşan siyasal aktivist Jayaben Desai de vardı.

1970'lerdeki yazılarıyla karşılaştırılırsa Rowbotham siyasal geleceğe çok daha az kesinlik ve güven içerisinde bakıyordu. Rowbotham'ın popüler kültür araştırması, toplumsal cinsiyete olan ilgisi ve sınıf, ırk ve etnik kimlik arasındaki karmaşık ilişkiye olan hassasiyeti, daha sonraki yıllarda siyasal ve düşünsel gelişmelere etki etmiştir. Aynı zamanda tüm bunların önceki çalışmalarıyla önemli bir sürekliliği vardı. Rowbotham kitabının sonuç bölümünde şöyle yazıyordu: "Yıllar boyu süren araştırmam kesinlikle bastırılmış olanakların açığa çıkarılması çabasına dayanmaktadır. Bunların anlaşılması serbest bırakılan arzunun araçlarının yanı sıra zaman da gerektirir" (Rowbotham 1997: 590). Sosyalist feminist projenin özgün ruhu halen fark edilebiliyordu.

Ayrı alanlar

Rowbotham'ın ve diğer feminist araştırmacıların çalışmaları kadınlara tarihteki mevcudiyetini geri kazandırabilmek açısından önemli işler görse de, böylesi bir proje son kertede

kendi sınırlarına dek götürülebilirdi. Bu proje erkek tarihçilerin dikkatini kadın işçilere yöneltmesi için onları zorlayan yeni bir uzmanlaşmayı içeren emek tarihi gibi alanlarda gedikler açıyordu. Ne var ki bir bütün olarak tarihsel uzmanlıkta kadınların tarihi, bir alt-disipline indirgenmiş ve asıl aktörlerin halen erkek olduğu siyasal tarihçiler tarafından görmezden gelinmiştir. *History Workshop Journal*'ın editör yazısında "kadınların içinde yer aldığı dünyaların" geri kazanılmasının önemli olduğuna; ancak bunun aynı zamanda "kadınların tarihinin gettolaştırılmasına yol açabileceğine ve bu konunun ayrı alanlarda çalışan tarihçiler tarafından sunuluş biçimlerinin kolaylıkla göz ardı edilebileceğine" dikkat çekilmişti (*History Workshop Journal* 1985: 1-2).

Şüphesiz ki 1970'lerin sonunda ve 1980'lerde feminist tarihyazımındaki en önemli gelişme, düşünsel enerjinin kadınlar üstüne çalışılmasından toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sorgulanmasına doğru kaymış olmasıydı. Bu kayma hiçbir şekilde kadınlara daha az önem verileceği anlamını taşımaz. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihsel inşası üzerine olan bu uzmanlık, kadınlar üzerine olan araştırmaların yanı sıra erkekler üzerine olan araştırmaları da dönüştürerek toplum bilimlerinin ve insan bilimlerinin manzarasını kalıcı bir biçimde değiştirmiştir. Ayrıca bütünüyle yeni alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur; erillik tarihi bunun yalnızca bir örneğidir. Tarihçiler "toplumsal cinsiyet" terimini ilk olarak 1960'ların sonunda kullandıklarında erkekler ile kadınlar arasındaki toplumsal ilişkileri tanımlamaya çalışıyorlardı. Cinsel farklılığın biyolojik verilerinden çıkan "toplumsal anlamları" ayrıştırmakta kullanıyorlardı bu terimi (Newman 1991: 61). Toplumsal cinsiyet ilişkilerine öncelik tanımak, tarihi kavramsallaştırmanın geleneksel biçimlerine meydan okudu; sivil toplum ve devletin kamusal dünyası ile evin ve ailenin özel dünyası arasında bir ayrıma neden

olmaktan çok bunları bağlantılı hale getirdi. Bu çalışmanın amaçları bakımından, sınıfın kavramsallaştırılmasını bu şekilde düşünmenin önemini ele alacağım. Bunun için de Leonore Davidoff ve Catherine Hall'un oldukça etkili ve çığır açıcı kitabına –*Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780-1850*– odaklanacağım (Davidoff ve Hall [1987] 2002).

Tarihçi olarak Catherine Hall'un (1956-) gelişimi, odaktaki bu kaymaya örnek oluşturur. Yeni-sol siyasete ve kadın hareketinin siyasal eylemciliğine katkı yapan Hall'un düşünsel ve siyasal yörüngesi Marksist tarihyazımı geleneği tarafından şekillendirilmişti (Dworkin 1997: 202-205). Birmingham Üniversitesi'nde lisans öğrencisiyken Marksist Ortaçağ uzmanı Rodney Hilton'la çalıştı. 1960'ların başında son aşamasına gelmiş yeni sol hareketinin bir parçasıyken, nükleer silahlara karşı düzenlenen bir protesto yürüyüşünde eşi Stuart'la tanıştı. 1970'te Birmingham'daki ilk kadın özgürleşmesi hareketine katıldı; sonraları o günleri kendisini "yaşamlarımızda yanlış gittiğini hissettiğimiz şeyler, özellikle de tecrit edilmemiz" hakkında çoğunluğu anne olan sayısız kadınla söyleşi yapmaya adadığı bir deneyim olarak hatırlıyordu (C. Hall 1992a: 4). Hall'un 19. yüzyıl tarihçisi olma kararı, içine daldığı feminist siyasetten kaynaklanıyordu. Hall, halen Londra'da College Üniversitesi'nde toplumsal ve kültürel tarih profesörü olarak çalışıyor. Ne var ki İngiltere'deki pek çok feminist tarihçi gibi, akademik kariyerinin ilk dönemini tarih bölümünün dışında harcamıştır. Hall'un bir zamanlar gözlemlediği gibi marjlar/sınır boşlukları "oldukça verimli topraklar" olabilir (*a.g.e.*: 34).

Hall'un esas araştırma alanı 19. yüzyıl İngilteresi'ndeki orta sınıflardır. İlgileri 1970'lerin ikinci yarısında, kadın hareketindeki "ütopyacı uğrak"ın sonu ile "uzun vadeli dönem"in başlangıcında şekillenmiştir (*a.g.e.*: 11). Hall, ka-

dın hareketinin kendisi hakkında bilgi ortaya koyma vurgusuyla uyumlu bir arzuyla kendi orta sınıf kökenlerini kavramak istemiştir. Aynı zamanda bastırılmışların direnişini göklere çıkarırken "her ne kadar sıklıkla meydan okusa da süregiden burjuvazi iktidarının belgelerini içeren materyalleri görmezden gelen" aşağıdan gelen tarihin tahakkümünü sorgulamaya başlamıştır (*a.g.e.*: 94). Hall 19. yüzyılın toplumsal ve kültürel yaşamı üzerine araştırma yapmaya başladığında önünde çok geniş bir alan belirir. Çoğu çalışma işçi sınıfı üzerine yoğunlaşan yeni toplumsal tarih başlığı altında yapılır. Hall tam üç ayını *Aris's Birmingham Gazetesi*'nin 1780'lerden 1840'lara kadar olan arşivini okuyarak harcar. Başlarda kadınların gazete sayfalarında yer almamasından dolayı hayal kırıklığına uğramıştır. Ne var ki bunun yanı sıra önemli bir gerçeğe de ulaşır:

> Gazete yeni orta sınıftan erkeklerin kamusal alanının inşasına katkıda bulunuyordu; tam da kamusal alanı ilgilendiren insani yardım toplantıları olsun, sivil yürüyüşler ya da önemli cenazeler olsun, bu türden şeyler ayrıntılı bir biçimde haber yapılıyordu. Orta sınıf içerisindeki erilliğin kısmen dile getirilmesini anlamlı kılmak için erkekler hikâyenin merkezine taşınıyordu, kadınlar yerinden edilmiyordu (*a.g.e.*: 17).

Hall, bu araştırma hattını Leonore Davidoff'la (1932-) bağlantılı olarak izlemiştir. Halen Essex Üniversitesi'nde Toplumbilim Bölümü'nde araştırma profesörü olarak çalışan ve etkili bir dergi olan *Gender and History*'nin kurucusu olan Davidoff New York'ta doğdu. Hem Amerika'da hem İngiltere'de eğitim gördü ve erişkin yaşamının büyük bölümünü İngiltere'de geçirdi. Davidoff bir toplumbilimci olarak eğitilmişti; ancak tarihçiliğe olan meyli 1970'lerdeki Ta-

rih Çalıştayı girişimiyle ilişkisi nedeniyle daha da artmıştı. Davidoff kendi çalışmaları hakkında konuşurken şöyle demiştir: "Evli kadınların emeği üzerine hazırladığım lisansüstü tezimden beri modern dönemde algılanıp deneyimlenen ev, aile ve ekonomiyi bir biçimde çerçevelendiren toplumsal cinsiyet ve sınıfla ilgileniyorum" (Contemporary Authors Online 2001). Yeni yeni filizlenen kadın hareketiyle ilgilenen diğer feminist akademisyenler gibi Davidoff'un da ilk çalışmaları –ikinci dalga feminizmin harekete geçmesiyle öncelikli hale gelen– erkek tarihçilerin büyük oranda göz ardı ettiği tarihsel deneyimin bir boyutuna odaklanıyordu. Burada önemli olan Davidoff'un çalışmasının, Marksistlerin (meta üretimine bir katkıları olmamalarından ötürü) onları "üretken olmayan" emekçiler olarak düşünmesine karşın, 19. yüzyıldaki kadın işçilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan, 1800'lerin sonunda sayıları bir milyonu aşan hizmetçi kadınların üzerine olmasıydı. Davidoff'un bu konu hakkındaki bilgisi, 1800'lerin sonunda Yorkshire'da doğan ve hizmetçi olarak çalışmaya on bir yaşında başlayan kayınvalidesi Edith Annie Lockwood'un anlattıklarıyla oldukça zenginleşmişti. Davidoff'un anımsadığı kadarıyla: "Onun çalışma düzenleri, duygusal tepkiler ve hiyerarşi mefhumuyla ilgili canlı ve detaylı anıları, aynı çatı altında yaşadığı taşralı üst orta sınıfın dünyasıyla bir kadın hizmetçi olarak karşılaşmasından yansıyanlar, tarihsel bir özne olmanın yanı sıra hakları olan bir insan olarak hizmetçilerin sesini duyurmak için yanıp tutuşmama neden oldu" (Davidoff 1995: 4). Evin her türlü hizmetini gören kadın hizmetçilerin –ister babalar ister işverenler ister kocalar tarafından yönlendirilsin– ataerkil otoritenin çeşitli biçimlerine tabi olduğu bir ağı ele alan "Mastered for Life: Servant and Wife in Victorian and Edwardian England" ([1974] 1995) böyle bir çalışmadır. Bu kadınların körü körüne itaat etmeleri

ev içinde ortaya çıkıyor ve böylelikle "piyasa güçlerinin büyük drama"sından mahrum bırakılıyorlardı. "Kuramda ne esamisi okunuyordu ne de en azından geçici bir kategorileri vardı. Gerçekteyse 'parayı veren erkeğin düdüğü çaldığı' türden bir toplumda hayatta kalmak için ne yapmaları gerekiyorsa, onun için mücadele etmek zorundaydılar" (Davidoff [1974] 1995: 34).

Davidoff'un ilk dönem makaleleri arasında en ilgi uyandıranı "Class and Gender in Victorian England: The Case of Hannah Cullwick and A. J. Munby" ([1979] 1995) adını taşıyordu (Birinci Bölüm'de kısaca söz etmiştik). Makale (eşsiz olmamasına karşın) sıradan olanın ötesindeydi; hizmetçilerin güçlülüğüne, doğallığına ve alçaklığına takmış olan üst orta sınıftan Munby ile güçlü bir biçimde bağımsız olmasına karşın açık bir biçimde Munby'nin isteklerine boyun eğen işçi sınıfından hizmetçi Cullwick'in muhtemelen cinsellik içermeyen ilişkisine odaklanıyordu. Birbirlerini tanıma süreçlerinde bu ikisi tahakküm ile itaatin fantezilerini ve ritüellerini canlandırıyorlardı; özellikle de Cullwick'in Munby'nin botlarını yalamasında. Munby, Cullwick'i bir hizmetçi, bir melek, bir orta sınıf hanımı, bir erkek ve bir köle vb. olarak sayısız role soktuğu birçok fotoğraf çekmişti. Davidoff makalesini, hem Munby'nin hem de Cullwick'in günlüklerine dayanarak ve çekilen fotoğraflara –hem Cullwick'in hem de diğer kadınların fotoğraflarına– bakarak yazmıştı. Makale, bir bütün olarak Victoria dönemi toplumunun sınıf ve toplumsal cinsiyet ideolojilerinin tersine çevrilmesinin yanı sıra kendilerine düşen sınıf ve toplumsal cinsiyet rollerini zaman zaman altüst eden iki kişinin hikâyesini anlatıyordu. İkili bütün zorluklara rağmen (en azından bir süre için ve belirli bir noktaya kadar) karşılıklı olarak memnun kaldıkları, hatta evlilik noktasına kadar varan bir tür yakınlık kurabilmeyi başarmıştı. Ne var ki

ikilinin gizli ilişkisi aynı zamanda, ilişkilerinin çerçevesinin Munby'nin fantezileri ve arzuları tarafından çizilmesi ve ikisi arasındaki toplumsal ve ekonomik gücün eşitsiz dağılmış olması nedeniyle söz konusu konumların ve ideolojilerin yeniden güçlenmesi anlamına geliyordu.

Davidoff ve Hall'un ilk olarak 1987'de yayımlanan, aşağı yukarı on yıllık bir araştırmanın meyvesi olan *Family Fortunes* adlı kitapları, geçtiğimiz yirmi beş yıllık sürede toplumsal/kültürel tarihin en etkili çalışmalarından biri olmuştur. Titiz ve ayrıntılı bir araştırmaya –günlüklere, miras belgelerine, gazetelere, romanlara, mektuplara ve kullanma kılavuzlarına– dayanan kitap, incelikle dokunmuş bir duvar halısı gibi 19. yüzyılın birinci yarısında taşradaki orta sınıf yaşamının duygu yapısını ele alıyordu. *Family Fortunes* Birmingham'daki kentsel yerleşim ile Suffolk ve Essex'teki kırsal yaşamdan alınmış ayrıntılı vaka incelemelerine dayanıyordu. Hall ve Davidoff kendine özgü orta sınıf bilincinin ortaya çıkışının taslağını çizmişlerdi. İkili, orta sınıftan kadınların kocalarına olan ekonomik bağımlılıklarının giderek artması ile kadınlar ve erkekler için tahsis edilen açıkça belirlenmiş alanların yaratılmasında kadınların kamu işlerinden yoğun biçimde dışlanması arasında bir bağlantı kuruyordu. Bu süreç kapitalizmin eril, kirli ve kamusal dünyasının ruhsal olarak ev ve ailenin topraklarından köklenen dişi tarafından dengelendiği evanjelik Hıristiyanlığın ideolojik bakış açısı tarafından kolaylaştırılmıştı. Bu ideoloji somut ifadesini ev ile işin ayrılmasında, varoşların artışında, bahçelere yoğun bir ilgi gösterilmesinde, erkek egemenliğinde sayısız cemiyet ve dernek kurulmasında ve "toplumda kadına biçilen perde arkasındaki ama hayati rol"de buluyordu.

Eğer Davidoff ve Hall toplumsal cinsiyetin haritasının İngiliz toplumunu –orta sınıf ve ötesinin dünyasını– güçlü bir biçimde tanımlayan ayrı alanların ideolojisi aracılığıyla yeni-

den çizileceğine inanıyorlarsa, bu alanların karşılıklı olarak birbirini dışladığını dikkate almıyorlar demektir. Kitabın 2002 baskısının giriş bölümünde asıl niyetlerinin "daima kamusal/özel ayrılığının ötesine geçmek" olduğunu açıklıyorlardı. Kendi sözleriyle:

> Bu savları, hem tahayyül edilen hem de maddi biçimleri içerisinde sınırların kesiştiğini sayısız örnekle tanıtlayarak, ayrıntılarıyla açıkladık: Kilise toplantılarında ya da kamuya açık yerlerde oy hakkı isteyen faal kadın; evin sözde özel alanında istihdam edilen hizmetçiler olarak kadınlar ordusu; erkeklerin ayırt edici alanlarının dilini kendileri için talepler yaratmak adına kullanan bağımsız kadınlar (Davidoff ve Hall [1987] 2002: xvi).

Kamusal ile özel, erkek ile kadın arasındaki ilişki çelişkili, akışkan, tarihsel olarak olumsal ve önceden çizilmiş sınırlar içerisinde müzakere edilebilirdir.

Hall'un kabul ettiği üzere bakış açıları İngiliz feminist geleneğinin sınıf yönelimli uzmanlıklarından ziyade bireysel haklara ve kadınların dayanışmasına daha çok odaklanan Amerikan feminist tarihçilerle yakınlıklar taşıyordu. Amerikan feministleri için 19. yüzyılın orta sınıflarının ortaya çıkışında kendisini gösteren ayrı alanlar baskıcı ve sınırlayıcıydı; ancak Nancy Hewitt'in savladığı üzere "erkek egemen alanlarda ikincil konuma itilmenin ya da bu alanlardan dışlanmanın muadili, tümüyle kadınların kuşattığı alanlar içerisine dahil edilmeydi; yani bir tür kapanımdı" (Hewitt 1985: 299). Carol Smith-Rosenberg kadınların ayrı kültürlerinin sıklıkla yoldaşlığın, onun sözleriyle "bir aşk ve ritüel dünyası"nın dışa kapalı adaları olarak hareket ettiğini belirtir (Rosenberg 1975). Nancy Cott'a göre "kadınların [ayrı – ç.n.] alanları öğretisi, kadınları (kendileri için ayrılmış)

ev-içi etkiler, dinsel ahlaklılık ve çocuk büyütme bulvarlarına çıkarır. Bu öğreti, insan haklarından ziyade onların özel kadın niteliklerine dayanan toplumsal bir gücü ifade eder" (Cott [1977] 1997: 200). Mary Ryan *Cradle of the Middle Class: The Family in Oneida County, New York, 1790-1865* (1981) başlıklı kitabında kadının kamusal alanda halen güçlü ve etkili olabileceğini kabul ederken, Amerikan orta sınıf kimliğinin "ev içi değerler ve aile pratikleri" etrafında şekillendiğini öne sürer. Buna iyi uyan bir örnek, 1830'lar ile 1840'larda etkili olmuş Utica'daki Kadın Reform Cemiyeti'dir. Cemiyet genellikle devlet ve kiliseye yakıştırılan "ahlaki sıkıgözetim" biçimlerini kullanır. "Bu işlevlerin kadınlar tarafından kendi kendilerini yaratma ortaklığı içerisinde yerine getirilmesi aile ve toplum ilişkisinde ciddi bir dönüşümü tesis eder" (Ryan 1981: 121).

Family Fortunes aynı zamanda açık bir biçimde İngiliz sosyalist-feminist çevrelerde sınıfla ilgili süregiden tartışmalara verilmiş bir yanıttı. Davidoff ve Hall'un sınıf deneyimi kavrayışı Thompsoncı toplumsal tarih geleneğinden geliyordu. İlgilendikleri konu ya da özneleri (bastırılmıştan ziyade) ayrıcalıklı sınıf olmasına karşın, tarihi sıradan insanların bakış açısından yazmak istiyorlardı. Şöyle yazmışlardı: "Bu çalışmada taşralı orta sınıf insanların gördüğü, deneyimlediği ve kendisinden anlam ürettiği dünyayı doğmakta olan bir kültürün imar edilmesine uygun bir biçimde yeniden kurmaya çalıştık" (Davidoff ve Hall [1987] 2002: 28). Buna karşın Davidoff ve Hall, Thompsoncı tarihten çeşitli açılardan ayrılıyordu; mesela sınıf deneyiminde ideolojinin oynadığı rol konusunda. Thompson sınıf kültürünü sınıf deneyiminin bir dışavurumu olarak görürken, Davidoff ve Hall deneyimin ideolojik inşasının görece özerk olduğunu düşünüyordu.

Örneğin, Hall'un bu konuyla ilgili "The Early Formation of Victorian Domestic Ideology" (C. Hall 1992a: 75-93) baş-

lıklı makalesini ele alalım. Hall bu çalışmasında evanjeliklerden oluşan Clapham Cemaati'nin (Clapham Sect) öğretilerinin –köleliğin kaldırılması, Hıristiyanlığın yenilenmesi, ailenin ve kadın evcilliğinin kutsallığı için mücadele etme– yeni filizlenen orta sınıf bilincini şekillendirmeye nasıl yardımcı olduğunu gösterir. Ne var ki aristokrasiyle ve eski ticari burjuvaziyle olan mevcut toplumsal bağlantıları düşünüldüğünde, bu topluluğun düzenleniş ya da bileşim açısından –özellikle de eğer özü sayısı giderek artan üreticiler ve sanayiciler tarafından tanımlanıyorsa– bir orta sınıf olmadığı görülür. Hall'un işaret ettiği üzere "Clapham Cemaati basit bir biçimde yeni kapitalist sınıfın çıkarlarını temsil etmiyor ve yansıtmıyordu; belirli bir tarihsel uğrakta, belirli bir sınıf fraksiyonu ya da grup, öteki hiziplerin ya da sınıfların çıkarlarını temsil edebilirdi ve onların çok ötesinde tepki uyandıran düşünceleri ve pratikleri bünyesinde barındırabilirdi" (*a.g.e.*: 82). Hall'un düşünme yolu, 1970'lerde ideolojik biçimlenişlerin göreli özerkliğine vurgu yapan –özellikle de Gramsci ile Althusser'in etkili olduğu (bkz. İkinci Bölüm)– düşüncenin birkaç kolunun bir noktada buluşmasının bir yansımasıydı.

Tıpkı E. P. Thompson'ın işçi sınıfının kendisini aristokrasi ve orta sınıfla olan husumete dayalı ilişkisi içerisinde tanımladığını düşünmesi gibi, Davidoff ve Hall da orta sınıf bilincinin ortaya çıkışını kendisini öteki iki sınıftan farklılaştırma çabasının bir parçası olarak görüyordu. Yine de süreci toplumsal cinsiyete dayalı bir boyuta uygun hale getirdiler. Orta sınıfın kendisini aristokratik değerlere karşıt bir konumdan tanımlama çabasını ele alarak şu gözlemde bulundular: "Parasal açıdan eylemlere ve malzemelere değer biçilmesi, özü gereği eril bir beceri ve imtiyaz olarak görülmekteydi. Böylesi bir uzmanlık, becerileri kumar oynamakla, düello etmekle, spor yapmakla ve cinsel maharetle sınır-

lı aristokrat erkeğe yönelik orta sınıfın meydan okumasının hayati bir parçasıydı" (Davidoff ve Hall [1987] 2002: 205). Sonuçta Davidoff ve Hall, Thompson'ın sınıfların biçimlenişine dair indirgemeci olmayan görüşünü büyük ölçüde kabul ederken, ünlü tarihçide örtük olarak var olan sınıf deneyiminin toplumsal cinsiyet bakımından yansız olduğu anlayışına bir alternatif arıyordu.

Bu bağlamda daha genel olarak sosyalist feministlerin karşı karşıya kaldığı bir meydan okumayla yüzleşmek durumunda kaldılar. Marksist gelenekte sınıf, sanayi üretimi ile kamusal alana dayanıyormuş gibi görünüyordu. Bu nedenle de tanım gereği kadınların büyük çoğunluğu yardımcı bir role indirgeniyordu. Aslında Marx'ın düşüncesinin kendisi de, erkek/kamu ile kadın/özel ayrımı üzerine temellenmiş Victoria dönemi toplumsal cinsiyet ideolojileriyle doluydu (Benenson 1983). 1970'lerdeki sosyalist feministler biyolojik ve toplumsal yeniden üretimin özel bir alanını kapsayacak bir Marksist çözümleme üretmeye çalışıyorlardı. Bununla birlikte, Sonya Rose şöyle bir gözlemde bulunuyordu: "Bu tartışmalar soyut kuram düzeyinde yürütülmesine karşın, "tarihin motoru" kamusal alanda kalmayı sürdürdü. Ev içi emek kapitalizm için işlevsel olarak görülürken, üretim ilişkileri ve bunların bir sonucu olarak oluşturulan siyaset tarihsel dönüşümün hammaddesi olmaya devam etti" (Rose 1997: 141).

Bu açıdan bakıldığında *Family Fortunes* belki de Heidi Hartmann'ın "Marksizm ile feminizmin mutsuz evliliği" –kapitalizm ve ataerkilliğin farklı ancak birbirini etkileyen baskı sistemleri olduğu, zorunlu ama stresli bir birliktelik– olarak tanımladığı şeye başvuran son çabaydı (Hartmann [1979] 1981). Kitap Joan Kelly'nin savunduğu –toplumsal yapıya vurgu yapan sosyalist feministlerle cinsellik ve toplumsallaşmaya yönelik görüşler geliştiren radikal feminist-

leri bir araya getiren– feminist kuramın ikili vizyonuyla aynı temeli paylaşıyordu (Kelly 1983). Bu kitabın bakış açısı kuramsal olarak –toplumsal cinsiyet ideolojilerini kapitalizmin öncesine tarihleyerek tasarlayan ancak buna karşın onları tarihsel açıdan değişken, ne durağan ne de birleşmiş olarak gören ve belirli bir tarihsel ve sınıfsal bağlama oturtan– Michèle Barrett'ın *Women's Oppression Today*'daki ([1980] 1988) konumuyla bağlantılıydı. Barrett'a göre kapitalizm döneminde aile, kadının iş ve evdeki konumunu düzenleyen cinsel işbölümünü güvence altına almak için önemli bir ideolojik alandı. Barrett kitabın 1988'de yayımlanan gözden geçirilmiş basımında, "evliliğe yönlendirmek için gösterdiğimiz çabalara karşın ayrı yollardan gitmeyi sürdüren bu iki dünya görüşü"nü kabullenmişti ve artık Marksist ile feminist görüşlerin bir araya gelme potansiyeli konusunda çok daha az iyimserdi (Barrett [1980] 1988: v). Aslında Davidoff ve Hall toplumsal cinsiyet tarafından doyma noktasına getirilmiş bir sınıf deneyimini öne sürerek "ikili sistem" kuramının ikiliğinin üstesinden gelmeye çalışıyorlardı. Davidoff ve Hall "*Family Fortunes*'ta yer alan bireylerin ve ailelerin hikâyeleri aracılığıyla, kırsal orta sınıftan erkekler ve kadınların kendilerine özgü bir biçimde farklı sınıf kimliklerine uyum gösterdiklerini ve sınıf oluşumunun dilinin toplumsal cinsiyete dayalı olduğunu savladıklarını" yazmışlardı (Davidoff ve Hall [1987] 2002: 450). Bu uslamlama belirli bir tarihsel vakayla bağlantılı olarak çerçevelendirilmiştir; ancak içerdikleri çok daha geniştir ve anaakım Marksist sınıf kuramını biçimlendirecek bir meydan okumadır.

Laura Lee Downs *Family Fortunes*'un "İngiltere'deki toplumsal cinsiyet tarihinin dönüşümünde ve toplumsal cinsiyetin tarihsel pratikten çok daha geniş bir çevreye yayılmasında belirleyici bir uğrağı işaret ettiğini" dile getirmiştir. Kitap "bir gecede bir klasik olmuş" ve "yalnızca kadın ça-

lışmalarında değil aynı zamanda genel tarih derslerinde de 1980'lerin sonunda üniversitede yaygın bir biçimde okutulmuştur" (Downs 2004: 68-69). Bu kitap elbette kimi eleştirilere de maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden birinde Downs, kitabın başarısına olumlu yaklaşan feminist eleştirmenlerle aynı çizgide durarak kitabın orta sınıfın dünya görüşünü yeniden ele alırken bu görüşün aynı zamanda istemeden meşrulaştırıldığını dile getirmişti. Downs, ayrıca kitabı edebî bir tür olan *Bildungsroman*'a benzeten Carolyn Steedman'ı da haklı bulur: "Bildungsroman, pek çok biçime bürünerek, genellikle toplumsallaşma sürecini simgeler ve karakterleri ile okurlarını yapmak zorunda oldukları her ne ise (evlenmek, çocuk sahibi olmak, merdivenleri temizlemek...) o şeyi gerçekten isteyen kişiler haline getirir" (*a.g.e.*: 69'dan alıntılandı).

Tartışmasız bir şekilde kitabın (*Family Fortunes*) en geniş kapsamlı eleştirisini Armanda Vickery yazmıştır. Eleştirisinde iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi, Vickery iki yazarın (Davidoff ve Hall'un) orta sınıfın oluşumuyla Sanayi Devrimi'nin istikrarsızlaştırıcı etkisi arasında kurduğu bağlantının, 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın ekonomik ve toplumsal yaşamının süreklilik gösterdiğine vurgu yapan literatürü hesaba katmakta başarısız olduğunu iddia etmiştir (bkz. Beşinci Bölüm). İkincisi, iki yazarın ayrı alanlara yönelmek için kural koyucu bir literatür kullanmasının şüpheli olduğunu, çünkü bu kaynakların izleyicilerinin onları nasıl algıladığını açığa çıkaramayacağını iddia etmiştir. Vickery, kadının kamusal yaşamda gözden kayboluşunu kabul etmek şöyle dursun tam tersini savunmayı sürdürür:

> Gerçekten de, Viktoryen söylem içinde uygun bir kadın alanına vurgu yapmayı savlayan ve bunun ötesine geçebilen birisi, kadınların kapatıldığı sınırların bir kanıtını sun-

> maktan ziyade aslında daha fazla sayıda kadının evin *dışında* etkin oluyormuş gibi görünmesine yönelik büyüyen ilgiye işaret eder. Kısacası ayrı alanlar dilinin yayınlanması, geç dönem Georgiyen ile Viktoryen dönemi kadınlarının deneyim, hırs ve fırsatlarının beklenmedik *genişlemesine* muhafazakâr bir tepki gibidir (Vickery 1993: 400).

Kışkırtıcı olsa da, böylesi bir eleştiri Davidoff ile Hall'un savına gerçek bir alternatif sunma konusunda yeterince kanıt ortaya koyamamıştır.

Family Fortunes sınıf ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi anlamaya önemli bir katkı olsa da, Thompson'ın sınıf oluşumu anlayışını eleştiriyordu; ancak Thompson'ın önemli varsayımlarını bir kenara atmıyordu. Bu nedenle Patrick Joyce, Davidoff ile Hall'un sınıf oluşumu anlayışını "uzlaşımsal" Marksist kavrayışa toplumsal cinsiyeti eklemek olarak betimler. Joyce'un onu tanımladığı üzere: "Toplumsal cinsiyet bir sınıf türünün kolektif özelliklerini açığa çıkaran bir kolektif aktör olarak işleyen verili, önceden oluşturulmuş bir yapısal kendilik olarak ele alınır. Artık oldukça bilindik hale gelen bir dile getirişi kullanırsak: bu görüşte burjuvazi oldukça kararlı bir biçimde kamusal olanı oluşturur, kamusal alan burjuvaziyi değil" (Joyce 1995a: 288). Aslına bakılırsa, Joyce toplumsal cinsiyet ile sınıfın yenilikçi bir biçimde bir araya getirilmesinin nasıl gerçekleşeceğini ciddi anlamda hafife alır; çünkü doğru bir biçimde işaret ettiği üzere *Family Fortunes* kendisini kitabın yazıldığı dönemde İngiliz toplumsal tarihi içerisinde dil ve sınıf üzerine süregiden tartışmalara gönderme yaparak konumlandırmaz (bkz. Beşinci Bölüm).

Hall'un bir sonraki çalışmasının kalkış noktası, feminist tarihin beyaz orta sınıf kadınları sömürgeleştirmesine ilişkin feminist eleştirilerle boğuşmasından (bkz. Yedinci Bölüm)

ve postkolonyal kuramın merkez ile periferi, metropol ile koloni arasındaki ilişkiyi yapısöküme uğratmasından (bkz. Sekizinci Bölüm) oluşuyordu. Hall bu yeni yönelimini ilk olarak, yazılarını bir araya getirdiği *White, Male and Middle Class* (C. Hall 1992a) başlıklı kitabının Üçüncü Bölümü'nde dillendirmişti. Bu çalışmasındaki düşünceleri, oldukça etkili diğer bir kitabı *Civilising Subjects: Colony and Metropole in the English Imagination, 1830-1867*'de (C. Hall 2002) ayrıntılı biçimde genişletilmiş ve yeniden ele alınmıştır. Tarihçi Hall bu çalışmasında Birmingham, İngiltere ve Jamaika'daki bir grup Protestan misyoner ile onların takipçilerine odaklanarak sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken ve ulusal kimlik arasındaki ilişkileri araştırıyordu. Hall'un yol gösterici savı "koloni ve metropolün ancak birbirleriyle ilişkileri içerisinde anlaşılabilecek terimler olduğu ve sömürgeci kimliğinin İngilizliğin kurucu bir parçası olduğu"ydu (*a.g.e.*: 12). Hall'un vurgusu bu iki terimin ikili bir karşıtlık üzerine inşa edildiğine ve postyapısalcılığın sahiplenmesiyle de birbirlerini karşılıklı olarak tanımladıklarına yönelikti. Ne var ki Fransa üzerine çalışan, postyapısalcı düşüncelerin feminist tarihyazımı tartışmalarına girmesinden birinci derecede sorumlu olan Amerikalı tarihçi Joan Scott bu düşüncelerin oldukça tartışmalı bir hale geldiğini düşünüyordu.

Yararlı bir tarihsel çözümleme kategorisi

Joan Scott'ın 1980'lerdeki yazılarını derlediği *Gender and the Politics of History* (1988) adlı kitabı, tarihçilerin toplumsal cinsiyet üzerine yürüttüğü tartışmaları şekillendirmekte oldukça önemli bir rol oynamıştır. Scott'ın toplumsal cinsiyet ve sınıf kavramsallaştırması en az Gareth Stedman Jones'un sınıfın diliyle ilgili savı (bkz. Beşinci Bölüm) kadar önemlidir – belki de daha fazla. Her iki tarihçi de toplumsal tarih

ile emek tarihine ilişkin yaygın görüşe meydan okumuş; ancak Scott'ın bu alandaki yazıları kadın ve toplumsal cinsiyet tarihiyle doğrudan ilişkili olmuştur. Scott, Stedman Jones'unkine oranla bilgikuramsal açıdan çok daha radikal bir konum almıştır. Toplumsal cinsiyetin tarihsel koşullara bağlı olarak çeşitlilik gösteren dilsel ve kültürel bir inşa olduğunu savlayarak, feminist tarihçilerin önemli bir kısmı tarafından kullanılan maddeci varsayımları sorgulamıştır. Böylelikle içerisinde kendisinin de ondan türediği kadınlar tarihini de barındıran yeni toplumsal tarih pratiğiyle fikir ayrılığına düşmüştür.

Theodore Koditschek 1997 yılında yazdığı bir yazıda "ortada Scott'ın günümüzün düşünsel ortamına uygun bir biçimde sınıf ile toplumsal cinsiyet tarihine yönelik belirlenimcilik karşıtı, postyapısalcı bir yaklaşım sergilediğini inkâr edecek bir durum yoktur," der. Scott'ın düşünceleri dönemin giderek yayılan siyasal ve düşünsel ruh halini yakalıyordu: "[dönemi] anlamakta kullandığımız bildik yol haritalarının artık işe yaramadığı" ve muhafazakârlığın zafer kazanıp solun çöktüğü bir uğrak (Koditschek 1997: 339). Scott'ın 1970'lerdeki kadın tarihinin ilk dalgasının yanı sıra yeni toplumsal tarih ile emek tarihine önemli katkılar yapmasından beri bunlar –tıpkı William Sewell (bkz. Dördüncü Bölüm) ve Stedman Jones örneğinde olduğu gibi– çok daha etkili konulardı.

Scott ilk kitabı *The Glassworkers of Carmaux: French Craftsmen and Political Action in a Nineteenth-Century City*'de (1974) Thompson'ın aşağıdan gelen tarih kavrayışından ve sınıf bilincini çalışmanın yapısındaki dönüşümlerle ilişkisi içerisinde konumlandıran bilgi birikiminden, özellikle de Charles Tilley'nin tarihsel toplumbiliminden ilham almıştı. Genellikle arkalarında az da olsa yazılı bir kayıt bırakan işçilerin yaşamlarını anlamak için ağırlıklı olarak tarihsel de-

mografik yöntemlere dayanan nicel kanıtları kullanıyordu. Scott, 1895'te gerçekleşen cam işçilerinin meşhur grevlerini üretim ilişkilerindeki uzun erimli değişiklikler bağlamında açıklıyordu. Scott'ın bu çalışması, işçilerin konumlarının erozyona uğramasını mekanikleşmeye ve cam üreticilerinin işçilerin el emeğine özgü iddiaları savunmak için sınıf mücadelesinin dilini kendilerine mal ederek sendikalaşmalarına bağlıyordu.

Scott'ın toplumbilimci Louise Tilly ile ortaklaşa kaleme aldığı ikinci kitabı *Women, Work, and Family* (Tilly ve Scott [1978] 1989), yeni oluşturulmuş kadın çalışmaları içerisinde yer alan bir metin olarak kadın hareketinin başlangıcında kaleme alınmıştı. Kitap aşağı yukarı üç yüz yıllık bir süre boyunca İngiliz ve Fransız işçi sınıflarını karşılaştırmalı olarak ele alıyordu. Kadınların iş fırsatlarını ve aile konumlarını ekonomik ve demografik değişikliklerle bağlantılı bir biçimde konumlandıran kitap özünde materyalistti. Scott ve Tilly süreci üç tarihsel evreye ayırıyordu: sanayileşme öncesi ev içi ekonomisi, Sanayi Devrimi'nin başlangıcındaki aile bazlı ücret ekonomisi ve sanayi kapitalizminin olgunlaşmasıyla birlikte aile tüketimi ekonomisi. İkiliye göre "ev içinde bir toplumun üretim ve yeniden üretim sistemleri arasındaki karşılıklı etkileşim, çalışmaya uygun kadınların *arz*ını etkiliyordu. Ekonominin ayırt edici nitelikleri ve üretim tarzı, örgütlenme ölçeği ve teknoloji kadınların işçiler olarak *talep* edilmesini etkiliyordu" (*a.g.e.*: 230). Bununla birlikte, Scott ve Tilly, kadınlar yoğunlaştırılmış emekleri için talep gördüklerinde dahi, bunun kadınların yaşamını ne geliştirdiğine ne de aile içindeki konumlarını değiştirdiğine inanıyorlardı.

Scott'ın, aşağıdan gelen tarih anlayışında temellenen ilk dönemine özgü sosyo-ekonomik, demografik ve niceliksel çalışmalarından 1980'lerdeki kültürel ile dilsel dönemecin

savunuculuğunu yapan eserlere geçişi *Gender and the Politics of History* (1988) başlıklı kitabında bulunabilir. Kitaptaki en etkili yazı ilk olarak 1986'da yayımlanan "Gender: A Useful Concept of Historical Analysis"di.* Scott bu yazıda –kuramsal zemini kesinlikle tartışılmayan ve yerleşik hale gelen sınıfın aksine– toplumsal cinsiyetin yakın zamanda yalnızca insan bilimleri alanında kullanılan bir kavram olduğunu, halen de kesin temeller üzerine oturtulmadığını savlıyordu. Scott'a göre toplumsal cinsiyetin gelişiminin önündeki engeller hem içsel hem dışsaldı. Bir yandan feminist düşüncenin önde gelen ekolleri kuramsal bir çıkmaz sokağa girmişlerdi. Sosyalist feministler örneğinde görüldüğü üzere, ataerkillikle ilgili feminist kuramlar ile kapitalizmle ilgili Marksist kuramların uyumlu hale getirilmesine yönelik yoğun çabalar ve geniş kapsamlı tartışmalar başarısız oldu. Öte yandansa bu çıkmaz sokak yalnızca onların kuramsal yetersizliğine mal edilemez. Kördüğüm, bütün girişimin üzerine inşa edildiği, insan bilimleriyle toplum bilimlerinin sürekli sorguladığı maddeci varsayımların sorunlu doğasından kaynaklanıyordu.

Scott, bir kategori olarak toplumsal cinsiyetin ortaya çıkmasının bir tesadüf olmadığını, daha büyük düşünsel karmaşanın bir parçası olduğunu ifade eder. Kendi sözleriyle alıntılarsak:

> "Toplumsal cinsiyet" sözcüğünün kullanılmaya –kimi durumlarda toplumbilimciler arasında bilimselden edebi paradigmalara doğru bir geçiş yaşanması (antropolog Clifford Geertz'in deyişiyle vurgunun nedenden anlama kayması, araştırma türlerinin bulanıklaşması) ve başka durumlarda da olguların şeffaflığını ileri sürenler ile bütün bir gerçekli-

(*) Bu yazı dilimize *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi* (Agora: İstanbul, 2007) adı altında Aykut Tunç Kılıç tarafından çevrildi – ç.n.

> ğin yorumlandığını ya da inşa edildiğini düşünenler arasında; "insan"ın kendi yazgısının ussal efendisi olduğunu savunanlar ile bu düşünceyi sorgulayanlar arasında kurama ilişkin tartışmaların aldığı biçimler düşünüldüğünde– oldukça büyük bir bilgikuramsal hengamenin hüküm sürdüğü bir anda başlanmış olması bana oldukça önemli görünüyor (Scott 1988: 41).

Scott burada gerçekliğin bir inşa olduğuna inananların safında yer alıyordu. (Foucault'yu izleyerek) bilgi ile iktidar arasındaki ilişki (bkz. Dördüncü Bölüm) olarak kavradığı kültürel anlamın ekonomik, toplumsal ve siyasal uygulamaların belirgin özellikleri tarafından nasıl şekillendirildiğine açıklık getirmek adına "gerçek" tarihi gün yüzüne çıkarma amacını bir kenara atıyordu.

Scott toplumsal cinsiyeti cinsel farklılık algılamalarına dayanan toplumsal ilişkilerin asli bir boyutu ve güç ilişkilerini anlamlandırmanın başlıca aracı olarak görüyordu. Ona göre bu algılar, sayısız toplumsal ve kültürel pratiği tanımlamaya yardımcı olan normatif kavramlara dayanan simgesel temsillerin içerisine yazılmıştı ve öznellik ile kimliğin inşasında hayati bir rol oynuyordu. "Bu kavramlar" diyordu Scott, "dinsel, eğitsel, bilimsel, yasal ve siyasal öğretiler içerisinde ifade edilmekteydi ve genel olarak koşulsuz ve su götürmez bir biçimde erkek ile kadın, eril ile dişilin anlamını oluşturduğunu savlayan sabit bir ikili karşıtlık biçimini alıyordu" (*a.g.e.*: 43). Bu kavramlar kendileri hakkında aynı anda bir sabitlik ve kaçınılmazlık havası üretirken, kendilerine rakip olanları da bastırıyordu. Tarihçilerin görevi, toplumsal cinsiyetin simgesel temsillerinin vücuda geldiği, insanların bilincinin şekillendiği ve son kertede "ebedi kalıcılığın görünümü"nü üreten süreci yeniden ele almaktır.

Scott *Gender and the Politics of History*'nin ilk bölümünde

kendi toplumsal cinsiyet anlayışını oluştururken, İkinci Bölüm'de toplumsal tarih ve emek tarihinin mirasıyla hesaplaşıp mutabakata varır (bunu Beşinci Bölüm'de ve aşağıda tartıştık). Üçüncü bölümdeyse toplumsal cinsiyet ile sınıf arasındaki karmaşık ilişkiye odaklanarak kuramın uygulamada nasıl işleyeceğine dair anlık bir bakış önerir. Buna bir örnek "'L'ouvrière! Mot impie, sordide...': Women Workers in the Discourse of French Political Economy, 1840-1860" (*a.g.e.*: 113-163) başlıklı yazısıdır. Bu yazı hem bir "çalışma nesnesi" hem de toplumsal düzen ile toplumsal örgütlenmeyi ele alan düşünceleri anlamlandırmanın bir aracı olarak hizmet eden çalışan kadınların sorunlu ve yıkıcı varlığını anlamak için 19. yüzyıl Fransız ekonomi politiği söylemi içerisindeki çabaları soruşturuyordu. Bu söylem içerisinde kadın işçiler "çalkantılı bir cinsellik, yıkıcı bir bağımsızlık ve tehlikeli bir itaatsizlikten mürekkep bir dünyada" yaşayanlar olarak temsil edildiler. Ya "gizli hayat kadınları" ya da kendileri için ücret karşılığı çalışan emekçi kadınlara gönderme yapan *femmes isolées* olarak gösterilmeleri bu durumu daha da vurgular (*a.g.e.*: 147). Kadın işçiler, doğuştan cinsel farklılıklara dayanan iş ile aile arasındaki uyumlu bir ilişkiye yönelik siyasal ekonomi vizyonunu istikrarsızlaştırır. Bu sorunu halletmek için ortaya konulan çözümler türlü türlüdür: kadınların arzularının bastırılması, anneye aileye geri dönmesi için çağrı yapmak ve kadın işçilerin ailedeki rollerinden vazgeçmelerinin telafisi olarak eşit ücretin savunulması. Ne var ki tüm bu çözümler, anlam üretmek için karşıtlıkları kullanan siyasal ekonominin söylemsel payandalarını paylaşırlar. Scott bu söylemin nesnesi olan işçilerin dünya görüşünü açığa vurmadığını kabul eder. Bu söylem son derece ideolojiktir. Bununla birlikte bu söylemin "maddi, ekonomik ya da siyasaldan başka bir alanda gerçekleşmediğini" savlar. Bu söylem "üretim ilişkileri ve cinselliğe dayalı işbö-

lümünü içeren terimlerin oturtulmasını ve tartışmaya açılmasını sağlar" (*a.g.e.*: 163).

Scott'ın yazısı, işçiler olarak kadınların marjinalleştirilmesine söylemin nasıl katkıda bulunduğuna dair bir pencere açtığından ötürü siyasal ekonomi alanındaki tartışmaları çözümlüyordu. Bu söylemsel varsayımları asla sorgulamayan emek tarihçileri tam da bu ciddi marjinalleştirme sürecinin failleri olmaya başlıyordu. Scott toplumsal tarih ve emek tarihi uygulamalarıyla yüzleşerek bu alandaki iki büyük tarihçinin çözümlemelerini çok daha açık bir biçimde ele alıyordu. Stedman Jones'un Çartizmi yeniden ele alışıyla (bkz. Beşinci Bölüm) ilgili düşüncelerini zaten tartıştım. Şimdi de onun E. P. Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nda aşağıdan gelen tarihi somutlaştırmasına yönelik çözümlemesini ele alacağım.

Thompson sosyalist-feminist tarihçilerin kadınların "tarihten saklanan" yaşamlarını yeniden ele alma çabalarında oldukça etkili bir düşünürdü. Yine de Scott, Thompson'ın mirasında sorunlar olduğunu düşünüyordu. Bu sorun, inançlı hayalci Joanna Southcott'ın Thompson'ın anılarından bolca örneklendirdiği gibi ünlü tarihçinin anlatısının yalnızca erkekleri içermesiyle ilgili değildi. Scott'ın iddia ettiği üzere açıkçası feminist tarihçiler, Thompson'ın sınıf biçimlenişinin çok daha kapsamlı bir açıklamasının er geç ortaya çıkacağı umuduyla kadın işçilere genişçe yer ayırdığı açıklamasına bir ekleme yapamamışlardır. Tüm bu çabalar, kitabın kavramsal dayanaklarını asla sorgulamadıklarından işçi sınıfı tarihinde kadınların marjinalleştirilmiş rolünü pekiştirmeye mahkûm olmuştur. Scott'a göre Thompson'ın evrilen sınıf bilinciyle ilgili açıklaması açıkça söylenmemiş bir ikilik üzerinde temelleniyordu. Sınıf oluşumu üretim alanında gerçekleşiyordu; ifadesini ise Thomas Paine gibi yazarların usçu siyaset felsefesinde buluyordu; bu felsefe top-

lumsal cinsiyetten arındırılmış olmasına karşın örtük olarak eril bir dili kullanıyordu. Doğası gereği kadınları ev içi alana havale etmek ya da Southcott örneğinde olduğu gibi dinsel ve duygusal olanla ilişkili olarak tanımlamak ilerici sınıf siyasetine zarar veriyordu. Ücret karşılığı çalışan kadın işçiler olabilirdi; ancak emek hareketi içerisinde küçük oyuncular ya da babalarıyla kocalarının yardımcısı olmak dışında kadınların sınıf deneyimine yer yoktu. Scott'ın açıkladığı üzere:

> Üretici etkinlik anlamında çalışma, siyasetin usçu olduğu sınıf bilincini belirledi; ev hayatı üretimin dışındaydı ve "etkileyici" bir tarzı olan (dinsel) hareketlerle sıklıkla ittifak halinde olarak sınıf bilincini gölgelemeye ya da yıkmaya çalışıyordu. Karşıt savsa açık bir biçimde dişil ve eril olarak kodlanmıştı; başka bir deyişle, sınıf toplumsal cinsiyete dayalı bir inşaydı (Scott 1988: 79).

Eğer bu türden bilinçdışı toplumsal cinsiyet varsayımları kadınların ikincil statüsünü açıklarsa, alternatif bir anlatı nasıl tasarlanacaktır? Scott, siyasal ittifakların oluşumunu vurgulayan bir kavrayış lehine işçi sınıfı bilincinin nesnel çıkarların bir ifadesi olduğu düşüncesinden kurtulmamız gerektiğini savunur. Scott'ın tarih anlayışı kendi sözleriyle "Thompson'ın kitabının erekselliğini reddeder ve onu cinsiyet farklılığının temsilleri vasıtasıyla siyasal kimliğin yaratılma hikâyesi olarak yeniden anlatır. Sınıf ile toplumsal cinsiyet bu anlatı içerisinde –bir temsil, bir kimlik, toplumsal ve siyasal bir pratik olarak– ayrılmaz bir biçimde bağlantılı hale gelmiştir" (*a.g.e.*: 88). Bu söyleme gösterilen ilginin üç boyutu vardır. Birincisi, bu söylem belirli tarihsel uğraklarda sınıf kategorilerinin nasıl üretildiğini çözümlemekle ilgilenir. İkincisi, bu söylem "süreç içerisinde cinsiyet far-

kının nasıl anlam kazandığını" betimlemeyi gerektirir: "örneğin sınıfa ilişkin kimi düşüncelerin eril kodlarının kabul edilmesini güvence altına almak için dişil olarak inşa edilmiş bir cinsiyet farkının dışlanmasının ya da marjinalleştirilmesinin nasıl işlediğinin açıklanması gerekir. Toplumsal cinsiyet sınıfın kimi anlamlarını nasıl 'doğallaştırır'?" (*a.g.e.*: 88). Üçüncüsü, bu söylem sınıfla ilgili kavramların sonuçlarını toplumsal deneyimi düzenlemek bakımından araştırır.

Scott'ın toplumsal cinsiyet, sınıf ve (sonraki bir yazısında) "deneyim"in kültürel ve dilsel kategoriler olduğu yönündeki iddiası tartışmalı bir biçimde kanıtlanmıştır (Scott 1992). Scott'ın çalışması, özellikle feministler arasında oldukça sert tartışmalara neden olmuştu; çünkü yeni feminist tarihin önemli bir boyutu olan kadınların deneyimini küçümsüyor gibi görünüyordu (Downs 1993a, 1993b). Scott ise kendi cesur konumunu yalnızca yangına körükle gitmek diye savunuyordu (Scott 1993). Ne var ki Kathleen Canning'in işaret ettiği üzere Scott ve onun feminist eleştirmenleri aynı zemini paylaşıyorlardı: "Kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğin açıklaması olarak biyolojik bir özcülüğü reddeden feminist tarihçiler, söylemlerin gücünün toplumsal olarak cinsiyet ayrımını inşa ettiğini ve toplumsal pratiklerle kurumlar içerisinde bu ayrımı dayanak noktası haline getirdiğini keşfeden ilk tarihçiler arasındaydı" (Canning 1994: 370).

Aslına bakılırsa Scott farklı bir yol tutturmuştu; ne var ki toplumsal cinsiyet ile sınıf arasındaki ilişkiyi kavrama biçimi açık bir biçimde Davidoff ile Hall'un *Family Fortunes*'ta benimsedikleri anlayışla benzerlikler taşıyordu. Her üç yazar da sınıf ile toplumsal cinsiyetin birlikte işlev gördüğünü düşünüyordu; sınıf bilincinin toplumsal cinsiyete dayalı bir biçim olduğunu ve her iki kategorinin –sınıf ile toplumsal cinsiyetin– anlamının akışkan olduğunu, sürekli değiştiğini, mücadeleyle yeniden ele almaya bağlı olduğunu varsa-

yıyorlardı. Tıpkı öteki feminist tarihçiler gibi Hall da Scott'ın düşüncesinin –"failliğin/eylemliliğin yitirilmesi olası bir durumdur" örneğinde olduğu üzere– belirlenimci gibi görünen içerimleri konusunda tedirgindi. Ayrıca "sınırlarına götürüldüğünde" özerk öznenin yapısökümünün "tarih yazımından duygunun garip bir biçimde kaybolmasıyla sonuçlanabileceğinden" korkuyordu (Hall 1991: 210). Yine de bir tarihçi ve bir feminist olarak Hall kendisini Scott'ın düşünsel ve siyasal çizgisine bağlı görüyordu. Son dönemdeki çalışmalarında bir yandan feminist tarihyazımına ilk olarak Scott tarafından sokulmuş olan dil ve kimlikle ilgili postyapısalcı düşünceleri keşfederken, öte yandan da bu düşüncelere olabildiğince kendi özgün damgasını vurmuştu (bkz. aşağıda). Aynı şekilde Scott da Thompson'a yönelttiği eleştiriyle İngiliz feminist tarihçiler üzerinde önemli bir etkide bulunmuştu. Barbara Taylor'ın Owencı sosyalizm üzerine çalışmasını (bkz. aşağıda) alıntılamış ve Sally Alexander'ın feminist kuram ile Marksist emek tarihi arasındaki süreksizliklerle ilgili etkili tartışmasından söz etmişti (Alexander 1984). Kısacası, sınıfın toplumsal cinsiyete dayandırılması birçok cephede gerçekleşiyordu. Bu durum işçi sınıfının yeniden tasarlanmasının yalnızca başlangıcıydı.

İşçi sınıfını toplumsal cinsiyete dayandırmak

İngiliz feminist tarihçilerin 1990'lardaki önemli bir başarısı, işçi sınıfı anlatısına kadını katmalarıydı – Theodore Koditschek'in bu tarihsel çalışmayı ele aldığı önemli bir makalesinin başlığında yerli yerinde dediği gibi: "İngiliz işçi sınıfını cinsiyetlendirmek" (Koditschek 1997). Bu çabada önemli yerleri olan üç tarihçinin –Anna Clark (1957-), Sonya Rose (1935-) ve Carolyn Steedman (1947-)– alana katkılarını tartışacağım.

Clark'ın *The Struggle for the Breeches: Gender and the Making of the British Working Class* (1995) adlı kitabıyla Rose'un *Limited Livelihoods: Gender and Class in Nineteenth-Century England* (1992) başlıklı kitabı birlikte ele alındığında 19. yüzyıl işçi sınıfı tarihinin bir yeniden yorumunu oluşturmaya yardımcı olur. Açıklamaları işçi sınıfının ayrı-alanlar ideolojisine uyum sağlamasına vurgu yapar. Bu ideoloji, kadınları ev içi alanda tutmak için yeterli olacak bir "aile ücreti"ne ulaşma amacını ve evin ekmeğini kazandığı için erkeklerin ev işlerinde ayrıcalık kazanma arzusunu kapsar. İki yazar bu sürecin mukadderat olduğu anlayışını reddederek, işçi sınıfı yaşamındaki toplumsal cinsiyet çatışmalarını ve bunların sınıf bilinci ile sınıf mücadelesi için doğurduğu sonuçları belirgin hale getirir, bu sürecin karmaşıklığını ortaya koyarlar.

Her iki kitap da, özellikle de *The Struggle for the Breeches* doğrudan Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'yla ilişkiliydi; çünkü her ne kadar Clark'ın anlatısı 1840'lara kadar gelse de aşağı yukarı aynı dönemi ele alıyorlardı. Çartist dönemin ek olarak kitaba konması, Clark'ın savı için hayati bir önem taşımıştır. Kitabını 1830'larda sonlandırarak sınıf bilincinin yaratılmasında Thompson'm erkek zanaatkârlara öncelikli bir rol vermesini çok daha kolay anlaşılır bir hale getirmiştir ve kitap iyimser bir siyasal işaretle kapanmıştır. Clark'ın öne sürdüğü üzere: "Toplumsal cinsiyet ile 1820'lerden 1840'lara uzanan işçi sınıfının oluşumuna ilişkin araştırmamızın genişlemesini birleştirerek sınıfın biçimlenişiyle ilgili çok daha açık uçlu bir görüş elde edilebilmişti" (Clark 1995: 177). Clark'ın kitabı *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nun gerçek bir "yeniden oluşumu"ndan mürekkepti; işçi sınıfı biçimlenişini kavrayışı "kısa pantolon/erkek rolü için mücadele" tarafından çerçevelenmişti –yani aile, işyeri ve siyaset içerisindeki toplumsal cinsiyet antago-

nizmalarıyla– tıpkı Thompson'ın kültürel açıdan üretim ilişkilerini işçilerin yürüteceğini vurgulaması gibi. Aslına bakılırsa, üretim ilişkilerinin kendisi Clark tarafından toplumsal cinsiyete dayalı bir boyut içerecek şekilde yeniden formüle edilmişti. Clark'ın toplumsal cinsiyet ile işçi sınıfı deneyiminin sınıf boyutunu bir araya getirmesi Thompson'ın "melodramatik" ("aşırı duygusal") ve "kahramansı" hikâyesinin altını oyar: sonuçta trajik bir anlatının yerine işçi sınıfının oluşumu üzerine "daha hüzünlü bir ışık" düşürür: "Zanaatkârlık kültürü kendisini ataerkilliğe hürmet gösteren sarhoş bir kadın düşmanlığına dönüştürmesine karşın ayrıcalıklı konumunda ısrarcıydı. Kadın düşmanlığının ölümcül kusuru ve ataerkillik nihai olarak İngiliz işçi sınıfının radikalizmini susturmuştu" (*a.g.e.*: 271).

Clark, açık uçlu yaklaşımının bir parçası olarak işçi sınıfından insanların kendilerini tanımlamakta kullandığı "ideolojilerin ve söylemlerin çeşitliliği"ni ciddiye alıyordu. Bu, postyapısalcılık ve dilsel dönemeç yönelimini onaylamak anlamına geliyordu; ancak bu içten bir onaylama değildi. Clark'a göre, işçi sınıfının tercihleri tek başına söylem tarafından şekillendirilmiyordu; "daha çok iktidarın gerçeklikleri tarafından belirleniyordu: işçilerin siyasal nüfuzlarının olmaması ve çalışan erkeklerin evde ve işte kadınlar üzerinde kontrolü ele almak istemesi bunda etkili oluyordu" (*a.g.e.*: 9). James Vernon'un (Vernon 1997) da iddia ettiği üzere, bu türden ifadeler Clark'm kendisini Stedman Jones'un dilsel açıdan belirlenmiş bakış açısından (bkz. Beşinci Bölüm) ziyade Thompson'ın kültürel Marksist bakış açısıyla (bkz. İkinci Bölüm) daha fazla aynı çizgiye koyduğunu gösteriyordu. Bununla birlikte, Clark aynı zamanda "çalışan insanların deneyimleriyle ilgili araştırmayı radikal retorik analiziyle bir araya getirmeye" çalışıyor, hatta "sınıf bilincini ekonominin ya da dilin belirleyip belirlemediğiyle il-

gili verimsiz tartışmanın ötesi"ne geçmeyi umut ediyordu (Clark 1995: 4). Vernon, Clark'ın bulanık bir iddia olarak "deneyim"i savunduğunu, savının önemli bir kısmının egemen ideolojilerle söylemlerin işçi sınıfını bir grup olarak tanımlamasına yardım ettiğini düşünüyordu. Vernon'un eleştirisi, "işçi sınıfı" türünden kategorilere söylemsel inşalar olarak vurgu yapan postmodern yandaşlarıyla (bkz. Beşinci Bölüm) tutarlıydı (Vernon 1997: 1003). Clark (tıpkı öteki feminist tarihçiler gibi) *Social History* savaşlarının bilgikuramsal seçeneklerini itici buluyordu. Clark hem toplumsal hem de kültürel yaklaşımlardan faydalanıyordu.

Kısacası, Clark anlatısını 19. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkmış iki oluşum arasındaki bir çatışma olarak çerçevelendirmişti (Koditschek 1997: 343). İlki ilkesel olarak hünerli tüccarlara tahsis edilmişti ve sınırlı bir eril ayrıcalık düşüncesinde köklenmişti. Erkek zanaatkârların un ufak olan statüsüyle bağlantılıydı; bunun sonucuysa kısmen daha ucuz olan kadın emeğinin kullanılmasıydı. Bu, kökleri işliklerde olduğu kadar barlarda da olan eşsosyal* ve kadın düşmanı bir kültürdü. Ayrıca kendisini sıklıkla dibine kadar içip karısını dövmekte gösteriyordu. İkinci oluşumsa çok daha genel olarak aile emek sisteminin bir gelenek olduğu, proleterleşmiş erkeklerin baskısı altındaki kadın emeğinin bir ek olarak kabul edildiği ve grevlerin kadınların desteği ve katılımını gereksinen topluluk tepkileri olarak görüldüğü tekstil endüstrisinin bir ürünüydü. Sonuçsa erkeklerin yanı sıra kadınların isteklerine de büyük bir ağırlık veren, çok daha kapsayıcı bir siyasetti.

Clark'a göre söz konusu ikinci oluşumun önemli bir ifadesi, 1820'deki Kraliçe Caroline Hadisesi boyunca izlenebi-

(*) Özellikle Eve Kosofsky Sedgwick tarafından kullanılan, burada eşsosyal olarak çevirdiğimiz "homosocial" kavramı, aynı cinsiyetteki iki kişinin romantik içerimler taşımayan arkadaşlık, dostluk, rehberlik türünden ilişkilerini ifade etmek için kullanılır – ç.n.

lir. IV. George'un ayrı yaşadığı eşinin kraliçe olmasını önlemek için harcadığı yoğun çabanın başarıya ulaşmasıyla patlak veren skandal, büyük çaplı halk protestolarına yol açmıştı. O zamana değin alt tabakadan radikaller, kadınların işsizliği, yoksulluğu ve savaş dönemindeki acılarıyla bağlantı kurarak kadınlara çekici gelen siyasal bir söylem kurmuşlardı. Clark'a göre "istismar edilmiş bir eş olarak Kraliçe Caroline'ın haklarını savunan radikaller, kadınların haklarının siyasal bir mesele olduğunu kabul etmiş oluyorlardı. Kadınların mağduriyet duygusu adına konuşmak ve çapkınlıktan ziyade centilmenlik idealini elde tutmak, Caroline'ın çalışan kadınlar ile erkekler arasında yeni bir uyum yaratma vaadinin propagandasıydı. Cinsiyet antagonizmasının çözümü radikallerin başına bela olmuştu" (Clark 1995: 174). Clark aynı zamanda çalışan insanların gündelik yaşamları içerisinde kraliyet skandalıyla karşı karşıya kalmaktansa skandaldaki cinsiyet antagonizmasının "hasıraltı edilmesi"ne dayanan radikal söylemin başarısını kabul ediyordu.

Biri erkek-merkezli ve dışlayıcı olan, diğeriyse daha halkçı ve kapsayıcı olan iki oluşumu zorlamak ve ötesine geçmek, 1830'larla 1840'ların Çartist kışkırtıcı ortamı içerisinde yeni bir biçimi devreye sokuyordu. Clark Çartizmi sınıf bilincinin bir ifadesi olarak görüyordu; ancak toplumbilimsel ve ekonomik olarak tanımlanmış bir sınıfın ifadesi olarak görmüyordu. Stedman Jones'un yanı sıra Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe'u (bkz. Üçüncü Bölüm) izleyerek, sınıf bilincini halk grupları arasındaki hiyerarşik bölünmelere dayanan siyasal bir dilin yaratımı olarak görüyordu. Çartist hareketin ilk aşamalarında kadınlar harekete katılmak için oldukça hevesliydiler; o dönemdeki eylemlerini "ev içi militanlık" olarak adlandırıyorlardı. Çartist liderler bar kültürünü çay partileriyle, suarelerle ve aileleri hedefleyen törenlerle değiştirerek kadınların ilgisini çekmeye çalışıyor-

lardı. Clark'a göre kadınların oy hakkını talep etme olasılığı dahi vardı. Sonuçta Çartist liderler, erkekler için oy temeline dayanan hane oy hakkını ve kadınlar için sınırlanmamış annelik haklarını talep ederek orta sınıfın ayrı alanlar ideolojisini kabul etmişti. Clark'a göre bu siyasal söylemin uzun erimli etkisi, "saygın erkeklik"e kimlerin sahip olduğu sorununa uzanan imtiyaz tartışmalarının sınırlandırılmasıydı; evrensel oy hakkı için gösterilen çabaları yavaşlatan siyasal bir geri adımdı.

Rose'un kitabı ise Clark'ın 19. yüzyılın sonuna dek gelen anlatısının genişletilmesinin yanı sıra bir tür yinelenmesiydi. Rose'un araştırması, Kidderminster'daki halı dokumacıları (orada uzun süredir devam eden tek-cinsiyetli işçi örüntüsü geleneği) ile (kadınlarla erkeklerin göreli olarak eşit ücret aldığı) Lancashire'daki pamuk dokumacılarını kapsayan kuzeydeki tekstil endüstrisine odaklanıyordu. Clark gibi Rose da sınıf ile toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı bağlantılara ve bunların yol açtığı çatışkılara öncelik veriyordu. Rose'un kendi sözleriyle ifade edersek:

> Toplumsal cinsiyet, 19. yüzyılın işçileriyle işverenleri arasındaki mücadelede örtük olarak mevcuttur ve bu mücadelenin yürütüldüğü kimi mücadele alanlarının da merkezinde yer alır. İşçilerin dayanışmasının toplumsal cinsiyet siyaseti tarafından kolayca yaygınlaştırılabilmesi bunun bir sonucudur. Dahası, erillik ile işçi sınıfı saygınlığı arasındaki bağlantı, işçi sınıfının mesleki çizgiler boyunca bölümlenmesine önayak olur (Rose 1992: 153).

Rose 19. yüzyılın ikinci yarısını bir geçiş dönemi olarak görmüştür (Koditschek 1997: 345-346). Bu dönemin başlarında işçi sınıfından ailelerin kadınlarla çocukların kazançlarına bağımlı olması halen oldukça yaygındı. Bu dönem sona

erene kadar, ideal erkek rol modeli tek başına evine ekmek getiren ve evde kadına baskın gelerek onu yöneten bir tipti.

Rose için bu geçiş döneminin önemli yanı, özellikle Yoksulları Koruma Yasaları ile Fabrikalar Kanunu'nu içeren parlamentoda yapılan yasalardı. Bu yasalardan ikinci grubu Rose'un savı için hayatiydi; çünkü endüstriyel tesislerde kadınların ve çocukların emeğini sınırlayıp denetim altına alıyordu. Bu yasalar rekabeti sınırlama aracı olarak görüldüğü için işçi sendikaları tarafından desteklenmişti. Devletin fabrika işlerini düzenli bir hale sokması son kertede kadınların iş fırsatlarını sınırlamıştı. Rose'a göre bu koruyucu yasalar kadınların daha iyi ücretlerle çalışabileceği işler için rekabete girmesini çok daha zor bir hale getirmiş, emek piyasasında düşük ücretli işçiler olarak sahip oldukları statüyü daha da pekiştirmiş ve daha küçük, düzensiz işliklerin ve sömürülen emeğe dayalı evlerde yapılan imalatın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştu.

Rose, aynı şekilde, her ne kadar bu dönem boyunca işçi sınıfından erkeklerin çoğu henüz ailelerini hakkıyla geçindirmek için yeterli ücretler kazanamasalar da, işçi sınıfı yaşamının içine sızan aile ücreti ve kadın evcilliği düşüncesi aracılığıyla bu sürecin taslağını çıkarmıştı. İşverenlerin ucuz kadın işgücüne olan bağımlılığının giderek artmasına bir tepki olarak, sendikalar kadınların bu tür işlerde istihdam edilmesini engellemeye çalıştılar. Erkekler işverenlerin bu çabasını erkekliklerine ve becerilerine bir hakaret olarak gördüler. İşçi sınıfından kocalar eve ekmek getirme ayrıcalığını giderek "saygınlık"la bir tutmaya başladılar. Kadınların para kazanmalarının onlara biçilen uygun kadın rolünü zedelediğini düşünüyorlardı.

Bu temsil nihai olarak baskın hale gelirken, aynı zamanda çatışmayı da büyütüyordu. Rose, kadınlara verilen ücretlerin istenirliği üzerine kadınların ve erkeklerin yaptığı tar-

tışmalardan söz ediyordu. *Kidderminster Shuttle*'ın editörüne yazılan mektuplarda erkek dokuma işçileri, işsizliği kabul eden kadınları önemsiz şeyler satın alma isteğine sahip oldukları düşüncesi üzerinden mahkûm ediyordu; kadınlarsa onları alkol batağına saplanmış olmakla suçlayarak yanıt veriyordu. Rose'un iddia ettiği üzere bu türden tartışmalar "ücretli emek ile kadınlık arasında çatışkılı bağlantılar olduğunu, kadınların konuya ilişkin sessizliklerinin bir o kadar da açıklamaları olduğunu ve ücretli emeğini satan bir kadının kadınlığından uzak düşünülemeyeceğini" gösteriyordu (*a.g.e.*: 136). Sonuçta işçi sınıfı içerisindeki toplumsal cinsiyet çatışmaları, işverenlerin elinde oyuncak olan ve müşterek sınıf eylemlerinin önünde bir engel olarak duran işçi sınıfından ailelerin suyun üstünde kalmasını giderek daha da güçleştiriyordu.

Clark ve Rose toplumsal ve kültürel tarihin özgün dillerini harmanlıyordu. Erkeklerin ve kadınların tarihsel olarak inşa edilmiş kavrayışları tarafından şekillendirilen sınıf deneyimi kadar, bu deneyimin içindeki ekonomik ve toplumsal koşulların toplumsal cinsiyete dayalı boyutuyla da ilgileniyorlardı. Carolyn Steedman'ın çalışması birçok bakımdan bu yönelimleri paylaşıyordu; ancak çok daha az geleneksel olan bir biçim öneriyordu. Zaten Steedman'ın akademik kariyeri de oldukça gelenek dışıydı. Cambridge'ten doktorasını toplumsal bir tarihçi olarak almasına karşın ancak 1994'te Warwick Üniversitesi'nde kendisine kişisel bir kürsü verildiğinde tarih bölümünün bir parçası olmuştu. İlkokul öğretmenliğine öncelik vermiş; iki yılını Londra Eğitim Enstitüsü'nde erken eğitimde iki dillilik üzerine yapılan bir araştırma projesinde çalışarak harcamıştı ve Warwick'te sanat eğitimi üzerine dersler vermişti. Tüm bunların arasında 1984 yılında *History Workshop Journal*'ın yayın kuruluna katılmıştı (Eley 2005: 172). Steedman açık bir biçimde top-

lumsal ve kültürel bir tarihçi olmasına karşın, ortaya koyduğu çalışmalar birçok disiplinle kesişiyor ve çoklu bir izleyici kitlesiyle yakın bağlar kuruyordu. Tarihin yanı sıra kültürel çalışmalar, kadın çalışmaları ve edebiyatla ilgiliydi. Anlatının yapısı, otobiyografi, sınıf ve çocukluğun tarihi, psikanalitik kuram, kendiliğin kuruluşu ve postmodernizm üzerine tartışmaları yakından takip ediyordu.

Steedman, Thompson'ın yapıtıyla seyrek ve dolaylı kurulmuş bir ilişki de dahil olmak üzere kariyeri boyunca sınıfla ilgili meselelere yönelmişti. Steedman, Thompson'ı yalnızca kimi metinlerden sorumlu bir tarihçi olarak görmüyordu; onu aynı zamanda kimi yolları açan ve kimilerini de kapatan tarihsel bir bakışın kişileştiği birisi olarak görüyordu. "Culture, Cultural Studies, and the Historians" (Steedman 1992) başlıklı makalesinde *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'ndan, uğraştığı dönemden ziyade çağımız hakkında "yaşamın değişen bir aşaması" olarak söz ediyordu: "Basit bir tarihsel kaynak olarak iş görmek için bu kadarı fazlaydı; onun metninde ayrıntılı bilginin çok fazla yeni türü vardı – o anda kadınların ne yaptığı hakkında; Huddersfield'a dönüp kendi sınıf biçimlenişini var edemeyen bütün erkekler hakkında; [W. H. Auden'in sözleriyle] "bunun olmasını özellikle istemeyen" herkes hakkında; Doğu Avrupa'da son zamanlarda olup bitenler hakkında; yitirilmiş bütün sosyalizmlerimiz hakkında" (*a.g.e.*: 614). Thompson'ın ölümünün ardından 1993'te onuruna –Warwick'te kurduğu ve yönettiği Toplumsal Tarih Çalışmaları Merkezi'nde– düzenlenen bir seminerde Steedman, Thompson'ın kitabı üzerine düşüncelerini dile getirmişti. Steedman, Thompson'ın sınıf oluşumuna ilişkin açıklamasına daima direnmişti; ancak artık neden öyle olduğunu daha iyi anlıyordu. Direnç göstermesi, onun sınıf oluşumu anlayışının kadını dışarıda tutması yüzünden değildi, daha çok insanların çoğunu dışarıda bı-

rakan bir "kahramanlık hikâyesi" sunduğu içindi (Steedman 1994: 109). Stedman son çalışmasında 18. ve 19. yüzyıllardaki işçiler arasında en büyük gruplardan birini oluşturan hizmetçilere odaklanarak Thompson ve tilmizleri tarafından görmezden gelinen bu boşluğu kapatmaya çalışıyordu (Steedman 2002a; 2002b; 2004).

Tartışmasız Steedman'ın en önemli çalışması olan *Landscape for a Good Woman: A Story of Two Lives* (1986) otobiyografik olmasının yanı sıra hem toplumsal tarihle hem de kültürel çalışmalarla ilgiliydi. Steedman bu çalışmasında annesi için olduğu kadar kendisi için de bir anlatı oluşturmaya çalışıyordu. 1950'lerde yeni yeni ortaya çıkan refah devletiyle çakışan ve bu devlet anlayışı tarafından şekillendirilen, Londra'nın güneyinde geçen işçi sınıfı çocukluğu üzerine düşünüyordu. Ailesinin tekstil endüstrisiyle ünlü Lancashire'a uzanan, büyükannesinin dokumacı ve annesininse hizmetçi olarak çalıştığı geçmişine dönüp bakıyordu. Steedman'ın yürüdüğü bu yol elbette biricikti; ancak sonuçta kuzeyden güneye giden aynı göç patikasını izleyen pek çok kişiden biriydi.

Steedman, soldaki bir feminist için geçerli olan hâkim anlayış tarzları içinde kalarak kendisini teşhis etmekte güçlük çekiyordu. Burada aklında olan şey, özellikle orta sınıf deneyimine yönelmiş olan psikanalitik eleştiriydi. Aynı zamanda "bizim hanım"ın basmakalıp portresini de içine alan işçi sınıfı ailesinin erkek-merkezli bakışını ve bir kolektiflik olarak çalışan insanların dar ve idealist bir kavranışını içeren işçi sınıfı tarihi ve otobiyografisine de gönderme yapıyordu. Steedman, bu eğilimin simgeleri olan Richard Hoggart ile Jeremy Seabrook'tan işine yarayan parçaları tek tek seçip alıyordu. Tutkulu bir muhafazakâr (Tory) olan çalışan bir anne ve marjinal bir yaşam süren bir babayla aynı evde büyüyen Steedman'ın çocukluğu analizin çatlakları içerisin-

den süzüldü. Buna yönelik bir anlatı keşfetmeye çabalamıştı; yalnızca işçi sınıfı tarihinin alternatif bir büyük anlatısını üretmek için değil, aynı zamanda ötekilerin de kendi hikâyelerini anlatabilmelerini olanaklı kılmak için. Şüphesiz bu özlem, pek çok biyografi ve otobiyografi parçasının içindeki tarihi dönüştürecekti. Bunu başarmak için psikanalizi Marksizmle ve Marksizmi de psikanalizle sorgulamıştı.

Bu bağlamda sınıf merkezî bir rol oynar; ancak bariz bir biçimde insanların tarihinden ve işçi sınıfı otobiyografisinden izleri silinmiş olan öznelliğin ve bireysel tepkinin ortaya çıkabilmesi için yeniden düşünülmelidir. Kadınlar ve çocuklar bu geleneksel anlatının altını oymak bakımından özellikle önemlidir. Steedman'ın sözleriyle:

> Ne zaman işçi sınıfından kadınların zihinsel yaşamı üretim alanına girerse ve anlatıları ücretli emek ile sermayenin yekpare hikâyesini sekteye uğratırsa ve ne zaman çocukluk ile çocukluk öğretisi hesaba katılırsa, işte o zaman eski hikâyede bizi tatmin etmeyen şey, o kadar da sömüren ile sömürülen, sermaye ile proletarya etrafında örülmüş hikâyenin taş gibi katı konusu olmaz, daha ziyade *zamanlaması* olur; sınıf bilincinin gelişiminin tam olarak nasıl ve neden gerçekleştiğinde olur (Steedman 1986: 14).

Steedman işçi sınıfı çocuğunun bilinçdışı yaşamına odaklanmayı savunur: "ilk kayıp, ilk dışlanma ... bir yetişkin olarak sınıf ile sınıf ilişkileri deneyiminde çok daha sonra ortaya çıkar ve bu süreç boyunca açık seçik ifade edilir" (*a.g.e.*: 14).

Steedman'ın Ortodoks olmayan, çizgisel olmayan –ve geçmiş ile geleceği, öznel ile toplumsalı, kuram ile deneyimi, kişisel ile siyasalı birbirine karıştıran– kişisel anlatısı çağında yankı bulur. Kendi düşünsel otobiyografisi olan ve toplumsal ile kültürel tarihin gidişatıyla ilgili eleştirel düşünce-

ler barındıran *A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society* (2005) başlıklı çalışmasında Geoff Eley, Steedman'ın *Landscape for a Good Woman* kitabını 1980'lerin düşünsel ile siyasal heveslerini en iyi temsil eden kültürel ve toplumsal tarih metni olarak görür. Eley'in sözleriyle: "Solda saf tutanların bamtelini titretiyordu: Benim kuşağımın –hem dünyayı açıklamasını beklediğimiz toplumsal tarihin biçimleriyle hem de bu dünyayı değiştirebileceğimizi düşündüğümüz siyasetin türleriyle ilgili– bir dizi belirsizlik ve hayalkırıklığı yaşadığı bir zamanda düşünce üretimini göreve çağırıyordu" (Eley 2005: 174). Eley'e göre en önemli olan nokta, Steedman'ın "sınıf dezavantajı ve özlemine yönelik toplumsal cinsiyete dayalı anlatılarında ortaya koyduğu özgün ve araştırıcı bir dizi savdı" (*a.g.e.*: 173). *Landscape for a Good Woman* pek çok toplumsal tarih protokolüyle ilişkiyi kesiyordu; ancak bu bölümde tartıştığımız diğer İngiliz feminist tarihçilerin ilgilerini yansıtıyordu. Birlikte ele alındığında çalışmaları sınıf ile toplumsal cinsiyet arasındaki tarihsel ilişkiye yeni bir ışık tutuyordu.

Sonuç

İngiliz feminist tarihçiler 1970'lerde tarihte gizli kalan kadınların yaşamlarını açığa çıkararak ve aşağıdan gelen tarihin sınıf yönelimli modelini genişleterek işe başladılar. Bunun ardından, sınıf oluşumu sürecinin kendisini –sınıf ile toplumsal cinsiyetin ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğunu görerek– sorguya çektiler. Bu bakımdan, toplumsal cinsiyet kategorisiyle bütünleşerek yeniden şekillenen insan bilimleri ve toplum bilimleri alanlarındaki çok daha geniş çaplı bir hareketin parçasıdırlar.

Feminist tarihçiler E. P. Thompson'ın erkek-merkezli sınıf oluşumu açıklamasıyla aralarına mesafe koydular. Bu-

nunla birlikte, maddi bağlamları içinde kültür, dil ve tarihsel aktörlerin ideolojilerini konumlandırırken onları nesnel çıkarların temsillerine indirgemekten kaçınarak Thompson'ın sergilediği çabayı izlediler. Joan Scott'ın sınıflı ve toplumsal cinsiyetli özneyi söylemsel olarak anlama çabasını dikkatle takip etmişlerdi; ancak deneyim kategorisini atma ya da Scott'ı izleyerek söylem üzerine özel olarak eğilme konusunda isteksizdiler. Genel olarak, İngiliz feminist tarihçiler toplumsal ve kültürel tarih yaklaşımlarından –dil ile sınıf konusundaki kutuplaşmış tartışmalara pek fazla bulaşmadan– birçok şey almışlardır.

Eğer İngiliz Marksist toplumsal tarih toplumsal cinsiyete kayıtsız kaldığına yönelik saldırılara karşı duyarlı olmasaydı, İngiliz feminist tarih pratiği de ırkı görmezden geldiği yönündeki eleştirilere karşı savunmasız olurdu. Irka dayalı bölünmenin oldukça yaygın olduğu Birleşik Devletler'de, beyaz ile siyah feministler arasındaki bölünmeler 1973 gibi erken bir tarihte görülmeye başlandı (Whelehan 1995: 107). Irka dayalı bölünmelerin artık en önemli eksen olarak kabul edildiği İngiltere'deyse siyah feministlerin ortaya koyduğu sorgulamalar çok daha sonra ortaya çıkmıştır. Akademik çalışmalarda süzgeçten geçirilmiş biçimiyle kadın hareketi içerisindeki ırksal çatışmalara gelince, bunların toplumsal cinsiyetin kavranmasında oldukça belirleyici bir etkileri olmuştur. Sınıf kavramsallaştırmalarına yönelik ırkın içerdikleri hiç de önemsiz değildir ve bu durum sadece feministler için geçerli değildir. İşte bir sonraki bölümde bunu ele alacağız.

Öne Çıkan Irk

Toplum bilimleriyle insan bilimlerinin kavramsal söz dağarının yeni yeni bir parçası olmaya başlayan toplumsal cinsiyetin aksine "ırk"ın oldukça uzun ve karmaşık bir tarihi vardır. Tıpkı feministlerin erillik ile dişilliğin doğuştan geldiğine ilişkin yerleşik düşüncelerin üstesinden gelerek toplumsal cinsiyet düşüncesini geliştirmesi gibi, çağdaş ırk kuramcıları da ırksal farklılıkların biyolojiden kaynaklandığına yönelik kültürel olarak yerleşmiş kuramlara savaş açmışlardı. Irk ile ırkçılığın kültürel ve tarihsel olarak kuşkusuz etkilerini, sonuçlarını ve tepkilerini azaltmayacak bir fark(lılık) lar sistemi üzerine kurulduğunu örneklerle gösteriyorlardı. Kimi kültürel kuramcılar, toplumbilimciler ve ırk tarihçileri postyapısalcılığın dil ile söyleme yaptığı vurgudan etkilenmişlerdir; diğerleriyse daha eski düşünsel geleneklere bağlıdır ve bir kısmı da her ikisine de bir şeyler borçludur.

Irkı ve ırkçılığı anlamak yeterince güçtür. Sınıf da bu karmaşaya katıldığında güçlükler iyice artar. Önceki bölümde tartıştığımız feministler gibi ırk/sınıf bağını inceleyen araştırmacılar da son kertede ırk ve ırkçılığı yalnızca ekonomik

çelişkilerin bir ürünü olarak görme eğiliminde olan Marksist kuramın sorunlu mirasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Aslına bakılırsa son dönemdeki araştırmacılar ve kuramcılar, şüphesiz ki birine ya da diğerine kuramsal bir öncelik vermeksizin ırk ile sınıfı köklerinden birbirine bağlı olarak görmektedir. Bunun yanı sıra bu araştırmacıların bazıları ırk düşüncesiyle eşzamanlı olarak gelişen feminist düşünceyle yakından ilgilidir. Bu yazarlara göre amaç sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet arasındaki karmaşık kesişim noktalarını araştırmaktır. Bu istek, insan bilimleri ile toplum bilimleri alanlarının son çeyrek yüzyılda sürekli sayıkladığı bir amaç olmuştur; ancak görünüşe bakılırsa bir ritüel haline gelen bu istek konunun önemini azaltmamalıdır.

Bu bölümde ırk ile sınıf –ve çok daha küçük bir çerçevede toplumsal cinsiyet– arasındaki ilişki üzerine son dönemde yapılmış çalışmaları ele alacağım. Bunu yaparken de öncelikle (ancak özellikle değil) İngiltere'deki ve Birleşik Devletler'deki siyah deneyimine odaklanacağım. Kültürel çalışmalar ve toplumbilim alanlarındaki akademisyenlerin bu ilişkiyi nasıl ele aldığına ilişkin bir tartışmayla başlayıp bu düşüncelerin tarihsel alan içerisinde nasıl yer bulduğunu değerlendireceğim. Analitik olarak birbirinden ayrılabilecek ancak pratikte köklerinden birbirine bağlı olan iki tür tarihsel çalışmayı ele alacağım. Bir yandan Afrika kökenli Amerikalı tarihçi Robin D. G. Kelley'nin çalışmaları üzerinde yoğunlaşarak radikal siyah geleneği hakkında ve bu geleneğin içerisinde olan çalışmalara göz atacağım. Öte yandansa son dönemlerde hızla gelişen, kültürel bir inşanın kendi karşıtından daha önemli bir şey olmadığını açımlayan ve ikili karşıtı "siyahlık"a dayanan "beyazlık" çalışmalarını ele alacağım. Çözümlemem David Roediger'in *The Wages of Whiteness* ([1991] 1999) başlıklı kitabının yanı sıra bu kitabın yol açtığı tartışmalara da eğilecek.

Bu bölümü tasarlarken meselenin başlıca öncülerinden bazılarını yalnızca tek bir ulusal düşünsel geleneğe hapsetmemek konusuna oldukça dikkat ettim. Siyah deneyimi kendi içerisinde herhangi bir şeyi barındırıyorsa bu kesinlikle ulus-ötesi olmasıdır. Amacım kısmen, Paul Gilroy'un "Siyah Atlantik" (Gilroy 1993) olarak betimlediği bağlam içerisinde ırk ile sınıf arasındaki ilişkiyi çözümlemek için son dönemde sergilenen çabalara ışık tutabilmek.

Irk ve sınıfı kuramsallaştırmak

Kültürel çalışmalar ve toplumbilimde konuyla ilgili gelişmeleri ele alarak başlayalım. 1970'lerde Birmingham Üniversitesi'ndeki (bkz. Üçüncü Bölüm) Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin (bundan sonra Merkez olarak anılacaktır) desteğiyle yürütülen araştırmalara ve tartışmalara bakalım. Bunlar siyah İngiliz kültürel çalışmalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Burada Stuart Hall ile Paul Gilroy'a (1956-) odaklanacağım. Ayrıca Amerikalı toplumbilimciler Michael Omi ve Howard Winant'ın etkili kitapları *Racial Formation in the United States*'i ([1986] 1994) ele alacağım. Burada tartıştığımız İngiliz kültürel kuramcıları ile Amerikan toplumbilimcileri farklı düşünsel ve siyasal çevrelerden yazmış olsalar da benzer çizgiler boyunca çalışmışlardı. Hem ırkı kendi özgüllüğü içerisinde kavramışlar hem de onu kendisini şekillendiren öteki toplumsal, siyasal ve kültürel güçlere –örneğin sınıf ve toplumsal cinsiyete– indirgememişlerdir. Ayrıca yeni haklar siyaseti ve ideolojinin etkisi bağlamında ırk kuramını yeniden şekillendirmişlerdir.

Stuart Hall günümüzde insan bilimleri alanındaki en etkili kültürel kuramcılar arasında yer alır. Kitabımızda kültürel çalışmaları şekillendirmekteki rolü, "yeni zamanlar"a ilişkin postmodern etkili çözümlemesi ve siyah popüler kül-

türü (bkz. Üçüncü Bölüm) üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle kendisinden daha önce de söz ettik. Hall'un ırk/sınıf ilişkisini kuramsallaştırması en az bunlar kadar önemlidir. Jamaika'da doğan düşünür 1951'e kadar İngiltere'de yaşadı ve Rhodes burslusu olarak Oxford Üniversitesi'nde edebiyat okudu. 1970'lerde Merkez'in yöneticisi olana kadarki dönemde, 1950'lerin sonlarında İngiliz yeni solunun kurulmasına katkı verdi ve *New Left Review*'ün (bkz. İkinci Bölüm) ilk editörü olarak görev yaptı. Hall'un düşünsel çalışmaları ilk döneminde Raymond Williams'ın kültürel kuramının (bkz. İkinci ve Üçüncü Bölüm) etkisi altındaydı. Yine de Hall, *The Popular Arts*'ta (Hall ve Whannel 1964) kanıtlandığı üzere kitlesel popüler kültür konusunda Williams'tan çok daha hevesliydi.

Hall, Merkez'in yöneticisi olarak "Birmingham Ekolü" olarak bilinen kuramsal yaklaşımların dillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Kabaca söylersek bu yaklaşımlar yapısalcılık ile hümanizmi birbirine kaynaştırıyor, yapı ile faili müzakere ediyor ve (özellikle Roland Barthes tarafından benimsenen biçimiyle) göstergebilimden, (Althusser'den daha çok Gramsci'yi öne çıkararak) Batılı Marksist kuramdan ve İngiliz kültürel Marksist yaklaşımlardan (Williams ve E. P. Thompson) yararlanıyordu. Birden çok yazarın kaleme aldığı çalışmalarda –özellikle *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain* (Hall ve Jefferson 1976), *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order* (Hall vd. 1978), *Women Take Issue: Aspects of Women's Subordination* (Birmingham Üniversitesi, 1978) ile *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain* (Birmingham Üniversitesi, 1982)– Merkez'in araştırmacıları çağdaş medya, feminist kuram, gençlik altkültürleri, işçi sınıfı yaşamı, modern devlet, tarihsel kuram, ideoloji, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan akademik tartışmalara katkı yapıyordu.

Merkez'in ilk projesi, modern İngiltere'de ırk ile sınıf arasındaki bağlantıyı sistematik olarak araştıran *Policing the Crisis* adlı çalışmaydı. (Bu çalışmanın kuramsal savını dillendirmeye verdiği önem nedeniyle Hall daha sonraları çalışmanın yazarı olarak anılmaya başlandı.) Kitap, bitmek tükenmek bilmeyen bir İngiliz krizine benzeyen bir şeyin ortasında tasarlanmış, çalkantılı bir dönemde kaleme alınmıştır. Bir düzeyde kriz ekonomikti; yüksek işsizlik ve enflasyonun eşlik ettiği durgun bir ekonomi hüküm sürüyordu. Başka bir düzeydeyse bu kriz İngiliz devletinin karşı karşıya olduğu birçok güçlüğü içeriyordu: iki büyük madenci grevi, İskoç ve Gal milliyetçiliği, Kuzey İrlanda'daki siyasi kriz ve çeşitli yeni toplumsal hareketler. Kriz, yeni sağın ortaya çıkışını tetikleyen milliyetçiliğin ve ırkçılığın öldürücü türlerini üretiyor ve kısmen de onlar tarafından üretiliyordu. İngiltere'deki ırkçı kavga hiç de yeni değildi; ancak yoğunluk derecesi ve ulusal olarak siyasallaşması 1970'ler boyunca eşsiz bir düzeye ulaşmıştı. Göçmenlerin 1948'de *Empire Windrush* gemisiyle Karayipler'den İngiltere'ye gelmesiyle başlayan savaş sonrası göçü İngiltere'yi kalıcı olarak değiştirmişti.

Policing the Crisis'ın itici gücü, Birmingham'ın pek çok ırktan ve işçi sınıfından insanın yaşadığı komşusu Handsworth'te işçi sınıfından beyaz bir adama saldıran bir grup siyahın bölücü bir ceza davasını içermesinden geliyordu. Aslında bu gençler onlara isnat edilen bahsi geçen suçu işlememişlerdi; ancak onlara verilen cezalar oldukça abartılıydı ve bu dava 1970'lerin başında görünüşte kendiliğinden ortaya çıkan saldırıya uğrama ya da soyulma korkusunu tetiklemeye yardım etmişti. Hall bu davayı çok daha geniş bir ideolojik bağlamda değerlendirmişti ve olayın İngiliz krizinin bir belirtisi olduğunu iddia etmişti. İlk olarak, Hall, olayın kendiliğinden gelişmekten çok uzak olduğunu, gaspa uğrama korkusunun medya ve devletin ırk korkusunu,

suçu sömürüp gençlerde "ahlaki bir panik" yaratmak vasıtasıyla gerçekleşmiş oldukça uzun ve karmaşık bir ideolojik hazırlanma sürecinin bir sonucu olduğunu düşünüyordu. İkinci olaraksa olayın İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan sosyal-demokrat mutabakatın parçalanmasıyla ilişkili olan ideolojik hareketlenmeyle ilgili olduğunu düşünüyordu. Durumu Gramsci'nin kavramlarıyla hegemonyadaki bir kriz olarak kavrıyordu (bkz. İkinci Bölüm). Ortadaki durum ya da olan biten serbest piyasa, milliyetçilik ve geleneksel aile ideolojilerine dayanarak ortaya çıkmış hegemonik bir blok, sağcıların giderek yayılan "otoriter halkçılık" durumuydu. Bu yetkeci halkçılık, sosyalistlere, gençlere ve azınlıklara, yani içimizdeki düşmanlara karşı hazırlanmış saldırılarla gelişmişti. Kitap –Hall'un aynı dönemdeki öteki yazılarıyla (Hall 1988) birlikte– Margaret Thatcher'ın 1979'da başbakan olarak seçilmesiyle gerçekleşen iklim değişikliğini çok doğru bir biçimde önceden bilmişti. *Policing the Crisis* seçimden yalnızca bir yıl önce yayımlanmıştı.

Üçüncüsü, Hall'a göre İngiltere'deki siyahlara çoğu zaman göçmenmiş gibi, yani İngiliz tarihi ve kültürünün dışındalarmış gibi davranılırken; aslında onlar İngiliz İmparatorluğu'nun tarihsel deneyimi ve küresel kapitalizm tarafından biçimlendirilmiş bir diaspora halkıydı. Böylelikle onları İngiliz tarihinin –periferisinden ziyade– merkezine koyuyordu. Siyahlar Afrika'daki siyah diasporasıyla ortak bir bağlantıyı paylaşırken, belirgin ve özgün bir biçimde de İngiliz bağlamında şekilleniyorlardı. Siyahların ciddi bir kısmı işçi sınıfındandı, bunların bazıları ırkçı beyaz işçilerle şiddetli çatışmalar yaşıyordu ve büyük ölçüde örgütlü emeğe yabancılaşmışlardı. Siyahların sınıf deneyimi ırksal kategorilerin süzgecinden geçiriliyordu.

Son noktaysa en ikna edici ifadesini Hall'un "Race, Articulation, and Societies Structured in Dominance" (Hall [1980]

1996) başlıklı makalesinde buluyordu. Bu makalede Hall kendisini yaygın iki kuramsal seçenekle bağlantılı olarak konumlandırıyordu: (1) Etnik ve ırksal bölünmeleri tarihsel olarak ekonomik koşullarda köklenmiş olarak gören geleneksel Marksist görüşle ve (2) aynı bölünmeleri toplumsal ve kültürel olana indirgenemez olarak gören toplumbilimsel bir bakışla. Hall'a göre Marksistlerin iddia ettiği ırksal yapılar, evrensel olmaktan ziyade tarihseldi; ancak ne *yalnızca* ekonomik ilişkilerle ne de onları görmezden gelerek açıklanabilirlerdi. Bir başka deyişle, Hall ırksal dinamikleri ekonomik ve tarihsel olarak belirlenmiş koşullar içerisinde konumlandırmaya çabalıyordu; ancak onların özerkliğine ve özgüllüğüne de vurgu yapıyordu, kendi tabiriyle "başka bir şey"e.

Hall toplumsal biçimlenişin yapısal dinamiklerini yeniden düşünerek bir ara konum oluşturuyordu. Althusser'den ödünç aldığı kavramla toplumu bir "yapılaşmış bütünlük" olarak kavrıyordu. Çeşitli yapısal düzeyler –ekonomik, siyasal, kültürel ve ideolojik– hem özerkti hem de "eklemlenme"yle ilişkiliydi. Hall bu kavramla (eklemlenme/*articulation*) "hiçbir zorunlu aidiyeti olmamayı" gerektiren gevşek ve olumsal bir bağlantıyı kast ediyordu. Örneğin, kölelik bütün yapısal düzeyleri şekillendiren ırkçı ideolojilerle tarihsel olarak "eklemleniyordu"; ancak ırkın bir etken olmadığı Antik Yunan'daki kölelik örneği düşünüldüğünde eklemlenmesi tamamen durumla ilgiliydi. Hall nihai sonucu şekillendirmekte her düzeyin eşit derecede önemli bir rol oynadığını; Ortodoks Marksizmin öngördüğü gibi köleliğin zorunlu olarak ekonomik olduğunu iddia etmiyordu. Bütünlüğü (Althusser'i izleyerek) "tahakküm içerisinde yapılaşmış karmaşık bir birlik" olarak kavrıyordu.

Hall bu modeli çağdaş İngiltere'deki ırk ve sınıfı çözümlemek için kullandı. Ona göre ırk ve ırkçılık tarihsel olarak olumsaldı; toplumsal biçimlenişin bütün düzeylerinde işli-

yorlardı ve tahakküm ilişkilerinin yanı sıra tabi kılmayı da içeriyorlardı. Hall, siyah işçi sınıfı konusunda şunları söylemişti:

> [Irk] "kadın ya da erkek" siyah emeğinin ekonomik uygulamalar ve bunlardan kaynaklanan sınıf mücadeleleri düzeyinde ekonomik failler olarak dağıtılmasıyla yola koyulur; siyah emekçi sınıfların fraksiyonlarının siyasal temsilin araçları (partiler, örgütlenmeler, toplum eylem merkezleri, yayınlar ve kampanyalar) aracılığıyla yeniden oluşturulmasına olanak sağlar; ideoloji, kültür ve bilinç üzerine mücadeleler sonucunda ortaya çıkan "siyaset tiyatrosu"ndaki siyasal güçler olarak işlev görür ve yeni yeni ortaya çıkmakta olan ideolojilerin kolektif ve bireysel "özneleri" olarak sınıfa eklemlenme tarzında ve siyasal mücadeleler sonucunda belirir (Hall [1980] 1996: 55).

Hall'a göre siyah işçilerin bütün deneyimini şekillendiren ırk ve ırkçılık elbette beyaz işçilerin deneyimini de şekillendiriyordu. Hall, akılda kalması kolay bir reçeteyle ırkı "içinde sınıfın 'yaşa(n)dığı' bir kiplik (varoluş biçimi); sınıf ilişkilerinin kendisi aracılığıyla deneyimlendiği bir ortam; sınıfın sahiplenildiği ve 'onun içinden savaşıldığı' bir oluşum" olarak tanımlıyordu (*a.g.e.*: 55). Böylesi bir bakış açısını benimsemek, sınıf birliğinin önündeki engelleri açıklamaya yardımcı oluyordu; ancak bu kiplik tarihsel olarak olumsaldı, sabit ya da kalıcı değildi. Hegemonik mücadele vasıtasıyla dönüştürülebilirdi. Sonuç olarak Hall, ırkı Gramsci'den uyarladığı kavramlarla anlıyordu.

Hall'un ırk/sınıf bağlantısını kuramlaştırması neresinden bakılırsa bakılsın oldukça karmaşık bir ilişkiye ışık tutmakta yardımcı olur. Geriye dönük olarak bakıldığında, bunu Marksist kategorileri kurtarmak için verilmiş son bir ça-

ba olarak okuyabiliriz. Hall daha sonradan yaptığı "yeni zamanlar" ve siyah popüler kültürü kuramsallaştırmasında (bkz. Üçüncü Bölüm) tarihsel olumsallığa, hegemonya mücadelesine ve (sahip olduğu kültürel boyuta karşın) ekonomik olanın önemine vurgu yapmaya devam eder. Marksist bir kavrayıştan ziyade postmodernist ve postyapısalcı kimlik ve temsil düşüncelerini savunur. Hall son dönemdeki yazılarındaysa öteki şeylerin yanı sıra siyah İngiliz kültürel çalışmalarının tanımlanmasına yardımcı olur (Baker vd. 1996; Owusu 2000). Bu bağlamda doktorasını Merkez'de tamamlayan Paul Gilroy önemli bir entelektüel figür olarak belirir.

Kökleri İngiltere ve Guyana'ya uzanan Gilroy (annesi romancı, çocuk kitabı yazarı, eleştirmen ve öğretmen Beryl Gilroy'du) Londra'da doğmuştu ve hem İngiltere'de hem de Amerika'da akademik görevler üstlenmişti. Bir kültürel çalışmalar akademisyeni olarak (aynı zamanda bir müzisyen ve diskjokeydi) kendi yaşamı da bir anlamda "Siyah Atlantik" tarafından tanımlanmıştı. Gilroy eğer bu kavramı (Siyah Atlantik) icat etmeseydi, belki de insan bilimleri alanında güncel bir akımın parçası olamayacaktı.

Gilroy'un ırk ve sınıfı kuramsal olarak kavrayışı aslında onun ilk çalışmalarında da bulunabilir: Birden çok yazarı olan, doktora derecesini almadan önce yayımladığı *The Empire Strikes Back* ve en önemlisi *There Ain't No Black in the Union Jack* [*İngiliz Bayrağında Siyah Yok*] (Gilroy [1987] 1991). İnternette gezinirken 2003 yılında BBC'de İngiliz bayrağını yeniden tasarlamak için reFlag kampanyasını (www.reflag.co.uk) başlatan Nigel Turner üzerine yapılmış bir habere denk geldim. Turner, İngiltere'nin çokkültürlü ve çok-ırklı bir toplum olmasının simgesi olarak bayrağa siyah eklenmesi gerektiğini savunuyor. Aslında Turner ırkçıların (dazlakkafalıların) muzaffer tonlu şarkısına karşı bir başarı elde etmeyi umuyordu: "İngiliz Bayrağında siyah yok." Tur-

ner örtük ya da açık olsun, aşağı yukarı yirmi yıl önce ırk, sınıf ve İngiliz ulusal kimliği arasındaki bağlantılar üzerine bir tartışma yaratılmasına kapı aralayan Gilroy'a hürmetini sunuyordu.

Gilroy'un kitabı birbirine gevşek bir şekilde bağlantılı ve yoğun bir şekilde dokunmuş bir dizi denemeden oluşuyordu; kriz içindeki Britanya'nın ırk ve ulusal aidiyetle bağlantılı egemen kültürel inşalarını ve doğrudan ya da dolaylı biçimde bunlara muhalefet eden karşı popüler kültürleri araştırıyordu. Gilroy kitaba, Hall ve 1970'lerle 1980'lerin başında bir parçası olduğu Merkez'in araştırmacıları tarafından ortaya konmuş uslamlama çizgisini izleyerek kuramsal olarak birbirine dolanmış sınıf/ırk ilişkisiyle uğraşarak başlıyordu. Ya da kendi ifadesiyle: "'Irk' artık üretimden kaynaklanan ekonomik çelişkilerin bir etkisine indirgenemezdi ve sınıf 'ırk' aracılığıyla dillendirilen mücadelelerin dirimselliği tarafından ortaya konan kavramlarla anlaşılmalıydı" (*a.g.e.*: 28). Hall'un Marksizme kimi eleştirileri olsa da yine de ona karşı saygıda kusur etmiyordu; Gilroy'unsa Marksizme olan sabrı hızla tükeniyormuş gibi görünüyordu. "Bu kitabın sonuçlarından biri de," diye yazıyordu "eğer bu [yeni] toplumsal mücadeleler (bunların bazıları 'ırk' içerisinde ve aracılığıyla yürütülüyordu) sınıf mücadeleleri içerisinde anılacaksa, o halde sınıf çözümlemesi kendisini adamakıllı yenilemelidir. Olanaklı ya da arzu edilen bir görev olarak bunu gerçekleştirirken emeğin işe karışıp karışmadığından pek emin değilim" (*a.g.e.*: 245). Kısacası, Gilroy'un eleştirisi çağdaş Marksist siyaseti hedef tahtasına oturtuyordu; ancak aynı zamanda Marx'ın kendisini de aynı tahtaya dahil ediyordu. Marx'ın kapitalist gelişime ilişkin Avrupa-merkezci bakışı, siyahlar da dahil olmak üzere dünya halklarının çoğunu "tarihsiz"lik kategorisine indirgiyordu.

Gilroy'un savının temel noktası, ırksal ve ulusal söylem-

lerin eklemlenmesinin İngiliz siyasal kültürünün giderek merkezî bir özelliği haline gelmesiydi. 19. yüzyılın sonundaki biyolojik hiyerarşiye dayanan İngiliz ırkçılığının aksine, siyahları daimi dışlanmışlar olarak gören geç 20. yüzyıldaki ırkçılık kültürel farklılıklara dayanıyordu. Gilroy'un sözleriyle "Siyah göçmenler ve onların İngiltere'de doğan çocukları 'ırk'larına dayanan otantik bir ulusal aidiyeti reddediyorlardı ve aynı zamanda kaçınılmaz olarak başka bir yerde var olan ulusal aidiyetlerine dayanan 'İngiliz ırkı' içerisinde kendilerine yabancılaşmamaya çalışıyorlardı" (*a.g.e.*: 46). Gilroy için böylesi bir düşünüş yalnızca yeni sağ ideolojinin merkezî bir özelliği olmakla kalmıyor, aynı zamanda zeki bir biçimde soldan gelen bakış açılarını süzgeçten geçiriyordu. Sol, ne zaman muhafazakâr muhaliflerinden "İngilizlik" gösterenini kurtarmaya çalışsa, geride sorgulanmamış ırksal ve emperyal bir boyut bırakıyordu:

> Yurttaşlık, basit bir biçimde ve kendiliğinden siyasal pragmatizmin buyruklarına göre şekillenmiş alternatif kavramlarla doldurulabilecek boş bir hazne değildir. Ulusal aidiyetin ideolojik teması, muhtemelen kimi içeriklerle doldurulabilir; ancak sınıflar ile "ırklar" söylemleriyle olan bağlantıları ve bu grupların kurumsal gerçeklikleri nedensiz değildir. Bu içeriklerse tarihsel ve siyasal etkenler tarafından sınırlandırılmıştır (*a.g.e.*: 55).

Bu eleştiri yalnızca Arjantin'le yapılan 1982 Falkland Savaşı ertesindeki Thatchercı sömürgeleştirmenin şafağındaki vatanseverliğin yeniden kazanılması için çabalayan sol kanada yöneltilemez. Aynı zamanda Gilroy'un düşüncesinden çıkan kültürel çalışmalar geleneğinin sınıf çözümlemesine kadar da genişletilmiştir. Gilroy daha sonraki bir metninde Williams ile Thompson'ın çalışmaları da dahil olmak

üzere İngiliz kültür çalışmalarının ırkmerkezli varsayımlara dayandığını ileri sürmüştü. Gilroy "İngiliz kültürel çalışmalar alanının imgesel kurucu babaları tarafından geliştirilmiş olan milliyetçi bakışın sınırlarının" ötesine geçmeye çalışıyordu (Gilroy 1996: 237). Kendisini kuramsal olarak Hall, Gramsci, postkolonyal eleştirmen Edward Said (bkz. Sekizinci Bölüm) ve Trinidadlı Marksist C. L. R. James'ten (aşağıda tartışılacaktır) ayırıyordu (*a.g.e.*: 237). En önemlisiyse Gilroy; Afrika, Karayipler, İngiltere ve Amerika'yla bağlantılı "kültürlerarası akışları", Siyah Atlantik düşünsel ve kültürel geleneğini keşfetmiş ve bir anlamda oluşturulmasına yardım etmişti (Puranik 1993).

Tıpkı Hall ve Gilroy gibi, Omi ve Winant da *Racial Formation in the United States* başlıklı çalışmalarını Reagan'ın iktidarda olduğu, yeni sağın hâkimiyeti altındaki bir dönemde yazmışlardır. Kendi sözleriyle "ırksal azınlıklara karşı ayrımcılığı öne çıkaran yakın tarih sert bir şekilde dizginlenmiş ve daha önceleri ırksal azınlıkların çıkarlarını 'korumayı' himayesi altına alan devlet kurumları radikal bir biçimde dönüşmüştür" (Omi ve Winant [1986] 1994: 135). Omi ve Winant, İngiliz meslektaşları gibi ırk konusundaki düşüncelerini ister etnik ister ekonomik (ki bazıları Marksistti) ister siyah milliyetçiliği olsun (onlara göre) tek boyutlu görüşlere karşı çerçevelendirmişlerdi. Omi ve Winant, başka bir yoldan yürümeleri bakımından Hall ve Gilroy'a benziyordu. Irkın makro ve mikro düzeyde işleyen özerk bir boyutu olduğunu ve ırk kategorilerinin tarihsel olarak akışkan ve tartışmalı olduğunu, ayrıca hegemonik bir mücadelenin konusu da olduğunu iddia ediyorlardı. Omi ve Winant yaklaşımlarını "ırksal biçimlenim" kuramı olarak tanımlıyordu. Kendi sözleriyle bu yaklaşım "ırkın toplumsal doğasını, herhangi türden özsel bir ırk niteliğinin yokluğunu, ırksal anlamların ve kategorilerin tarihsel esnekliğini, ırkın 'mikrososyal' ile

'makrososyal' düzeylerde çatışmalı bir karakteri ve ırksal dinamiklerin siyasal boyutunun indirgenemez olduğunu vurguluyordu" (*a.g.e.*: 4).

Omi ve Winant dil ile söylemin maddi güçler olduğunu söyleyen postyapısalcı savı kabul etmenin yanı sıra bu vurgunun sıklıkla yapısal fenomenleri, örneğin emek piyasalarındaki ya da mahalle içindeki ırk ayrımcılığının ırksal hiyerarşi örüntülerini göz ardı ettiğini düşünüyorlardı. O halde ikili, ırkı eşzamanlı olarak "toplumsal yapının" bir parçası ve "kültürel temsil"in bir biçimi olarak kavrıyorlardı. "Irksal projeler" diyordu ikili, "özel bir söylemsel pratik için ırkın ne *anlama* geldiğiyle ve hem toplumsal yapıların hem de gündelik deneyimlerin bu anlama dayanan bir biçimde ırksal olarak *organize* edilmesiyle bağlantılıdır" (*a.g.e.*: 56). Omi ile Winant'ın görüşleri, toplumsal ile kültürel arasındaki boşluğa bir köprü kurmaya çalışan (ve *per se** ırk hakkında yazmayan) başka yazarları anımsatır: Dördüncü Bölüm'de ele aldığımız Geoff Eley ve William Sewell, Beşinci Bölüm'de ele aldığımız James Epstein ve Altıncı Bölüm'de ele aldığımız çeşitli feminist tarihçiler.

Irksal biçimlenim kuramının sınıfı anlamakla ilgisi ne? Hall ile Gilroy'un aksine Omi ve Winant sistematik bir biçimde ırk/sınıf bağıntısını ele almaz; belki de özellikle Amerikan ve İngiliz toplumlarında kimlik edinme kategorisi olarak sınıf ile ırkın göreli ağırlığına bağlar bu durumu. Bununla birlikte Omi ile Winant'ın görüşleri genel olarak İngiltere'deki meslektaşlarıyla uyum içerisindedir. Bu iki Amerikalıya göre ırk, sınıf –ve toplumsal cinsiyet– "potansiyel antagonizma" alanlarını ve hegemonya mücadelesi alanlarını ifade eder; bunlardan hiçbirisinin kuramsal bir önceliği yoktur. Bu alanların etkileşimine ilişkin görüşleri kabaca Hall'un "eklemlenme" konusundaki düşüncesine denk ge-

(*) Kendiliğinden – ç.n.

lir. Dahası Omi ile Winant, Hall'un dilini hatırlatır bir tarzda "ırkın toplumsal cinsiyetli olduğunu ve toplumsal cinsiyetin ırklandırılmış" olduğunu iddia eder. Omi ile Winant, Hall'un çağımızın koşullarında ırkın sınıfın yaşadığı bir kiplik olduğu ifadesini kabul edeceği gibi, Hall ve Gilroy da muhtemelen bu formülü seve seve kabul ederlerdi. Ayrıca Gilroy, kendi ırk oluşumu görüşünü desteklemesi için Omi ile Winant'ın ilk dönem çalışmasından alıntı yapar (Gilroy [1987] 1991: 42).

Kendine has olsa da benzer koşulların ilham verdiği Hall ve Gilroy, tıpkı Omi ile Winant gibi, ırk ile sınıf arasındaki ilişkiyi mevcut yaklaşımların indirgemeciliğine alternatif bir "üçüncü yol" aracılığıyla anlarlar. Hem İngiliz kültürel kuramcıları hem de Amerikan toplumbilimcileri için toplumsal ve kültürel belirlenimlerin asli biçimleri arasındaki bağlantılar ve –ırk, sınıf ya da toplumsal cinsiyet üzerinden– kimlik edinme, tarihsel olarak oluşturulmuş mikro ve makro düzeydeki hegemonya mücadeleleri aracılığıyla kendisini gösteren karmaşık bir süreçtir. Bu kuramcılar, tarihçiler de dahil olmak üzere insan bilimleri ve toplum bilimleri alanlarındaki uzmanların keşfetmesi için kuramsal bir alan açılmasına yardım etmişlerdir.

Göründüğümüz şey değiliz

Bu bölümde daha 33 yaşındayken Paul Buhle tarafından "çağımızın önde gelen siyah tarihçilerinden" biri olarak tanımlanan Afrika kökenli Amerikalı tarihçi Robin D. G. Kelley'nin (1962-) çalışmalarına odaklanacağım (Buhle 1996: 41). Siyasi bir yazar ve kültür eleştirmeni olmasının yanı sıra toplumsal ve kültürel bir tarihçi olan Kelley, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet arasındaki kesişim noktalarını ele almıştır. Kelley'nin tavrının yukarıda ele aldığımız İngiliz yazarla-

ra benzediği "sınıf, ırk ile toplumsal cinsiyet aracılığıyla yaşamaktadır," ifadesinden anlaşılabilir. Bu düşüncesini şöyle açıklar:

> Hiçbir evrensel sınıf kimliği yoktur; tıpkı hiçbir evrensel ırk, toplumsal cinsiyet ya da cinsiyet kimliği olmaması gibi. Irk, toplumsal cinsiyet ve cinsiyetin tikel olmasına karşın sınıfın evrensel olduğu düşüncesi, yalnızca sınıf mücadelesinin bir tür ırktan ve toplumsal cinsiyetten arındırılmış bölge olduğunu varsaymaz; aynı zamanda ırk, toplumsal cinsiyet ya da cinsiyete odaklanan mücadelelerin zorunlu olarak sınıfın birliğinin altını oyduğunu ve tanımı gereği bir bütün olarak özgürleşmenin olanaksız olduğunu sorgulamaksızın kabul eder (Kelley 1997: 109).

Kelley'nin tarihsel çalışmasındaki ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet anlayışı, siyah işçi sınıfının "aşağıdan, çok aşağıdan" gelen tarihine yönelik çalışmalarda bulunur: sıradan insanlar tarafından yükseltilen muhalefetin gündelik biçimlerinde ve kimi zaman da siyasal radikallerin daha sık dillendirdiği ifadelerinde. Burada öncelikli olarak iki metne odaklanacağım: *Hammer and Hoe: Alabama Communists during the Great Depression* (1990) ve *Race Rebels: Culture, Politics, and the Black Working Class* (1994). Kelley'nin çalışmasıyla izlediği rota içerisinde ilgileniyorum. Buna karşın Kelley'nin düşüncesi sayısız düşünsel eğilimle diyalog içerisinde olduğundan dolayı konuyla ilgili çok daha geniş bir çalışma alanıyla tartışmaya girmiştir.

Kelley'nin tarihsel uzmanlığın basamaklarını ikişer ikişer çıkma süreci oldukça sıra dışıdır. Harlem'de yaşayan "düşük gelirli" bir aileden gelen yazar, gençlik yıllarını Kaliforniya Devlet Üniversitesi'ne de gittiği Kuzey Kaliforniya'da geçirdi. Üç yılda mezun olup Los Angeles'taki Kaliforniya Üniversi-

tesi'nin tarih doktorası programına kabul edildi; lisans derecesini alırken "üçüncü kuşak" olmanın handikaplarının üstesinden gelmişti. Programa kabul edilmesini, gerçeklik payı olsa da biraz abartarak "fahişece içgüdü"lerine* mal ediyordu. Kelley, siyasal aktivizmin zorunlu bir parçası olduğuna inandığından dolayı doktora yapıyordu. Bir tarih profesörü olmaktan daha ziyade profesyonel bir Komünist olmanın peşindeydi. Aslen Afrika kökenli Amerikalı bir öğrenci olarak Amerikan tarihi alanındaki doktorasını, kendi alanından yalnızca bir ders almış olmasına karşın yeterlilik sınavlarını geçerek tamamladı (Winkler 1998; Kelley ve Williams 2003).

Kelley'nin ırk ve sınıf dünyasına uzun süreli saldırısının ilk adımı, tezini gözden geçirerek yazdığı ve halen favori kitabı olan *Hammer and Hoe*'ydu. Kitap, 1930'larla 1940'larda seçim bölgesi, küçük bir grup beyazın yanı sıra büyük oranda yoksul, yarı okuryazar ve tutkulu dindar siyahlardan oluşan küçük ancak azimli Alabama Komünist Partisi'ne odaklanmıştı. Kelley, öteki şeylerin yanı sıra polis kayıtlarına, Parti'nin çıkardığı gazetelere ve söyleşilere dayanarak Parti'nin tarihini "ayakları üzerine" oturtmaya çalışıyordu. Uluslararası ve ulusal Komünist hareketlerdeki gelişmeleri Alabama Komünist Partisi'nin stratejisi, taktikleri ve gündemi dolayımıyla açıklıyordu; ancak yerel durumların şekillendirici etkisine de vurgu yapıyordu. Ona göre "ortaya çıkan, farklı seslerin çeşitliliğini yansıtan, sayısız çelişkili eğilimi içerisinde barındıran ve farklı geçmişlerin çeşitliliği içerisinde köklenmiş şekillendirilebilir bir hareketti" (Kelley 1990: xii).

Kelley, *Hammer and Hoe*'da Komünist militanlığın yeraltı dünyasını yeniden diriltmeye çalışıyordu. Kelley'e gö-

(*) Burada kullanılan "hustling" ifadesinin "fahişelik yapma"nın dışında "hileli bir satış yapmak", "tez canlı olmak" ve "itişip kakışmak" gibi birçok anlamı vardır. Bu anlamlara da gönderme yapıldığını akılda tutmak yararlı olacaktır – ç.n.

re yoksul siyahlar Komünist Parti'yi kendilerini örgütleyecek bir araç olarak görüyorlardı. Parti, sınıf temelli siyasete vurgu yapmasına karşın orta sınıf tahakkümüne bir alternatif olması bakımından bir ırk örgütlenmesi de oluşturmaya çalışıyordu. Siyah Halkın İlerlemesi İçin Ulusal Birlik (NAACP) ve özgürleşmeye dair eski siyasal mücadelelere dayanan geleneğin sosyalist vizyonu bunun bir sonucuydu. Kelley, Thompson'ın özgür doğan İngilizlerin muhalif geleneği (bkz. İkinci Bölüm) sayesinde Sanayi Devrimi süresince karşı karşıya gelen İngiliz işçi sınıfının temsilini hatırlatan bir formül kullandı. Harekete dahil olurken siyah Komünistlerin "boş arduvazlar" olmadığını ileri sürüyordu: "Aslına bakılırsa [siyahlar – ç.n.] zengin bir karşı kültüre sahip toplumların içinde doğmuş ve yetişmişlerdi" (*a.g.e.*: 99). Sonuçta parti, Ortodoks Marksizme şaşırtıcı ölçüde bağlıyken, aynı zamanda siyah kültürel geleneklerinden de yeterince esnek olmayı öğrenmişti. Kelly bu alt sınıftan Alabamalı Komünistler için şöyle diyordu: "İncil, sınıf mücadelesinin rehberi olarak en az Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'su kadar etkiliydi" (*a.g.e.*: 107).

Kelley, 1990'ların başında Michigan Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışırken yazdığı *Race Rebels*'ta "karşı kültür" keşfini daha da genişletmiş ve yaygınlaştırmıştı. Tarih, antropoloji, Afrika-Amerika çalışmaları, Amerikan kültürü gibi sayısız disiplinden akademisyenle ilişkide olduğu bu yılları "ikinci bir lisans deneyimi" olarak tanımlıyordu (Kelley ve Williams 2003). Bu, Geoff Eley'in "Is All the World a Text?" yazısını (bkz. Dördüncü Bölüm) kaleme aldığı entelektüel çevreyle aynı entelektüel çevreydi.

Race Rebels kuramsal olarak eklektik ve genel olarak da siyah işçi sınıfının direnişini çözümleyen bir yapıttı. Kitabın ilk tümcesi yeni bir alanda olduğumuza dair bir işaret fişeğidir: "McDonald's Mutlu Bir Yerdir!" (Kelley 1994: 1). Bu

ironik tümce, Kelley'nin 1970'lerin sonunda Pasadena'da dünyanın en büyük hızlı yemek zincirinde çalıştığı zamanlardaki deneyimine gönderme yapar: "İş yorucuydu ve polyester üniformalar katlanılmazdı," ve sanki birer aptalmış gibi davranılan işçiler oldukça düşük ücretlerle çok fazla çalıştırılıyordu. Ne Kelley ne de mesai arkadaşları kurallara ve düzenlemelere pasif bir biçimde teslim olmuştu. Serbest bir biçimde "yaptıklarını yalnızca tazminat olarak kabul etmişlerdi": Yemek çalıyorlar, "yanlış" radyo istasyonlarının frekansını ayarlıyorlar, işçilerin uyması gereken kuralları görmezden geliyorlar, işi performansa çeviriyorlar ve molalarını uzatıyorlardı. Kelley'ye göre çoğu siyahi ve Meksikalı olan işçiler, kendilerini ne işçi sınıfına ait olarak görüyorlardı ne de "işyerindeki mücadeleye angaje olmuşlardı"; ancak yine de eylemleri başkaldırı biçimleri olarak kurulmuştu (*a.g.e.*: 1-3).

Elbette asıl nokta, Kelley'yi izleyen meslektaşlarının ve onlara yakın tarihçilerin, tarihçilerin ağından, hatta toplumsal tarihçilerin ağından kaçmış olmasıydı. Mesele girişin alt başlığında dile getirilmişti: "Siyah işçi sınıfının tarihini aşağıdan, çok aşağıdan yazmak." Aslında Kelley, aşağıdan gelen tarihin genel olarak siyah işçilerin arasında bulunabilecek siyasal direnişin kültürel biçimlerine, gündelik hayata odaklanmış bir biçimini savunuyordu. Girişimin kendisi pek de yeni değildi; ancak ona göre aşağıdan gelen tarih anlayışının Afrika-Amerikan tarihini neredeyse tamamen dışarıda bıraktığı olgusu Kelley'yi bunu yapmaya zorlamıştı. Kelley, bir bütün olarak Afrika-Amerika tarihini düşünmenin, aşağıdan gelen tarihin mükemmel bir örneği olduğunu fark etmişti. Ne var ki Afrika-Amerika tarihçilerinin, Nell Painter'ın "temsil edilmiş siyahi" dediği şeye vurgu yaptığına inanıyordu. Sonuç olarak tarihsel açıklamalar, sınıfa ve toplumsal cinsiyet farklılıklarına önem vermeksizin sayısız

sıradan insanın yaşamını hiçe sayıyor ve "'siyah toplum'un oldukça sınırlı ve zaman zaman da yekpare bir tanımlamasını" üretiyordu (*a.g.e.*: 6). Kelley bunun yerine Afrika kökenli Amerikalıların yaşamının çok daha heterojen bir resmini oluşturmakla uğraşıyordu: Siyah işçilerin işyerlerini altüst etmelerinden Birmingham'daki otobüs ve tramvaylardaki ırkçılığa karşı haklarını kazanmak için mücadele etmelerine; Komünizm ile siyah milliyetçiliği arasındaki karşılıklı ilişkiden havalı kıyafetlerle rap müziğin kültürel siyasetine kadar. Özgün tarihsel araştırmaya dayanarak, var olan tarihyazımını yaratıcı bir şekilde kullanan ve toplumsal ile kültürel kuramı harmanlayan kitap, kültürel ve siyasal bir eleştiri yaparken aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir tarih çalışması da yapıyordu. Kitap, kimi zaman nesnesini romantikleştiriyormuş gibi görünse de eğer tarihçiler yeterince derinlere inerlerse sıradan insanlarda bulabilecekleri yüksek direniş gücünü güçlü bir biçimde hatırlatıyordu.

Kelley, tarihi "aşağıdan, çok aşağıdan" yaratmak için ortaya çeşitli bakış açıları koyuyordu: (1) direnişin kültürel ile tarihsel tahlili, (2) Afrika kökenli Amerikalıların feminizmi ile ikinci dalga feminizm ve (3) radikal siyah entelektüel geleneği. *Race Rebels*'ı bu bakış açılarıyla ilişkisi içerisinde tartışıyorum; amacım, Kelley'nin çalışmasıyla daha geniş çerçeveli entelektüel ve siyasal bir düşünce arasında bağlantı kurmak.

Kelley'nin halk direnişini kavrama biçimi pek çok farklı kaynağa dayanıyordu. Başlangıcında oldukça beyaz ve oldukça erkek olduğunu işaret etmekle birlikte Amerikan ve İngiliz yeni toplumsal tarih ile emek tarihinin öncü çalışmalarını kabul ediyordu (*a.g.e.*: 6). Siyah işçi sınıfının direnişinin çoğunlukla "organize olmamış, gizli kapaklı ve kaçamaklı" olması, gündelik siyasal direniş analizi ve kavramsallaştırmalarını Kelley için cazip kılıyordu. Bu türden di-

renişleri "gizli senaryolar", kızıl ötesi ışınların görülebilirlik spektrumunun dışında kalması gibi bu türden ifadeleri "altpolitika"* olarak adlandıran siyasal antropolog James Scott'ın üzerindeki etkisini kabul ediyordu (*a.g.e.*: 8). Aynı zamanda direnişin gündelik biçimlerinin bütünleşme ve cesaret örneklerinden daha fazlası olduğuna inanan etnograf Lila Abu-Lughod'a da borçludur: her iki isim de çeşitli güç yapılarına tarihsel pencereler açmışlardır (*a.g.e.*: 9). Kelley ayrıca Fransız filozof Michel de Certeau'nun "peruk" kavramını da benimsemiştir. "Peruk" kavramı, işçilerin çalışma saatlerinde iş kurallarına aykırı bir biçimde şahsi işlerini yapmalarıdır (*a.g.e.*: 20). Bu kavram daha önce ele aldığımız McDonald's çalışanlarının eylemlerini ele almaya yardımcı olması için kolaylıkla kullanılabilir. Kelley, bu kavramları kuzeydeki siyahi işçilerin üstlendikleri çeşitli eylemleri anlamakta kullanır.

Kelley'nin "altpolitika" kavramını uyarlamasına bir örnek, siyah işçi sınıfının İkinci Dünya Savaşı boyunca Alabama, Birmingham'da otobüs ve tramvayda ayrımcılığa uğramasında görülür. Savaş döneminin patlayan ekonomisinden ötürü işsizliğin yükseldiği bir dönemde siyahların toplu taşımayı kullanmasının artışı, çoğu işçi sınıfından olan siyahlarla beyaz yolcular arasındaki ırklar arası ilişkinin giderek gerilmesiyle sonuçlanmıştı. Çoğu şoför, kondüktör ve beyaz yolcu, toplu taşımayı kullanan siyahlara kötü davranıyordu. Kelley duraklardan siyahi yolcuları almayı reddeden şoförleri; siyahlara sözlü olarak sataşan beyaz yolcuları ve inecekleri durak geçildiği için şikâyet eden siyahları dö-

(*) Burada kullanılan "altpolitika" ifadesi özgün metinde "infra-politics" olarak geçmektedir. "Infra" sözcüğü "aşağıda olan"a anlamına gelir. Scott, kavramı doğrudan gözle görülemeyene (kızılötesine [*infrared*]) gönderme yapmak için de kullanmaktadır. Alev Türker tarafından yapılan *Tahakküm ve Direniş Sanatları*'nın çevirisinde bu kavramla karşılandığı için biz de "altpolitika" ifadesini kullanacağız – ç.n.

ven kondüktörleri belgelemiştir. Ne var ki Kelley'e göre toplu taşıma aynı zamanda kişinin kendiliğinden ve aniden direniş gösterdiği, düzeni sağlaması için polise başvurmanın güç olduğu bir mücadele alanıydı. Kelley siyahi direnişi şöyle betimlemiştir:

> Beyazlarla birlikte oturmak çoğu siyah yolcu için hayati bir mesele değildi; aslında siyahlar kendileri için daha fazla yer, eşit muamele görmek, kişisel olarak kendilerine saygılı ve onurlu bir biçimde davranılmasını, seslerinin duyulmasını ve olabildiğince anlaşılmasını, işe zamanında varmak ve hepsinin ötesinde onları denetim altına alan ya da bağımlı oldukları kurumlar üzerinde iktidar istiyorlardı (*a.g.e.*: 75).

Bu haklar, kimi zaman kuzeyde ırkçılık yapan faşist düzenlerle aynı kefeye konan, savaşta görev alan Afrika kökenli Amerikan askerlerin haklarıydı. Kimi zamansa "toplumsal cinsiyetlendirilmiş ve ırksal anlamları birbirinden ayrılamayan bir kimlik inşa etmiş; erilliğin dolayımından geçerek ırkçı baskıya karşı duran", düşük bel pantolon tarzını seçmiş, hızlı konuşup havalı kıyafetler giyenler tarafından talep ediliyorlardı (*a.g.e.*: 66). Ötekilerse halen siyahi kadınlarla ilgiliydi. Aslına bakılırsa kadınlarla ilişkili vakalar erkeklerle ilgili olanlarla karşılaştırıldığında sayıca çok fazlaydı. Siyahi kadınlar, 1950 ve 60'lardaki sivil haklar hareketini tetikleyen dönüm noktası olarak Rosa Park'ın 1955'te beyaz bir yolcuya yerini vermeyi reddetmesini de hesaba kattığımızda toplu taşıma sistemindeki ırkçılığa karşı uzun bir geleneğe sahiptir. Tüm bu protestolar ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinden somutlaşmıştır.

Race Rebels ayrıca siyah radikal geleneğinin yeniden canlandırılmasına da katkıda bulunmuştu. Kelley, *Hammer and*

Hoe'da başlattığını bu çalışmasında genişletiyor ve büyütüyordu. "Sınıf ile toplumsal cinsiyet tarafından birbirine geçirilmiş olan ırksal imgelemin bir mozaiği" olarak tanımladığı Afrika kökenli Amerikalıların Komünist dünyasının detaylı bir betimlemesini yapıyordu (*a.g.e.*: 120). Kelley, siyah milliyetçilerin Komünist hareketle karmaşık ve muğlak bir ilişkisi olduğunu kabul ediyordu. Bunun yanı sıra siyasi kökenleri ne olursa olsun siyah militanların devrimin bir "erkek işi" olduğunu düşündüğünü ve "kökenleri savaştan gelen metaforlara dayanan oldukça eril bir imgelemleri olduğunu ve erkeğin kefaretinin bir biçimi olarak şiddeti vurguladıklarını" iddia ediyordu (*a.g.e.*: 121).

Kelley'nin siyah radikal geleneğinin toplumsal cinsiyetlendirilmiş boyutuna duyduğu hassasiyet sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin birbirine karışmış çok daha geniş bir kavranışı üzerine inşa edilmişti. Bu bakımdan bakış açısı feminizmin damgasını taşıyordu. Örneğin, Kelley'nin sınıf bilincinin oluşumunda ev içi alana ve ailelere yaptığı vurgu, Carolyn Steedman'ın *Landscape for a Good Woman* (1986) kitabında sınıf formasyonunun çocuklukta şekillendiği savına (bkz. Altıncı Bölüm) ve sınıf, toplumsal cinsiyet ile ırkın kimliği insanların işgücüne katılmalarından çok daha önce şekillendirdiğini düşünen Elizabeth Faue'ye dayanıyordu (Kelley 1994: 37). Bunların yanı sıra Kelley'nin çalışması Elsa Barkley Brown ve Evelyn Brooks Higginbotham gibi Afrika kökenli Amerikan feminist tarihçilerin çalışmalarına dayanıyordu. Siyah işçi sınıfından ailelere ilişkin betimlemeleri Brown'ın Yeniden Yapılanma* dönemi boyunca Afrika kökenli Amerikan ailelerin sergilediği siyasal aktivizm üzerine yaptığı çalışmaya dayanıyordu. Brown, yeni özgürleşmiş bu ailelerin, oy vermeyi bütün ailenin mülkiyeti olarak gören ve buna uygun bir biçimde oy vermeyi becere-

(*) Amerika'da 1865-1877 yılları arasındaki, iç savaş sonrası dönem – ç.n.

meyen erkeklerin kınamayla veyahut sürgün edilmeyle karşı karşıya kaldığı bir vatandaşlık düşüncesi oluşturduğunu gösteriyordu (*a.g.e.*: 37-38). Kelley'nin kuzeydeki siyahi işçilerin "cemaatin seküler biçimleri"ne ilişkin tartışması, kuzeyli siyah kültüründe kilise ile sokağı kaşıt imgeler olarak çözümleyen ve bu imgelerin anlamlarının hem sınıftan hem de toplumsal cinsiyetten etkilendiğini savlayan Higginbotham'dan devşirilmişti (*a.g.e.*: 46).

Brown ile Higginbotham bu tartışmaya aynı derecede önem veriyorlardı; çünkü sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi kavrayışları keza Kelley'nin de keşfettiği kavramsal bir zemin açıyordu. Hem Brown hem de Higginbotham, anaakım beyaz feminizmi Afrika kökenli Amerikalıların feminizmi bakımından eleştiriyordu. Brown "Womanist Consciousness: Maggie Lena Walker and the Independent Order of Saint Luke" ([1989] 1996) başlıklı yazısında 20. yüzyıl başlarındaki bir aktivist olan, 35 yıl boyunca Afrika kökenli Amerikalıların oluşturduğu cemaatin yararına çalışan Bağımsız Aziz Luke Organizasyonu'nun sekreterliğini üstelenen ve Amerika'da belki de en iyi tanınan ilk kadın banka müdürü olan Maggie Lena Walker'ın (1867-1934) yaşamını araştırıyordu. Brown'a göre Walker ve Aziz Luke'taki kadınlar, ırkı ayrı ve ikincil bir kategori olarak yanlış bir biçimde kuran ikinci dalga feminizmin toplumsal cinsiyete verdiği öneme meydan okuyordu. Walker gibi siyahi kadınlar, ırklarına ya da toplumsal cinsiyetlerine göre kategorize edilmeye karşıydılar. Alice Walker ile Okonjo Ogunyemi tarafından dillendirilen çokboyutlu "kadınsal" bakış açısını uyarlayarak şöyle diyordu Brown: "Tam da bu türden [beyaz feminizme ait – ç.n.] bir düşünme, kişinin bilinci şekillendirmesi olarak ırk, cinsiyet ile sınıf ve kişinin mücadelesini şekillendirmesi olarak ırk, cinsiyet ile sınıf baskısı arasındaki farkı görmeyi güçleştirir" (Brown [1989] 1996: 468-69).

Brown gibi Higginbotham da "African-American Women's History and the Metalanguage of Race" ([1992] 1996) başlıklı makalesinde "ırk"ın "yeni dalga feminizm"in kuramsal söz dağarına girmesi için çabalamıştır. Ona göre beyaz feministler, "kendi deneyimlerini hiç olmadığı kadar özelleşmiş biçimler altında çözümlemeye devam ederken", ırka yapmacık bir saygı gösteriyorlardı (Higginbotham [1992] 1996: 184). Higginbotham beyaz ile siyah feminist kuramlar arasında bir köprü kurmaya çalışırken, aynı zamanda da hem Afro-Amerikan entelektüel kuramdan hem de dil ile söylem üzerine kültürel kuramlardan bir şeyler alıyordu. Bunu başarmak için üç başlı bir stratejiyi savunuyordu. Birinci strateji; ırk, toplumsal cinsiyet ve cinsiyete ilişkin "inşalar"ı ve "teknolojiler"i açıklamayı içeriyordu. İkinci strateji, ırkı bir üstdil olarak araştırmayı gerektiriyordu; bu, önceden planlanmış ve "dikkati gücüne çekerek, öteki toplumsal ve güç ilişkilerinin, yani toplumsal cinsiyet, sınıf ve cinsiyetin inşasını ve temsilini göz önünde tutarak" öteki dilleri etkileyen bir dildi (*a.g.e.*: 184). Üçüncüsü, ırkı "hem bastırma hem de özgürleşme için söylemsel bir araç kurmasından ötürü diyalojik değişim ve mücadele alanları sağlayan" bir şey olarak görmek anlamına gelir (*a.g.e.*: 184). Higginbotham'ın görüşüne göre ırk, tamamlanmışlığı sayesinde süreci gizemlileştirirken, sıklıkla toplumsal cinsiyet ve sınıf ilişkilerinin alanına dahil edilir: "Irk aynı toplumsal cinsiyet grubu içindeki birliği engeller; çünkü sıklıkla farklı ekonomik sınıflardan insanların bir araya geldiği görülür. Irkın metinsel olarak dışarıda bırakılması ya da ayrıcalıklı hale gelmesi, sınıf ile toplumsal cinsiyetten geriye kalanların bulanıklaştırılmasındaki bütünleştirici etkisidir" (*a.g.e.*: 186).

Kelley'nin feminizme gösterdiği yakınlık, siyah radikalizmiyle uğraşmasının bir boyutunu açıklamaya yardım eder; ayrıca Afrika kökenli Amerikalıların yaşamının öteki boyut-

larını da. Hem Kelley'nin geleneğe dönük bakış açısından hem de Kelley'nin yaşamını değiştirdiğini açıkladığı Cedric Robinson'ın *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition* ([1983] 2000) kitabına bakarak geleneğin kendisine ilişkin söylediklerinden pek çok şey öğrenebiliriz. Kelley *Black Marxism*'le ilk kez lisans öğrencisiyken, ondan kitap hakkında bir yazı yazması istendiğinde karşılaşmıştı. Ne var ki kitabı çok heyecan verici bulmasına karşın yazıyı yazamamıştı. Bunun yerine Robinson'ı arayıp bulmuş ve kendisini öğrenci olarak kabul etmesini sağlamıştı. Kelley'nin *Black Marxism*'e karşı duyduğu heyecan kamuoyu tarafından pek de paylaşılmıyordu ya da en azından öyle görünüyordu; çünkü kitap çok az kişinin dikkatini çekmişti. Kelley kitabın North Carolina Üniversitesi Yayınları'ndan Robinson'ın yeni önsözü ve kendisinin kitabı son dönemdeki Afro-Amerikan tarih ile kültürle olan ilişkisi bakımından ele alan sonsözüyle birlikte yeniden basılması için ciddi bir çaba sergilemişti. Kelley'nin yazısı Robinson'ın kitabına bakışımı şekillendirmekte önemli bir rol oynadı.

Black Marxism disiplinlerarası bir metindi. Siyasal kurama, tarihsel ve kültürel çözümlemeye, felsefeye ve biyografiye dalışlar yapıp çıkıyordu. Robinson ırkla sınıf arasındaki ilişkiyi küresel bir ölçeğin yanı sıra böylesi bir yeniden düşünmenin ilham verdiği entelektüel ve siyasal geleneği açıklayarak yeniden ele alıyordu. İlk olarak, ona göre Marksizm-Leninizm anlamına gelen Batı Marksist kuramını eleştiriyordu. Robinson derinlerine gömülmüş ırkmerkezciliğinin bir sonucu olarak Marksizmin Batı'da gelişen kapitalizm ile dünyanın öteki bölgelerinde gelişen emperyalizm ve köleliğin küresel sistemi arasındaki hassas bağlantıyı anlamakta başarısız olduğu gözlemlemişti. "Irksal kapitalizm" olarak tanımladığı bu sistem, ırkçılık ile kapitalizmin ve ırksal formasyon ile sınıf formasyonun tarihsel olarak ayrılamayaca-

ğı anlamına geliyordu. Irksal kapitalizm, Avrupa ırkçılığının çok daha eski bir süreciyle sonuçlanıyordu. Kendisini ilk olarak Avrupa'ya içsel olan ırksal hiyerarşiler içerisinde gösteriyordu; ancak daha sonradan Avrupa'nın ekonomik ve siyasal büyümesiyle birlikte kapsamını çok daha ötelere doğru genişletmişti. Robinson bu türden bir ırkçılığın yalnızca Afrikalı halkları köleleştirip onların emeğini sömürmediğini, aynı zamanda İngiltere'nin İrlanda'yı sömürgeleştirmesi örneğinde görüldüğü gibi son kertede sanayileşmenin ilk evrelerinde İrlandalı işçilerin vazgeçilemez "ırksal öncelikler" rolünün de olanaklı hale geldiğini düşünüyordu. Cornel West'in işaret ettiği üzere, aslında Robinson, E. P. Thompson'ı İrlandalı sömürge karşıtı ayaklanmaları, yeni dünyada Afrikalı kölelerin ölümüne çalıştırılması ve *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'nda özgür doğan İngiliz işçilerin ırkmerkezciliği arasındaki bağlantıyı unutmakla eleştiriyordu. Robinson'a göre modern sınıf deneyimi, daima ırksal ve küresel bir boyuta sahipti.

İkinci olarak Robinson'ın ırksal kapitalizme ilişkin soruşturmasının öteki yüzünde siyah radikalizminin çözümlemesi vardı. İster Afrika'da ister yeni dünya koşullarında olsun siyah milliyetçi geleneğini köleliğe, sömürge şiddetine ve küresel kapitalizme yanıt olarak direnişin karmaşık, çeşitli ve potansiyel biçimlerini üretmiş olarak betimliyordu. Bu direniş, "yalnızca ortak bir görev değil, aynı zamanda ortak bir vizyon da" oluşturmaya yardım ederek, evrilen dünya sistemiyle diyalektik bir ilişki içerisinde zamanla evrimleşen Afrika kültürel deneyimlerinde kökleniyordu (Robinson [1983] 2000: 166).

Siyah radikal geleneği bir yandan farklı siyasal hareketlerde vücut bulmuştu; İkinci Amerikan cumhuriyetine karşı olan 18. yüzyılın sonundaki Haitili köle ayaklanmalarından, kendi yaşamlarını savunmak için Zulu'ların 19. yüzyılda kal-

kıştığı direnişe kadar. Öte yandansa bu gelenek farklı gruplardan entelektüeller, özellikle de Marksist ve siyah radikal bakışa dayanarak kuramsal ve siyasal bir bakış açısı oluşturmaya çalışan Afrikalı diaspora tarafından zenginleştirilmişti. Sonuçta iki anlayışı bir araya getirmekte başarılı olamasalar bile arkalarında kuramsal, tarihsel ve yazınsal anlamda ciddi sayıda önemli eser bıraktılar. Robinson *Black Marxism*'de şu üç yazarın yaşamlarını ve yazılarını araştırıyordu: Afrika kökenli Amerikalı tarihçi ve toplumbilimci W. E. B. Du Bois (1868-1963); Trinidadlı tarihçi, romancı, düşünür ve kültür ile edebiyat eleştirmeni C. L. R. James (1901-1989); Afrika kökenli Amerikalı romancı Richard Wright (1908-1960).

Bu üç yazara ilişkin derinlemesine bir tartışma kitabın kapsamının çok ötesindeydi. Yine de Du Bois ile James'i kısaca tartışarak önemlerini ortaya koymak istiyorum. Her iki isim de köleliği küresel kapitalizmin hayati bir bileşeni ve siyah direnişini de modern deneyimin merkezî bir öğesi olarak görüyordu. NAACP'nin kurucusu ve 20. yüzyıl Amerikası'nın en güçlü entelektüel seslerinden birisi olan Du Bois, kapitalizm ile köleliğin ve sınıf ile ırkın yapısal olarak ilişkili olduğunu savladığı *Black Reconstruction in America, 1860-1880* ([1935] 1998) kitabı bu bağlamda önemlidir. Du Bois'ye göre ırkçı ideolojilerden ve toplumsal mobilizasyonun burjuva vaatlerinden etkilenmiş olan boyun eğmeyen beyaz işçi sınıfı, sınıf mücadelesini bir aşama öteye götürmenin önündeki engeldi. Aslında tepkileri ırksal kimlikleri kadar sınıf kimliklerini de biçimlendiriyordu. Dahası, kapitalizme açılan savaşta ön saflarda yer alanlar –Ortodoks Marksizmin öncelik verdiği işçi sınıfı değil– çoğunlukla köylüler ve kölelerdi. Du Bois'nin İç Savaş'ın "Genel Grev"i dediği şey, "Rus Devrimi'nden önce dünyada görülen en sıra dışı Marksist deneyim"di (*a.g.e.*'den alıntı: 235).

Afrika kökenli bütün hareketlerin gelişiminde önde ge-

len, eski bir Troçkist olan ve kriket konusundaki öncü yazarlardan olan C. L. R. James, Robinson'ın siyah entelektüel geleneğini inşa etmesi bakımından; bunun da ötesinde *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution* ([1938] 1963) kitabında 18. yüzyılın sonunda Haiti'de gerçekleşen köle isyanının tarihsel bir açıklamasını yapması nedeniyle oldukça önemlidir. James, köle isyanını Fransız Devrimci dönemine –Marksist kavramlarla modern siyasal çağ olarak tanımlanan döneme– ilişkin çok daha geniş bir bağlama oturtarak merkez ile periferi, kapitalizm ile imparatorluk, ırk ile sınıf arasındaki bağlantıyı kurmuştur. James köleleri devrimci bir kültürün oluşturucusu, Afrika'ya dayanan geleneklere adım atmış, var olan düzenle mücadele etme yeteneğine haiz ancak yine de –hem eleştirdiği hem de saygı duyduğu– karizmatik ve otoriteryen lider Toussaint L'Ouverture'a bağlı olarak betimlemiştir. James yaşamının bu döneminde sıradan insanların militanlığına olan inancı arttıkça Leninist öncü pozisyona duyduğu bağlılık azalmıştır.

Kelley, aralarında yaklaşık on yıl olsa da aynı entelektüel ve siyasal bölgenin izini süren Robinson'ın *Black Marxism*'iyle Gilroy'un *The Black Atlantic*'i arasındaki yakınlıkları işaret ediyordu (Kelley 2000: xviii-xix). Hem Gilroy hem de Robinson çağdaş siyasal ve entelektüel tartışmalarda Du Bois, James ve Wright'ın görüşlerini çok önemli buluyorlardı. Her ikisi de modern deneyimde siyahların merkezîliğine vurgu yapıyordu. Ayrıca bu deneyimi Afrika, Avrupa, Karayipler ve Amerika'yı kuşatan ulus-ötesi bir deneyim olarak görüyorlardı. Gilroy'un Siyah Atlantik kavramı "modernliğin karşı kültürü"ydü ve bu kültürün içinde yetişen siyahlar (Du Bois'den uyarlanan bir düşünceyle ve) Robinson'ın entelektüel vizyonuna uygun bir kavramla söylersek bir "çifte bilinç"i deneyimliyordu.

Yine de Robinson ile Gilroy arasında farklar vardı. Robinson, Afrikalı temellerinde köklenen siyah radikalizmle flört ediyordu. Bu durum ilk olarak West tarafından eleştirilmişti (West 1988: 54). Gilroy çok daha akışkan, daha az sabit, daha fazla parçalı görülüyordu ve kültürel melezlik tarafından ıralanıyordu. Aslı istenirse Kelley'nin işaret ettiği üzere (Kelley 2000: xix), Gilroy'un *Black Marxism*'e yönelik tek kabulü, aynı anda "hem aydınlatıcı hem de yanıltıcı" olmasıydı. Gilroy, Robinson'un siyah radikal geleneği kavramını "bu geleneğin baskın niteliği olan radikal öğeleri öne çıkardığı (...) ve bu nedenle gelenek düşüncesinin fazlasıysa kapalı, fazlasıyla nihai ve kısmen bu kültürel biçimlerin gelişmesine bağlı olan modernliğin madun deneyimi için fazlasıyla aykırı" olduğu için eleştiriyordu (Gilroy 1993: 122). Bunun yanı sıra Gilroy ile Robinson'ın Marksizmle ilişkileri farklıydı. Robinson özellikle Marksizm-Leninizmin ırkmerkezciliğiyle ve indirgemeciliğiyle savaşmakla ilgileniyordu; ancak Batı Marksizminin –Gramsci'nin de dahil olduğu– alternatif kavramsallaştırmalarını görmezden geliyordu. Bu alternatif kavramsallaştırmalar, Marksist Ortodoksiyi diyalog için potansiyel bir temel sağlayan Avrupalı kültür içinden eleştiriyordu (bkz. İkinci Bölüm). Gilroy ise Marksizme karşı tahammülsüzdü; ne var ki düşüncesi, Gramsci'nin derinden etkilediği Hall ile ilişkisi düşünüldüğünde şüphesiz bir biçimde İngiliz kültürel Marksizmiyle bağlantı içerisinde gelişmişti.

Yine de tüm bu isimler –Gilroy, Kelley, Robinson ve Hall– küresel kapitalizm bağlamında ırk/sınıf kesişimini dikkati almayı başaran ve Avrupa ile Batı'nın tarihsel anlatıdaki ayrıcalıklı konumlarını merkezsizleştirmeye neden olmuş entelektüel bir geleneğin parçası olmuş ve ona damgalarını vurmuşlardı. Bu gelenektekilere göre sınıf, ırk, (ne zaman, nerede olduğuna ve yazarına bağlı olarak) toplumsal cinsiyet tarihsel olarak birbirinin içine geçmişti. Tüm bu etmenler

birbirine bağlıydı ama yine de kendi özgüllüklerini koruyorlardı; ayrıca aralarındaki ilişki siyasal mücadele vasıtasıyla tanımlanmıştı. Kelley tarafından çarpıcı bir biçimde betimlendiği üzere, bu kavramsal çerçeve, siyahların angaje olduğu direnişin çeşitli biçimlerinde olduğu gibi, siyah ve beyaz işçiler arasındaki bütünleşik bir eylemin potansiyelini açıklamaya yardımcı olmuştur. Bu çerçeve aynı zamanda siyahlarda alıkonan ve beyazlarda bir yana bırakılanın ne olduğunu çözümlemek için bir zemin tesis eder. Tam da bu noktada Du Bois'ninkinden daha güçlü bir açıklama yoktur: Beyaz işçiler, sınıf dayanışmasının yerine ırkı seçmenin karşılığı olarak psikolojik bir ücret alıyorlardı. Savaş yılları boyunca dillendirilen ve kısmen unutulmuş bu düşünce, sonunda bir grup tarihçiye "beyazlık"ın tarihsel yankısını araştırma ilhamı verdi.

Mesele beyazlığı yorumlamak değil, onu yıkmaktır

Bu kısmın başlığı Marx'ın "Feuerbach Üzerine Tezler"den sıklıkla alıntılanan ifadesinin bir yeniden yazımını sunuyor: "Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yalnızca *yorumladılar*; mesele onu *değiştirmektir*" (Tucker 1978: 143). Yeniden ele aldığımız bu ifade "Race Traitor: Journal of the New Abolitionism" internet sitesindeki bir makalenin başlığıdır (Ignatiev 1997). (İnternet sitesinin adresi: http://racetraitor.org.) Makalenin başlığında iddia edildiği üzere Race Traitor kendisini beyaz ırkın bitirilmesine vakfetmiş bir site. Elbette bu beyaz insanların kökünü kurutmak anlamına gelmiyor; daha ziyade beyazlık düşüncesinin ürettiği kültürel olarak inşa edilmiş anlam sistemlerinin ve bu sistemlerin arkasında durduğu kurumsal yapılanmaların hedef tahtasına oturtulması amacını taşıyor. Race Traitor beyaz ırkı "tarihsel olarak inşa edilmiş toplumsal bir formasyon" olarak tanımlar.

Bu formasyon "toplumda beyaz derinin ayrıcalıklarını paylaşan herkesi içerir" (Race Traitor, tarihsiz). Beyazlığa ilişkin böylesi bir bakış, ırkın doğasıyla ilgili olarak daha önceki bölümlerde ele alınan yazarların görüşleriyle ortaklıklar içerir; yani, ırkın biyolojik bir farkın getirdiği sabit ya da kalıcı bir kategori değil de, tarihsel ve kültürel olarak üretilmiş bir kategori olduğu düşüncesini. İleride göreceğimiz üzere "beyazlık" sınıf tarafından dahi şekillendirilmiş bir inşadır.

Race Traitor şüphesiz ki yalnızca bir kitle partisi değildi; aynı zaman üniversitelerde entelektüel ve siyasal bir girişim olarak merkezileşen beyazlık çalışmalarının ön plana çıkması da halk katında akademik çalışmaların genellikle kazanamadığı kamusal bir ilgi kazanan bu çalışmanın bir parçasıydı. Bu ilgiye 5 Ekim 2002 tarihli *The Boston Globe*'da Bruce Tinsley'nin çizdiği *Mallard Fillmore* çizgi-köşesiyle örnek verilebilir.* Köşe –eski bir demir çelik işçisi, şimdilerde Harvard'da profesör, Race Traitor'ın editörü ve beyazlık çalışmaları içerisindeki çok önemli kitaplardan biri olan *How Irish Became White*'ın (1995) yazarı olan– Noel Ignatiev'i makaraya sarmaktadır. Karikatürde Ignatiev'in görüşlerinin karşı olduğu beyaz ırkçılarınkinden daha aydınlanmış olup olmadığını sorgulamaktadır. Kaygısız bir biçimde aradaki farkın Ignatiev'in Harvard'ta çalışması olduğu iddia edilmektedir. Amerika'nın önde gelen gazetelerinden birindeki çizer, beyazlık çalışmalarının yapısına ilişkin bir şeyler söylemenin yeterince eğlenceli olduğunu düşünmektedir.

Beyazlık kavramının onu inşa eden gruba siyasal ayrıcalıklar veren ideolojik bir kategoriyi temsil ettiğini düşünmek pek de yeni sayılmaz. James Baldwin bir zamanlar şöy-

(*) Bruce Tinsley tarafından çizilen *Mallard Fillmore* karakteri, kurgusal bir televizyon kanalı olan WFDR'de sunucu olarak çalışan ve siyasal açıdan muhafazakâr bir yaban ördeğidir. Bantta genel olarak liberallerin, ırkçılığın ve politik doğruculuğun parodisini yapılmaktadır. Ayrıca sözü geçen karikatüre ilgili internet sitesinden ulaşılabilmektedir – ç.n.

le demişti: "Beyaz olduğunuzu düşündüğünüz sürece sizin için umut yok" (alıntılayan Roediger [1991] 1999: 6). Çok daha yakın bir zamandaysa Tony Morrison Amerikalıların siyahların köleleştirilmesiyle ilgili oldukça etkili bir analiz geleneğine sahip olmasına karşın "ırkçı ideolojinin zihinlere, imgelemlere ve efendilerin davranışına ne yaptığını ciddi bir akademik çaba olarak araştıran" çok az eser olduğunu gözlemlemişti (alıntılayan Levine 1994: 11). Beyazlık çalışmaları böylesi içgörülerin uzandığı yerleri araştırmaya başlayan, giderek genişleyen ve derinleşen bir çabadır. Aslına bakılırsa "Öteki" konusundaki çalışmalara ilişkin tablo tersine dönmüştür veyahut David W. Stowe'un sorduğu üzere "Korkunç etnografik bakış kendi üzerine döndüğünde, (muhtemel) beyaz olmayan Ötekiden uzaklaşıp (muhtemel) beyaz özneye doğru ilerlendikçe ırk kavrayışımıza ne oldu?" (Stowe 1996: 70). Buna ve bununla ilgili öteki sorulara yanıt verirken beyazlık çalışmaları giderek Amerika'daki akademisyenleri kültürel ve etnik çalışmalara, antropolojiye, eğitime, film çalışmalarına, coğrafyaya, tarihe, hukuka, edebiyat eleştirisine, felsefeye ve toplumbilime yönelten bir sanayinin akademik eşdeğeri olmaya başladı.

Tüm bu alanlar ve disiplinlerin hiçbirisi tarih kadar etkili değildir. Bu konudaki çalışmaların büyük bir kısmı, beyazlığı ırk/sınıf kesişiminde konumlandıran aktivist Marksist tarihçiler tarafından yapılmıştır. Theodore Allen'ın iki ciltlik devasa yapıtı *The Invention of the White Race* (1994; 1997) bunlardan biridir. Allen, birinci ciltte beyazların üstünlüğüne dayanan Amerikan ırkçı baskı sisteminin, farklı ekonomik koşullar kümesini genişleten İrlanda Protestan sistemi olan "Ulster Writ Large" (İrlanda Büyük Emirleri) olduğunu söyler. Allen beyazlığın yaratılmasının egemen sınıfın toplumsal denetiminin bir biçimi olarak düşünür. Avrupalı yerleşimciler, bunun siyahların köle edildiği bir düzen olduğu-

nu kabul etmek yerine toplumsal mobilizasyonun cazibesi, vatandaşlık ve mülkiyet gibi başka teşvik edici nedenleri kabul etmişlerdir. Bir başka önemli çalışmaysa Alexander Saxton'ın 19. yüzyıl Amerikası'nın radikal bir tarihsel yorumunu içeren *The Rise and Fall of the White Republic* (1990) kitabıdır. Kitap, egemen sınıfın çeşitli ortaklıklarının sağlamlaşmasında beyaz üstünlüğünün merkeziliğinin ve "19. yüzyıl Amerikası'nda ırkçılığın zor tarafının genel olarak eşitlikçiliğin doğal bir sonucu olarak gösterilmeye" çalışılmasının altını çizmiştir (Saxton 1990: 186). Gramsci'nin hegemonya kavramının şekillendirdiği çözümlemesinde Saxton, Amerikan parti siyaseti ve popüler kültüründen (ucuz gazeteler, tiyatro, siyahi şarkıcılar, ucuz romanlar, Kit Carson gibi halk kahramanları) kurgu edebi kişiliklere (James Fenimore Cooper, Mark Twain, Harriet Beecher Stowe) kadar geniş bir çerçeveyi ele alır.

Tarihsel beyazlık çalışmalarını örneklendiren üçüncü kitapsa Ignatiev'in (yukarıda kısaca bahsettiğimiz) beyaz işçi sınıfının ırkçılığını saklayan yeni emek tarihini şiddetle eleştiren ve sınıf deneyiminin ırksallaştırılmış olarak düşünülmesini savunan *How the Irish Became White* çalışmasıdır. Çok daha özele inersek kitap İrlandalı göçmenlerin –Amerika'daki güçsüz ve bastırılmış bir azınlık olarak ve sıklıkla Anglo-Amerikanlar tarafından insandan da aşağı ve "siyahların içi dışına çıkarılmalı" diye betimlenmelerinden başlayarak– "yeşil" kimliklerini nasıl "beyaz" statüsüyle değiştirdiklerini araştırır. İrlandalı göçmenler, bütünleşik bir sınıf mücadelesi içerisinde potansiyel müttefikleri olarak kölelere ve özgür siyahlara yardım elini uzatmaktansa beyazlıklarında ve ırksal üstünlüklerinde ısrar etmişlerdi. Ignatiev bunu şöyle ifade eder: "Ortaya çıkan durum, biyoloji meselesi işe burnunu daha az soksa da yalnızca kör tarihsel güçlerin kaçınılmaz bir sonucu değildi; daha ziyade İrlandalılar ve di-

ğerlerin alternatifler arasından birisini seçmesiydi. Beyaz ırka dahil olmak, rekabetçi bir toplumda avantaj sağlayan bir güvenlik stratejisiydi" (Ignatiev 1995: 2). Ne var ki, beyaz ırka dahil olma seçeneğinin var olması aynı zamanda siyah olana dahil olma olanağının da olması demekti.

Beyazlık üzerine tarihsel çalışmaların tartışmasız en önemli olanı David Roediger'in hem beyazlık literatüründen gelen hem de ona bir katkı sunan çok yönlü bir sentez çalışması *The Wages of Whiteness*'tır. Kitap "1980'lerde beyaz erkek işçilerin Regan'a oy vermesini de kapsayan berbat duruma bir tepki olarak kaleme alındı" (Roediger [1991] 1999: 188). Kitabın aynı zamanda biyografik bir yönü de vardı. Roediger (1952-) Alman-Amerikan bir işçi sınıfı ve sendika geçmişinden geliyordu. Columbia Illionis'ten, St. Louis'nin dışındaki bir kasaba olan, ırkçılığın baskın olduğu ve beyaz üstünlüğünün sorgulanmaksızın kabul edildiği Missouri'dendi. Yine de siyahi halklara ilişkin deneyimi, ırkçı klişelerin dışındaydı ve lisede okurken ırkçılık karşıtı hareketin bir parçası olmaya başlamıştı. Kendi sözleriyle bu ilk deneyimlerinden "beyaz işçilerin kendilerini tanımlarken yalnızca Siyahlara değil, kendilerine de bakmalarında; ırkın yayılımında; nefretin karmaşık yapısında; beyaz işçilerin ırkçı düşüncelerindeki iş karartıcılıkta ve iştiyakta; ırk ile etnisite arasındaki ilişkide ırkın rolünü" öğrenmişti (*a.g.e.*: 5).

Roediger, *The Wages of Whiteness* ve konuyla ilgili diğer çalışmalarında bu konuları tarihsel olarak soruşturuyordu (Roediger 1994). Sınıf içindeki ırkçılıktan ve ırkın konu dışı olduğu indirgeyici ve belirlenimci eğilimlerden uzak bir Marksist bakış açısını benimsemişti. Altyapı-üstyapı metaforunu yeniden ele alan Roediger şöyle diyordu:

> Eski çekici Marksist imgeleri kullanırsak eğer ırkçılık büyük, sınıf ilişkilerinde kökleşmiş ağacın ulaşılması kolay alt

dallarından biriyse, o halde kendimize sürekli olarak dalların köklerle aynı şey olmadığını, insanların kafalarını köklerden ziyade dallara çarptığını ve çoğu zaman kökleri sallamanın en iyi yolunun dalları yakalamak olabileceğini hatırlatmalıyız (Roediger [1991] 1999: 8).

Roediger bu bölgeye girme cesareti gösterdiğinde, ırk ile sınıfın birbirine kenetlenmiş ancak farklı biçimde yapılaşmış sistemler olduğunu iddia eden ve çalışması benzer bir ruh taşıyan tarihçi Barbara Fields'ı karşısında bulmuştu (Fields 1982: 1990). Sınıf sistemleri nesnel eşitsizlikler üzerine kuruluysa, ırk da tümüyle ideolojik bir alanda kurulmuştur ve her ikisi de tamamen toplumsal tahayyül içerisine kök salmıştır. Roediger, her ne kadar Fields'ta çok daha "gerçek" olmasından ötürü ara sıra sınıfa ayrıcalık verme eğilimi olarak gördüğü şeyi reddetse de Fields'ın konumunu kabul etmiştir.

Roediger kültürel yaklaşımlardan da besleniyordu. Kimliği farklar vasıtasıyla kurulmuş olarak kavrıyor ve anlamlandırmadaki değişimleri, sınıf ile ırk algısındaki değişimleri anlamakta önemli görüyordu. Aslı istenirse *The Wages of Whiteness*'taki en akılda kalır pasajlar, anlamdaki değişimin izini sürenlerdi; örneğin efendi/köle arasındaki ilişki olarak anlamlandırılan işveren/işçi ilişkilerinden tutun da emeğini satan ya da patron olarak temsil edilmelerine kadar ya da ilk ortaya çıktığında sınırda yaşayan beyazlar için kullanılan "gündüz feneri"nin nasıl ırkçı bir hakarete dönüştüğüne kadar bütün değişimlerin. Açık şekilde dile getirdiği üzere bir Marksist olarak Roediger, bir yandan anlamın her zaman çok yönlü ve toplumsal açıdan mücadeleyle oluşturulduğunu savlarken, öte yandan da postyapısalcılığın bilgikuramsal radikalizmine mesafe aldığı için sorun yaşıyordu. Bu konudaki pozisyonu (Omi ile Winant'ın yanı sıra) ırk ile sı-

nıfın birbirinin içine işlediğine ilişkin önemli kavramsallaştırmayı kabul eden Stuart Hall'u hatırlatır (Roediger [1991] 1999: 11).

Ayrıca Roediger kendisini E.P. Thompson ve Herbert Gutman'ın (bkz. İkinci Bölüm) dahil olduğu Marksist aşağıdan gelen tarih geleneği içerisinde konumlandırır. Roediger bu geleneğe tarihsel öznelerle gösterdiği uyumdan ötürü saygı duyar. Söz konusu gelenek, egemen sınıf hegemonyasının demir yumruklu zamanlarında dahi insanları kurbandan çok fail olarak betimler. Bu formülasyon, beyaz işçi sınıfı ırkçılığının basit bir biçimde yukarıdan dayatılmış olarak görülemeyeceği anlamına gelir. Tıpkı Ignatiev gibi Roediger de "ırkçılık karşıtı geleneği canlandırma arzusu, karinenin zorlanmasına ve beyaz işçi sınıfı ırkçılığının kapsamını tespit etme isteksizliğine yol açar," diyerek -Gutman'la başlamak üzere- bu çizgiyi izleyen tarihçilerin işçi sınıfı yaşamındaki bu sorunlu yönü görmezden geldiğine inanır (Roediger 1994: 41).

Roediger bu eğilime *Black Reconstruction*'da beyaz işçilerin sınıf dayanışmasına karşı ırksal farkı seçerek "psikolojik bir ücret" aldığını savlayan Du Bois'ye dönerek yanıt veriyordu. Beyazlığı böylesi bir konum içinde kabul etmek, beyazlığın gelişmiş duruşundan faydalanmayı sağlıyordu. Roediger'in sözleriyle "ırkın sağladığı statü ve ayrıcalıklar, yabancılaşmayı ve sömürücü sınıf ilişkilerini telafi etmekte kullanılabilir. Beyaz işçiler kimliklerini 'köle olmayanlar' ve 'siyah olmayanlar' olarak sergileyerek kendi sınıf konumlarını kabul edebilir, etmiştir ve eder; durumlarını böyle tanımlayabilir, tanımlamıştır ve tanımlar" (Roediger [1991] 1999: 13). Bu bağlamda Roediger benliğe ilişkin psikanalitik kuramlara oldukça çok şey borçludur, özellikle de *From Sundown to Sunup: The Making of the Black Community* (1972) kitabının son bölümünde 17. ve 18. yüzyıllarda-

ki Anglo-Avrupalı burjuvaziyi ele alan George Rawick'e. Roediger, Frantz Fanon ve Joel Kovel'in görüşlerinin yanı sıra bu çalışma vasıtasıyla beyazlığı "özel sınıfların, aşağılanan ırklarına yönelik özlemlerini yansıtarak sınıflarına ilişkin –asla basit bir biçimde ekonomik olmayan– sorunlarla mutabakata varma çabasının bir ürünü olarak" görmüştür (Roediger [1991] 1999: 14).

Irkın ve sınıfın bu şekilde anlaşılması, Roediger'in tarihsel soruşturmasının İç Savaş'tan 60 yıl öncesine uzanmasına dayanıyordu. Roediger'e göre beyazlık anlayışı ve işçi sınıfı formasyonu birbirine bağlı olarak gelişiyordu. Artan ücretli emek ve kapitalist disipline beyaz işçilerin bireysel özgürlüğü ile özerkliği ve kendisini kölelik korkusuyla ilişkisinde tanımlayan cumhuriyetçi bir ideolojiye derinden bağlanmaları tehlikesini buna mal ediyordu (C. Hall 1992b). "Özgür insanlar" olarak beyaz işçiler, siyahlarla ortak bir sözleri olduğu düşüncesini redderken, "ücretli köleliğe" de direniyorlardı. "Kiralık" olabilirlerdi belki, ama yine de paternalizm ve bağımlılıktan uzaktırlar; ayrıca toplumsal olarak da hareketliydiler. Özgür bir insan olmak, erkekçe erdemleri (toplumsal cinsiyet inşasına ilişkin önemli bir nokta ortada henüz detayların olmamasıydı) de içeriyordu. En önemlisiyse bu durum köle olmak anlamına gelmiyordu. Öyleyse yukarıda işaret ettiğimiz üzere beyaz olmak, siyah olmanın olumsuzlaması değildi; ancak bunun içerimleri sade farkın çok ötesine gidiyordu:

> Siyahların çoğunlukla yurttaş olmayışı pek yeni değildir; ancak önemli olan *karşıt yurttaşlar*, "toplumsal bütünlüğün üyelerinden ziyade düşmanları" olarak görülme kapsamlarına vurgu yapmaktır. (...) Giderek güçsüzleşmeleri, varsayılan potansiyellerinin artması, özgür insanları özgür olmayanlara dönüştürmekte kullanılır. Böylelikle Siyahlar

arasındaki en küçük işaretin bile izlenmesi zorunlu olur ve Siyahlar savunmasız kalınca tehdit yöneltmek çok daha kolay hale gelir (Roediger [1991] 1999: 57).

Roediger, aktif biçimde yıkıcı davranmayı savunan beyaz işçiler olduğunu kabul ediyordu; ancak bu işçilerin çabalarını ırklar arasındaki bir sınıf dayanışmasından ziyade bir paternalizm üzerine kurulmuş olarak görüyordu. Çok daha genel olarak, işçi sınıfı beyazlığı dışlayıcı, ayrımcı ve özgür siyahları hedef tahtasına koymayı amaçlayan şiddet de dahil olmak üzere düşmanca pratiklerle dışa vuruluyordu. Yalnızca "ücretli kölelik"e gerçek bir saldırı düzenlendikten sonra özgürlükten söz edilebilirdi. Roediger'e göre "o zamana kadar Amerikalı beyaz işçiler için beyazlık duygusunun önemi, yalnızca siyasal değil aynı zamanda kültürel olarak da uzun süre önce gerçekleşmiş bir olguydu" (*a.g.e.*: 87).

Roediger'in savı temel olarak üç tür analize dayanıyordu: siyasal dildeki değişimlerin araştırılması, (Ignatiev'in tartışmasını tamamlayarak) İrlandalıların kendi faillikleri aracılığıyla beyazlığı nasıl elde ettiğine bakmak ve siyah taklidi yapanların* ele alınması. Bunların sonuncusu Roediger'in popüler kültüre verdiği önemin bir örneğidir. Ona göre beyaz derili icracıların siyahların taklit edip parodileştirdiği ve beyazlıklarını asla saklamadıkları gösterilerde yüzlerini siyaha boyayıp gösteri yapmaları iki bakımdan önemlidir. Birincisi, Roediger bunu beyazlığın evrilmesinin önemli bir dışavurumu olarak görüyordu; çünkü siyah personaya girdikleri varsayılan icracılar beyazlığın bağlı olduğu etnik farklılıkları siliyorlardı. İkincisi, siyahları sanayi öncesi ve bir anlamda "doğal" olarak temsil eden bu gösteri performanslarının,

(*) Burada 19. yüzyıl Amerikası'nda çok meşhur olan bir eğlence şovu türünden söz ediliyor. "Beyaz"ların yüzlerini boyayarak "siyah" aksanını, hareketlerini ve müziklerini taklit ettikleri bu gösteride siyahiler "tembel", "soytarı", "yarım akıllı" vb. özelliklerle temsil edilerek aşağılanıyordu – ç.n.

beyaz işçilere proleterleşmeleri sürecindeki disiplin ve baskının değişimleriyle başa çıkmak için bir çıkış noktası sağlıyordu. Kendi benliklerinin artığı olarak temsil edilen siyahlığın vahşilik kösnüllüğünden keyif alırken, aynı zamanda böylesi bir kösnüllüğün barbarlığını ve gayri-medeniliğini kınıyorlardı; böylelikle kırılganlık, saygınlık ve beyaz kimliğin "üstünlüğü"nün getirdiği harçla saflar kısa sürede sıklaşıyordu.

1998'de coğrafya uzmanı Peter Jackson "yalnızca on yıl önceki görünmezlik pozisyonundan kurtulan 'beyazlık'a ilişkin çalışmaların artık oldukça yaygın" olduğunu gözlemlemişti (Jackson 1998: 99). Beyazlık çalışmaları pıtrak gibi çoğalırken, oldukça yoğun –en azından emek tarihinde olmayan– tartışmaları da harekete geçiriyordu. 2001 yılında *International Labor and Working-Class History* dergisinde yayımlanan "Beyazlık ve Tarihçinin İmgelemi" makalesi üzerinden çıkan "akademik çatışma" bu tartışmalar arasında tam bir gedik açmıştı. "Çatışma", Eric Arnesen'in "Whiteness and the Historian's Imagination" (2001a) adını taşıyan esaslı eleştirisini, Arnesen'in yazısına yapılan itirazları içeriyor ve itirazlara Arnesen'in verdiği yanıtlarla (2001b) sona eriyordu. Çokyönlü bu tartışmayı ırk/sınıf ilişkisini anlamak bakımdan ele alacağız.

Arnesen'in beyazlık çalışmalarıyla hem siyasal hem de entelektüel sorunları vardı. Beyazlık çalışmalarını siyasal açıdan "beyaz emeğin rolüne ilişkin derin bir kinizm" içerisinde olmakla eleştiriyordu. Entelektüel olaraksa son kertede ne vaatlerini yerine getirdiğine ne de basit bir biçimde eski düşüncelere yeni açıklamalar getirdiğine inanıyordu. Arnesen, belirsiz ve muğlak bulduğu "beyazlık" kavramının akademisyenlerce özensiz bir biçimde kullanılmasını eleştiriyor ve sonuçta, alan yeniden değerlendirilmezse "çok daha kesin tarihsel kategoriler ve analitik araçlar için beyaz-

lıktan vazgeçme zamanı"nın geldiğine inanıyordu (Arnesen 2001a: 26).

Bu tartışmanın mevcut tartışmayla olan ilgisi Arnesen'in Roediger ve diğerlerine Du Bois'nin okunması ve uyarlanması konusundaki itirazıydı. Arnesen'e göre Roediger, Du Bois'nin düşüncesinin bağlamı içerisinde beyazlığın psikolojik yararlarına dikkati çektiği yerleri görmüyordu; hatta Arnesen'e göre Du Bois beyazlığın yararlarını maddi açıdan ele alıyordu. Bu iddia çok daha genel bir eleştiriye yol açmıştı. Roediger, beyaz ve siyah işçilerin birleşmesini tarihsel sürecin bir bozukluğu olarak görmesiyle Du Bois'nin (basmakalıp Marksizmden devşirdiği) sınıf indirgemeciliğini belirli açılardan sürdürüyordu. Arnesen toplumsal tarihin postyapısalcı eleştirilerine mesafe alarak, ancak temelde aynı noktadan hareketle sınıf yapısı ile sınıf bilinci arasındaki ilişkinin klasik formülüne karşı duruyor ve mantıksal olarak ikincisinin birincisinden çıktığını iddia ediyordu. Arnesen'in ifadesiyle:

> Sorun, en azından Du Bois'in varsayımlarının bir kısmının halen canlı olduğu ve "hafif Marksizm"in kalıcı bir biçimi olduğu sorunudur. Irka bakılmaksızın bütün işçiler az ya da çok sınıf çıkarlarını paylaştığından ve işçi sınıfı radikal kuram tarafından ona tayin edilen fail rolünü oynadığından ortak baskı ya da ortak düşman olasılığı birleşmeyi arttırmalıdır (*a.g.e.*: 12).

Arnesen'in yazısına yanıt veren tarihçilerden yalnızca bir tanesi –James Barrett– çalışmalarında gerçekten "beyazlık"ı kullanmıştır. Yine de Arnesen'e verilen yanıtlar her telden çalıyordu: beyazlık çalışmalarına yönelik heyecandan ve Arnesen'in eleştirmenlerine yönelik reddiyesine dair şüphe tutun da (Hatam 2001), eleştirisinin onaylanmasına kadar (Fi-

elds 2001; Reed Jr. 2001). Elbette bir de arada kalanlar vardı. Bazıları Arnesen'in beyazlık çalışmalarının elde ettiği başarıyı ve sahip olduğu potansiyeli küçümsendiğini düşünürken, bazıları da Arnesen'in pek çok veya birkaç açıdan haklı olduğunu düşünüyordu(Barrett 2001; Brody 2001; Foner 2001). Bu isimlerin katkılarını ele almak istiyorum. İlk olarak, Victoria Hattam'ın tartışmaya olan katkısını ele alacağım; çünkü Arnesen'in, sınıf indirgemeciliğinin Roediger'in pozisyonunu hükümsüz kıldığı iddiasını en açık biçimde ele alan kişidir.

Hattam'a göre Arnesen'in ıskaladığı bir nokta vardı. Aslında Roedigeder indirgemeci Marksizmin bir biçimini kabul etmektense sınıfı kimliğin bir biçimi, kendi deyişiyle "bir kimlik projesi" olarak görüyordu. Geleneksel Marksist sınıf bilinci kavramıyla bağlarını koparmak, nesnel sınıf ilişkileri tarafından biçimlendirilmek demekti. Psikanalitik kuramını keşfetmişti; böylelikle kimliğin biçimlenişiyle ilgili karmaşık soruna yönelmişti. Hattam, tarihi yazarken psikanalitik yöntemler kullanmaktan doğan sorunların farkındaydı; yine de Roediger'in bu kuramla ilgilenmesini bir bütün olarak beyazlık çalışmalarındaki bir eğilim olarak gördüğü için yakın duruyordu:

> Eğer birisi Marksist materyalizmle olan bağlantısını koparırsa, ki bence beyazlık meselesini çalışan pek çok uzman koparmıştır, o halde bir tür kimlik açıklamasına –bana göre bir açıklama basit bir biçimde tarihsel araştırmanın ampirik detaylarına dalmamalıdır– gereksinim duyar. Gördüğüm kadarıyla ırk, sınıf ve göç üzerine var olan çalışmalar tamamen bu sorunla maluldür (Hattam 2001: 62).

Beyazlık çalışmalarına hiçbir şekilde yakınlık duymayan Barbara Fields, Hattam'ın beyazlık çalışmalarının kimlik

ve faillikle birlikte "siyasal, ekonomik ve toplumsal güç sorunlarının altüst edilmesi" amacıyla kullanılmasına hayranlık duymasını eleştirerek yorumunu mantıklı bulur (Fields 2001: 54). Bu bakış açısından Roediger ve beyazlık alanında çalışan öteki isimler (Arnesen'in iddia ettiği üzere) Du Bois'nin beyazlığın ücreti konusundaki gözlemini bağlamı dışında okumuş olabilirler. Eğer öyleyse belki de bu okuma stratejiktir; yani Du Bois'nin çağımıza uygun bir yansımasını inşa etmeye çalışıyorlardır.

Daha önce bu tartışmaya katılan, tarihsel beyazlık çalışmalarının oldukça önemli entelektüel kulvarlar açtığını düşünen –Hattam'ın da aralarında olduğu– isimlerden söz etmiştim. Bu isimlere göre iki başarı dikkati çekmektedir. Birincisi, beyazlık çalışmaları kavramı ne türden özel sorunlara sahip olursa olsun beyazlık alanında çalışan isimler, işçi sınıfı içindeki ırksal ayrımları belirlemeksizin kendisini yenileyemeyen çağdaş solun siyasal krizinden söz etmektedirler (Foner 2001: 59). İkincisi, beyazlık çalışmaları ırkı, gerçek sonuçları olsa da kültürel ve tarihsel olarak inşa edilmiş bir biçimde gördüğünden ırkın "doğallığını bozmaktadır" (Barrett 2001: 40; Hattam 2001: 63). Bu alanda çalışan isimlerden bazıları beyazlık kadar sınıf kavramına da sahip çıkmaktadır. Hepsinden öte Roediger ırksal olarak üretilmiş sınıfın, deneyimi nasıl etkilediğiyle ilgilenir. Böylesi bir düşünüş derinlerde birbiriyle ilişkili olan, kuramsal olarak biri diğerinden daha öncelikli olmayan üç kavramı, yani ırk ve sınıfı –ve toplumsal cinsiyeti– kavramak için bir zemin sunar. Hiç şüphe yok ki beyazlık üzerine yürütülen tarihsel bir çalışma heves kırıcı bir niteliğe sahiptir. Irkçılık keyifli bir konu değil. Yine de ırk derinlere yerleşmiş, kültürel ve tarihsel olarak kurulmuş bir inşa olarak görüldüğünde, daima bilinci yeniden biçimlendirmek için bir potansiyel vardır.

Sonuç

Bu bölümde kültürel kuramcıların, sosyologların ve tarihçilerin ırk ile sınıfın birbirine geçişi gibi kabul edilmesi zor bir mutabakatı sağlamak için gösterdikleri girişimleri ele aldım. Bu tartışmadan pek çok sonuç çıkarılabilir. İlk olarak, ele aldığımız çeşitli yazarların bakış açılarındaki ve yönelimlerindeki farklara karşın, çoğunun ırk ile sınıf ve toplumsal cinsiyeti tarihsel olarak birbirine dolanmış, kültürel olarak inşa edilmiş, kendi özgüllüklerini kaybetmeden birbirine bağlı hale gelmiş olarak gördüğünü ve siyasal mücadele vasıtasıyla tanımladığını dile getirebiliriz. İkincisi, pek çok yazar, kültürel ile siyasal anlamdaki değişimleri kavramakta ve toplumsal varlık ile toplumsal bilinç ikili karşıtlığının sorunlarından kaçınmak için dil ve söyleme ilişkin postyapısalcı kavramları kullanmaktadır. Yine de pek çok yazarın durumu açık hale getirmek için girdikleri zahmet, şüphesiz ki postyapısalcılığın çok daha radikal bilgikuramsal içerimleriyle buluşmalarına yol açmıştır. Üçüncüsü, burada tartışılan çalışmaların bazıları, her zaman ulusal bağlamlara kolayca oturmasa da üretildiği entelektüel ve kültürel ağ aracılığıyla olabildiğince –elbette siyahların ve/veya beyazların deneyimi küresel kapitalist sistem içerisinde kavramsallaştırılabildiği için– ulus-ötesi bir boyuta sahiptir. Bu, Cedric Robinson'ın radikal siyah geleneğini kavrayışı ve Paul Gilroy'un Siyah Atlantik kavramı için kesinlikle doğrudur; örnekler yalnızca bunlarla sınırlandırılamaz.

Sonuçta burada tartışılan alan, karmaşık sınıf kavrayışımızı zenginleştirmiştir; özellikle de sınıfın öteki belirlenimler ve kimliklerle olan bağının nasıl anlaşılabileceği bakımından. Yine de bu alanda başarılanların sınıf analizinin kendine has yönlerini yok etme tehdidi olduğu akla gelebilir. Sınıf, onu çeşitli açılardan tartışan yazarlar arasında önemini

korumaktadır; ancak yeni toplumsal tarihin Marksist açıklamalarıyla karşılaştırıldığında ağırlığı giderek azalmaktadır (bkz. İkinci Bölüm). Sınıfın ırk ve toplumsal cinsiyetle olan bağlantısı üzerine düşünmek hayli çetin tartışmalara yol açar. Eğer deneyimin öteki boyutları –bölge, din, milliyetçilik, etnisite, mekân, yaş vd.– denkleme eklenirse sınıf potansiyeli toplumsal, kültürel ve tarihsel karmaşıklığın katıksız ağırlığı tarafından küçücük hale getirilir. Dahası, bu bölümde ele alınan pek çok yazara göre evrensel heveslerine karşın sınıf anlatısı, Batı dışındaki halkların tarihsel rolünün kıyılara itildiği Avrupa-merkezci bir tarih anlayışı içerisinde üretilir.

Sınıf anlatısının Avrupa-merkezci doğası, Güney Asyalı Madun Çalışmaları grubundaki tarihçilerin temel meselesi olmuştur. Hindistan'ın kolonyal ve postkolonyal dünyasındaki eşitsizliği kavramak, Batı Avrupa'daki ya da Birleşik Devletler'deki bağlamdan çok daha farklıdır; bu isimler sınıf bilincinin nadiren görüldüğü bir durum içerisinde sınıf mücadelesinin zengin kuramsal dilinden çekilmiştir. Güney Asyalı bu tarihçiler baskı ve direnişi anlamak için Gramsci'nin "madun" kavramına geri dönmüş ve bastırılmış sınıflar düşüncesini yeniden ele almışlardır. Yorumları yalnızca sınıf kuramının ve tahlilinin temellerine meydan okumaz; aynı zamanda son kertede var olan tarihsel pratiklerin vaatlerini de sorguya çeker. Çalışmaları dünyanın dört bir yanındaki akademisyenler arasında bir damlama etkisine sahiptir.

Sınıf ve Ötesi

Madun Çalışmaları grubu kitapları, monografileri ve deneme serileri *Subaltern Studies* başlıklı seçkide toplanan Güney Asyalı tarihçilerden oluşmuştur. Grup, Güney Asya'daki postkolonyal ve kolonyal düzen içerisindeki baskı ve direnişi araştırmıştır. Bu süreçte sınıf kuramının temellerine saldırmışlardır. Aynı zamanda bir yandan da anaakım tarihsel pratiklerin –kolonyalist ve düşüncenin Avrupa-merkezci biçimlerine eğilerek– Güney Asya tarihinin ve üstü kapalı bir biçimde daha genel olarak Batı dışı dünyanın kendine has yapısını doğru değerlendirip değerlendiremediğini sorguluyorlardı. Madun Çalışmaları'nın kurucuları –özellikle Dipesh Chakrabarty, Partha Chatterjee ve Ranajit Guha– uluslararası ünlerini kendi başlarına kazanmışlardır. Ne var ki Madun Çalışmaları zaman içerisinde bireysel olarak parçası olunabilecek herhangi türden bireysel bir uzmanlıktan çok daha fazlasını simgelemeye başlamıştı. Etkisi bütün dünyaya yayılan, çok daha büyük bir projeydi.

Madun tarihçileri daha önce ele aldığımız toplumsal tarih-

ten kültürel tarihe doğru geçişi çeşitli biçimlerde yineliyorlardı. Özgün fikri, İngiliz Marksist geleneğindeki aşağıdan gelen tarihten almışlardı. "Madun" kavramıyla "tabi sınıfları" kast ediyorlardı. Kavramı, 20. yüzyılın başlarında İtalya'daki bastırılmış sınıfları ifade etmek için kullanan Gramsci'den almışlar ve madunları elit sınıfların parçası olmayanlar olarak tanımlamışlardı. Madunlar, egemen tarihsel anlatılara –benzer bir biçimde kolonyalist ve milliyetçi anlatılara da– mesafeli, özerk bir alanda duruyorlardı. Madunlar, temsil alanının dışındaydılar.

Dilsel ve kültürel yaklaşımlar, Madun Çalışmaları'nın özgün toplumsal-tarih bakış açısına meydan okuyordu; ancak birincisi çok daha erken bir noktaydı. Madun grupların belini doğrultmaya yapılan odak, –bilincin ilgili biçimlerini taşıyan gerçek insan gruplarının tarihini oluşturmaktan ziyade– aslında madunun kendisini dilde ve söylemde var eden bir kategori olduğu savına meydan okunarak tartışmaya açılıyordu. Bu sav, desteğini madun bakış açısından üretilmiş çok az belge olduğunu gerçeğinden alıyordu. Toplumsal-tarih yaklaşımının eleştirmenleri madunluğun sessizlikler, boşluklar, egemen söylemlerin çelişkilerinden bir araya geldiğini iddia ediyordu.

Madunluğun bu yeniden belirlenmesi asıl Madun tarihçileri grubu ile onların çevresine sonradan katılan akademisyenler arasında ayrılıklar doğurdu. Toplumsaldan kültürel tarihe doğru yaşanan değişim, Batı kavrayışındaki evrensel iddiaların yapısökümünü yaparak kolonyal ve postkolonyal koşulları tahlil etmekte kullandıkları tarihsel modellerin sorgulanmasının zorunlu olduğunu kanıtlayan postkolonyal eleştiriyle diyalog içerisinde gerçekleşti. Bu sonraki aşamada Madun Çalışmaları, Amerika'da iki önemli postkolonyal edebiyat akademisyeninden –Edward Said (1935-2005) ve Gayatri Chakravorty Spivak (1942-)– etkilendi. Said ve

Spivak, bu yeni yönelimin ilhamını vermekle kalmadı, aynı zamanda gruba destek de verdi.

Madun Çalışmaları uzmanlığı en uç noktasında bastırılmış ve sesi kesilmiş gruplarla disiplinin genel eğilimleriyle söylemleri içerisindeki alternatif ve eleştirel uzamları bulmak için yapılan özelleşmiş okuma stratejileri geliştirmek arasındaki gerilimi sergiler. Sıklıkla karşı karşıya gelen bu istekler, toplumsal ile kültürel tarihin arasındaki sınırlara meydan okur ve bir noktada edebiyat ile kültürel çalışmalardaki gelişmelerle kesişir. Köklerini Marksist sınıf kuramına dayandıran Madun Çalışmaları, tüm yorumların ötesinde tartışmasız bir biçimde bu kuramın sınırlarını esnetmiştir. Bu sınırların ne olduğunu göstermek için ara ara bunların ötesinde nelerin yattığına yakından bakmamız gerek.

Kökenler ve arkaplan

Madun Çalışmaları grubu Hindistan, Avustralya, İngiltere ve Kuzey Amerika'daki tarihçilerin bir araya gelmesiyle oluşmuştu. Ranajit Guha'nın (1922-)* öncülük ettiği grup farklı kuşaklardan gelmiş, değişken bir grup katılımcıdan ibaretti. Asıl grupta Guha'nın yanı sıra Shahid Amin, David Arnold, Gautam Bhadra, Dipesh Chakrabarty, Partha Chatterjee, David Hardiman ve Gyanendra Pandey vardı. Guha kolektifi "hiçbir bölüme, fakülteye, ekole ya da partiye bağlı olmamaları büyük bir avantaj olan, kenara itilmiş akademisyenlerin –tezlerini henüz tamamlamamış lisans öğrencileri, kendisini öğretmeye adamış çok genç yaştaki iki ya da üç akademisyen ve temelli olarak en alt basamağa sıkışıp kaldığı açık olan yaşlı bir adamın– bir karışımı" olarak betimliyordu (Guha 1997a: xiv).

(*) Dworkin, Guha'nın doğum tarihini 1922 olarak verse de pek çok kaynakta 1923 olarak geçmektedir – ç.n.

Grup ilk olarak 1982 yılında yayımlanan *Subaltern Studies* çalışmasıyla tanınır. Bu seri bugün on birinci cildine ulaşmıştır (son yayımlanan cilt 2002'de çıkmıştır). Kırk dört yazarın elinden çıkan makalelerin çoğu İngilizceye çevrilmiştir (Ludden 2002a: 1). Bunların yanı sıra ya *Subaltern Studies*'te yer alıp sonradan yeniden yazılmış makalelerden ya da grubun çalışmalarına dayanarak üretilmiş pıtrak gibi çoğalan literatürden seçilen eleştirel yazıların yeniden yayımlanmasıyla oluşturulan dört kitaplık bir seçki de vardır (Guha ve Spivak 1988; Guha 1997b; Chaturvedi 2000a; Ludden 2002b).

Madun Çalışmaları'nın asıl bağlamı, 1970'lerde Hindistan demokrasisindeki kriz ve sonuçta oluşan siyasal hayal kırıklıklarıydı. Gruptaki tarihçiler bir yandan Başbakan Indira Gandhi'nin olağanüstü hal ilan etmesiyle (1975-1977) demokratik kurumların baskı altına alınmasından ötürü umutsuzluğa düşmüşlerdi. Chatterjee'ye göre bu durum "aslında Hindistan devletinin başına musallat olmuş ölümcül bir hastalığın semptomu olarak görülebilirdi" (Shaikh 2003). Gruptaki tarihçiler öte yandan da siyasal Naksalit hareketinin çöküşünden ötürü sükut-u hayale uğramışlardı. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki, Maocu düşünceden ilham almış militanların önderliğindeki silahlı bir köylü mücadelesi olan Naksalit hareketi, adını Hindistan'ın doğusunda Batı Bengal'deki küçük bir köyden almıştır. Chakrabarty, Hindistan ile Çin arasındaki 1962 Savaşı'nın resmî milliyetçiliğin kofluğunu canlandırdığını ve "sonuç olarak Hindistan'ın kırsal kesimlerindeki eğitimli gençler arasında Maoizmin cazibesinin arttırdığını" anımsatır. Naksalit hareketi bu nedenle "1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında kırsal bölgelerdeki kentli gençleri kendisine çekmişti" (Chakrabarty 2002: 6-7). Shahid Amin ve Gautam Bhadra'ya göre Maoist öğrencilerle yapılan angajmanın bir sonucu ola-

rak Guha köylü ayaklanmalarını soruşturup Gandhi'yi izleme planından vazgeçmişti (Amin ve Bhadra 1994: 224). Bu tercihin önemi sonradan ortaya çıktı.

Tartışmasız, grubun kat ettiği istikamete damgasını vuran en etkili tarihçi olan Guha, David Arnold ve David Hardiman'a göre "yalnızca serinin kurucusu olmaktan çok daha fazlasıydı, grubun arkasındaki entelektüel güçtü" (Arnold ve Hardiman 1994). Guha, Doğu Bengal'deki Siddhakati köyünde doğmuştu ve orta büyüklükte toprağa sahip bir aileden geliyordu. Kalküta'da prestiji yüksek olan Presidency Koleji'ne ve ardından da tarih alanında yüksek lisans yaptığı Kalküta Üniversitesi'ne gitti. 1942 ve 1956 yılları arasında hayatının büyük bir parçasını oluşturan Komünist Parti'ye katılmasından dolayı tezini yazmayıp doktorasını tamamlayamadı. Parti'den Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı işgal etmesine karşı olduğu için ayrıldı. Hindistan, İngiltere ve Avustralya'daki üniversitelerde ders verdi. 1980'de Ulusal Avustralya Üniversitesi'nin Pasifik Çalışmaları Araştırma Grubu'na baş araştırmacı olarak katıldı. Canberra ona 1982 ile 1989 yılları arasında *Subaltern Studies*'in ilk altı cildinin editörlüğünü yapmanın yanı sıra kendi araştırmaları için de fazlasıyla zaman sağlamıştı (Amin ve Bhadra 1994: 222-25).

Pek çok entelektüel ve siyasal girişim gibi Madun tarihçileri de karşı oldukları şey, yani kendi durumlarında modern Hindistan tarihindeki elitist bakışlara muhalefet çerçevesinde bir araya gelmişti. *Subaltern Studies*'in kurucu manifestosu sayılabilecek "On Some Aspects of the Historiography of Colonial India" ([1982] 1988a) başlıklı makalede Guha dizinin birinci cildindeki öncelikli hedefleri dile getirir:

> Hint milliyetçiliğinin tarihyazımı uzun süredir elitizmin –kolonyalist elitizmin ve burjuva-milliyetçi elitizmin– tahakkümü altında. Bunların her ikisi de Hindistan'daki İngi-

> liz idaresinin ideolojik birer ürünüdür; ancak halen iktidarın aktarımıyla yaşamını sürdürmektedirler ve her biri ayrı ayrı İngiltere ile Hindistan'daki söylemlerin yeni-kolonyalist ve yeni-milliyetçi biçimlerini asimilasyona uğratmışlardır (Guha [1982] 1988a: 37).

Madun tarihçileri elitist tarihyazımının üç biçimine savaş açmışlardır. İlk olarak, kurtuluş hareketinin birleşmiş bir Hindistan halkı yarattığını düşünen, Hindistan'ın yakın geçmişini milliyetçilerin İngilizlere karşı açtığı kahramanca bir mücadele olarak betimleyen tarihçilerin görüşlerine karşıydılar. Madun tarihçileri böyle bir tarihyazımını sınıf ve öteki çatışmaları önemsizmiş gibi gösterme pahasına milliyetçi hareketin kendi imgesini yeniden üretmesi olarak görüyordu. İkincisi, gruptaki tarihçiler, -kendi avantajlı bakış açılarından- retorikten ziyade grubun kendi çıkarına vurgu yaparak maddeci bir tarih kavrayışını benimsemiş Cambridge ekolü olarak bilinen gruptan ayrılıyorlardı. Bu düşüncedeki tarihçiler için Hindistan milliyetçi hareketini anlamanın anahtarı ortaya konmuş ideallerinde değildi. Bağımsız bir devletin Hindistan'ın yerli elitlerine getireceği maddi yararlara vurgu yapıyorlardı. Madun tarihçileri Hindistan'daki milliyetçilerin eylemleri ile düşünceleri arasındaki boşluğun altını çizdiği için Cambridge ekolüne saygı duyuyorlardı; ancak ideallerin topyekun reddini, elit sınıflara ayrıcalık tanınmasını ve siyaset ile çıkarlara yönelik ufku dar görüşü kabul etmiyorlardı. Üçüncüsü, gruba ilham veren Marksist yönelimli görüşlerle Ortodoks Marksistler arasında bir zıtlık vardı. Madun tarihçilerine göre Ortodoks Marksizm popüler toplumsal hareketlerle ilgilenirken, dar ve mekanist bir altyapı-üstyapı kavrayışına hapsolmuş, sınıf dinamiklerini indirgeyici bir anlayışla ele almış ve milliyetçi tarihçiler gibi elit siyasetinin ve devlet iktidarının büyüsüne kapılmış-

tı. Aslı istenirse Madun tarihçileri için milliyetçi ve Marksist bakış açıları pek çok noktada birbirine karışmıştı.

Madun tarihçileri şüphesiz ki entelektüel hasımlarıyla aralarındaki farkı abartmışlardı. Aslında kendi avantajlı konumlarından konuşulduğunda hasımları için bir ikili karşıtlık kurarak "öteki"yi temsil ediyorlardı. Guha grubun manifestosunda bunu açık bir biçimde şöyle ifade eder:

> Sömürge dönemi boyunca elit siyasetin alanına paralel olarak asli aktörlerin yerli toplulukların egemen grupları ya da kolonyal otoriterleri değil de, emek sarf eden nüfusunun büyük bir çoğunluğunu ve köylerle ülkenin orta tabakasını oluşturan madun sınıflar ve gruplar, yani halk olduğu bir Hindistan siyaset alanı vardı. Bu *özerk* bir alandı; ne elit siyasetinden doğan ne de varoluşu ikincisine bağlı olan (*a.g.e.*: 40).

Madun Çalışmaları tarafından özellikle de gelişiminin erken toplumsal tarih aşamasında söylenen türkü aslen buydu. Bu tarihçiler, Hindistan tarihinin neo-kolonyalist, milliyetçi ve Ortodoks Marksist versiyonlarının elitist olduğunu iddia ediyordu ve özerklik, modernlik ile emek harcayan sınıflar olarak tanımladıkları madunların ya da "halk"ın merkeziliğinde ısrar ediyorlardı. Madunlar sorunlarını ve isteklerini siyasal olarak ifade edebiliyorlardı; ancak "tarihten saklanmışlardı kullandığımız". Daha önce kadınların sıkıntılı durumunu betimlemekte bu ifade madunlar için de biçilmiş kaftandır (bkz. Altıncı Bölüm). Madunlar ayrı olmadıkları için özerktiler; çünkü aslına bakılırsa yapısal olarak elit sınıflarla bağlantılıydılar. Yine de egemen anlatıları benimsememişlerdi. Bu genel yönelimi –çizdiği yola sapmadan– Rajnarayan Chandavarkar'ın yerinde gözlemini aklımızda tutarak çok daha somut bir biçimde inceleyelim: "Bir bütün

olarak Madun Çalışmaları külliyatını tehdit edecek herhangi bir girişim, külliyatın ardında bıraktığı istisnaların izini sürmek zorunda kalır" (Chandavarkar [1997] 2000: 54).

Madun Çalışmaları'nın bağlamı

Subaltern Studies'in ilk ciltleri çoğunlukla yeni toplumsal tarihin sınırları içinde kalan çalışmalardan oluşmuştur. Makaleler geniş bir kronolojik çeşitlilik barındırır: Odak, ağırlıklı olarak 19. ve 20. yüzyıllarda olmak üzere 17. yüzyıldan günümüz dünyasına kadardır. Katkı verenler madunların üst üste binen çeşitli kategorilerine ilişkin pratikleri araştırmışlardır: küçük çiftlik köylüleri, tarım emekçileri, işçiler, yarıcılar vd. Genellikle oldukça yüksek özgün araştırma stratejileriyle kaleme alınmış yazılar, kuramsal düşüncelerden detaylı ampirik çalışmalara dayanan savlara kadar geniş bir skalaya yayılır. Çalışmaların çoğu ayaklanmalara, isyanlara ve protestolara odaklanmıştır. Bu ayaklanma anları çokboyutlu toplumsal ve siyasal çatışmaları araştırma pencereleri olarak kullanmıştır. Madunlar, tarihsel kayıtlara genellikle Sumit Sarkar'ın "patlama anları" dediği anlarda girmiştir; Sarkar şunu eklemeyi unutmaz: "akılda tutulması gereken, bütüncül tabiyetin ve açık ayaklanmaların yalnızca uç noktalar sayılması, yaklaşımın ara yüzeyine ilişkin büyük ve karmaşık bir sürekliliktir" (Sarkar 1984: 274).

Subaltern Studies'in 1982 ile 1987 arasında yayımlanmış ilk beş cildinden seçilen *Selected Subaltern Studies*'i inceleyerek grubun ilk dönemki çalışmaları hakkında muazzam bir bilgi edinebiliriz. Seçkide Guha'nın grubun ilkelerini dile getirdiği –yukarıda sözünü ettiğimiz manifesto niteliğindeki– yazısı ve –daha sonra tartışacağımız– "The Prose of Counter-Insurgency" ([1983] 1988) adını taşıyan ikinci bir yazısı daha vardır. Shadid Amin'in Awadh köylülerinin is-

yanı ile 1920'lerdeki Hindistan milliyetçiliği arasındaki ilişki ve Gyanendra Pandey'in toprak sahiplerine karşı protestoların ortasında Mahatma Gandhi'nin madun grupları inşası üzerine kaleme aldığı yazı da seçkide yerini almıştır (Pandey [1982] 1988). Ayrıca Gautam Bhadra'nın İngiltere hükümranlığına karşı 1857'deki Hindistan isyanının dört madun liderine ilişkin yazdığı yazı (Bhadra [1985] 1988) ve Pandey'in toprak sahibi Müslüman bir aile üyesinin yazdığı vakayiname ve bir dokumacının tuttuğu günlük üzerinden 19. yüzyıl vasıtasıyla köylü bilincini ele aldığı yazısı da (Pandey [1984] 1988) seçkide yerini almıştır.

Seçki, Güney Asya tarihini Marx ve Marksizm ile Foucault'nun eleştirel düşünceleri etrafında yeniden ele alan üç yazıyla kapanıyordu. Chakrabarty yazısında Marx'a yaklaşımını şöyle ifade ediyordu: "Marx'la birlikte tartışıyoruz; ona karşı değil" (Chakrabarty [1983] 1988: 179). Chakrabarty bu yazısında (aşağıda tartışılan) Hindistan ve İngiltere'deki fabrika koşullara ilişkin bilginin yönetimsel üretimi arasındaki farkları ele alıyordu (Chakrabarty [1983] 1988). Chatterjee, sömürgecilik dolayımıyla feodalizmden kapitalizme geçen (Hindistan gibi) bir toplumun özgül yapısal dönüşümünü çözümlemek için Marksist bir üretim tarzı analizini uyarlayarak kullanıyordu (Chatterjee [1983] 1988). David Arnold ise 20. yüzyılın başında Hindistan'da yaşanan salgın boyunca hükümetin eylemlerini ve yerlilerin tepkilerini araştırmıştı. Bedenin tedavisi üzerindeki tartışmalar "sömürge durumunda sınıf ile ırk, direniş ile hegemonya, baskı ile işbirliği arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkinin muhteşem bir örneğini teşkil ediyor"du (Arnold [1987] 1988: 426).

Madun tarihçilerinin sınıf kuramı ve analiziyle ilişkileri içerisinde başardıklarını daha iyi anlamak için çalışmalarında "madun"u kullanışlarını ve kavrayışlarını çözümleyeceğim. Bu tartışmanın bir parçası olarak, grubun terimi anla-

yış biçimiyle Gramsci'nin özgün kullanma biçimi arasındaki ilişkiyi soruşturacağım. Aynı zamanda –özellikle Guha'nın tarihsel çalışmasına odaklanarak– Madun tarihçilerinin projesiyle İngiliz Marksist tarihçilerin (bkz. İkinci Bölüm) görüşlerini karşılaştıracağım. İngiliz Marksistler açık açık "madun" terimini kullanmamış olsalar da aynı amaçla marjinalleştirilmiş halkların sanayileşme öncesi tarihini görünür kılmaya çalışmışlardır. Bu durum Madun tarihçileri için de temel esin kaynağıdır. Madun Çalışmaları grubunun İngiliz tarihçileriyle olan ilişkisini konumlandırmak, grubun projesinin farklılığına ışık tutmaya yardım edecektir.

Grupta "madun" kavramının tanımı konusunda çözülmemiş bir gerilim vardır. Madun tarihçileri, madunları çoğunlukla sanayi toplumlarında kendilerini sınıf bilincinin siyasal biçimleri içerisinde ifade eden sömürülmüş emekçi sınıflarla eş tutarak, büyük oranda sınıfın geleneksel Marksist kavranılışının sınırları içerisinde kalmışlardır. Chakrabarty bu sınıf militanlığının yalnızca bir eski zaman sevdası olmadığını iddia eder, Bu tutum geçmişteki kadar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bunu, "burjuva eşitliğinin sıklıkla şiddeti, iktidar ve otorite sistemlerimizin çoğunun feodal doğasını sakladığı toplumumuzdaki sınıf ilişkilerinin bir niteliği olduğunu" iddia ederek "tahakküm ile hiyerarşinin kabul edilmesinin ve direniş kültürünün bir karışımı" olarak betimler (Chakrabarty 1985: 376).

Ne var ki tek teamül bu klasik Marksist bakış değildir. Guha *Subaltern Studies*'in ilk cildindeki önsözde (bu yazı daha sonradan Önsöz olarak anılacaktır) *Concise Oxford English Dictionary*'yi kaynak alarak "madun"u "alt sırada bulunan" olarak tanımlayacaktı. Burada dikkati çeken nokta Guha'nın tanımının özellikle Marksist olmamasıdır; göndermesinin çerçevesi, üretim ilişkilerinden çok daha geniştir (bkz. Birinci Bölüm). Guha madunları, "sınıf, kast, yaş, toplumsal

cinsiyet ve görev ya da herhangi bir bakımdan ifade edilişi" tabiyete dayanan olarak tanımlıyordu (Guha [1982] 1988b: 35). Çok daha genel olarak bakıldığındaysa elit olmamalarından yola çıkarak madunları basit bir biçimde "halk" olarak tanımlıyordu. Guha bu kategorinin altında farklı gruplar olduğunun farkındaydı ve bu durum marjinlerdeki sınırların kurulmasında güçlükler yaratıyordu; ancak bu kategorinin kolay anlaşılır* olduğunu iddia ediyordu. Eleştirel bir okuma kıyılarda doğru olanın merkezde de doğru olacağını kavrayabilir: Maduniyet indirgenemez bir biçimde heterojen, dengesiz, çoğul, çatışkılı ve akışkandı. Tüm bunların yanı sıra yine de Marksist paradigma içerisinden köklenmişti. Guha'nın madun çözümlemesi, çok daha geniş ve esnek bir tahakküm, tabiyet ve direniş analizi yaparak sınıfın sınırlarının ötesine bakıyordu. Adı ilk sıralarda anılabilecek hiçbir Madun tarihçisi ilk çalışmalarda kavramın bir tanımını vermemişti; ancak grup içerisindeki tarihçilerin ağırlığı toplumsaldan kültürel tarihe doğru kaydıkça ve grubun çevresine yeni akademisyenler katıldıkça bu temayül giderek öne çıkmaya başladı.

Guha'nın, Mussolini'nin faşist rejimi altında hapiste kaleme alınmış *Hapishane Defterleri*'nde (Hoare ve Smith 1971) madun sınıfların durumunu analiz eden Gramsci'ye Önsöz'de atıf yapması çığır açıcı bir hareketti. Guha, Gramsci'nin madunlara ilişkin çözümlemesini barındıran "İtalyan Tarihi Üzerine Notlar" başlıklı temel metninde tahayyül edilen "altı amaçlı projeyle belki biraz olsun eşleşebiliriz" diyerek umudunu ifade ediyordu. Madun Çalışmaları grubunun kendi madun düşüncesini Gramsci'den uyarladığı yaygın biçimde kabul gören bir düşüncedir; ancak bu tam olarak ne anlama gelmektedir? Gramsci analizim, bir grup üyesi olan

(*) Burada kullanılan sözcüğün "bir arada tutma", "mantıklı", "ahenkli" gibi anlamları da olduğu göz önünde bulundurulmalıdır – ç.n.

David Arnold'un Güney Asya tarihi çalışmakla Gramsci'nin kuramsal çerçevesi arasındaki ilişkiyi ele alan kabul edilmiş tek çalışma olan "Gramsci and Peasant Subalternity in India" (Arnold [1984] 2000) makalesine dayanıyor.

Arnold'un ifade ettiği üzere Gramsci, 1980'lerde sanayileşmiş kapitalist toplumlar ve modern devlet üzerine yaptığı, tüm ağırlığı ideolojik çatışmalara verdiği sıkı siyasal çözümlemesiyle geniş bir çevre tarafından okundu (*a.g.e.*: 24) Ne var ki aslında temel olarak tarihsel bağlam içerisinde –köylülerin ve küçük üreticilerin büyük toplumsal grupları oluşturduğu– 20. yüzyıl İtalyası'yla ilgileniyordu. Sanayi alanında çalışan proleterlerinkinin ötesinde bir toplumsal ve siyasal dünyayla boğuşuyordu. Hepsinden öte siyasal bir amaçla, kapitalistlerle proleterler arasındaki karşıtlıktan çok daha geniş çerçeveli bir mücadele kavramını ortaya koymak için kalemi eline almıştı. Madunlar olarak ezilmiş sınıfları şöyle betimliyordu: İşçileri, köylüleri, zanaatkârları, tarım işçilerini ve benzer öteki grupları içeren bir örtü.

Gramsci madunlar üzerine düşünürken şüphesiz ki öncelikle ve en başta köylülük hakkında düşünüyordu. Marx köylüleri kof bir sınıf olarak görüp onları bir çuval patatese benzetiyor ve "kırsal yaşamın akılsızlığı"ndan söz ediyorken, Gramsci işçi sınıfı hegemonyasının samimi bir ittifak olmaksızın kurulamayacağını çok iyi kavradığından köylülerin istek ve kültürlerini ciddiye alıyordu. Köylüler "pasif" ve "karmaşık" davranışlar sergiliyordu ve genellikle ideolojik açıdan onları muhafazakâr ve gerici siyasal hareketlere sürükleyen hegemonik yönetici sınıf gruplarına tabiydiler. Yine de köylülerin değişim konusundaki yavaşlığı, egemen sınıfın yeni düşüncelerini kolayca kabullenmelerinin önünde bir engeldi. Dahası köylüler kültürel biçimlerini egemen sınıftan almış olsalar bile bu biçimlere kendi anlamlarını veriyordu. Örneğin, onlara yukarıdan dayatılan Katolikliğe

kendi damgalarını vurmuşlardı. Bu örnek Gramsci'nin dinsel pratiklere verdiği önemin bir göstergesidir: Gramsci köylüleri ne yanılgı içerisinde ne de yanlış bilinç sahibi olarak niteliyordu; ancak dünyayı ve gündelik yaşamı kavramanın özel bir biçimine sahiptiler. Kısacası Gramsci'ye göre maduniyet çelişkilerle doluydu. Arnold'un ifade ettiği üzere "kendi içlerinde pasif ile aktif sesler, kabul ile direniş, yalıtıklık ile kolektiflik, ayrılık ile birleşme arasında süregiden diyalektik bir çatışmayla uğraşıyorlardı" (*a.g.e.*: 30).

Yazarların farklı konumlarda olduğunu kabul etmekle birlikte Gramsci ve Madun Çalışmaları'nın entelektüel çabaları arasında açık bir yakınlık vardı. Madun tarihçileri tıpkı Gramsci gibi toplumu ve siyaseti halk ile egemen sınıf arasındaki bir güç mücadelesinin ıraladığını düşünüyordu. Maduniyet kavramsallaştırmaları köylülere ilişkin analizlerine dayanırken, her ikisi de maduniyete detaylı bir bakış atıyordu. İkisinin de aynı zamanda işçi sınıfıyla da ilgilendiği açıktı; ancak hem Hindistan'da hem de İtalya'da küçük sanayi sektörleri vardı ve bu nedenle İngiltere'deki işçi sınıfı bilincinin çok daha azından söz edilebilirdi. Dahası, hem Gramsci hem de Madun Çalışmaları grubu, madun alanının tartışmalı doğasına karşı oldukça hassastı. Madunlar açısından dinsel bakış açılarını da göz önünde tutuyorlardı. Tarihçiler, Gramsci'den en açık haliyle kişi yapısal olarak elit gruplara bağlı olsa bile özerk bir alanın kuruluşu olarak madun sınıfları tahayyül edebildiği ölçüde ayrılıyordu. Bu görüş, Gramsci'nin madunların nadiren kendi siyasal inisiyatiflerini geliştirebileceği görüşüyle kesin olarak çelişiyordu.

Madun tarihçilerinin bakış açısı, benzer biçimde Gramsci'nin düşüncelerinden etkilenen İngiliz Marksist tarihçilerle ortaklıklar taşımaktaydı (bkz. İkinci Bölüm). E. P. Thompson'ın tarihin dönüp bakma lütfu göstermediği İngiliz işçilerin itibarını iade eden *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşu-*

mu'nu düşünmüyorum. Thompson'ın kitabı ve Madun Çalışmaları grubu kesinlikle aynı entelektüel ve siyasal istekleri paylaşıyorsa da bu bağlamda daha önemli olanın sanayi öncesi isyanlara ilişkin olarak yazılanlar olduğunu düşünüyorum: Ortaçağ İngilteresi'ndeki köylü direnişleri üzerine Rodney Hilton'ın, 17. yüzyıl İngiliz Devrimi'ndeki radikaller üzerine Christopher Hill'in, haydutlar ve "arkaik isyanlar" üzerine Eric Hobsbawm'ın ve 18. yüzyıl halk direnişleri üzerine Thompson'ın yazdıkları (bkz. İkinci Bölüm). Aslına bakılırsa Thompson'ın sanayi öncesi İngiliz toplumunu sınıfsız bir sınıf mücadelesi veyahut soylular ile plebler arasındaki bir çatışma olarak kavramsallaştırması, Madun Çalışmaları'nın Hindistan toplumunu madunlar ile elitler arasındaki bir çatışma olarak ikili bir biçimde kavramasında yeniden yankılanıyordu. Her iki tarihçi grubu da sanayi kapitalizminin tamamen gelişmiş dünyasındaki işçilerin koşullarından çok, ötekinin koşullarına bakmak için Marksist sınıf kuramını yeniden ele almıştı. Her iki durum da baskı ve direniş üzerine düşünmenin çok daha kapsamlı ve akışkan bir biçimiyle sonuçlanmıştı.

Bu iki entelektüel yönelim arasındaki yakınlık Arif Dirlik'e göre Madun Çalışmaları'nın İngiliz tarihinin aşağıdan gelen tarih çerçevesinin Hindistan bağlamına nakledilmiş bir versiyonu olmasından ileri gelir (Dirlik [1994] 1996: 302). Ne var ki Chakrabarty'nin ikna edici bir biçimde iddia ettiği üzere, başlangıcından bu yana Madun Çalışmaları'nın izlediği "postkolonyal" yolu açıklamaya yardımcı olan temel farklılıklar vardı. Bunlardan birisi, Madun Çalışmaları projesinin İngiliz Marksistlerin –ya da en azından Hobsbawm'ın– zımni olarak kabul ettiği evrensel bir kapitalist gelişme modeli olduğu varsayımının eleştirilmesiydi. Marx ve Marksizmden devşirilmiş ancak genel olarak evrensel modellere veya üstanlatılara yönelmiş olan Aydınlanma geleneğine borçlu olan

bu bakış açısı, sınırlarının Avrupa koşullarına gönderme yaptığını üstü kapalı bir biçimde reddediyordu.

Chakrabarty'yi izleyerek, Guha'nın köylü direnişinin yapısını ele aldığı önemli tarihsel çalışması *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India* (1983) ve ilgili yazılarında Hobsbawm'ın Avrupa-merkezci görüşlerinin eleştirisini görebiliriz. Kitap açık bir biçimde –Hill, Hilton, Hobsbawm ve Thompson'a yapılan göndermeler açıktır– İngiliz Marksist tarihçilere borçludur; ancak Guha girişte Hobsbawm'ın köylü direnişlerine ilişkin tahliliyle kendisininki arasında önemli bir ayrım olduğunu ileri sürer. Guha, Hobsbawm'ın köylü ayaklanmalarının siyasal öncesi, yani eylemlerini "henüz bulmamış ya da yeni yeni bulmaya başlamış, dünyaya ilişkin isteklerini özel bir dille ifade eden" insanların eylemleri olduğu iddiasıyla fikir ayrılığı içerisindedir (Hobsbawm [1959] 1965: 2). Guha, Hobsbawm'ın Avrupa tarihiyle ilgili savlarının geçerliliğine göstere göstere meydan okumaz. Böylesi bir bakışın Hindistan'ın tarihsel deneyimini kavramayı başaramayacağına kesinkes inanır; veyahut kendi sözleriyle dile getirirsek: "Öteki ülkelerdeki siyasal öncesi kavramı köylü ayaklarını anlamakta ne kadar başarılı olursa olsun sömürge Hindistan'ın deneyimini anlamakta çok az bir miktar etkili olabilir; çünkü kırsaldaki kitlelerin militan hareketlerinde siyasal olmayan hiçbir şey yoktur" (Guha 1983: 6). Guha grubun manifestosunda Hindistan'daki köylü ya da madun hareketlerinin modern ve siyasal olduğu konusunda oldukça inatçıdır. Madun alanının "ancak kökleri sömürge öncesi dönemlere kadar sürülebildiği ölçüde geleneksel olduğunu; ancak demode olma anlamında katiyen arkaik olmadığını (...) ve yerli elit siyaseti kadar modern olduğunu, yapısı bakımından olduğu kadar zaman bakımından da göreli olarak muhteşem derinliğiyle farklılaştığını" dile getirir (Guha [1982] 1988a: 40).

Guha örtük bir biçimde Hobsbawm'ın evrensel Marksist modelin geçerliliğine yönelik gözü kapalı güvenini sorguluyordu. Guha'nın bakışında modernliğin birçok biçimi –ve yolu– vardı. Hindistan'ın kapitalizme geçişi, İngiliz sömürgesinin varlığı tarafından şekillendirilmişti. Bu da baskıyla sömürünün iki biçimi içeriyordu ve birisi İngiliz ötekisi yerli olmak üzere iki elit tabakadan oluşuyordu. Aynı ikilik, "İngiliz parlamenter kurumlarının sömürgeci uyarlamalarına ve sömürge öncesi dönemin yarı feodal siyasal kurumlarından geri kalanlara" dayanan Hindistan'ın siyasal kurumları tarafından da barındırılıyordu (*a.g.e.*: 40). Bu nedenle kapitalizmin modern devleti ve burjuva siyasal hegemonyasını ortaya çıkardığı Batı'nın aksine, Hindistan bağlamında sivil toplum ile devlet arasında farklı bir ilişki ortaya çıkmıştı. Guha'nın deyişiyle "Güney Asya'nın sömürge devletinin özgünlüğü tam da bu farkta yatıyordu; tarihsel bir paradoksta, kurulan bir otokrasiydi ve Doğu'da Batı dünyasında birinci sırada yer alan demokrasi tarafından sürdürülüyordu. Ayrıca hegemonik olmadığından ötürü devletin kendi içinde sömürgeleştirdiği sivil toplumu asimile etmesi olanaklı değildi" (Guha 1997c: xii). Gramsci'nin emperyal düzeni çözümlemekte kullandığı terminolojiyi ustaca Hindistan bağlamına uyarlayan Guha, İngilizlerin Hindistan'daki siyasal gücünü "hegemonyasız tahakküm" olarak niteliyordu.

Guha'nın sömürge devletine ilişkin çözümlemesi bir yandan da Hindistan'daki milliyetçiliğe yönelik içerimler taşıyordu. Hint milliyetçileri halk adına konuşurken, İngiliz hükümranlığına karşı mücadeleleri genellikle iki elit biçimlenişi arasındaki bir çatışmayı içeriyordu. Sonuçta demokratik kurumlara dayanan bir ülkeyi esas alsalar da son kertede elit ve madun ilişkisini yeniden üretiyorlardı; böylelikle de hegemonik olmayan iktidarı üretmeye devam ediyorlardı. Chakrabarty'nin yazdığı üzere: "Gündelik deneyimimizin

büyük bir kısmında sınıf ilişkileri kendisini 'yurttaş'sız bir ulus siyaseti olan siyasetin öteki dili içerisinde ifade eder" (Chakrabarty 1985: 376).

Gyanendra Pandey'in "Peasant Revolt and Indian Nationalism: The Peasant Movement in Awadh, 1919-1922" ([1982] 1988) başlıklı yazısı, madun tarihçilerinin Hindistan'daki milliyetçi hareketin elit doğasını ve elitlerin madunların isteklerine karşı mücadelesini örnekleyen yazılarından yalnızca birisidir. Pandey'e göre bir hareket organize etmeye yönelik girişim içerisinde Awadh köylüleri "kendi geleneksel sınırlarının çoğunu alt üst etmiştir," ancak başarılı olmak için çok daha güçlü, çok daha iyi bir biçimde organize edilmiş, emperyalizm karşıtı bir güç birliği gerekmektedir (Pandey [1982] 1988: 281). Milliyetçi Kongre hareketi daha en başından bir çatışmanın içine düşmüşken, köylü hareketinin kendi isteklerine yönelik bir tehdit olduğunu eninde sonunda görmüştü. Pandey'in savladığı üzere Kongre'nin liderleri, toprak sahipleri ile köylülerin aynı cephede birleşmesi anlamına gelen ulusal bütünlüğün peşindeydiler. Bir başka deyişle bu "*status quo*'nun yararına ve gücün denetimini sonunda eline geçiren İngiltere'nin kurduğu toplumsaldaki her türden radikal değişime karşı bir durumdu" (*a.g.e.*: 277).

Madun ve İngiliz Marksist tarihçilerin ayrıştığı bir başka noktaysa dilsel dönemece yönelik tutumlarında yatıyordu. Her iki tarihçi grubu da var olan kaynaklardan gelen, sıradan insanların deneyimlerini toplamakta çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştı. Plebyen yaşama ait bütün izler bu güçler tarafından ve bu güçler için üretilmiş kaynaklardan geldiği için belgeleri ne yaptıkları kadar ne yapmadıklarını da söylemek amacıyla okumak oldukça zorlayıcıydı. İngiliz Marksist ve Madun tarihçiler –ve aynı zamanda öteki toplumsal tarihçiler– temel kaynaklardaki taraflı ve önyar-

gılı içerikleri ayıklayarak okuma eğilimindeydiler. Ne var ki Madun Çalışmaları grubundaki bazı isimler alternatif bir strateji geliştirmişlerdi. Sömürge düzeni, emekçi sınıfların ve yoksulların temsillerini ideolojik olarak etkilemeyle sonuçlanan arşiv kaynakları ve bunlara dayanan bir tarihyazımı yaratmıştı. Yani alternatif metinlerin eksikliği ayan beyan ortadaydı; bu arşivler yazılabilecek herhangi türden alternatif bir tarihe temel sağlayabilecek tek şeydi. Bu nedenle grup içindeki bazı isimler arşiv kaynaklarının söylemsel dayanaklarıyla boğuşuyorlardı ve giderek metinsel anlatı ile anlatı inşası kuramlarıyla ilgilenmeye başlamışlardı. Kısacası, yalnızca metnin ne anlama geldiğiyle ilgilenmiyorlardı, aynı zamanda anlamın nasıl oluşturulduğunu da anlamaya çalışıyorlardı. Bu nedenle öncelikle yapısalcılığa, ardından da postyapısalcılığa başvurmuşlardı. Alun Munslow'un terminolojisini ödünç alırsak Madun tarihçileri "yapısökümcüydüler." Tarihin *nasıl* temsil edildiği kadar *hangi* kaynakları kullanarak üretildiğinin de önemli olduğunu düşünüyorlardı. Bu konum, biçim ile içeriğin ayrılabileceği varsayımına dayanan, var olan bulgulardan yola çıkarak "anlamlı örüntüler" oluşturacak kavramlar üretmenin olanaklı olduğunu düşünen İngiliz Marksistlerin "inşacı" aşağıdan gelen tarih anlayışından oldukça uzaktı (Munslow 2003: 5-6).

"The Prose of Counter-Insurgency" (Guha [1983] 1988) madun tarihçilerinin arşiv kaynaklarının söylemsel boyutuna olan erken ilgisini örnekler. Guha bu yazısında çağdaş elit tarihyazımının, arşiv kaynaklarına sinmiş olan "karşı ayaklanma"nın hiç sorgulanmamış söylemsel yapısı aracılığıyla sömürge güçlerinin köylü ayaklanmalarına yönelik bakış açısını bilinçsiz bir biçimde yeniden ürettiğini savlamıştır. Amacı yeniden üretilen söylemsel yapılar vasıtasıyla tarihsel süreci göstermektir. Veyahut kendi ifadesiyle: "Buna yanıt vermek için kurucu bileşenlere yakından bak-

makla, kesim ve dikişleri –kumaşın birleşme yerlerini– incelemekle işe başlayabiliriz; bunlar bize malzemenin öz niteliğini ve yazının dokusuna nasıl sindirildiğini anlatacaktır" (*a.g.e.*: 47). Guha, Roland Barthes'tan devşirdiği yapısalcı bir okuma yöntemini (bkz. Üçüncü Bölüm) kullanıp her biri "birbirinden biçimsel ve/veya kabul edilmiş resmi bakış açısının (gerçek ve/veya açıkça söylenmeme karşıtı olarak) derecesinden, gönderme yaptığı olaya olan mesafesi bakımından ve anlatısının ayırıcılık ve birleştiricilik oranı açısından" birincil, ikincil ve üçüncül olan metinlerin üç aşamalı süreci sayesinde tarihsel anlamın üretimi soruşturmuştur (*a.g.e.*: 47). Sonuç olarak köylü ayaklanmalarına sömürgeci resmî yetkililerin doğrudan verdiği yanıtların içindeki varsayımların, daha sonraki yetkililerin köylü hareketleri hikâyelerine aktararak taşıdıkları ve sonuçta milliyetçi tarihçilerin bu hikâyeleri kendi bakış açılarından yeniden yazarak oluşturdukları desteklerin yerini belirleyebilmiştir. Dile getirilen farklara karşın bu çeşitli metinler arasında köylülerin çoğu, genellikle dinsel terimler tarafından çerçevelenen kendi özerk eylem alanını ya da siyasal isteklerini ciddi bir biçimde gerçekleştirmemiştir.

Dilsel dönemecin çekiciliği aynı zamanda Chakrabarty'nin sömürge düzeninin Kalküta'daki hintkeneviri atölyesindeki işçilerin 1890 ile 1940 arasındaki emek koşullarını soruşturan "Conditions for Knowledge of Working-Class Conditions: Employers, Government and the Jute Workers of Calcutta, 1890-1940" ([1983] 1988) başlıklı yazısında açık hale gelir. Chakrabarty bu yazıda modern kurumların işleyişinde hayati olan gözlemin, Foucault'nun gözlem "üzerine uygulandığı kişiyi gizliden gizliye nesneleştirir," ifadesinin derinlerine inmiştir. Chakrabarty'nin ifade ettiği üzere "bu nedenle kapitalist otoritenin doğasındaki gözlem, öznelerine ilişkin 'bilginin gövdesi'ni şekillendirerek işler." 0 Bun-

dan daha ziyade "bağımsızlığın havalı göstergeleri"ni kullanarak işleyen kapitalizm öncesi tahakkümden ayrışır ve "tahakküm altına alınan bilgisi dışında işleyebilir" (Chakrabarty [1983] 1988: 182). Chakrabarty'ye göre bu türden istekler Hindistan'ın endüstriyel gelişiminde varolmuştur. Ne var ki yönetimsel girişimler ve kapitalist itaatin çeşitli derecelerine karşın işçilerin koşulları hakkında üretilmiş belgeler boşluklar, bozukluklar ve apaçık tahrifatlarla doludur. Chakrabarty projeye ilgisiz olan hintkeneviri atölyesi sahiplerinden toplanan bilgilerin oldukça az olduğunu savlar. İngiltere'de fabrika sahipleri genellikle göreli olarak sağlıklı ve iyi eğitimli bir işgücüne gereksinim duyar ve bu nedenle işçi sınıfı yaşamına ilişkin güvenilir bilgilerden yararlanılır. Gelgelelim Chakrabarty'nin çalışmasındaki kapitalistler, öncelikle emekçilerin süregiden akışıyla ilgilenir ve onların durumlarına ilişkin verilere karşı kayıtsızdır.

Daha önemlisi, işyeri düzenlemesinin sistematik bozukluklardaki sorumluluğuna Chakrabarty'nin yaptığı vurgudur. Bu yazısında emeğe destek olup yöneten ve sıradan işçilerin doğrudan işvereni olan *sardar*'a odaklanır. *Sardar* genellikle işçilerin ev edinmesine yardım etmek için borç para verme ve yolsuzluk üzerinden büyümüştü. Kapitalin çıkarlarına hizmet ediyordu. Ne var ki *sardar*'ın otoritesi sömürge ve kapitalizm öncesi kurumların sanayi koşullarına uyarlanmasından ileri geliyordu. *Sardar*'ın bilgiyi tahrif etmekteki rolü, gücünü ve öteki işçiler üzerindeki etkisini işaret eder:

> Hindistan Hükümeti *sardar*'ın tahakkümünü destekleyen (ve kimi zaman da ona direnen) kültüre ilişkin belgeler üzerinde disiplinci bir düzenek kurduğunda bu belgeler kendi yerlerini ve kültür içindeki anlamlarını bulurlar; *sardar*'ın güç ve otoritesinin ek araçları olarak. *Sardar*, kuralları eğip bükerek ve belgeleri tahrif ederek kendi gücü-

nü kanıtlar. Böylelikle "yanlış iyi", "suç tezgâhlama", "yasadışı kovma" vb. fenomenler ortaya çıkar (*a.g.e.*: 229-30).

Kısacası, kapitalizm öznelerine ilişkin bilgiyi üretmede zorlayıcı olmuş olabilir; ancak Kalküta örneğinde hintkeneviri işçileri bu çabanın kültürel ilişkiler üzerinden dolayımlandığını kanıtlanmıştı. Bu ilişkiler bilgi üretimindeki boşluklar, bozukluklar ve sessizlikler vasıtasıyla görünür hale gelir.

Böylelikle Madun Çalışmaları projesi İngiliz Marksist tarih projesiyle olan bütün açık yakınlıklarına karşın kendi yolunu çizmiş olur. Madun çalışmalarının amacının kıyılara itilmiş tarihsel özneleri geri kazanmak olduğu kadar, İngiliz aşağıdan gelen tarih anlayışıyla ve bundan ötürü yeni toplumsal tarihle ortak bir zemini paylaştığı da açıktır. *Madun Çalışmaları* aslında madunu Marksist sınıf kuramının parametreleri içerisinde kavrarken, bu alanı kavramsallaştırma biçimi özgün sınırların ötesini işaret eder. Ne var ki gruptaki tarihçiler aynı zamanda yeni kültürel tarihin ürettiği düşüncelerle, dilsel dönemeçle ilişkilendirilen kuramsal gelişimlerle de ilgilenir. Grup gelişim süreci içerisinde toplumsal yaklaşımları tamamen reddetmemiştir; hatta kültürel bakış açıları uzmanlık alanlarında giderek baskın bir hale gelmiştir. Grubun üyelerinin bir kısmı postyapısalcı ve postmodern bir çizgiyi izlemiş; silinmez bir damga vurdukları, yeni yeni ortaya çıkan postkolonyal alanın yörüngesine doğru kaymışlardır. Maduniyet kavrayışları süreç içerisinde dönüşüme uğramıştır.

Postkolonyal dönemeç

Madun Çalışmaları'nın asıl amacı bastırılmışları tarihin ilgisizliğinden kurtarmak, sömürgeci ve milliyetçi önyargı katmanlarını soymak ve de sonuçta insanların konuşmaları-

na imkân sağlamaktı. Ne var ki projenin gelişim sürecinde grup içindeki bazı isimler bu amacın ulaşılabilir olup olmadığını sorgulamaya başlamıştı. 1986 yılında Kalküta'daki ikinci konferansa kadar grup iki yönelime ayrılmıştı. David Hardiman Madun Çalışmaları projesinin "kavşaktaki bir şeyi anlamak" olduğunu düşünüyordu: "Bir yol metinsel analiz üzerinde muazzam bir yoğunlaşmaya yol açıyor ve bütün bilginin göreliliğine vurgu yapıyordu; ötekisiyse sosyalist bir toplum için mücadeleyi ileri taşımak amacıyla madun bilinci ile eylemi üzerine çalışmaya yöneltiyordu" (Hardiman 1986: 290). Geriye dönülüp bakıldığında Hardiman'ın tanımı oldukça basitleştirilmiş bir görüntü sunar; ancak asıl düşünceyi çarpıcı bir biçimde yakalar. Bu yaklaşımların karşı kutuplar olduğu fikri, tarihyazımı tartışmalarında oldukça baskındı (bkz. Beşinci Bölüm). Latin Amerikalı tarihçi Florencia Mallon'ı izleyerek, Madun Çalışmaları'nın şekillendirdiği kavramsal alanı, süreç içerisinde dönüşüme uğrayan iki yaklaşımın birini diğerine uydurmaktansa bu iki yönelimin müzakare edilmesi olarak görüyorum. Elbette iki yaklaşım süreç içerisinde birbirini dönüştürmüştür. Mallon şu olasılığı zeki bir biçimde gözlemler: "Madun Çalışmaları projesinin en derin, en çözülemez ve aynı zamanda en verimli gerilimi bu noktada yatmaktadır" (Mallon 1994: 1497).

Partha Chatterjee, grubun 1980'lerin sonuna doğru "postyapısalcı bir uğrak"tan geçtiğini ifade ediyordu (Chatterjee 1999: 416). Bu dönem, grubun sınıfa dayanan asıl görüşünün ötesine geçerek madun kavramını geliştirdiği dönemdi. Bu da elit kaynakların ve tarihyazımının oluşturduğu sessizliklerin, boşlukların, çatlakların ve çelişkilerin açığa çıkarılması sayesinde baskı ile direnişin çok daha geniş, çok daha merkezsiz ve çok daha az sabit bir biçimde kavranması anlamına gelir. Gruba yeni katılan isimlerden olan Gyan Prakash, bu zorunlu gelişimi çok güzel bir biçimde betimlemiştir:

> Maduniyet böylelikle gücün paradoksları, temsil ettiği baskın söylemin işleyişi içerisinde ortaya çıkar ve sömürge şiddetine "siyasal öncesi" kendiliğinden bir tepki olarak köylü failliğini evcilleştirir. Artık ayrık bir söylem olarak elitist söylemin dışında görülemez; başat baskının ve zararsız hale gelmenin bir figürdür, ancak kurucu değildir. Bunun yerine düşünülmesi olanaksız, başat söylem olmaksızın var olamayacak ve kaçamaklarla klişeler olmaksızın tanınamayacak bir figür ya da eyleme gönderme yapar (Prakash 1994: 1483).

Grubun çalışmalarının sözünü ettiğimiz sonraki dönemini tartışırken Chatterjee bir noktayı anımsatır: "Çok daha ilişkisel ya da metinsel, kanıtın çok daha parçalı türlerini ve varsayımı ararken, kesinliğe rağmen bu parçalar zorunlu olarak bir yapı oluşturmayabilirdi" (Chatterjee 1999: 416). Elbette Gyanendra Pandey'in aklında, oldukça önemli "In Defense of the Fragment: Writing about Hindu-Muslim Riots in India Today" ([1992] 1997) yazısı vardı. Öteki madun tarihçileri gibi Pandey de egemen milliyetçi söylemlerin engellediği sıradan insanların eylemlerini kurtarmanın araçlarını soruşturuyordu. Bu noktada 1989'daki Bhagalpur "isyanları"na odaklandı. Demokratik Haklar için Halkın Birliği tarafından Delhi'ye gönderilen on kişilik grubun bir üyesi olarak mezhep kavgalarının nedenleri soruşturan Pandey, bir sapkınlık olarak betimlenen ya da ekonomik koşulların bir sonucu olarak görülen şiddeti önemsizleştirmeden ya da kutsallaştırmadan bir açıklama yapmanın önündeki engelleri ortaya koymuştu.

Pandey'in yazısının başlığındaki "parçalar"ın pek çok anlamı vardı. İlk olarak Hindistan toplumundaki madunlara gönderme yapıyordu: Hindistan'ın "anaakım (Brahmancı Hindu, tüketici) ulusal kültür"ünün bir parçası olmayı ba-

şaramayan "küçük dini ve kast toplulukları, göçebe gruplar, sanayi işçileri ve aktivist kadın gruplar"a (Pandey [1992] 1997: 3). İkinci olaraksa resmî kaynakların, aslında tarihin "parçalar"ından oluşturduğu tek yönlü açıklamaları ve izahatları ifade ediyordu. Terim üçüncü olarak alternatif anlatılar üretmenin temelini sağlayacak bulgu parçacıklarına gönderme yapıyordu. İkinci bütünleştirici ve birinci baskın olan anlamındansa "parçalar"ın bu üçüncü anlamı vasıtasıyla birinci anlamda muhalif madun sesler kendi failliklerini geri kazanabilirlerdi. Marksizm gibi bütünleştirici bir anlatı olasılığını reddeden Pandey'in iması, madunlar için bir uzam bulunabileceğiydi.

Madun Çalışmaları'nın postyapısalcı ve postkolonyal bir yöne taşınmasını kolaylaştıran önemli bir etmen, yapısökümcü ve feminist edebiyat eleştirmeni Gayatri Spivak'tı. Aslen Derrida'nm *Gramatoloji*'sini (1976) İngilizceye çevirmesiyle tanınan Spivak, 1980'lerden itibaren postkolonyal eleştirinin hatlarının şekillenmesine katkıda bulunmuştu. "Postmodernizm" ile "postyapısalcılık" ve bu kitap boyunca tanımlanan öteki önemli terimler gibi "postkolonyal" de ciddi biçimde tartışmalıdır. Spivak'ın Madun Çalışmaları'yla olan bağlantısını tartışmaya başlamadan önce ele alacağımız tartışmanın zemini olması amacıyla bir tanım önereceğim.

"Postkolonyal", başlangıçta İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda sömürge düzenlerinin kendi bağımsızlıklarını kazandıkları yeni yeni şekillenen devletleri ifade ediyordu. Daha sonradan bu devletler içerisinde gelişen yeni literatürü tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Bir terim olarak edebiyat eleştirisi, kültürel çalışmalar ve tarih içindeki pratiklere gönderme yapan postkolonyal, ilk kalp atışlarını çok daha önceden Edward Said'in merkezî bir uğrak olan (birazdan ele alacağımız) *Şarkiyatçılık* ([1978] 1995) kitabında göstermiş olsa da 1980'lerle 1990'lara kadar yaygınlık kazanmadı.

Kabaca söylersek postkolonyal düşünce, Avrupalı sömürge yönetimlerinin çöküşünü takiben, vaktiyle sömürgeleştirilmiş bölgeler ve kentlerde sömürgeciliğin mirasıyla boğuşan bir uzmanlık ve eleştirel pratikler alanı olarak kurulmuştur. Postkolonyal düşüncenin üreticileri, sömürge deneyiminin çeşitli biçimlerine tabi olmuş halklara sempati duyan uzmanlardı. Postkolonyal eleştiri, öteki şeylerin yanı sıra emperyal çabanın payandası olan genel söylemsel yapılara odaklanır. Bunu yaparken de tarihsel açıdan özel yerellikler ve bağlamlardaki bu söylemsel formasyonların maddi etkilerine ilişkin detaylı çözümlemeler yapmayı önerir. Bu entelektüel çabanın önemli bir boyutu ise Batılı ya da Avrupalı düşünme biçimlerinin evrensellik iddialarını destekleyen kültürel varsayımlara savaş açılmasıdır.

Spivak'ın *Madun Çalışmaları*'na ilk katkısı daha sonradan Guha'yla ortak editör oldukları *Selected Subaltern Studies*'de (Guha ve Spivak 1988) yeniden basılan "Subaltern Studies: Deconstructing Historiography" ([1985] 1988) başlıklı yazısıydı. Bu yazıda grubun madun bilincini geri kazanma ve bu çabayı gerçekleştirmesi arasındaki gerilimini anılmaya değer bir biçimde yakalamıştı. Ona göre bu çaba, "elitlerin kateksisine* tabidir; yani asla tam olarak geri kazanılamaz, kabul edilen gösterenleri daima çarpık bir biçim alacaktır, aslına bakılırsa açığa çıkarıldığı kadar kendisini saklayacaktır, söyleme indirgenemeyecektir" (Spivak [1985] 1988: 11). Spivak bu çözülememiş ikiliği "vicdanla görülebilir siyasal ilgilerdeki pozitivist özcülüğün *stratejik* bir kullanımı olarak" tanımlayacaktır; yani Madun tarihçileri madun bilincinin gerekli ancak siyasal olarak doğrulanmış olduğuna inandıkları varsayımı üzerinden düşünmelerinin yarattığı sorunların farkında olmalıydılar (*a.g.e.*: 13).

(*) Arzunun belirli bir yere yoğunlaşması anlamındaki *kateksis* aynı zamanda bir öğrenme, kabullenme halidir – ç.n.

Spivak, Madun Çalışmaları'nın özcülüğüne ilişkin eleştirisini, yalnızca madun tarihiyle ilgili tartışmaları değil, aynı zamanda postkolonyal eleştirinin sınırlarını belirleyen ve feminist kuramdaki tartışmaları da etkileyen önemli metni "Madun Konuşabilir mi?"de (1988) genişletmiştir. Spivak, Madun tarihçilerini toplumsal cinsiyet kategorisine karşı bir unutkanlık içerisinde olmakla eleştirmiştir. Düşünür, bu unutkanlığı sömürge yönetiminin söylemsel düzeneklere mal ediyordu; ancak Madun tarihçilerinin kadınların sessizliğini yeniden ürettiği iddia ediyordu. Hem postkolonyal hem de feminist eleştiri açısından önemli bir pasajda şöyle diyordu:

> Madun öznenin silinmiş güzergâhı içerisinde cinsel farkın izi iki kere silinir. Sorun, her ikisi için de "kanıt" olan kadınların isyana katılımı ya da cinsiyete dayanan işbölümünün temel kuralları değildir. Sorun daha ziyade toplumsal cinsiyetin ideolojik inşasının hem sömürgeci tarihyazımının nesnesi olarak hem de ayaklanmanın öznesi olarak erkek egemenliğini korumasıdır. Sömürgeci üretim bağlamında eğer madunun tarihi yoksa ve konuşamıyorsa kadın olarak madun çok daha derin bir biçimde gölgede kalır (Spivak 1988: 287).

Spivak, tarihsel koşullar içerisinde "kadın olarak madun"un söylemsel sessizliğini keşfetmek için 19. yüzyıldaki *sati* ya da Hint dul kadınların intiharını ele almıştır. Spivak deneyimlerine ilişkin yeterli bulgu olmadığından kadınların sessizleştirildiğini iddia eder; ancak kadınların bir konuşma konuma konumuna sahip olması da çelişkili bir biçimde engellenir. Bu sessizleştirmenin uzun erimli siyasal uçları vardır. "Ataerkillik ile emperyalizm, özne-inşası ile nesneformasyonu arasında kalan kadın figürü, kadim bir hiçlikte

değil, gelenek ile modernizasyon arasına sıkışmış 'üçüncü-dünya kadını'nın yerinden edilmiş bir temsili olan şiddetli bir gidiş gelişte gözden kaybolur" (*a.g.e.*: 306). Sonuçta Spivak'a göre madun konuşamaz; ancak bu ezilenlerin sessizliğe mahkûm olduğu anlamına gelmez. "Spivak'ın işaret ettiği, egemen söylemden tamamen kopmuş, madunun sesinin çıkabileceği kavramsal kategoriler ve dili temin eden, özü itibariyle madun olan öznenin yararına bir direniş ya da muhalefet eylemi olmadığıydı" (Ashcroft vd. 1998: 219).

Elit kaynaklarını ve tarihyazımını yapısöküme uğratmak, Madun Çalışmaları projesinin başlangıcından beri bir parçasıydı; ancak daha sonraları gruptaki tarihçiler başlangıçta yaptıkları, tarihsel üretimin Avrupa-merkezciliğinin çevresini kuşatma eleştirisini genişleterek disiplinlerinin bilgikuramsal payandalarına yönelik çok daha derin bir soruşturma işine giriştiler. Prakash'a göre: "Madun Çalışmaları'nın egemen söylemlerin işleyişi içerisinde maduniyeti yeniden konumlandırması, zorunlu olarak modern Batı'nın eleştirisine yol açmıştı. Eğer sömürgeciliğin ve onun yan ürünü olan milliyetçiliğin işleyişinde ortaya çıkan 'öteki' bilgi kaynakları ve failliği kıyılara itiliyorsa, o halde eleştiri silahı Avrupa'ya ve onun kurduğu bilgi biçimlerine döndürülmelidir" (Prakash 1994: 1483).

Selected Subaltern Studies'e değerbilir bir giriş yazan Edward Said, grubun çalışmasının bu yönelimi almasında temel itici gücü sağlamıştı. *Şarkiyatçılık*'ta ([1978] 1995) Batılı akademisyenlerin "Doğu"yu ideolojik bir şekilde inşa etmelerini, bunun nesneleştirdikleri insanlardan ziyade Batı'nın imgelemiyle ilgili olduğu göstererek detaylı bir biçimde incelemişti. Said hem Foucault'nun hem de Gramsci'nin yolunu takip ediyordu. Foucault'yu izleyerek "çıkarlar ağı"nı ve "öteki" olarak Doğu'nun üretildiği söylemsel çalışma çerçevesini çözümlüyordu: sabit, durağan ve farklı

insanları homojen bir nesneye dönüştüren tarihsel bir imge. Bu çalışma düzeneğini –Gramsci'nin terimleriyle– Batı'nın tahakkümü ya da hegemonyası olarak görüyordu. "Benim iddiam" diyordu Said, "Şarkiyatçılık'ın temel olarak Batı'dan daha zayıf olduğu için Şark'a azimli bir biçimde dayatılmış siyasal bir öğreti olduğudur. Bu dayatmada Batı, Şark'ın zayıflığıyla birlikte farkını da görmezden gelir" (Said [1978] 1995: 204).

Madun tarihçileri arasında Said'in eleştirisinin ruhu, 1990'larda yazılan yazılarda ve Chakrabarty'nin etkili kitabı *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (2000) dahil olmak üzere çeşitli kitaplarda bulunabilir. Aslında Chakrabarty, Şarkiyatçı uzmanlığın tarihsel girişimin kendisini çevreleyen Said'in şarkiyatçı uzmanlık eleştirisini genişletiyordu. Evrensel uygulanabilirlik iddialarına karşın tarihsel pratik, Avrupa deneyimini yansıtan varsayımlara zincirlenmişti. Ona göre "Avrupa; 'Hintli', 'Çinli', 'Kenyalı' vd. dahil olmak üzere bütün tarihlerin kuramsal öznesi olup bunlar üzerindeki egemenliğini sürdürüyordu. Tüm bu öteki tarihlerin bir ana üst anlatı üzerine çeşitlemeler olma eğilimi, 'Avrupa tarihi' gibi özel bir biçimden söz edilebilmesini sağlıyordu" (Chakrabarty 2000: 27). Chakrabarty düşüncenin Avrupalı biçimlerini reddetmeyi savunmuyordu; aslına bakılırsa, ona göre bu biçimler olmaksızın hiçbir tarihsel pratik olanaklı değildi. Ne var ki Hindistan'ı anlamak, Avrupa'yı yapısöküme uğratmakla ya da "taşralılaştırmak"la olanaklı hale geliyordu.

Chakrabarty'nin madunu kavramsallaştırırken düşündüğü neydi? Öyle görünüyor ki, Chakrabarty'ye göre bir yandan madun alanı artık halk sınıfları anlamına gelmiyordu. Madun, Avrupalı üst anlatıların en küçük zerresine bile karşı bir kuşatmaydı. Ne var ki madun kavramından Avrupa evrenselliğine ilişkin eleştirisine karşın aynı zaman-

da asıl projenin ruhunu anlamaya devam ediyordu. Burada Chakrabarty kendisini iki noktada konumlandırıyordu: (1) Marksizmin eleştirel ruhu ve (2) Marksizmin bütünleştirici ve evrensel iddialarının altını oyan postmodern fark kuramları. Madunu "sermaye anlatısı içerisinden sürekli olarak bize insan olmanın başka yollarını, emek kabiliyetinin taşıyıcısı olmaktan fazlası olduğu hatırlatan" olarak tanımlar (*a.g.e.*: 94). Chakrabarty ayrıca küresel kapitalizmin Marksist bir kavranışıyla birlikte var olan madun tarihinin, Marksizm olmaksızın temelsiz kalacağını savlamıştı. Chakrabarty'nin Avrupa'yı taşralaştırma çabası ve radikal heterojenlik vizyonu, bu vizyonun altını oyan entelektüel protokoller aracılığıyla kavranabileceği için imkânsız bir görevdi. Aynı şey belki de Chakrabarty'nin Marksist kuramla postmodern fark kavramlarını bir araya getirme girişimi için de söylenebilirdi; ancak bu durum –Avrupa'yı taşralaştırma çabası örneğinde olduğu gibi– bu iki düşünme biçimi arasındaki gerilimin yaratıcı bir entelektüel uzam üreteceği anlamına gelmiyordu.

İngiliz toplumsal tarihinde olduğu gibi (bkz. Beşinci Bölüm) Madun Çalışmaları alanındaki bu yeni yönelimleri çevreleyen tartışmalar birbirine karşı olan toplumsal ve kültürel yaklaşımların, Marksizm ve postmodernizmin çukurunu kazıyordu. Önemli bir örnek, Prakash ile Rosalind O'Hanlon ve David Washbrook arasındaki polemikti (Prakash [1990] 2000; [1992] 2000; O'Hanlon ve Washbrook [1992] 2000). Prakash bütünleştirici sistemleri reddiyor; Said sonrası, Hindistan'ın "olumsal ve değişken kimliklerin inşa edildiği ilişkiler ve süreçler" içerisinde temsil edildiği temelcilik sonrası tarihi savunuyor; kendisini postmodern bir "fark siyaseti"yle aynı çizgide konumlandırıyor; Madun Çalışmaları projesini savunuyor ve "post-yapısalcı, Marksist ve feminist kuramların birbirine yakınlaşıp kesiştiği bir noktaya konumlanmış"

bir tarihyazımına heyecanla yöneliyordu (Prakash [1990] 2000: 178, 180). Prakash, aslında eleştirel Marksizm ile postmodernizmin aynı anda aynı ata binip binemeyeceğini sorgulayan O'Hanlon ile Washbrook'tan aldığı ateşi taşıyordu (O'Hanlon ve Washbrook [1992] 2000: 216).

Bu tartışmanın yanı sıra Madun Çalışmaları'nın ilk katılımcılarından olan Sumit Sarkar grubun son dönemdeki çalışmaları üzerine eleştirel bir yazı kaleme almıştı: "The Decline of the Subaltern in *Subaltern Studies*" ([1996] 2000). Sarkar bu yazısında projenin temelinin acı bir şekilde değiştiğini savlıyordu. Sarkar'a göre Madun Çalışmaları "bütün tarihin basit bir Batılı sömürgeci kültürel tahakküm sorununa doğru sanal bir biçimde toparlanmasını teşvik etmişti," ve sonuçta "bir dizi kapanım ile sessizliği" dayatmış ve (yeniden dirilen Hint milliyetçiliğini kast ederek) "aynı zamanda gerici yerliciliğin sığ biçimlerini besleme" tehlikesini doğurmuştu (Sarkar [1996] 2000: 316). Her iki eleştiri de Marksizmden kaçan ve Marksizmin sınıf kuramını terk eden Madun Çalışmaları için önemliydi. Bu eleştiriler Madun Çalışmaları üzerine çok daha büyük bir tartışmanın parçasıydı: Madun küreselleşiyordu.

Maduniyet etkisi

1990'lara gelindiğinde Madun Çalışmaları kolektifi dünya çapında bir etki yaratmıştı. Vinayak Chaturvedi bu etkiyi "küresel bir akademik kurumun statüsü"ne ulaşmak olarak niteliyordu (Chaturvedi 2000b: vii). David Ludden bu konuda Chaturvedi ile hemfikirdi. Kolektifi "uzmanların tarihten siyasetbilimine, antropolojiden toplumbilime, edebiyat eleştirisinden kültürel çalışmalara kadar çeşitli disiplinleri kat ettiği bir silah, mıknatıs, hedef, aydınlatma çubuğu, peşinden koşulan bir iş, ikon, altın madeni ve kale" ola-

rak betimliyordu (Ludden 2002a: 2). Maduniyet Afrika, İrlanda, Latin Amerika ve Filistin gibi çeşitli çalışma alanlarına nüfuz ediyordu.

Ranajit Guha *Madun Çalışmaları*'nın fişeğini yaktığında İngiliz sömürgesinin bir rejimi ve akademik kurumun zaten yurtdışından temsil edilmesinden ötürü Hindistan dışındaki okurların ilgisini çekeceğini asla tahayyül etmediğini dile getirir (Guha 2001: 35). Guha, Latin Amerika uzmanı olan bir gruba da seslenmiştir. Bu isimler çoğunlukla edebiyat ve kültürel çalışmalar alanındadır ve özellikle Kuzey Amerika'yı temel almıştır. Latin Amerika Madun Çalışmaları grubunu kuran bu akademisyenler, Güney Asyalı tarihçilerin enformel demokratik organizasyonlarla siyasal açıdan angaje oldukları alanı harmanlamalarını örnek almışlardır. 1990 Nikaragua seçimlerinde Sandinista'ların uğradığı bozgunla Marksist devrimci kurama olan inancın yitmesiyle birlikte Latin Amerika Madun Çalışmaları grubu kendisini benzer bir durumla yüzleşen Güney Asyalı meslektaşları gibi siyasal ve entelektüel mücadelelerle karşı karşıya bulmuştur. Ileana Rodríguez'in sözleriyle: "Güney Asya Madun Kolektifi postkolonyal liberal devletle birlikte milliyetçi özgürleşme ve Soldan gelen sömürgecilik karşıtı hareketi eleştirirken, bizler solcu devleti ve parti örgütlerini liberalliklerinden ötürü eleştiriyoruz. Bu durum devrim-öncesi ve devrim-sonrası cephelerden gelen aynı sorunun saldırısıdır" (Rodríguez 2001: 3-4). Latin Amerikalı akademisyenler, her ikisi de milliyetçi bir siyaseti deneyimlediği ve Batı akademik dünyasına bağlık oldukları için Güney Asyalı meslektaşlarıyla bir yakınlık taşıdıklarını hissediyorlardı. Yakınlıkları "bir Güney-Güney diyalogu vakasıydı; ancak paradoksal bir şekilde Kuzey'in içinden çıkıp geliyordu" (*a.g.e.*: 5).

Latin Amerika Madun Çalışmaları ulus, devlet ve "halk" arasındaki bağlantıyı, küreselleşmenin şahlanıp bu ilişkiyi

yeniden yazdığı bir dönemde yeniden ele alıyordu. Grubun üyeleri madunu, egemen söylemlerin yapısökümünü ve aşağıdan gelen anlayışının harmanını yapan Madun Çalışmaları'ndan devşirdikleri bir çerçeve içerisinde görüyorlardı. Bir yandan Latin Amerika Madun Çalışmaları uzmanları madun tarihlerine olan bağlılıklarını yoksulların siyasal pratiklerine verdikleri öncelikte ve "yoksulu çağımızın yorumbilgisel ve siyasal durumunun eşiklerinde ve sınırlarında barınan aktif toplumsal, siyasal ve sezgisel failler olarak tanımlama hatası"nı gözler önüne seren bir alan yaratma yeminleriyle gösteriyorlardı (*a.g.e.*: 3). Dahası grup –kurucu ifadelerini alıntılarsak– ulusu "dil, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, sınıf ve asimilasyon (etnik temizlik ve homojenleştirme) ile yüzleşme (pasif direniş, ayaklanma, grevler, terörizm) arasında sonuçlanan gerilimler olarak görüyor ve böylelikle sınıf kuramının ötesine geçmeye çalışıyordu" (Latin Amerika Madun Çalışmaları Grubu 1993: 118).

Öte yandansa Latin Amerika Madun Çalışmaları, "madunun sosyo-siyasal bir özne olarak konuşabileceği boş bir uzam"ı yakalama çabasıyla aynı zamanda postmodern, postyapısalcı ve yapısökümcü bakış açılarını benimsiyordu (*a.g.e.*: 119). Kurucu manifestolarında ifade ettikleri üzere "Madunu yalnızca daha önce dile getirilen sosyo-kültürel ve yönetici pratikler ile epistemolojiler arasındaki dikiş izlerinde, kültürel zihniyetlerin çoğaltılmasında ve her geçici bağlantıda ortaya çıkan zorunluluksuz toplumsal anlaşmada arıyor"lardı (*a.g.e.*: 119). Prakash ile Chakrabarty ve öteki Güney Asyalı tarihçiler gibi, Latin Amerika kolektifi de kucağında aynı anda hem Marksist hem de postmodern karpuzu taşımak istiyordu. Her şeyi hesaba katarsak, bu iki yaklaşım arasında postmodernizm en dikkat çekeniydi.

Madun Çalışmaları'nın Güney Asya çalışmalarındaki asıl coğrafi sınırlarının ötesine geçtiği en şaşırtıcı örnek, önce-

likle edebiyat eleştirmeni ve kültürel kuramcı olan David Lloyd sayesinde taşındığı İrlanda bağlamıydı. Lloyd *Subaltern Studies*'te Hindistan dışı bir konuyla ilgili yazan ilk yazardı (Lloyd 1996). İrlanda, İngiltere'nin en eski sömürgesi ve (Birleşik Devletler'e benzer bir göçmen kolonisi dışında) Britanya İmparatorluğu'nun ilk postkolonyal devletiydi. Yine de Lloyd'un farkında olduğu üzere İrlanda'yı postkolonyal bir çalışma çerçevesi üzerinden çözümlemek, kendisinin de dile getirdiği üzere hemen itirazlar doğuruyordu. Birincisi, "postkolonyal" bir İrlanda düşüncesi İngiliz egemenliği altında altı kuzey ülkesi olduğunu varsaymak demekti; yani "sömürge" olarak kalma meselesi tartışmalıydı. İkincisi, İrlanda'nın tarihsel güzergâhının milliyetçi hareketler tarafından göreli olarak son dönemde bağımsızlaşan İtalya, Macaristan ve Polonya gibi Avrupa devletlerinden ziyade Hindistan'la daha fazla ortaklık taşıdığını iddia etmek de oldukça tartışmalıydı. Son dönemdeki ekonomik gelişmesi ortada olan, Avrupa Birliği'nin sınırları içerisinde yer alan İrlanda bir üçüncü dünya ülkesi olarak görülebilir miydi?

Lloyd'a göre sınırlı bir postkolonyal İrlanda kavrayışını varsayan tüm bu itirazlar şu anlama geliyordu: Ya dar bir siyasal odağı kabul ediyorlardı ya da sınırlayıcı bir modernleşme üst-anlatısına tutunuyorlardı. Lloyd, Güney Asyalı tarihçiler gibi bu savları elitist söylemlerin ağına düşmüş olarak görüyordu. Aslına bakılırsa İrlanda hem Birinci hem de Üçüncü Dünya'daki "küçük bir Avrupa ülkesi ve bağımsızlığı kazanmış bir ulus" olarak "kuraldışı"ydı. Lloyd, izin verdiği bu türden formülasyonlar yüzünden Madun Çalışmaları'nı oldukça ilham verici buluyordu. "Hem 'post-kolonyal' hem de 'madun' terimleri" diyordu Lloyd, "fark içinde belirleniyordu; ancak –sürekli olarak kaçınılmazmış gibi görünse de– İrlanda'nın Avrupa modernliği içerisinde her türden apaçık bir biçimde soğurulmasına boyun eğmeyen özenle

hazırlanmış toplumsal uzamlar arzulamanın biçimleriyle de ilgiliydi (*a.g.e.*: 263).

Lloyd'a göre İrlanda'daki maduniyet, elitist tarihyazımıyla ilgiliydi. Eleştirel açıdan bakıldığında İrlanda'nın tarihyazımı bağlamı Hindistan'ınkinden farklıydı. İrlanda'nın milliyetçi tarihyazımı eleştirmede, en tanınanı Roy Foster (1949-) olan "revizyonist" tarihçiler önde geliyordu. Bu isimler tarihsel belirsizlikleri ve olumsallıkları yeniden ele alıp tarihsel aktörlerin seslerini kendi yararlarına geri kazanarak "İrlanda'nın" milliyetçi "hikâyesi"ni yapısöküme uğratıyorlardı. Yine de Lloyd'a göre Hindistan'daki pek çok tarihçi gibi milliyetçiler ve revizyonistler, devletin siyasal formasyonu ve madun grupları görmezden gelen kurumlarına ilişkin aynı ortak bakışı paylaşıyorlardı. Lloyd, organize bir çaba üretmeden çok daha geniş bir cephedeki madun sesleri kazanarak, çok daha önemlisi kadın ve toplumsal cinsiyet tarihindeki feminist açıklamaları, İrlanda tarihindeki yakın dönemli çalışmaları savunuyordu. Kendi sözleriyle: "egemen toplumsal ve marjinal biçimlerin *eşzamanlılığı* ve onların farklı inşası hakkında yeni tarihlere yönelik ısrar, bir bakıma üstünlük farklarını defalarca alt üst eden gelişimsel tarihyazımına ilişkin kendi kendini doğrulayan kanıtları derin bir biçimde yönlendiren bir düzelticidir" (*a.g.e.*: 277).

Lloyd'un düşüncesi Raymond Williams'ın hegemonyayı egemen, tortul ve yeni ortaya çıkan kültürler arasındaki karmaşık bir ilişki olarak kavramasının bir yankısıydı (bkz. İkinci Bölüm). Buna uygun olarak Lloyd bu yeni tarihleri "radikal tahayyüller"in ortaya çıkması için potansiyel bir temel olarak görüyordu. Madun Çalışmaları grubu gibi Lloyd da "maduniyet etkisi"nin elitist tarihyazımının boşlukları, çelişkileri ve çatlakları içerisinde var olduğunu düşünüyordu. Ona göre böylesi bir tarih, elitist olmayan tarihler aracılığıyla geri kazanılabilirdi. "Yani 'madun'un toplumsal uza-

mı, nesnel ve genelleştirilebilir türden bir toplumbilimsel temeli nitelemez; ancak tarihyazımı söylemleri arasında ve içerisinde ortaya çıkan bir etkidir" (*a.g.e.*: 263). Lloyd, postmodern bir heterojenlik vurgusu ve kültürel Marksizmin kıyılara itilmiş insanların yaşamlarını geri kazanmaya yaptığı vurgusuyla birlikte indirgenemez bir farkı bir araya getirmeyi savunuyordu. Daha önce bu bölümde ele aldığımız Chakrabarty ve diğerleri gibi Lloyd'un konumu da Marksist sınıf kuramının sınırlarının ötesine geçiyordu; ancak her şeye rağmen bu kuramın izini taşıyordu.

Sonuç

Madun Çalışmaları grubu, başlangıçta madun grupların tarihi oluşturarak sınıf kuramını geliştiriyor ve genişletiyordu. Proje ilhamını Gramsci ve İngiliz Marksist tarihçilerden almıştı. Projenin tarihsel pratiği aynı zamanda dilsel dönemeç tarafından da şekillendirilmişti. Güney Asyalı bu tarihçiler, sömürgeci söylemler tarafından biçimlendirilen tarihsel yazı ve arşivlerle yüzleşerek yapısökümcü okuma stratejilerini keskinleştirmişlerdi. Böylelikle elitist –sömürgeci ve milliyetçi– tarihyazımının ve tarihsel arşivlerin boşluklarındaki, gizli yerlerindeki ve sessizliklerindeki madunu keşfediyorlardı.

Grubun gelişimi kimi bakımlardan daha önceki bölümlerde betimlediğimiz üzere toplumsal tarihten kültürel tarihe geçiş hareketine benziyordu. Bunun yanı sıra Madun tarihçileri aynı zamanda katkıda bulundukları postkolonyal eleştiriyi giderek daha çok benimsemeye başlamıştı. Bu gelişmenin temel özelliği, Aydınlanma akıl yürütmesinin, özellikle de tarihle ilgili olanların evrensellik iddialarının yapısökümüydü. Bu çaba, Chakrabarty'nin kışkırtıcı Avrupa'yı taşralaştırma hevesinde cisimleşiyordu. Bu odağın bir

sonucu olarak, madun neredeyse üçüncü dünyanın kendisiyle, sınıf kuramının sınırlarının ötesine geçen hemen her şeyle özdeşleşmeye başladı.

Sınıf kavramını keşfetmeyi amaçlayan bu aleni araştırma Marksizme getirilen postkolonyal eleştirinin dallarından biriydi. Bu eleştiriye göre Avrupa-merkezli anlatı, Batı dışı toplumların tarihsel gelişimini tahrif ediyordu. Gruptaki bazı isimler Marksizmin bütünleştirici hırsları olduğuna karşıyken, Marksizmin eleştirel gücünde ısrar etmeye devam ediyordu. Bu isimler Marksist eleştiriyi, indirgenemez toplumsal ve kültürel farkların postmodern bir kabulüyle birleştirmeye çalışıyordu. Bu noktada tarihçiler maduniyeti indirgenemez çoğulluk olarak görüyorlardı: ihtilafın çeşitli biçimleri ve üst-anlatıların bütünleştirici hırslarının çatışkıları. Böylelikle Madun Çalışmaları Marksist sınıf kuramından doğmasına karşın bu geleneğin eski sınırlarını esnetiyordu. Amaçları, dünyanın dört bir yanındaki sömürgeci ve postkolonyal düzenekler içerisindeki "tarihin kısık sesi"ni (Guha 1996) geri kazanmaktı.

Sonuç

Bu kitapta sınıf açıklamalarınının ve anlatılarının krizde olduğu iddiasından yola çıkarak toplumsal sınıfın toplumbilimciler, kültürel çalışmalar uzmanları ve en önemlisi de tarihçiler arasındaki çağdaş kullanımlarının ve kavramsallaştırmalarının izini sürdüm. Amacım sınıfla ilgili güncel tartışmaları tarihsel bağlamına yerleştirerek şimdiye ilişkin düşünsel bir tarih oluşturabilmekti. Sınıf kuramının kabullerine baktığımda, onun derin bir şekilde iç içe geçmiş çözümleme nesnelerini, geçirdiği değişimleri ve siyasal özlemlerini görüyorum. Sınıf kuramına ilişkin tartışmaları ve eleştirileri ele alıp bu tartışmalarda ayakta kalan akademik çalışmalara bakarak neden bir kriz çıktığını açıklamaya çalıştım.

Sınıfın öldüğüne ilişkin beyanlar oldukça abartılıdır; ancak açıklayıcı bir kavram olarak sınıfın statüsü ciddi ve belki de geri dönülemez bir biçimde azalmıştır. Aynı zamanda yerleşik konumların ve hayati tartışmalar ile müzakerelerin yaratıcı bir biçimde gözden geçirilmesinin, böylesi bir düşünsel karmaşanın ortasında düşünmenin yeni ve özgün biçimlerine yol açtığını düşünüyorum. Sınıf anlatıları eskiden

farklı düşünsel çabaları bir araya getirmeye yararken, şimdilerde parçalanma ya da parçalılık hüküm sürmeye başlamıştır. Bu durum eğer susturulmadıysa "sınıf"ın potansiyel olarak halen hayati bir rol oynadığı toplumu, kültürü, siyaseti, kimliği ve tarihi çok daha karmaşık ve gelişmiş bir biçimde kavramak için düşünsel bir açılım sağlar.

Bu kitapta tartışılan pek çok uzman coşkulu bir şekilde toplum ile tarihin merkezî düzenleyici özellikleri olarak sınıfa ve toplumsala inanmaktadır; ancak bu isimler daha sonradan bunların açıklayıcı gücüyle ilgili çekincelerini de dile getirmişlerdir. Bu çekincelerden biri genellikle kültür, dil ve söyleme ayrıcalıklı bir statü veren postmodern ve postyapısalcı eleştiri biçimini almıştır. Bir başka çekinceyse sınıfın ayrıcalıklı konumuyla ilgilidir. Bu şüphecilik, genellikle sınıfı diğer belirlenimler ve kimliklerle iç içe geçmiş olarak görerek, sınıf kavramının karmaşık ve imgesel yollardan gelişmesine neden olmuştur. Yola koyulduklarından bu yana kendilerini bu ikili varsayımlardan asla tamamen kurtaramayan bir hatta yürüyen kimi bireyler olsa da, sınıf çözümlemesindeki bu yönelimler sıklıkla –ancak zorunlu olarak değil– kavramın büsbütün reddedilmesine neden olmuştur. Tıpkı Marx'ın Hegel'i başaşağı çevirmesi ancak yine de düşüncelerinin bu karşılaşmanın etkilerini taşıması gibi, "sınıf" ile "toplumsal"a öncelik veren eleştiriler genellikle kurtulmaya çalıştıklarının izlerini taşıyan alternatifler ortaya koymuştur. Toplumsal ve iktisadi olan pahasına dil, söylem, kültür ve siyasete öncelik veren isimler, genellikle daha önce reddettikleriyle ya da tersine çevirdikleriyle aynı kuramsal biçimler tarafından işaretlenmiş gibi görünüyorlardı. Bir başka deyişle, sınıf, yokluğunda bile hayati bir önem taşımaya devam eder. Sonuç bölümünde sınıf, toplumsal ve bunlarla ilgili temel tartışmalara ilişkin bilgi alanını kısaca yeniden ele alacağım. Yürüdüğümüz yolu yeniden değerlendirir-

ken, sınıf kuramının ve çözümlemesinin gelecekte alabileceği yönelimler üzerine düşünüp şu anda nerede olduğumuzu tartışarak kitabı sonlandıracağım.

Yeniden özetleme

Sınıf kuramı ile çözümlemesini geliştirme konusunda Marksistler yalnız değildi, Max Weber'in düşüncelerini izleyenler onların en çetin rakipleriydi; ancak yine de Marksist gelenek sınıf üzerine yapılan akademik çalışmaların sınırlarını güçlü bir biçimde etkilemişti. Doğrudan ya da dolaylı olarak Marx'ın yazdıklarından yola çıkmış olsa da olmasa da sınıf kuramı ikili bir biçime sahipti. Nesnel sosyo-ekonomik bir yapı ya da "toplumsal varlık" ile anlayış ve farkındalık biçimleri ya da "toplumsal bilinç" arasındaki ayrım üzerine kurulmuştu. Bunların arasındaki bağlantıyı "deneyim" sağlıyordu. Tıpkı şekillenmiş bilinç gibi, insanların adaletsiz sınıf yapısına ilişkin deneyimleri de üretim ilişkilerinde kökleniyordu ve sınıf bilinci ile kolektif eyleme neden oluyordu. Beklenen bilinç biçimleri –özellikle işçi sınıfının siyasal eylemi– yüzeye çıkmadığında, soruşturma bunun neden böyle olduğunu açıklamakta düğümleniyordu. Böylesi varsayımlar karşımıza indirgemeci yorumlar çıkarıyordu; ancak model bundan çok daha karmaşıktı. Engels'in gözlemlediği üzere üstyapı –siyaset, ideoloji, din ve felsefe– altyapı tarafından belirlendiği kadar altyapının sınırları da üstyapı tarafından belirleniyordu. Marx somut koşullar içerisinde sınıf dinamiğini analiz ederken, tarihsel akıbetin temeli olarak insan failliğini gösteriyordu. Kısacası Marksist sınıf kuramı yapı ile eylem, özgür irade ile belirlenim arasındaki gerilim üzerine inşa edilmişti. Marksizmin "Ortodoks" savunucuları bu gerçeğin değerini hiçbir zaman bilmemiştir.

1960'larla 1970'lerin –Ortodoks Marksizmin indirgeme-

ciliğinin eleştirisi ve kültür ile ideolojiye eşsiz bir ilgi üzerine temellenen– toplumbilimsel ve tarihsel çalışmalar bütünü tanımı gereği düşünsel bir rönesanstan oluşmaktaydı. Bu rönesans İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi yıllık süreçteki toplumsal, siyasal ve kültürel dönüşümlerle yüzleşmenin sonuçları ve daha önemlisi kendisini refah ve sınıfsızlık tartışmaları içerisinde gösteren işçi sınıfı deneyimindeki değişiklikler tarafından şekillendirilmişti. Bu yeniden doğuş aynı zamanda köklerinin izleri bir önceki on yıla kadar sürülebilecek "1968"in simgelediği kültürel, siyasal ve düşünsel inisiyatiflerin olgunlaşmasının bir parçasıydı. Bu yeni düşünme biçimi yeni solun doğuşuyla çok derinlerde karışmıştı ve bu bilgi alanının önemli bir yönelimi siyasal kavramının alabildiğine genişlemesiyle bağlantılıydı.

Yönelimlerde kimi farklardan söz edilebilse de 1960'lar ve 1970'lerde sınıf kuramını ve yorumunu zenginleştiren tarihçiler ve toplumbilimciler Marksist ikili modelle aynı varsayımları paylaşıyordu. Bu isimler aynı zamanda kuram ile bulgu arasındaki ilişkiye dair (Alun Munslow'un terminolojisiyle) "inşacı" düşüncelere de bağlıydılar; yani kuramların ve kavramların bir dizi geniş kanıtla uyumlu olduğunu ve bunun da toplumsal ile tarihsel süreci nesnel olarak bilinebilir kıldığını düşünmekteydiler. Toplumbilimciler –özellikle John Goldthorpe, David Lockwood ve Erik Olin Wright– yapısal konum, yaşam fırsatları, bilinç biçimleri ve kolektif eylem arasında bağlantı kurabilmek için nesnel sınıf ilişkilerine ilişkin iyi işlenmiş haritaları üretmişlerdi. Tarihçiler sınıf oluşumu ve sınıf deneyimi süreçlerinin ayrıntılarına inmişlerdi. Bu çabayı gösteren isimler, "bütüncül tarih"i yazma arzusuyla "aşağıdan yukarıya" yönelmiş bir bakışı temele alarak "toplumsal"ın üstünlüğüne dayanan yeni toplumsal tarih ve emek tarihinin oluşmasına yardımcı oldular. E. P. Thompson'ın ilham verici kitabı *İngiliz İşçi Sınıfının Olu-*

şumu burada merkezî konumdaydı. Thompson işçi sınıfı oluşumunu maddeci bir çerçeve içerisinde ayağa kaldırmaya çalışıyordu; ancak faillerin kendi tarihlerini oluşturduklarını açığa çıkaran kültürel ve siyasal bir süreçte ısrar ediyordu.

1980'lerle 1990'lar boyunca sınıf kuramı ve çözümlemesi –ve genel olarak toplumsal yaklaşımlar– ciddi bir saldırıya maruz kalmıştı; özellikle de solcu akademisyenlerin eleştirilerine. Bu akademisyenler Marksizme olan bağlılıklarını ya gözden geçiriyor ya da onu bir bütün olarak reddediyorlardı; yine de radikal demokratik bir vizyona olan bağlılıklarını sürdürüyorlardı. 1960'lar ile 1970'lerde akademisyenlerin sınıfa ayrıcalık tanımasında daima küçük de olsa nostaljik bir şeyler vardı; çünkü bu durum tam da sıklıkla öncelik verilen işçi sınıfı kültürünün yok oluşunun başlangıcıyla çakışıyordu. Reagan ve Thatcher dönemlerine gelindiğinde, gözlemcilerin doğmakta olan postmodern toplumu ayrıntılı bir biçimde serimledikleri de düşünüldüğünde köklü bir değişimin yaşandığı yadsınamazdı. Bu "yeni zamanlar" çoğu kez resmedildiği kadar "yeni" değildi; ancak yalnızca Komünizmin çöküşünü izleyen yıllarda yoğunlaşan geleneksel sol ve sosyalizme yönelik ortaya konan meydan okumalar artık görmezden gelinemezdi. Bu bağlamda atlanmaması gereken çok önemli öğe, siyasal alanı dönüştüren –izleri 1950'lerdeki Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'na ve yurttaşlık hakları hareketine kadar sürülebilecek olan– yeni toplumsal hareketlerin ve kimlik siyasetinin ortaya çıkışıydı. Emek hareketinin –beyaz vasıflı erkek işçileri merkeze alan– sınıf temelli kimlik anlayışı ile feminizm gibi yeni toplumsal hareketler içerisinde ortaya çıkan çok daha akışkan ve açık uçlu kimlik anlayışı arasında bir karşıtlık vardı.

Kimliğe ilişkin bu değişimler, postmodernizmin evrensel anlatılara ve özcü düşünceye olan muhalefetinin bir yansımasıydı; postmodernizm toplumsal, siyasal ve kültürel alan-

larda çoğulculukta ısrar ediyor ve konuları parçalı olarak düşünme eğilimi taşıyordu. Bunların her biri sınıf anlatılarının bütünleştirici isteklerine meydan okuyordu. Bu düşüncelerin çoğu filiz vermeye başlayan kültürel çalışmalar alanı içerisinde keşfedilmişti. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'si ile *Marxism Today*'in *Yeni Zamanlar* projesinde açıkça tanıtlandığı üzere, bu düşünceler yeni ortaya çıkmaya başlayan post-Marksizmle iç içe geçmişti. Kimi farklarından söz edilebilmesine karşın her ikisi de olumsallığa, heterojenliğe ve toplumsal hareketler ile öznelerin özerkliğine vurgu yapan bir "ayrım siyaseti"ni savunuyordu. Bu türden görüşler, proletaryanın (evrensel insan öznesinin) ve –tarihin yasalarına başvurmaya dayanan– sosyalizmin zaferine inanan Marksizmin tersine çevrilmesini ifade ediyordu.

Jan Pakulski ve Malcolm Waters, *The Death of Class*'ta benzer bir hat boyunca statünün çoklu biçimleri adına sınıf kavramının bütünüyle terk edilmesini savunurlar. Bunun yanı sıra Zygmunt Bauman *Intimations of Postmodernity* adlı kitabında ve başka yazılarında "toplum" yerine "toplumsallık"ı savunur. Olumsallığa, akışkanlığa, alt-belirlenimciliğe, rasgeleliğe, yerel ve özerk pratiklere vurgu yapar. Bauman klasik toplum kuramının temellendirdiği yapı ile eylem, sınıf yapısı ile sınıf bilinci ikili modelini açık bir biçimde reddeder. John Goldthorpe gibi en sadık savunucuları bile sınıf kuramının, asıl çerçevesinden ya da eksiksizlik hevesinden geriye pek bir şey kalmamış bir türünü savunuyordu (Goldthorpe ve Marshall [1992] 1996).

Sınıf modelinin toplumsal temeline yönelik başlıca meydan okumalardan biri, postyapısalcılıkla birlikte anılan dilsel veya kültürel dönemeçti. Bu bağlamda, dil betimlediği gerçekliğin inşasında kurucu bir rol oynuyor olarak görülüyordu. Deneyim ve bilincin dilsel olarak düzenlendiğini ve-

rili olarak varsayarsak, birey ve grup çıkarları nesnel bir yapıdan kaynaklanıyormuş gibi görünmüyordu. Aslına bakılırsa bunlar dil ve kültür aracılığıyla oluşturuluyordu. Dilsel dönemecin itkisi, tarihsel aktörlerin toplumsal ve kültürel temsillerini geri kazanmaktı. Foucault'yu izlersek bu durum aktörlerin içinde düşündüğü ve harekete geçtiği kategorilerin tarihselleştirilmesini içeriyordu. Kısacası, postyapısalcı bakışta bilinci üreten yapı değildi. Aslında durum tam tersi yönde gelişiyordu: bilinç yapıyı üretiyordu. Bu türden gelişmelerin etkisi, sosyo-ekonomik belirleyenlerden bağımsızlaşmış bir siyasal alana yeni bir yaşam sunmaktı; ancak bu her ne şekilde olursa olsun toplumsal tarihçilerin ikincil konumdaymış gibi ele aldıkları yüksek siyasetin –diplomasi ve hükümetin– dünyası değildi. Kişisel olanın siyasal olduğunu söyleyen feminist anlayışa ve Foucault'nun siyasal iktidarın merkezileşmekten ziyade her yana yayılmış olduğu düşüncesine uygun olarak siyaset ilave bir derinlik ve genişliğe kavuşmuş gibi görünüyordu.

Yeni toplumsal tarih için dilsel dönemecin doğurduğu etkiler oldukça derindi; bu etkiler potansiyel olarak toplumsal tarihin temellerini ve genel olarak tarihi sarsıyordu. Postyapısalcı yaklaşımlar maddeci bir "bütüncül tarih" düşüncesine meydan okumuştu. Tarihsel açıklamalar için "toplumsal"ın bir zemin sağlayabileceğini kabul etseler de bu kavramın tarihselleştirilmesinin gerekli olduğunu iddia ederek kavramı tartışmaya açıyorlardı. Kültürel tarihçiler sınıf bilincini nesnel olarak çözümlenebilir sınıf yapısının bağlamı içerisinde gelişen bir şey olarak kavramak yerine, farkındalığın bu türden biçimlerini "toplumsal imgelem"in bir parçası olarak görüyorlardı. Toplumsal tarihçiler siyasal ve ideolojik çatışmaların sınıf yapısından kaynaklandığını düşünmeye eğilimliyken, kültürel tarihçiler bu formülü tersine çeviriyorlardı. Kültürel tarihçiler siyasal ve ideo-

lojik alanın bizim sınıf ve toplumsal anlayışımızın bir ürünü olduğunu düşünmeye yatkındılar. Bir kez daha Munslow'un terminolojisini kullanırsak, temsil ediminin kendisinin bilginin nesnesini şekillendirmekte etkin bir rol oynadığı anlamına gelen tarihsel bilgiye ilişkin yapısökümcü bir görüşü savunuyorlardı.

Kitabın bu bölümünde kültürel ve dilsel yaklaşımların tarihin önceliklerini yeniden şekillendirdiği ve sınıf anlatılarını tartıştığı çeşitli örnekleri ele aldım. Fransız devrimci tarih yazımında baskın olan Marksist model, ilk olarak Marksist yorumun ampirik temellerini reddeden bir grup revizyonist tarafından tahtından indirildi. Ancak her iki yaklaşımın da sosyo-ekonomik varsayımlarının yerinde bir eleştirisi, François Furet'nin Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde siyasal kültürün –"demokratik duyarlılık merkezleri"nin– rolüne vurgu yapan çalışması *Rethinking the French Revolution*'da yapılıyordu. Benzer bir biçimde Lynn Hunt *Politics, Culture, and Class in the French Revolution* başlıklı kitabında, Fransız sınıf yapısı çözümlemesinin devrimci siyasete ışık tutma konusunda başarısızlığa uğradığını savlarken, siyasal kültürün özerkliğine ve siyasetin kültürel ile simgesel boyutuna vurgu yapıyordu. Fransız emek tarihçileri bir yandan da konularını yeniden şekillendiriyorlardı. William Sewell, ekonomik açıklamaların kültürel açıklamalardan daha "gerçek" olduğu düşüncesini sorunsallaştıran post-maddeci bir emek tarihini savunuyordu. Sınıf kültürlerinin tarihsel bağlamları içerisinde görülmesi gerektiğini kabul ediyordu; ancak aynı zamanda bu kültürleri kendi söylemsel mantıkları içerisinde kavrıyor ve yeri geldiğinde de tarihsel gidişata olan etkilerini öne çıkarıyordu.

Beşinci Bölüm'de tartıştığımız üzere, toplumsal tarih ve sınıf yorumlarıyla ilgili en geniş çaplı tartışma İngiltere'deki toplumsal tarihçiler arasında yaşanmıştı. Burada Gareth

Stedman Jones'un *Languages of Class*'taki makalelerinden biri olan "Rethinking Chartism" başlıklı yazısı alanın yönünü değiştirdi. Stedman Jones söylemsel ve siyasal bir yorumdan yana durarak Çartist hareketin Marksizm bulaşmış egemen toplumsal yorumunu reddetti. Ona göre, Çartist hareket en iyi, söylemsel yapısı işçi sınıfının siyasal eylemini baskılayan ve sınırlayan siyasal radikalizmin eski geleneğinin doğal bir sonucu olarak anlaşılabilirdi. Thompson'ın "sınıf mücadelesi" modeli, Stedman Jones'un kitabının yayımlanmasını izleyen tartışmalarda sonu gelmezcesine eleştirildi. Tartışma 1990'lara gelindiğinde, Patrick Joyce'un toplumsal tarihe saldırmasıyla genişledi. Foucault'nun eleştirel ruhunu izleyen Joyce, toplumsal tarihçilerin sorgulamaksızın kabul ettiği –aralarında sınıfın da bulunduğu– kategorileri tarihselleştirerek toplumsalın postmodern bir tarihini savunmuştu. Bir başka deyişle, sınıfın kendisi söylemsel bir kategori olarak görülebilirdi; ancak temel bir toplumsal gerçek olarak değil. Tarihyazımının temeli yeni milenyumun başlangıcında yadsınamaz bir biçimde değişiyordu ve Joyce'un polemiği ihtilaflar yaratırken siyasal söylem üzerine oldukça büyük bir odaklanmaya yol açıyordu. James Epstein'ın yazılarını topladığı *In Practice*'te hem kültürel hem de toplumsal yaklaşımları birlikte savunması örneğinde görüldüğü üzere bir yandan da ara zemin giderek görünür hale geliyordu.

Epstein yalnız değildi. İngiliz tarihinde toplumsal ve kültürel tarihçiler arasındaki tartışmalar giderek kutuplaşmasına karşın bir yandan da sınıfı birçok kimliğin ve belirlenimin birbirine dokunması olarak gören, kültürel ve toplumsal yaklaşımları –İngiltere'de ve başka yerlerde– pratik açıdan bir araya getirmeye çalışan bir grup tarihçi vardı. Kitabın son üç bölümünü bu bakış açısını ayrıntısıyla ele almaya ayırdım: İngiliz feminist tarihçiler (Altıncı Bölüm), ırk üzerine çalışan İngiliz ve Amerikalı kuramcılarla tarihçiler (Ye-

dinci Bölüm) ve Güney Asya Madun Çalışmaları grubu (Sekizinci Bölüm).

1970'lerde İngiliz feminist tarihçiler "aşağıdan yukarıya" doğru bir yaklaşımı izlerken, kadınların da dahil olduğu sınıf temelli aşağıdan gelen tarih modelini genişletmeye başladılar. 1980'e kadar sınıf oluşumu sürecini feminist ve toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısından ele aldılar. Bu noktada *Family Fortunes* en önemli metindi. Sınıfın toplumsal cinsiyetli olduğu öncülünden başlayan Davidoff ve Hall, Victoria dönemi orta sınıfının şekillenme sürecine bakarak ayrı alanlar ideolojisinin önemine odaklandılar. Thompson'ın işçi sınıfı açıklamasını toplumsal cinsiyeti unuttuğu gerekçesiyle eleştirdiler; ancak kültür, dil ve ideolojiyi maddeci bir çerçeveye yerleştirerek Thompson'ı izlediler. *The Struggle for the Breeches*'te Anna Clark ve *Limited Livelihoods*'ta Sonya Rose benzer bir hattı izleyerek sınıf ve toplumsal cinsiyet çatışmalarının iç içe geçmesi üzerinden 19. yüzyılda işçi sınıfı oluşumu anlatısını yeniden yazdılar. Bu bölümde konu edilen pek çok tarihçinin başardıkları toplumsal cinsiyet ve sınıfın söylemsel bir analizini savunan Joan Scott'ınkiyle karşılaştırılamaz bile; ancak yine de bu tarihçilerin çalışmaları maddi etmenler bakımından güvenilir olmaya devam eder.

Farklı düşünme ve siyaset tarzlarına karşın Yedinci Bölüm'de ele alınan siyah kültürü, beyazlık ve ırksal dinamikler üzerine çalışan isimler, siyasal mücadele alanında tanımlanmış, kültürel olarak inşa edilmiş ve tarihsel olarak iç içe geçmiş olarak kavramsallaştırılan sınıf, ırk ve (çoğu durumda) toplumsal cinsiyetin oluşturduğu kuramsal bir alanın kurulmasına destek olmuşlardır. Toplumbilimci Michael Omi ve Howard Winant'ın yanı sıra kültürel kuramcılar Stuart Hall ve Paul Gilroy bu türden görüşlere sahip çıkmıştır. *Race Rebels* kitabında işçi sınıfından siyahi insanların ya-

şamlarına eğilen Robin Kelley de aynı çabanın bir parçasıdır. David Roediger 19. yüzyıldaki Amerikan beyaz işçi sınıfının şekillenmesi üzerine makul düşünceler yürüttüğü *The Wages of Whiteness* adını taşıyan kitabında benzer bir bakış açısını benimsemiştir. Irk ile sınıfı aynı anda kuramsal olarak çözümleme çabası, her ikisinin özgünlüğünü aynı anda kavrayan Hall'un etkili dillendirişinde unutulmaz bir biçimde ifade edilmiştir: Irk "içinde sınıfın 'yaşa(n)dığı' bir kipliktir (varoluş biçimidir); sınıf ilişkilerinin kendisi aracılığıyla deneyimlendiği bir ortamdır; sınıfın sahiplenildiği ve 'onun içinden savaşıldığı' bir oluşumdur" (Hall [1980] 1996: 55).

Bu bölümde tartıştığımız yazarların bazıları maddeci ve söylemsel çözümlemeleri birleştirmiştir. Omi ile Winant kültürel temsilin postyapısalcı kavramlarıyla sosyo-ekonomik yapıların analizini bir araya getirmeye çalışmıştır. David Roediger, birbirini tanımlayan beyazlık ve siyahlığın kültürel temsiline bakarak ırksal etkilerle dolu dildeki dönüşümlere odaklanmıştır. Kendini adamış bir Marksist olarak Roediger kendi konumuna uyanla postyapısalcılığın çok daha radikal türleri olarak gördükleri arasında ayrım yapmakta oldukça dikkatlidir. Roegider'e göre postyapısalcılıkta yer alan metinlerin ince elenip sık dokunması geçmişteki bütün bilgilere yönelik bir şüpheciliğe yol açar. Yine de bu son bölümlerde ele aldığımız öteki tarihçiler gibi o da toplumsal ve kültürel bakış açılarından yararlanmıştır.

Afro-Amerikalı ve siyahi İngiliz akademisyenlerin sınıf modeline getirdiği en güçlü eleştirilerden biri, modelin Avrupa-merkezciliğiydi. Gilroy, Hall, Kelley ve Cedric Robinson bu eleştiriyi yapmıştı. Bu değerlendirme özellikle W. E. B. Du Bois ve C. L. R. James'in adını anabileceğimiz ilk siyahi entelektüellerin emekleri üzerinde inşa edilmişti. Bu konumun en gelişmiş biçimini savunan Robinson, Avrupalı işçi sınıfını tarihin evrensel faili olarak betimleyen ve Avrupa

kapitalizmi ile küresel kölelik sistemi ve emperyalizm arasındaki yakın bağlantıları ifade etmekte başarısız olan kapitalist bir gelişme ve modernlik anlatısını merkezsizleştirmeye çalışıyordu. Giderek gelişen bu küresel sistemi "ırksal kapitalizm" olarak tanımlamıştı. Robinson ırkçılık ile kapitalizmin, ırksal biçimlenme ile sınıfsal oluşumun tarihsel olarak birbirinden ayrı tutulamayacağını savlıyordu.

Madun Çalışmaları grubunu oluşturan Güney Asya tarihçileri benzer bir hatta sınıf modelinin evrensel iddialarına yönelik bir eleştiri geliştiriyordu. Aslında, siyasal eylemleri yeni sömürgeci ve milliyetçi tarihsel anlatılar tarafından sahiplenilen madun grupların yaşamlarını geri kazanmaya çalışarak sınıf kuramını ve yorumunu zenginleştiriyorlardı. Madun anlayışları Gramsci'den geliyordu ve projelerini İngiliz Marksist tarihçilerinkinden sonra tasarlamışlardı. Aynı zamanda dilsel dönemeçten de etkilenmişlerdi. Madunun izlerini tarihsel arşivlerin ve seçkinci tarihyazımınm boşluklarında, gizli yerlerinde ve sessizliklerinde keşfetmişlerdi.

Madun Çalışmaları evrilirken çalışma alanları her ikisini de içermesine karşın toplumsal doğrultudan çok kültürel yönde gelişmişti ve postkolonyal kuram tarafından şekillendirilmişti. Madun tarihçileri modernliğin Marksist tarihsel analizinin –ve daha genel olarak Aydınlanma evrenselciliğinin– Avrupa-merkezli olduğunu öne sürüyorlardı. Madun anlayışları bu noktadan üçüncü dünyanın kendisini kapsayacak şekilde görünüyordu. Başlangıçtaki emekçi sınıfların yaşamlarını yeniden kazanma çabasından uzaklaşmış gibilerdi. Yine de Madun tarihçileri, Ranajit Guha'nın –Madun Çalışmaları'nın asli çabası olan– "tarihin kısık sesi" (Guha 1996) olarak tanımladığını geri kazanmaya olan bağlılıklarını sürdürüyorlardı. Madun tarihçileri Marksist sınıf kuramının sınırlarının ötesine geçmişti; ancak çalışmaları Marksiz-

min izini taşımaya devam ediyordu. Güzergâhları hiçbir suretle eşsiz değildi.

Sınıf meseleleri

Sınıfı pek çoğu arasında ya bir belirlenim ya da bir kimlik olarak gören uzmanlar, toplumsal ve kültürel yaklaşımlardan yararlanarak önemli bir düşünsel uzam oluşturmuşlardır. Bu uzmanlık, sınıf bakış açılarının tarihsel süreci aydınlatmakta potansiyel olarak önemini sürdürdüğünü yeniden teyit ederken, sınıfın tarih ve toplumbilimdeki başat tartışmalarda otuz yıl önceki utku sahibi konumunu sürdürdüğü açık değildir. Bunun yanı sıra, daha önce iddia ettiğim üzere, bu türen çalışmalar sınıf dinamiklerine yönelik kavrayışı çok daha karmaşık ve gelişkin bir hale getirirken, sınıf çözümlemesini ilk etapta diğerlerinden ayıran şeyin kökünü kazıma tehdidi de oluşturmaktadır. Sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyetin iç içe geçmiş ilişkilerini çözümlemek oldukça güç sorunlar doğurur. Öteki etmenler –bölge, din, milliyet, etnik köken, mekân, yaş vb.– düşünüldüğünde sınıf toplumsal, kültürel, siyasal ve tarihsel özgülüklerden oluşan bir dağın altında kaybolabilir. Örneğin, başlangıcında emekçi sınıfları ifade eden bir kavram olarak yola koyulan madun düşüncesi giderek daha müphem ve biçimsiz bir şeye dönüşmüştür. Bu değişim, uzmanlar iktidar ve direnişin çokboyutlu biçimlerini kavramaya çalıştığında sınıf yorumlarına ne olabileceğini gösterir.

Ayrıksılığını kaybetme riskine karşın "sınıf"ın yolun sonuna geldiğini düşünmüyorum. Kitaba Amerika Birleşik Devletleri ile dünyanın öteki bölgeleri arasında giderek büyüyen gelir uçurumuna ilişkin istatistikleri alıntılayarak başlamıştım. Küresel kapitalizm ile onun bölgesel ve yerel çeşitlemelerinin ayrıntılı haritalarını çıkarmaksızın gü-

nümüz dünyasındaki eşitsizliklerin çözümlemesini yapmayı tahayyül etmek oldukça güçtür. Sınıfın kimi türleri burada zorunludur; bu elbette sınıfın kullanacağımız tek kavram olduğu anlamına gelmez. Bu bakış açısından "sınıf" güncel durumumuzu anlamlandırmak için önemli bir boyuttur; ancak bu boyut çözümlemeye taşıdığımız siyasal bağlanımlardan ayrı tutulamaz. Potansiyel olarak "sınıf"ın ifade ettiklerini ifade etmenin başka yolları da vardır; ancak yine de kamusal siyasal söylemde halen kaldıraç görevi gören bir kavramı reddetmenin bir anlamı var mıdır? Eşitsizliğin ve siyasal direnişin yapılaşmış biçimlerini çözümlemenin yeni yollarına ihtiyacımız var; ancak yeni, tamamen "akademik" bir söylem icat etmektense –toplumsal, kültürel ve siyasal dünyayı müzakere etmek için insanların bir kısmının gündelik bir aracı olan– sınıfın dillerini korumak daha tercih edilebilir bir yol olarak görünüyor.

Ayrıca endüstriyel dünyanın eski işçi sınıfı kültürlerinin kesinlikle yeniden ortaya çıkmayacak olmasına karşın, siyasal hareketlerin ve kültürlerin en azından kısmi olarak ekonomik eşitsizliklere karşı savaşmayı ve eşitlikçi bir ekonomik ve siyasal düzen oluşturmayı kaynaştırma çabası anlaşılabilirdir. Böylesi toplumsal imgelemlerin nasıl ve nerede görünür kılınacağı ya da öteki söylemlerle nasıl bir araya gelebileceği şimdiden bilinemez. Bunların ayrı ayrı, siyasetten, kültürden ya da toplumdan –ya da üçünün bir araya gelmesinden– kaynaklanması, insanları belirli bağlamlarda bir araya getirmenin temeli olarak hizmet etmesinden daha az önemlidir. Kuşkusuz, sınıfı içeren toplumsal imgelemler kaçınılmaz bir şekilde ırk ve toplumsal cinsiyet (ve potansiyel olarak diğer etmenlerin barındırdıkları) tarafından dolayımlanacaklardır; bunlar mevcut kültürel ve siyasal söylemler tarafından şekillendirilecektir ve popüler kültürün diliyle dolu olacaklardır. Bunlar, muhtemelen dengesiz ve eşit

olmayan küreselleşme sürecine yanıt olacaktır. Böylesi istekler resmî siyasal hareketlerde somutlaşmasa bile yine de –Robin Kelley'nin ifadesiyle– "aşağıdan, çok aşağıdan" görülür hale gelebilir. Bu ifade, aralarında antropologlar, tarihçiler ve kültürel kuramcıların da olduğu pek çok kaynağın izini taşır. Ne var ki bunlardan birisi de kesinlikle E. P. Thompson'la anılan İngiliz kültürel Marksizmidir. Bu kitapta ona yöneltilen birçok eleştiri açık hale getirildiği üzere Thompson'ın düşüncesinin sınırları vardır; ancak başarısını takdir etmemek ve etkisinin ne derece yaygın olduğunu görmemek çok zordur. Daha önceki bölümlerde ele alındığı üzere, çalışmasında öne çıkan pek çok meşguliyet tarihçiler üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmasına neden olmuştur. Thompson bugün halen hesaba katılması gereken bir figür olmayı sürdürmektedir.

Kısacası –böylesi bir düşünce bu ilişkilerin maddi temellerinin yanı sıra söylemsel temellerini de içermek zorunda olmasına karşın– Marx'ın terminolojisine başvurarak, insanların kendi iradelerinden bağımsız olarak girdikleri bu ilişkilerde görüldüğü şekliyle "kendinde sınıf"ı çözümlemek halen önemini korumaktadır. Aynı durum, belki –geçmişte olduğu gibi– dışlayıcı olabilecek olmasına karşın yine de çeşitli insan grupları arasındaki farklılıklara yönelik bir köprü olarak ortaya çıkabilecek olan –toplumsal ve kültürel bir imgelem olarak kavranan– "kendi için sınıf" için de muhtemeldir. Ne var ki "kendinde sınıf" ve "kendi için sınıf" yine de ilintili düşünceler olarak kavranabilirse, bu durum ilkinin deneyim yoluyla ikinciyi üretmeye yardım edeceği anlamına gelmez. Sınıfın klasik modeli için hayati olan yapı, çıkar, deneyim, bilinç ve eylem arasındaki bağlantı –soyut bile olsa– düşünülemeyebilir. Zincirdeki bağlantıların arasındaki süreksizlikler süreklilikler kadar olanak dahilindedir. Tüm bu terimler eşzamanlı olarak öteki terimleri içerir. Bu

kavramlar arasındaki ilişki(ler) yalnızca belirli tarihsel bağlamlar içerisinde anlaşılabilir.

Sözün kısası, en iyi, toplumsal tarihin kendine özgü maddeci çözümleme niteliğinden halen yararlanabiliyoruz; ancak aynı zamanda dilsel ve kültürel dönemeç aracılığıyla üretilmiş tarihsel uzmanlığı da yararımıza kullanabiliyoruz. Tarihsel pratiği kavramakta kullanılan bu iki yolun içgörülerini bir araya getirmek belki de alana bir katkı sağlayabilir. Bu noktada alanın mevcut bölümlenmesinin yerini alacak yeni bir sentezi savunuyor değilim. Bunun gerçekleşme olasılığının çok düşük olduğunu biliyorum. Ama yine de bu kitapta tartışılan bilgi alanının, çok daha verimli bir şekilde soruşturulabilecek bir kavramsal uzama temel sağlayabileceğine inanıyorum. William Sewell kısa bir süre önce toplumsal ve kültürel yaklaşımları bir araya getirmeyi savunmuştu. İddiası şuydu:

> Üretimden sanata, aile yaşamından devlete kadar yaşamın bütün alanlarını içeren bir toplumsal kavrayışı, toplumsal pratikte daima sıkı bir biçimde iç içe geçmiş olan söylemsel ve ilave-söylemsel mantıklar tarafından oluşturulur. Toplumsal-kültürel tarihçilerin başlıca ödevlerinden biri, özerk varlıklarını ve dinamiklerini değerlendirerek bu mantıkları ayrıştırmak olmasına karşın; aynı zamanda bunların pratikte, örneğin karşılıklı ve eşzamanlı belirlenimin dans ettiği bir dünyada birleşen anlam, uzamsallık, görece kıtlık ve baskı sorunların da zaten iç içe geçtiğini hatırlamak da önemlidir. Bu toplumsal ontolojiye göre ekonomik, siyasal, kültürel ve coğrafi olan, toplumsal varlığın ayrık kurumsal alanları değildir; bunlar toplumsal yaşamın birbirinden ayrılabilir ancak karşılıklı kurulan boyutlarıdır; bütün kurumsal alanlarda var olan boyutlar (Sewell 2001: 222-223).

Benzer bir hatta Geoff Eley ve Keith Nield –Gramsci'nin hegemonya kavramı ile Foucault'nun iktidarın mikrofiziği ve direnişe vurgusunu birleştiren– toplumsal ve kültürel tarih arasında bir uzlaşıyı savunmaktadır. Eley ve Nield söylemsel bir yaklaşım benimsemenin toplumsal tarih projesinin reddedilmesi anlamına gelmediğine inanmakta ve toplumsal tarihin "dikkatli ve arşive dayanan çalışması"nı ve siyasal failliğin gelecekteki biçimlerine ilham verme gücünü savunmaktadırlar. Bununla birlikte konu sınıfa geldiğinde, kalkış noktası postyapısalcı öznellik kavrayışı olan bir bakışı benimsemektedirler:

> İddiamız *söylemsel* olarak anlaşılan sınıfın, ekonomi ve toplumsal yapıya ilişkin klasik yaklaşımlardansa sınıf oluşumu araştırması için daha iyi bir başlangıç noktası olduğudur; çünkü sınıf (gerçekten var olan biçimleri içerisinde sınıf) söz konusu söylemsel düzeyde tanımlanabilecek yeni bir işlevsel kolektifliktir – dahil edilen, sınırları şekillendiren, tonu ayarlayan ve kabul görmüş bir sesi elde eden bir kolektiflik (Eley ve Nield 2000: 18).

Eley ve Nield ekonominin ve toplumsal değerlendirmelerin önemsiz olduğunu iddia etmiyorlardı. İkili yine de "sınıfın tarihsel olarak, kendisi açısından sonra gelenlerin yeniden düzenlenmeye çalışıldığı toplumsal dünya hakkındaki bir dizi söylemsel iddia olarak ortaya çıktığı" konusunda ısrarcıydılar" (*a.g.e.*: 19).

Eley ve Nield'ın toplumsal ve kültürel yaklaşımlar arasındaki boşluğa bir köprü inşa etme girişimi zaman açısından yerinde bir çabaydı; ancak bunun akıllarındaki diyalogu üretip üretmeyeceği halen yanıtlanmamış bir sorudur. *International Labor and Working-Class History*'nin 2000 yılındaki bahar sayısında ortaya koydukları sava verilen yanıtlar, ge-

nellikle tarihçiler arasında var olan bölünmeleri –gidermekten ziyade– pekiştirme eğilimi taşır. Yine de, daha önce savladığım üzere, Eley ve Nield'ın savının özel vurgusunu kabul etseler de etmeseler de savın altında yatan ruhu destekleyen pek çok tarihçi vardır. Catherine Hall'dan Sonya Rose'a, Anna Clark'tan David Roediger'e, James Epstein'dan Robin Kelley'e ve Ranajit Guha'ya kadar pek çok isim çalışmalarında toplumsal ve kültürel yaklaşımları bir araya getirmenin yollarını göstermişlerdir.

Aynı şey belki sınıf kavramı için de söylenebilir. Bir haham ve şüpheci genç bir adam hakkındaki eski bir Yahudi hikâyesini hatırlıyorum. Genç hahama Tanrı'nın varlığı hakkında şüpheleri olduğunu söylediğinde, haham bunu Tanrı varmış gibi davranmanın Tanrı'ya inanmaktan daha önemli olduğunu söyleyerek yanıtlamış. Bir kavram olarak sorunlu olabilmesine, oluş halinde olduğu itirazlarına, kimi zaman ele geçirilemez gibi görünmesine ve bazen de sınırlarına ulaştığı düşüncesine karşın "sınıf" insanların yaşamlarını istila eden eşitsizliğin ekonomik biçimlerini haritalandırmada başka hiçbir kavramın yapamadığı kadar çok olanak sağlamaktadır. Sınıf siyaset, kültür ve dilin görünümlerini tartışma konusunda ne statünün ne toplumsal cinsiyetin ne de ırkın verdiği bir tartışma aracı sağlamaktadır. Belki sınıfın ne anlama geldiğine ilişkin bir mutabakata varmak pek de önemli değildir; asıl önemli olan sınıf varmış gibi davranmaktır.

*Temel Okuma Kılavuzu**

Nereden bakılırsa bakılsın "sınıf" insanın gözünü korkutan bir konudur. Bu kılavuz kitabı yazarken önemli bulduğum metinleri işaret ediyor. Kılavuzu bölümlere göre düzenledim, bu nedenle kimi metinlerden birkaç kez söz etmem gerekti. Bunları da parantez içerisinde işaret ettim: örneğin, (Giriş'te söz edilmiştir) gibi.

Giriş

"Sınıf" gibi önemli ve geniş bir konuyla ilgili oldukça genel ve giriş düzeyinde bir literatür vardır. Bu projeyi şekillendirirken büyük ölçüde Paul Fussell'in Amerikan toplumunun sınıflı bir toplum olduğu mitini ikna edici bir biçimde yerle bir eden, esprili ve eğlenceli *Class* (New York: Ballantine Books, 1983) adlı kitabından yararlandım. Aynı zamanda çok daha akademik çalışmalara da yaslandım: Rosemary Crompton'ın *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates* (Cambridge: Polity Press, 2. edisyon 1998), Gary Day'in *Class* (Londra: Routledge, 2001), Anthony

(*) Bu bölümde anılan kitaplardan dilimize kazandırılanların isimleri burada anılmamış; ancak yanlarına yıldız (*) işareti konmuş ve Kaynakça bölümünde orijinal baskısının ardından dilimizdeki künyesine yer verilmiştir – ç.n.

Giddens'ın *The Class Structure of the Advanced Societies** (New York: Harper & Row, 1975), Andrew Milner'ın *Class* (Londra: Sage, 1999) ve Jeremy Seabrook'un *The No-Nonsense Guide to Class, Caste and Hierarchies* (Londra: New Internationalist Publications ile birlikte Verso, 2002). Bu kategoride kendi başına Patrick Joyce'un (Ed.) *Class* (Oxford: Oxford University Press, 1995) kitabı anılabilir: Bu derleme insan bilimleri ve toplum bilimleri (özellikle tarih) alanlarında sınıf üzerine kaleme alınmış, geleneksel toplumsal kuramdan yapılmış seçmelerin yanı sıra meseleye postmodern bir bakış açısından yaklaşan önemli metinlerden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm

"Sınıf" düşüncesinin tarihi küçük bir grup uzman tarafından ele alınmıştır. Okurlar Asa Briggs'in *The Collected Essays of Asa Briggs*'de (Urbana, IL: University of Illinois Press, 1985, cilt. 1, s. 3-33) yayımlanan 1960 tarihli klasik yazısı "The Language of 'Class' in Early Nineteenth-Century England"a kesinlikle göz atmalıdır. Raymond Williams'ın *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society** (Londra: Fontana Paperbacks, 1983, s. 60-69) kitabındaki "sınıf" maddesine bakmayı da unutmamaları gerekir. "Sınıf"ın işçi sınıfı hareketi içerisinde gelişimi için bkz. Iorwerth Prothero'nun "William Renbow and the Concept of the 'The General Strike'" *Past and Present*, 1974, 63: 132-71. Peter Calvert'in *The Concept of Class: An Historical Introduction* (Londra: Hutchinson, 1982) kitabı siyasal kurama yaptığı vurguya karşın en güçlü tarihsel araştırmadır. Yine konuyla ilgili olarak Penelope J. Corfield'ın dilsel dönemeç sonrasındaki yazıları topladığı *Language, History and Class* (Oxford: Basil Blackwell, 1991) derlemesine bakılabilir. "Sınıf" ve "toplumsal"ın klasik kuramcıları –Karl Marx ve Max Weber– Calvert, Crompton ve Milner ile Marx ve Weber'in yazılarından özellikle sınıf ilgili olanları seçen Joyce'ta bulunabilir (hepsinden Giriş'te söz edilmiştir). Anthony Giddens'ın *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber** (Cambridge: Cambridge Univer-

sity Press, 1971) adını taşıyan kitabı modern toplumsal kuramın temel düşüncelerine mükemmel bir giriştir. Aynı zamanda Norman Birnbaum'un "Conflicting Interpretations of the Rise of Capitalism", *The British Journal of Sociology*, 1953, 4: 125-41 yazısı oldukça önemlidir.

İkinci Bölüm

Giddens'ın *The Class Structure of the Advanced Societies*'inin* yanı sıra Crompton ve Milner'ın çalışmaları da (hepsinden Giriş'te söz edilmiştir) İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki sınıf kuramını araştırmak için iyi bir başlangıç noktasıdır. David Lockwood için şunlara bkz.: *The Blackcoated Worker: A Study in Class Consciousness* (Londra: Allen & Unwin, 1958) ve "Sources of Variation in Working-Class Images of Society", *Sociological Review*, 1966, 14: 249-67. John Goldthorpe içinse şunlara bkz.: Goldthorpe vd., *The Affluent Worker in The Class Structure, The Affluent Worker: Industrial Attitudes and Behaviour* ve 1968'de Cambridge Üniversitesi Yayınları tarafından basılan *The Affluent Worker: Political Attitudes and Behaviour*.

Erik Olin Wright'ın çalışmasının arka planını şekillendiren Marksist entelektüel Rönesans –eski Batı Marksist geleneğin kurtarılması da dahil olmak üzere– Perry Anderson'ın *Considerations on Western Marxism** (Londra: NLB, 1976) ve Martin Jay'in *Marxism and Totality: The Adventures of a Concept from Lukács to Habermas* (Berkeley, CA: University of California Press, 1984) kitaplarından takip edilebilir. Louis Althusser'in en önemli yazıları *For Marx** (Londra: Verso, 1996) ve *Lenin and Philosophy and Other Essays** (New York: Monthly Review Press, 2001) isimli kitaplarının yanı sıra Etienne Balibar'la birlikte kaleme aldıkları *Reading Capital*'de* bulunabilir (Londra: Verso, 1998). Nicos Poulantzas'ın sınıfla ilgili en önemli iki çalışması: *Political Power and Social Classes** (Londra: NLB, 1973) ve *Classes in Contemporary Capitalism* (Londra: NLB, 1975). Antonio Gramsci'nin en önemli yazıları iki ciltte toplanmıştır: Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell-

Smith'nin derlediği *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci** (New York: International Publishers, 1971) ile David Forgacs'ın derlediği *The Gramsci Reader: Selected Writings, 1916-1935** (New York: New York University Press, 2000). Gramsci üzerine Perry Anderson'ın önemli bir yazısı için bkz.: "The Antinomies of Antonio Gramsci," *New Left Review*, 1976, 100: 5-78. Erik Olin Wright'ın gelişimi *Class, Crisis, and the State* (Londra: NLB, 1978), *Classes* (Londra: Verso, 1985) ve *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997) kitaplarından izlenebilir. Wright'ın düşüncelerinin eleştirel bir değerlendirmesinin toparlanışı için bkz. Wright vd., *The Debate on Classes* (Londra: Verso, 1998).

Yeni toplumsal tarihle ilgili geçerliliğini koruyan en iyi rehber Geoff Eley'in *A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2005) kitabıdır. Kitap "toplumsal"dan "kültürel" tarihe geçişin izlerini süren entelektüel bir hatırattır. Ayrıca bkz. Georg G. Iggers, *New Directions in European Historiography* (Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1975). Okurlar Annales Okulu için Peter Burke'ün *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-89** (Stanford, CA: Stanford University Press, 1990) ve Traian Stoianovich'in *French Historical Method: The Annales Paradigm* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1976) kitaplarına başvurmalı. Okurlar İngiliz Marksist tarihçiler, özellikle de E. P. Thompson için Harvey J. Kaye'in oldukça içeriden çalışması *The British Marxist Historians: An Introductory Analysis** (New York: Polity Press, 1984) kitabı ve Dennis Dworkin'in daha eleştirel çalışması *Cultural Marxism in Postwar Britain: History, the New Left and the Origins of Cultural Studies* (Durham, NC: Duke University Press, 1997) ile başlayabilirler.

E. P. Thompson'ın toplumsal tarihe ilişkin iki başyapıtı: *The Making of the English Working Class** (Harmondsworth: Penguin, 1968) ve *Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act* (New York: Pantheon Books, 1975). Ayrıca bkz. Dorothy Thompson (Ed.), *The Essential E. P. Thompson* (New York: New Press,

2001). Thompson'ın çalışmalarına yönelik bir tartışma için Kaye ve Dworkin'in yukarıda anılan çalışmalarının yanı sıra Bryan D. Palmer'ın *The Making of E. P. Thompson: Marxism, Humanism, and History* (Toronto: New Hogtown Press, 1981) ve *E. P. Thompson: Objections and Oppositions* (Londra: Verso, 1994) kitaplarına göz atılabilir. Ayrıca Harvey J. Kaye ve Keith McClelland'ın yayıma hazırladığı *E. P. Thompson: Critical Perspectives* (Philadelphia, PA: Temple University Press, 1990) kitabı da oldukça önemlidir.

Üçüncü Bölüm

Bu bölümde postmodernlik düşüncesi ve postmodernist düşünceyle uyumlu olan "kültürel" ya da "dilsel" dönemeci içeren toplum bilimleri ve insan bilimleri alanındaki değişimleri ele aldım. Bu değişimler sınıf kuramı ve çözümlemesini kimi zaman doğrudan kimi zamansa dolaylı olarak etkilemiştir. Dilsel dönemecin özünü anlatan sayısız kitap vardır. Kendi okumam açısından üçünün adını sayabilirim: Terry Eagleton'ın *Literary Theory: An Introduction** (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1983), Richard Harland'ın *Superstructuralism: The Philosophy of Structuralism and Poststructuralism* (Londra: Methuen, 1987) ve Terence Hawkes'ın *Structuralism and Semiotics* (Berkeley, CA: University of California Press, 1977) kitapları. Kültürel kuram ve kültürel çalışmalara genel bir bakış için Chris Barker'ın *Cultural Studies: Theory and Practice* (Londra: Sage, 2000) kitabından daha iyi bir yapıt yoktur. Ayrıca okurlar Francis Mulhern'in *Culture/Metaculture* (Londra: Routledge, 2000) kitabına da bakmalı. Lawrence Grossberg'in yayıma hazırladığı *Cultural Studies*'te (New York: Routledge, 1992) de önemli yazılar yer alır. İngiliz kültürel çalışmaları için Graeme Turner'ın *British Cultural Studies: An Introduction* (New York: Routledge, 3. edisyon, 2003) kitabı mükemmel bir araştırmadır. İngiliz kültürel çalışmalarının ilk dönemine ilişkin tarihsel bir araştırma Dworkin'de (İkinci Bölüm'de söz edilmiştir) bulunabilir. Stuart Hall'ın yazılarına, söyleşilerine ve eleştirel yanıtlarına en iyi giriş kitabı David Morley ve Kuan-Hsing Chen'in yayıma ha-

zırladığı *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* (Londra: Routledge, 1996) derlemesidir. Hall üzerine değerli yazılar Paul Gilroy'un yayıma hazırladığı *Without Guarantees: In Honour of Stuart Hall* (Londra: Verso, 2000) kitabında bulunabilir.

Tıpkı dilsel dönemeçte olduğu gibi postmodernizm ve postmodernlik üzerine üretilen literatürün ucu bucağı yoktur. Tarihsel açıdan ele almak için Hans Bertens'in *The Idea of the Postmodern: A History* (Londra: Routledge, 1995) kitabından daha iyisi yok gibidir. Ayrıca şunlara bakılabilir: David Harvey'nin *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change** (Oxford: Blackwell, 1989), Fredric Jameson'ın *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism** (Durham, NC: Duke University Press, 1991) ve Charles Jencks'in *What is Post-Modernism?* (Londra: Academy Editions, gözden geçirilmiş ve genişletişmiş 3. ed. 1989). Gramsci ile postmodernizmi bir çift olarak anlama çabası için bkz. Stuart Hall ve Martin Jacques'ın yayıma hazırladığı *New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s** (Londra: Verso, 1990). Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics** (Londra: Verso, 1985) başlıklı kitabı post-Marksist siyasal kuram için "klasik" bir metindir. Post-Marksizme ilişkin önemli bir reddiye için bkz. Ellen Meiksins Wood'un *The Retreat from Class: A New "True" Socialism** (Londra: Verso, gözden geçirilmiş edisyon 1998).

Toplumbilimde sınıf kuramının krizine ilişkin olarak bkz. David J. Lee ve Bryan S. Turner'ın yayıma hazırladığı *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* (Londra: Longman, 1996). Okurlar ayrıca Crompton'ın (Giriş'te anılan) kitabına bakabilir: Rosemary Crompton'ın yayıma hazırladığı *Renewing Class Analysis* (Oxford: Blackwell/The Sociological Review, 2000), John R. Hall'un yayıma hazırladığı *Reworking Class* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997) ve Scott G. McNall'in yayıma hazırladığı *Bringing Class Back in: Contemporary and Historical Perspectives* (Boulder, CO: Westview Press, 1991).

Toplumbilimi, toplumsal kuram ve yapı-eylem modelinin ilke-

lerinin daha radikal eleştirilerini –sınıf kuramına gizliden ve açıkça yapılan saldırıları– keşfetmek için Joyce'un (Giriş'te anılan) kitabı iyi bir başlangıç noktasıdır. Ayrıca bkz. Peter Beilharz'in yayıma hazırladığı *Between Totalitarianism and Postmodernity: A Thesis Eleven Reader* (Cambridge, MA: MIT Press, 1992). Zygmunt Bauman'ın bu bağlamda anılabilecek önemli kitapları: *Intimations of Postmodernity* (Londra: Routledge, 1992), *Postmodern Ethics** (Oxford: Blackwell, 1993) ve *Postmodernity and its Discontents** (New York: New York University Press, 1997). Jean Baudrillard'a ilişkin en etkili çalışma için Mark Poster'ın yayıma hazırladığı *Selected Writings: Jean Baudrillard* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2 ed. 2001) kitabına bakılabilir.

Dördüncü Bölüm

Kültürel tarih üzerine nefes kesici bir kitap için bkz. Lynn Hunt'ın yayıma hazırladığı *The New Cultural History* (Berkeley, CA: University of California Press, 1989). Geoff Eley'in tarihsel uzmanlık üzerine düşünceleri kültürel tarihin doğuşuna oldukça önemli içgörüler getirmiştir. Bkz. Terence J. McDonald'ın yayıma hazırladığı *The Historic Turn in the Human Sciences*'taki (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1996, s. 193-243) "Is All the World a Text? From Social History to the History of Society Two Decades Later" başlıklı yazısı ve *A Crooked Line* (İkinci Bölüm'de söz edilmiştir).

Yeni kültürel tarih üzerinde Michel Foucault kadar etkili olmuş başka bir düşünür yoktur. Foucault'nun yazılarını derleyen iki çalışma, çalışmasının çerçevesi bakımından iyi giriş kitaplarıdır: Paul Rabinow'un derlediği *The Foucault Reader* (New York: Pantheon Books, 1984) ve Paul Rabinow ile Nikolas Rose'un yayıma hazırladığı *The Essential Foucault: Selections from the Essential Works of Foucault, 1954-1984* (New York: New Press, 2003). Foucault'nun düşüncesine genel bir bakış için bkz. Sara Mills'in *Michel Foucault* (Londra: Routledge, 2003) başlıklı kitabı. Foucault'nun tarihçilerle ilişkisinin çözümlenmesi için Patrick H. Hutton'ın *His-*

torical Reflections/Reflexions Historiques'de yayımlanan (1991, 17: 77-102) "The Foucault Phenomenon and Contemporary French Historiography" yazısına bakınız. Fransız Devrimi üzerine yürütülen tartışmalardan Fransız tarihyazımında önemli değişimler çıkmıştır. Bunun için bkz. Gary Kates'in yayıma hazırladığı *The French Revolution: Recent Debates and New Controversies* (Londra: Routledge, 1998) ve Ronald Schechter'in yayıma hazırladığı *The French Revolution: The Essential Readings* (Malden, MA: Blackwell, 2001). Revizyonist Marksist bir bakış açısı George C. Comninel'in *Rethinking the French Revolution: Marxism and the Revisionist Challenge* (Londra: Verso, 1987) kitabında bulunabilir.

Kültürel ve dilsel dönemecin Fransız toplumsal ve emek tarihi üzerindeki etkileri Lenard R. Berlanstein'ın derlediği *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis*'in (Urbana, IL: University of Illinois Press, 1993) konusudur. William Reddy için bkz. "The Concept of Class", *Social Orders and Social Classes in Europe since 1500: Studies in Social Stratification* içinde, ed.: M. L. Bush (Londra: Longman, 1992, s. 13-25). William Sewell'ın dilsel dönemeçle boğuşma çabası *Rethinking Labor History*'de yayımlanan "Toward a Post-Materialist Rhetoric for Labor History" (s. 15-38) makalesinde bulunabilir (yukarıda söz edilmişti). Sewell'ın son dönemdeki kuramsal düşünceleri *Logics of History: Social Theory and Social Transformation* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2005) kitabında yayımlandı. Jacques Rancière'in emek tarihi alanındaki temel çalışması *The Nights of Labor: The Workers' Dream in Nineteenth-Century France*'tir (Philadelphia, PA: Temple University Press, 1989). Donald Reid'in bu kitaba yazdığı önsöz (s. xv-xxxvii) es geçilmemeli.

Beşinci Bölüm

Okurlar İngiliz toplumsal tarihinde güncel eğilimler hakkında bir şeyler öğrenmek için David Cannadine'ın *Class in Britain* (Londra: Penguin, 2000) kitabına ve James Thompson'ın "After the Fall: Class and Political Language in Britain, 1780-1900" (*The Histori-*

cal Journal, 1996, 39: 785-806) başlıklı yazısına başvurabilirler. Çartist tarihyazımına ilişkin tarihsel gelişme için önde gelen iki çağdaş yorumcunun –Gareth Stedman Jones ve Dorothy Thompson– çizdiği çerçeve izlenebilir. Bkz. Stedman Jones'un *Languages of Class: Studies in English Working Class History, 1832-1983* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s. 90-178) kitabında yer alan "Rethinking Chartism" makalesi ve Thompson'ın *Outsiders: Class, Gender and Nation*'da (Londra: Verso, 1993, s. 19-44) yer alan "Chartism and the Historians" başlıklı yazısı. Ayrıca bkz. Miles Taylor'ın "Rethinking the Chartists: Searching for Synthesis in the Historiography of Chartism" yazısı, *The Historical Journal*, 1996, 39: 479-95. Thompson'ın anahtar çalışmaları, *The Early Chartists* (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1971) ve *The Chartists: Popular Politics and the Industrial Revolution* (Londra: Temple Smith, 1984). Stedman Jones için elbette temel metin (yukarıda anılan) *The Languages of Class*'tır. Stedman Jones'un daha sonraki görüşleri şu makalesinde bulunabilir: "The Determinist Fix: Some Obstacles to the Further Development of the Linguistic Approach to History in the 1990s", *History Workshop Journal*, 1996, 42: 19-35.

Stedman Jones'un –ve onu takiben Patrick Joyce'un– çalışması çevresindeki tartışmaları daha iyi anlayabilmek için bu isimleri İngiliz Marksizm'i içerisindeki ilk tartışmalar ve daha sonraki postmodernizmle ilgili tartışmalar bağlamında ele almak önemlidir. Marksist entelektüel çevre Dworkin'in çalışmasında (İkinci Bölüm'de söz edilmişti) ele alınmaktadır. Postmodernizmin tarihyazımı üzerindeki etkisi için Keith Jenkins'in yayıma hazırladığı *The Postmodern History Reader* (Londra: Routledge, 1997) iyi bir başlangıç noktasıdır. Ayrıca bu çerçevede Alun Munslow'un iki kitabı da oldukça önemlidir: *Deconstructing History** (Londra: Routledge, 1997) ve *The New History* (Harlow, England: Pearson Longman, 2003).

İngiliz toplumsal/kültürel tarihçileri arasında postmodernizmin en konuşlan savunucusu olan Patrick Joyce için şu kitaplara bakılabilir: *The Historical Meanings of Work* (Cambridge: Cambrid-

ge University Press, 1987), *Visions of the People: Industrial England and the Question of Class, 1848-1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991) ve *Democratic Subjects: The Self and the Social in Nineteenth-Century England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994). James Vernon için bkz. *Politics and the People: A Study in English Political Culture, c.1815-1867* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993). Thompsoncı toplumsal tarih ve Dorothy Thompson tarafından geliştirilen Çartist tarihyazımı geleneği Neville Kirk'ün editörlüğünü üstlendiği *Social Class and Marxism: Defences and Challenges* (Aldershot, England: Scolar Press, 1996) kitabında savunulmaktadır. James Epstein kültürel Marksist gelenekle dilsel dönemeç arasında yaratıcı bir diyalog aramaktadır. Bkz. *In Practice: Studies in the Language and Culture of Popular Politics in Modern Britain* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2003).

Altıncı Bölüm

Çeşitli feminizmler için giriş niteliğinde oldukça iyi kitaplar vardır, bunlardan ikisi okunurluğu oldukça yüksek araştırmalardır: Imelda Whelehan, *Modern Feminist Thought: From the Second Wave to "Post-Feminism"* (New York: New York University Press, 1995) ve Rosemarie Putnam Tong, *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction* (Boulder, CO: Westview Press, 2. ed. 1998). Okur pek çok önemli feminist metinden oluşturulmuş Maggie Humm'un yayıma hazırladığı derlemeye de göz atabilir: *Modern Feminisms: Political, Literary, Cultural* (New York: Columbia University Press, 1992). Siyahi feminizm Patricia Hill Collins'in *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment* (New York: Routledge, 2. edisyon 2000) kitabında araştırılmaktadır. Terry Lovell'ın editörlüğünü üstlendiği *British Feminist Thought: A Reader* (Oxford: Blackwell, 1990) İngiliz feminizmi için iyi bir giriştir. Sheila Rowbotham 1970'lerdeki kadın tarihiyle ilgili en etkili İngiliz feminist tarihçidir ve günümüze değin halen böyle bilinmektedir. Oldukça verimli bir tarihçi

olan Rowbotham'ın şu yapıtlarına bakılabilir: *Hidden from History: 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It** (Londra: Pluto Press, 1973) ve *A Century of Women: The History of Women in Britain and the United States in the Twentieth Century* (New York: Penguin, 1999).

Okur toplumsal cinsiyet ile tarih arasındaki ilişki için Laura Lee Downs'ın *Writing Gender History* (Londra: Hodder Arnold, 2004) kitabıyla başlamalı. Buradan şu kitaplara uzanabilir: Laura L. Frader ile Sonya O. Rose (Ed.), *Gender and Class in Modern Europe* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1996) ve Robert Shoemaker ile Mary Vincent (Ed.), *Gender and History in Western Europe* (Londra: Arnold, 1998). Joan Scott'ın 1980'lerdeki öncü yazıları *Gender and the Politics of History* (New York: Columbia University Press, 1988) kitabında bulunabilir. *Comparative Studies in Society and History*, 1993, 35, "If 'Woman' is Just an Empty Category, Then Why Am I Afraid to Walk Alone at Night? Identity Politics Meets the Postmodern Subject", s. 414-37, Scott'm "The Tip of the Volcano," s. 438-43 ve Downs'ın "Reply to Joan Scott", s. 444-51 yazıları.

Leonore Davidoff ile Catherine Hall'un *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780-1850* (Londra: Routledge, gözden geçirilmiş baskı 2002) kitabı toplumsal cinsiyet ile sınıf arasındaki ilişkiyi araştıran öncü bir İngiliz tarih metnidir. Kitabın ardından gelen araştırmaların ve tartışmaların ışığında kitaba ilişkin görüşleri ele alan yeni önsözü de dikkate değerdir. Hall'un gelişimi için bkz. *White, Male and Middle-Class: Explorations in Feminism and History* (New York: Routledge, 1992); Davidoff içinse bkz. *Worlds Between: Historical Perspectives on Gender and Class* (New York: Routledge, 1995).

İşçi sınıfının toplumsal cinsiyetlendirilmesi için en iyi başlangıç noktası Theodore Koditschek'in "The Gendering of the British Working Class", *Gender and History*, 1997, 9: 333-363 yazısıdır. Bunun yanı sıra Anna Clark'ın *The Struggle for the Breeches: Gender and the Making of the British Working Class* (Berkeley: University of California Press, 1995) ve Sonya O. Rose'un *Limited Liveliho-*

ods: Gender and Class in Nineteenth-Century England (Berkeley, CA: University of California Press, 1992) kitapları da önemlidir. Deborah Valenze'nin *The First Industrial Woman* (New York: Oxford University Press, 1995) ve Ellen Ross'un *Love and Toil: Motherhood in Outcast London, 1870-1918* (New York: Oxford University Press, 1993) kitapları da iki önemli kitaptır. *Landscape for a Good Woman: A Story of Two Lives*'ın (Londra: Virago, 1986) yanı sıra Carolyn Steedman'ın sınıf ve toplumsal cinsiyetle ilgili çalışmaları için şu yazılara bakılabilir: "Culture, Cultural Studies, and the Historians", *Cultural Studies*, s. 613-22 (Üçüncü Bölüm'de söz edilmişti) ve "The Price of Experience: Women and the Making of the English Working Class", *Radical History Review*, 1994, 59: 109-119.

Yedinci Bölüm

Stuart Hall ile Paul Gilroy'un ırk ve sınıfa ilişkin olarak Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi çerçevesinde geliştirdiği düşünceler artık kullanım değerini yitirmiştir. Merkez'in 1960'larla 1970'lerdeki çalışmaların bir giriş için bkz. Dworkin (İkinci Bölüm'de söz edilmişti) ve Turner (Üçüncü Bölüm'de söz edilmişti). Siyahi İngiliz kültürel çalışmaları için bkz. Houston A. Baker Jr. vd. (Ed.), *Black British Cultural Studies: A Reader* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1996) ve Kwesi Owusu (Ed.), *Black British Culture and Society: A Text Reader* (Londra: Routledge, 2000). Hall'un çalışmasından yapılan alıntılar üçüncü kısımda bulunabilir. Gilroy'ın güzergâhı *"There Ain't No Black in the Union Jack": The Cultural Politics of Race and Nation* (Chicago: University of Chicago Press 1991), *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness* (Londra: Verso, 1993) ve *Against Race: Imagining Political Culture Beyond the Color Line* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000) aracılığıyla izlenebilir.

Robin Kelley'nin temel çalışmaları *Hammer and Hoe: Alabama Communists during the Great Depression* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1990), *Race Rebels: Culture, Politics, and the Black Working Class* (New York: Free Press, 1994), *Yo'*

Mama's Disfunktional!: Fighting the Culture Wars in Urban America (Boston, MA: Beacon Press, 1997) ve *Freedom Dreams: The Black Radical Imagination* (Boston, MA: Beacon Press, 2002) kitaplarıdır. Radikal siyah geleneği Cedric Robinson tarafından kaleme alınan, Robinson'ın çalışmasını daha geniş entelektüel ve siyasal bir bağlama oturtan Kelley'nin muhteşem sonsözüyle birlikte yayımlanan *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 2000) kitabında ustaca ele alınmıştır.

"Beyazlık" çalışmaları fazlaca genişlememiştir. Bu çalışmaların menziline ilişkin bir gösterge olarak Mike Hill'in editörlüğünü üstlendiği *Whiteness: A Critical Reader* (New York: New York University Press, 1997) derlemesi ve yararlı bir giriş olarak David W. Stowe'un "Uncolored People: The Rise of Whiteness Studies", *Lingua Franca*, 1996, Eylül-Ekim: 68-77 yazısı alınabilir. Beyazlığa ilişkin tarihsel çalışmalar arasında Theodore Allen'ın iki ciltlik *The Invention of the White Race* (Londra: Verso) [*Radical Oppression and Social Control* (cilt 1, 1994) ve *The Origin of Radical Oppression in Anglo-America* (cilt 2, 1997)], Noel Ignatiev'in *How the Irish Became White* (New York: Routledge, 1995), George Lipsitz'in *The Possessive Investment in Whiteness: How White People Profit from Identity Politics* (Philadelphia, PA: Temple University Press, 1998), Eric Lott'un *Love and Theft: Blackface Minstrelsy and the American Working Class* (New York: Oxford University Press, 1993), Michael Paul Rogin'in, *Blackface, White Noise: Jewish Immigrants in the Hollywood Melting Pot* (Berkeley, CA: University of California Press, 1996) ve Alexander Saxton'ın *The Rise and Fall of the White Republic: Class Politics and Mass Culture in Nineteenth-Century America* (Londra: Verso, 1990) kitapları bulunmaktadır. David Roediger'in temel yapıtları *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class* (Londra: Verso, gözden geçirilmiş baskı 1999), *Towards the Abolition of Whiteness: Essays on Race, Politics, and Working Class History* (Londra: Verso, 1994) ve *Colored White: Transcending the Racial Past* (Berkeley, CA: University of California Press, 2002) kitaplarıdır.

Madun Çalışmaları'nı keşfetmek için iyi bir başlangıç noktası grubun çalışmalarından yapılan iki seçkidir: Ranajit Guha'nın (Gayatri Chakravorty Spivak'la birlikte) editörlüğünü üstlendiği erken dönem yazılarından seçmeleri içeren *Selected Subaltern Studies* (New York: Oxford University Press, 1988) ve son dönem yazıları içeren *A Subaltern Studies Reader, 1986-1995* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1997). Bu bölümü yazarken ağırlıklı olarak Dipesh Chakrabarty ile Guha'nın yazılarından yararlandım. Chakrabarty için bkz. *Rethinking Working-Class History: Bengal, 1890-1940* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989), *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000) ve *Habitations of Modernity: Essays in the Wake of Subaltern Studies* (Chicago: University of Chicago Press, 2002). Guha için bkz. *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India* (New Delhi: Oxford University Press, 1983) ve *Dominance without Hegemony: History and Power in Colonial India* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997). Madun Çalışmaları üzerine yapılan tartışmalardan ve eleştirel yazılardan yapılmış seçkiler için bkz. Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* (Londra: Verso, 2000) ve David Ludden (Ed.), *Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning and the Globalization of South Asia* (Londra: Anthem, 2002). Latin Amerika Madun Çalışmaları kolektifinin yazılarından yapılmış bir seçki için bkz. Ileana Rodríguez (Ed.), *The Latin American Subaltern Studies Reader* (Durham, NC: Duke University Press, 2001). Ayrıca David Lloyd'un İrlanda'yla ilişkisinde madun çalışmaları ile postkolonyal kuram üzerine düşüncelerini içeren kitabı *Ireland After History*'ye (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press ile birlikte Field Day, 1999) bakılabilir.

Öteki önemli düşünce biçimlerinde olduğu gibi postkolonyalizm de muazzam bir literatüre sahiptir. Üç seçki giriş görevi görebilir: Bill Ashcroft *vd.* (Ed.), *The Post-Colonial Studies Reader*

(Londra: Routledge, 1996), Padmini Mongia (Ed.), *Contemporary Postcolonial Theory: A Reader* (Londra: Arnold, 1995) ve Patrick Williams ile Laura Chrisman (Ed.), *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory* (New York, Columbia University Press, 1994). Bill Ashcroft *vd.*'nin editörlüğünü üstlendiği *Key Concepts in Post-Colonial Studies* (Londra: Routledge, 1998) ve Leela Gandhi'nin *Postcolonial Theory: A Critical Introduction* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998) kitapları postkolonyal kurama iyi birer giriş niteliğindedir. Kanımca Robert J. C. Young postkolonyal kuramın eleştirmenleri ve yorumcuları arasında eşsiz bir yere sahiptir. *Postcolonialism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2003) kitabı çalışması için bir başlangıç sağlar. *Postcolonialism: An Historical Introduction* (Malden, MA: Blackwell, 2001) kitabıysa türünün en iyisidir.

Kaynakça

Alexander, Sally (1984) "Women, Class and Sexual Differences in the 1830s and 1840s: Some Reflections on the Writing of Feminist History", *History Workshop Journal*, 17: s. 125-149.

Alexander, Sally and Davin, Anna (1976) "Feminist History", *History Workshop Journal*, 1: s. 4-6.

Allen, Theodore (1994) *The Invention of the White Race: Racial Oppression and Social Control*, cilt 1, Londra: Verso.

Allen, Theodore (1997) *The Invention of the White Race: The Origin of Racial Oppression in Anglo-America*, cilt 2, Londra: Verso.

Amin, Shahid ([1984] 1988) "Gandhi as Mahatma: Gorakhpur District, Eastern UP, 1921-2", Ranajit Guha and Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 288-348.

Amin, Shahid ve Bhadra, Gautam (1994) "Ranajit Guha: A Biographical Sketch", David Arnold ve David Hardiman (Ed.), *Subaltern Studies VIII: Essays in Honour of Ranajit Guha* içinde, New Delhi: Oxford University Press, s. 222-225.

Aminzade, Ronald (1993) "Class Analysis, Politics, and French Labor History", Lenard R. Berlanstein (Ed.), *Rethinking Labor History* içinde, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 90-113.

Anderson, Perry (1992) *English Questions*, Londra: Verso.

Arnesen, Eric (2001a) "Whiteness and the Historians' Imagination", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 3-32.

Arnesen, Eric (2001b) "Assessing Whiteness Scholarship: A Response to James Barrett, David Brody, Barbara Fields, Eric Foner, Victoria Hattam, and Adolph Reed", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 81-92.

Arnold, David ([1987] 1988) "Touching the Body: Perspectives on the Indian Plague: 1896-1900", Ranajit Guha and Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 391-426.

Arnold, David ([1984] 2000) "Gramsci and Peasant Subalternity in India", Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde, Londra: Verso, s. 24-49.

Arnold, David ve Hardiman, David (1994) "Preface", David Arnold ve David Hardiman (Ed.), *Subaltern Studies VIII: Essays in Honour of Ranajit Guha* içinde, New Delhi: Oxford University Press.

Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth ve Tiffin, Helen (1998) *Key Concepts in Post- Colonial Studies*, Londra: Routledge.

Auslander, Leora (1993) "Perceptions of Beauty and the Problem of Consciousness: Parisian Furniture Makers", Lenard R. Berlanstein (Ed.), *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* içinde, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 149-181.

Baker, Houston A., Jr, Diawara, Manthia ve Lindeborg, Ruth H. (Ed.) (1996) *Black British Cultural Studies: A Reader*, Chicago, IL: University of Chicago Press.

Barker, Chris (2000) *Cultural Studies: Theory and Practice*, Londra: Sage.

Barrett, James R. (2001) "Whiteness Studies: Anything Here for Historians of the Working Class?", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 33-42.

Barrett, Michèle ([1980] 1988) *Women's Oppression Today: The Marxist/Feminist Encounter*, gözden geçirilmiş baskı, Londra: Verso.

Bauman, Zygmunt (1992) *Intimations of Postmodernity*, Londra: Routledge.

Belchem, John ve Kirk, Neville (Ed.) (1997) *Languages of Labour*, Aldershot, England: Ashgate.

Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books.

Benenson, Harold (1983) "Victorian Sexual Ideology and Marx's Theory of the Working Class", *International Labor and Working-Class History*, 25: s. 1-23.

Berlanstein, Lenard R. (1993a) "Introduction," Lenard R. Berlanstein (Ed.), *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* içinde, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 1-14.

Berlanstein, Lenard R. (Ed.) (1993b) *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis*, Urbana, IL: University of Illinois Press.

Bertens, Hans (1995) *The Idea of the Postmodern: A History*, Londra: Routledge.

Bhadra, Gautam ([1985] 1988) "Four Rebels of Eighteen-Fifty-Seven", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 129-175.

Bourdieu, Pierre (1987) "What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups", *Berkeley Journal of Sociology*, 32: s. 1-17.

Braudel, Fernand ([1949] 1972) *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, New York: Harper & Row. [Türkçesi: (1994) *İkinci Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.]

Braudel, Fernand (1981) *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century*, New York: Harper & Row. [Türkçesi: (1996) *Medeniyet ve Kapitalizm*, çev. Mustafa Özel, İstanbul: İz Yayıncılık.]

Briggs, Asa (Ed.) (1959) *Chartist Studies*, Londra: Macmillan.

Briggs, Asa ([1960] 1985) "The Language of 'Class' in Early Nineteenth-Century England", *The Collected Essays of Asa Briggs* içinde, cilt 1, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 3-33.

Brody, David (2001) "Charismatic History: Pros and Cons", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 43-47.

Brown, Elsa Barkley ([1989] 1996) "Womanist Consciousness: Maggie Lena Walker and the Independent Order of Saint Luke", Joan Wallach Scott (Ed.), *Feminism and History* içinde, Oxford: Oxford University Press, s. 453-476.

Buhle, Paul (1996) "Race Rebels, Class Rebels", *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, 47: s. 41-48.

Burke, Peter (1980) *Sociology and History*, Londra: George Allen & Unwin. [Türkçesi: (2011) *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.]

Calvert, Peter (1982) *The Concept of Class: An Historical Introduction*, Londra: Hutchinson.

Cannadine, David (2000) *Class in Britain*, Londra: Penguin.

Canning, Kathleen (1992) "Gender and the Politics of Class Formation: Rethinking German Labor History", *The American Historical Review*, 97: s. 736-768.

Canning, Kathleen (1994) "Feminist History after the Linguistic Turn: Historicizing Discourse and Experience", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 19: s. 368-404.

Chakrabarty, Dipesh (1985) "Invitation to a Dialogue", Ranajit Guha (Ed.), *Subaltern Studies IV* içinde, New Delhi: Oxford University Press, s. 364-376.

Chakrabarty, Dipesh ([1983] 1988) "Conditions for Knowledge of Working-Class Conditions: Employers, Government and the Jute Workers of Calcutta, 1890-1940", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 179-230.

Chakrabarty, Dipesh (2000) *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Chakrabarty, Dipesh (2002) *Habitations of Modernity: Essays in the Wake of Subaltern Studies*, Chicago, IL: University of Chicago Press.

Chandavarkar, Rajnarayan ([1997] 2000) "'The Making of the Working Class': E. P. Thompson and Indian History", Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde, Londra: Verso, s. 50-71.

Chartier, Roger (1988) *Cultural History: Between Practices and Representations*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Chatterjee, Partha ([1983] 1988) "More on Modes of Power and the Peasantry", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 351-390.

Chatterjee, Partha (1999) "Partha Chatterjee: In Conversation with Anuradha Dingwaney Needham, Oberlin College", *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies*, 1: s. 413-425.

Chaturvedi, Vinayak (Ed.) (2000a) *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial*, Londra: Verso.

Chaturvedi, Vinayak (2000b) "Introduction", Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde, Londra: Verso, s. vii-xix.

Childs, Michael (1998) "Labor History", D. R. Woolf (Ed.), *A Global Encyclopedia of Historical Writing* içinde, cilt 2, New York: Garland Publishing, s. 525-28.

Clark, Alice ([1919] 1982) *Working Life of Women in the Seventeenth Century*, Londra: Routledge & Kegan Paul.

Clark, Anna (1995) *The Struggle for the Breeches: Gender and the Making of the British Working Class*, Berkeley, CA: University of California Press.

Cohen, Patricia (2004) "Forget Lonely. Life is Healthy at the Top", *New York Times*, 15 Mayıs.

Contemporary Authors Online (2001) "Leonore Davidoff ". The Gale Group: www.gale.com/LitRC.

Corfield, Penelope J. (1991) "Class by Name and Number in Eighteenth-Century Britain", Penelope J. Corfield (Ed.), *Language, History and Class* içinde, Oxford: Basil Blackwell, s. 101-130.

Cott, Nancy F. ([1977] 1997) *The Bonds of Womanhood: "Woman's Sphere" in New England, 1780-1835*, 2. ed., New Haven, CT: Yale University Press.

Crompton, Rosemary (1996) "Gender and Class Analysis", David J. Lee ve Bryan S. Turner (Ed.), *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* içinde, Londra: Longman, s. 115-126.

Crompton, Rosemary (1998) *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates*, 2. ed., Cambridge: Polity Press.

Cronin, James E. (1986) "Language, Politics and the Critique of Social History", *Journal of Social History*, 20: s. 177-184.

Davidoff, Leonore (1995) *Worlds Between: Historical Perspectives on Gender and Class*, New York: Routledge.

Davidoff, Leonore ([1974] 1995) "Mastered for Life: Servant and Wife in Victorian and Edwardian England", *Worlds Between: Historical Perspectives on Gender and Class* içinde, New York: Routledge, s. 18-40.

Davidoff, Leonore ([1979] 1995) "Class and Gender in Victorian England: The Case of Hannah Cullwick and A. J. Munby", *Worlds Between: Historical Perspectives on Gender and Class* içinde, New York: Routledge, s. 103-150.

Davidoff, Leonore ve Hall, Catherine ([1987] 2002) *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780-1850*, gözden geçirilmiş baskı, Londra: Routledge.

Dawley, Alan (1978-1979) "E. P. Thompson and the Peculiarities of the Americans", *Radical History Review*, 19: s. 33-60.

Derrida, Jacques (1976) *Of Grammatology*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. [Türkçesi: (2011) *Gramatoloji*, çev. İsmet Birkan, Ankara: Bilge-Su Yayınları.]

Dickens, Charles ([1854] 2001) *Hard Times*, Norton eleştirel edisyon, New York: W.W. Norton. [Türkçesi: (2009) *Zor Zamanlar*, çev. Füsun Elioğlu, İstanbul: Oda Yayınları.]

Dirlik, Arif ([1994] 1996) "The Aura of Postcolonialism: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism", Padmini Mongia (Ed.), *Contemporary Postcolonial Theory: A Reader* içinde, Londra: Arnold, s. 294-320.

Downs, Laura Lee (1993a) "If 'Woman' is Just an Empty Category, Then Why Am I Afraid to Walk Alone at Night? Identity Politics Meets the Postmodern Subject", *Comparative Studies in Society and History*, 35: s. 414-437.

Downs, Laura Lee (1993b) "Reply to Joan Scott", *Comparative Studies in Society and History*, 35: s. 444-451.

Downs, Laura Lee (2004) *Writing Gender History*, Londra: Hodder Arnold.

Doyle, William (1988) *Origins of the French Revolution*, ikinci edisyon, Oxford: Oxford University Press.

Doyle, William (1990) "Reflections on the Classic Interpretation of the French Revolution", *French Historical Studies*, 61: s. 744-748.

Du Bois, W. E. B. ([1935] 1998) *Black Reconstruction in America, 1860-1880*, New York: Free Press.

Dworkin, Dennis (1997) *Cultural Marxism in Postwar Britain: History, the New Left and the Origins of Cultural Studies*, Durham, NC: Duke University Press.

Economist (2002) Editorial: "Marx after Communism", *Economist*, 21 Aralık.

Eley, Geoff (1979) "Some Recent Tendencies in Social History", Georg G. Iggers ve Harold T. Parker (Ed.), *International Handbook of Historical Studies: Contemporary Research and Theory* içinde, Westport, CT: Greenwood Press, s. 55-70.

Eley, Geoff (1996) "Is All the World a Text? From Social History to the History of Society Two Decades Later", Terrence J. McDonald (Ed.), *The Historic Turn in the Human Sciences* içinde, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, s. 193-243.

Eley, Geoff (2005) *A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Eley, Geoff ve Nield, Keith (1980) "Why Does Social History Ignore Politics?", *Social History*, 5: s. 249-271.

Eley, Geoff ve Nield, Keith (1995) "Starting Over: The Present, the Post-Modern and the Moment of Social History", *Social History*, 20: s. 355-364.

Eley, Geoff ve Nield, Keith (2000) "Farewell to the Working Class?", *International Labor and Working-Class History*, 57: s. 1-30.

Eley, Geoff ve Nield, Keith (2007) *The Future of Class in History: What's Left of the Social?* Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Epstein, James (1986) "Rethinking the Categories of Working-Class History", *Labour/Le Travail*, 18: s. 195-208.

Epstein, James (1989) "Understanding the Cap of Liberty: Symbolic Practice and Social Conflict in Early Nineteenth-Century England", *Past and Present*, 122: s. 75-118.

Epstein, James (2003) *In Practice: Studies in the Language and Culture of Popular Politics in Modern Britain*, Stanford, CA: Stanford University Press.

Epstein, James ve Thompson, Dorothy (Ed.) (1982) *The Chartist Experience: Studies in Working-Class Radicalism and Culture, 1830-60*, Londra: Macmillan.

Fields, Barbara J. (1982) "Ideology and Race in American History", J. Morgan Kousser ve James M. McPherson (Ed.), *Region, Race and Reconstruction: Essays in Honor of C. Vann Woodward* içinde, New York, s. 143-177.

Fields, Barbara J. (1990) "Slavery, Race and Ideology in the United States of America", *New Left Review*, 181: s. 95-118.

Fields, Barbara J. (2001) "Whiteness, Racism, and Identity", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 48-56.

Foner, Eric (2001) "Response to Eric Arnesen", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 57-60.

Forgacs, David (Ed.) (1988) *An Antonio Gramsci Reader: Selected Writings, 1916-1935*, New York: Schocken Books. [Türkçesi: (2010) *Gramsci Kitabı*, çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot Yayınları.]

Foster, John (1974) *Class Struggle and the Industrial Revolution: Early Industrial Capitalism in Three English Towns*, New York: St. Martin's Press.

Foster, John (1985) "The Declassing of Language", *New Left Review*, 150: s. 29-45.

Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, New York: Pantheon Books.

Genovese, Eugene D. (1974) *Roll, Jordan, Roll: The World the Slaves Made*, New York: Pantheon Books.

Gerth, H. H. Ve Mills, C. Wright (Ed.) ([1946] 1958) *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York: Oxford University Press.

Giddens, Anthony (1975) *The Class Structure of the Advanced Societies*, New York: Harper & Row. [Türkçesi: (1999) *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, çev. Ömer Baldık, İstanbul: Birey Yayıncılık.]

Giddens, Anthony (1982) "Hermeneutics and Social Theory", *Profiles and Critiques in Social Theory* içinde, Berkeley, CA: University of California Press, s. 1-17.

Gilroy, Paul ([1987] 1991) *"There Ain't No Black in the Union Jack": The Cultural Politics of Race and Nation*, Chicago, CA: University of Chicago Press.

Gilroy, Paul (1993) *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*, Londra: Verso.

Gilroy, Paul (1996) "British Cultural Studies and the Pitfalls of Identity", Houston A. Baker, Jr., Manthia Diawara ve Ruth H. Lindeborg (Ed.), *Black British Cultural Studies: A Reader* içinde, Chicago, IL: University of Chicago Press, s. 223-39.

Goldthorpe, John H. (1984) "The End of Convergence: Corporatist and Dualist Tendencies in Modern Western Societies", John H. Goldthorpe (Ed.), *Order and Conflict in Contemporary Capitalism* içinde, Oxford: Oxford University Press, s. 315-343.

Goldthorpe, John H. ve Lockwood, David (1963) "Affluence and the British Class Structure", *Sociological Review*, 11: s. 133-163.

Goldthorpe, John H. ve Marshall, Gordon ([1992] 1996) "The Promising Future of Class Analysis", David J. Lee and Bryan S. Turner (Ed.), *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* içinde, Londra: Longman, s. 98-109.

Goldthorpe, John H., Lockwood, David, Bechhofer, Frank ve Platt, Jennifer (1969) *The Affluent Worker in the Class Structure*, Londra: Cambridge University Press.

Gorz, André (1982) *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism*, Boston, MA: South End Press.

Gray, Robert (1986) "The Deconstructing of the English Working Class", *Social History*, 11: s. 363-373.

Guha, Ranajit (1983) *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*, Delhi: Oxford.

Guha, Ranajit ([1982] 1988a) "On Some Aspects of the Historiography of Colonial India", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies*, New York: Oxford University Press, s. 37-44. [Türkçesi: (2011) "Sömürge Hindistan'ın Tarihyazımı ile ilgili Bazı Hususlar Üzerine", *Toplumbilim* içinde, sayı: 25, çev. Ebru Yetişkin, İstanbul: Bağlam Yayınları.]

Guha, Ranajit ([1982] 1988b) "Preface", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies*, New York: Oxford University Press, s. 35-36.

Guha, Ranajit ([1983] 1988) "The Prose of Counter-Insurgency", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 45-86.

Guha, Ranajit (1996) "The Small Voice of History", Shahid Amin ve Dipesh Chakrabarty (Ed.), *Subaltern Studies IX* içinde, New Delhi: Oxford University Press, s. 1-12.

Guha, Ranajit (1997a) "Introduction", Ranajit Guha (Ed.), *A Subaltern Studies Reader* içinde, *1986-1995*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, s. ix-xxii.

Guha, Ranajit (Ed.) (1997b) *A Subaltern Studies Reader, 1986-1995*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Guha, Ranajit (1997c) *Dominance without Hegemony: History and Power in Colonial India*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Guha, Ranajit (2001) "Subaltern Studies: Projects for Our Time and Their Convergence", Ileana Rodríguez (Ed.), *The Latin American Subaltern Studies Reader* içinde, Durham, NC: Duke University Press, s. 35-46.

Guha, Ranajit ve Spivak, Gayatri Chakravorty (Ed.) (1988) *Selected Subaltern Studies*, New York: Oxford University Press.

Gullickson, Gay L. (1993) "Commentary: New Labor History from the Perspective of a Women's Historian", Lenard R. Berlanstein (Ed.), *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* içinde, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 200-13.

Gutman, Herbert George (1976) *Work, Culture, and Society in Industrializing America: Essays in American Working-Class and Social History*, New York: Knopf.

Hall, Catherine (1991) "Politics, Post-Structuralism and Feminist History", *Gender and History*, 3: s. 204-210.

Hall, Catherine (1992a) *White, Male and Middle-Class: Explorations in Feminism and History*, New York: Routledge.

Hall, Catherine (1992b) "White Identities", *New Left Review*, 193: s. 114-119.

Hall, Catherine (2002) *Civilising Subjects: Colony and Metropole in the English Imagination, 1830-1867*, Chicago, IL: University of Chicago Press.

Hall, John R. (1997) "The Reworking of Class Analysis", John R. Hall (Ed.), *Reworking Class* içinde, Ithaca, NY: Cornell University Press, s. 1-37.

Hall, Stuart (1988) *The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left*, Londra: Verso.

Hall, Stuart (1992) "Cultural Studies and its Theoretical Legacies", Lawrence Grossberg, Cary Nelson ve Paula A. Treichler (Ed.), *Cultural Studies* içinde, New York: Routledge, s. 277-294.

Hall, Stuart ([1980] 1996) "Race, Articulation, and Societies Structured in Dominance", Houston A. Baker Jr., Manthia Diawara ve Ruth H. Lindeborg (Ed.), *Black British Cultural Studies: A Reader* içinde, Chicago, IL: University of Chicago Press, s. 16-60.

Hall, Stuart ([1986] 1996) "On Postmodernism and Articulation: An Interview with Stuart Hall", David Morley ve Kuan-Hsing Chen (Ed.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* içinde, Londra: Routledge, s. 131-50.

Hall, Stuart ([1989] 1996) "New Ethnicities", David Morley ve Kuan-Hsing Chen (Ed.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* içinde, Londra: Routledge, s. 441-49.

Hall, Stuart ([1992] 1996) "What Is This 'Black' in Black Popular Culture?", David Morley ve Kuan-Hsing Chen (Ed.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* içinde, Londra: Routledge, s. 465-475.

Hall, Stuart ve Jacques, Martin (Ed.) (1990) *New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s*, Londra: Verso. [Türkçesi: (1995) *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.]

Hall, Stuart ve Jefferson, Tony (Ed.) (1976) *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*, Londra: Hutchinson.

Hall, Stuart ve Whannel, Paddy (1964) *The Popular Arts*, Londra: Hutchinson Educational.

Hall, Stuart, Critcher, Chas, Jefferson, Tony, Clarke, John ve Roberts, Brian (1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*, Londra: Macmillan.

Hardiman, David (1986) "'Subaltern Studies' at Crossroads", *Economic and Political Weekly*, 21: s. 288-290.

Hartmann, Heidi ([1979] 1981) "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union", Lydia Sargent (Ed.), *Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* içinde, Boston, MA: South End Press, s. 1-41.

Hattam, Victoria C. (2001) "Whiteness: Theorizing Race, Eliding Ethnicity", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 61-68.

Hawkes, Terence (1977) *Structuralism and Semiotics*, Londra: Methuen.

Hewitt, Nancy (1985) "Beyond the Search for Sisterhood: American Women's History in the 1980s", *Social History*, 10: s. 299-321.

Higginbotham, Evelyn Brooks ([1992] 1996) "African-American Women's History and the Metalanguage of Race", in Joan Wallach Scott (Ed.), *Feminism and History* içinde, Oxford: Oxford University Press, s. 183-208.

Higgins, Charlotte (2005) "Marx Voted Top Thinker," *Guardian*, 14 Temmuz.

Hill, Christopher (1972) *The World Turned Upside Down: Radical Ideas during the English Revolution*, New York: Viking Press.

Hilton, R. H. (1973) *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, Londra: Temple Smith.

History Workshop Journal (1985) Editōr yazısı: "Women's History and Men's History", *History Workshop Journal*, 19: s. 1-2.

Hoare, Quintin ve Smith, Geoffrey Nowell (Ed.) (1971) *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York: International Publishers. [Türkçesi: (2009) *Hapishane Defterleri*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları.]

Hobsbawm, Eric (1962) *The Age of Revolution, 1789-1848*, New York: New American Library. [Türkçesi: (2005) *Devrim Çağı 1789-1848*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.]

Hobsbawm, Eric (1964) *Labouring Men: Studies in the History of Labour*, Londra: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, Eric ([1959] 1965) *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, New York: W. W. Norton.

Hobsbawm, Eric (1975) *The Age of Capital, 1848-1875*, New York: Scribner. [Türkçesi: (1998) *Sermaye Çağı*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.]

Hobsbawm, Eric (1984) *Workers: Worlds of Labor*, New York: Pantheon Books.

Hobsbawm, Eric ([1971] 1984) "Notes on Class Consciousness", *Workers: Worlds of Labor*, New York: Pantheon Books, s. 15-32.

Hobsbawm, Eric (2010) *The Age of Empire, 1875-1914*, New York: Pantheon Books. [Türkçesi: (1994) *Imparatorluk Çağı*, çev. Vedat Aslan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.]

Hobsbawm, Eric (1994) *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991*, New York: Pantheon Books. [Türkçesi: (2011) *Kısa 20. Yüzyıl: Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Everest Yayınları.]

Hobsbawm, Eric ([1972] 1997) "From Social History to the History of Society", *On History*, New York: New Press, s. 71-93.

Hobsbawm, Eric ([1969] 2000) *Bandits*, gözden geçirilmiş 4. baskı, New York: New Press. [Türkçesi: (2011) *Eşkıyalar*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.]

Hobsbawm, Eric, Jacques, Martin ve Mulhern, Francis (Ed.) (1981) *The Forward March of Labour Halted?*, Londra: NLB ile birlikte *Marxism Today*.

Holton, Robert ([1989] 1996) "Has Class Analysis a Future? Max Weber and the Challenge of Liberalism to Gemeinschaftlich Accounts of Class", David J. Lee ve Bryan S. Turner (Ed.), *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* içinde, Londra: Longman, s. 26-41.

Hunt, Lynn (1984) *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*, Berkeley, CA: University of California Press.

Hunt, Lynn (1986) "French History in the Last Twenty Years: The Rise and Fall of the *Annales* Paradigm", *Journal of Contemporary History*, 21: s. 209-224.

Hunt, Lynn (Ed.) (1989a) *The New Cultural History*, Berkeley, CA: University of California Press.

Hunt, Lynn (1989b) "Introduction: History, Culture, and Text", Lynn Hunt (Ed.), *The New Cultural History* içinde, Berkeley, CA: University of California Press, s. 1-22.

Hutton, Patrick H. (1991) "The Foucault Phenomenon and Contemporary French Historiography", *Historical Reflections/Reflexions Historiques*, 17: s. 77-102.

Iggers, Georg, G. (1975) *New Directions in European Historiography*, Middletown, CT: Wesleyan University Press.

Ignatiev, Noel (1995) *How the Irish Became White*, New York: Routledge.

Ignatiev, Noel (1997) "The Point Is Not to Interpret Whiteness but to Abolish it", *Race Traitor*: http://racetraitor.org/.

Jackson, Peter (1998) "Constructions of 'Whiteness' in the Geographical Imagination", *Area*, 30: s. 99-106.

James, C. L. R. ([1938] 1963) *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*, 2. ed., New York: Vintage Books.

Jameson, Fredric (1984) "Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism", *New Left Review*, 146: s. 53-92. [Türkçesi: (1990) "Postmodernizm ya da

Küresel Kapitalizmin Kültürel Mantığı", Necmi Zekâ (Ed.), *Postmodernizm* içinde, çev. Deniz Erksan, İstanbul: Kıyı Yayınları.]

Jencks, Charles (1987) *What is Post-Modernism?*, gözden geçirilmiş 2. ed., Londra: Academy Editions.

Jenkins, Keith (Ed.) (1997) *The Postmodern History Reader*, Londra: Routledge.

Johnson, Christopher (1983) "Response to J. Rancière 'Le Mythe de L'Artisan'", *International Labor and Working-Class History*, 24: s. 21-25.

Johnson, Christopher (1993) "Lifeworld, System, and Communicative Action: The Habermasian Alternative in Social History", Lenard R. Berlanstein (Ed.), *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* içinde, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 55-89.

Joyce, Patrick (1991) *Visions of the People: Industrial England and the Question of Class, 1848-1914*, Cambridge: Cambridge University Press.

Joyce, Patrick (1993) "The Imaginary Discontents of Social History: A Note of Response to Mayfield and Thorne, and Lawrence and Taylor", *Social History*, 18: s. 81-85.

Joyce, Patrick (1994) *Democratic Subjects: The Self and the Social in Nineteenth- Century England*, Cambridge: Cambridge University Press.

Joyce, Patrick (Ed.) (1995a) *Class*, Oxford: Oxford University Press.

Joyce, Patrick (1995b) "The End of Social History?", *Social History*, 20: s. 73-91.

Joyce, Patrick (1996) "The End of Social History? A Brief Reply to Eley and Nield", *Social History*, 21: s. 96-98.

Joyce, Patrick (1998) "The Return of History: Postmodernism and the Politics of Academic History in Britain", *Past and Present*, 158: s. 207-235.

Joyce, Patrick (2001) "More Secondary Modern Than Postmodern", *Rethinking History*, 5: s. 367-382.

Kates, Gary (Ed.) (1998) *The French Revolution: Recent Debates and New Controversies*, Londra: Routledge.

Katznelson, Ira (1986) "Working-Class Formation: Constructing Cases and Comparisons", Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg (Ed.), *Working-Class Formation: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States* içinde, Princeton, NJ: Princeton University Press, s. 3-41.

Kelley, Robin D. G. (1990) *Hammer and Hoe: Alabama Communists during the Great Depression*, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Kelley, Robin D. G. (1994) *Race Rebels: Culture, Politics, and the Black Working Class*, New York: The Free Press.

Kelley, Robin D. G. (1997) *Yo' Mama's Disfunktional!: Fighting the Culture Wars in Urban America*, Boston, MA: Beacon Press.

Kelley, Robin D. G. (2000) "Foreword", Cedric J. Robinson, *Black Marxism* içinde, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, s. xi-xxiii.

Kelley, Robin D. G. ve Williams, Jeffrey (2003) "History and Hope: An Interview with Robin D. G. Kelley", *The Minnesota Review*, 58-60: s. 93-109.

Kelly, Joan (1983) "The Doubled Vision of Feminist Theory", Judith L. Newton, Mary P. Ryan ve Judith R. Walkowitz (Ed.), *Sex and Class in Women's History* içinde, Londra: Routledge & Kegan Paul, s. 259-270.

Kirk, Neville (1987) "In Defence of Class: A Critique of Recent Revisionist Writing upon the Nineteenth-Century English Working Class", *International Review of Social History*, 32: s. 2-47.

Kirk, Neville (1994) "History, Language, Ideas, and Post-Modernism: A Materialist View", *Social History*, 19: s. 221-240.

Kirk, Neville (1995) "Conference Report", *Labour History Review*, 60: s. 2-15.

Kirk, Neville (Ed.) (1996) *Social Class and Marxism: Defences and Challenges*, Aldershot, England: Scolar Press.

Kirk, Neville (1998) *Change, Continuity and Class: Labour in British Society, 1850-1920*, Manchester: Manchester University Press.

Koditschek, Theodore (1997) "The Gendering of the British Working Class", *Gender and History*, 9: s. 333-363.

Krugman, Paul (2002) "For Richer", *New York Times*, 20 Ekim.

Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, Londra: Verso. [Türkçesi: (2008) *Hegemonya ve Sosyalist Strateji, Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim Yayınları.]

Latin America Madun Çalışmaları Grubu (1993) "Founding Statement", *Boundary 2*, 20: s. 110-121.

Lawrence, Jon ve Taylor, Miles (1993) "The Poverty of Protest: Gareth Stedman Jones and the Politics of Language - A Reply", *Social History*, 18: s. 1-15.

Lee, David J. ve Turner, Bryan S. (1996) "Editorial Introduction: Myths of Classlessness and the 'Death' of Class Analysis", David J. Lee ve Bryan S. Turner (Ed.), *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* içinde, Londra: Longman, s. 1-20.

Lefebvre, Georges (1924) *Les Paysans du Nord pendant la Révolution française*, Paris: Lile.

Lefebvre, Georges ([1932] 1973) *The Great Fear of 1789: Rural Panic in Revolutionary France*, New York: Pantheon Books.

Levine, Judith (1994) "The Heart of Whiteness: Dismantling the Master's House", *Voice Literary Supplement*, September: s. 11-16.

Liddington, Jill ve Norris, Jill (1978) *One Hand Tied Behind Us: The Rise of the Women's Suffrage Movement*, Londra: Virago.

Lloyd, David (1996) "Outside History: Irish New Histories and the 'Subalternity Effect'", Shahid Amin ve Dipesh Chakrabarty (Ed.), *Subaltern Studies IX* içinde, New Delhi: Oxford University Press, s. 261-277.

Lockwood, David (1956) "Some Remarks on 'The Social System'", *British Journal of Sociology*, 7: s. 134-146.

Lockwood, David (1958) *The Blackcoated Worker: A Study in Class Consciousness*, Londra: Allen & Unwin.

Lockwood, David (1966) "Sources of Variation in Working Class Images of Society", *Sociological Review*, 14: s. 249-267.

Lucas, Colin, Hunt, Lynn ve Sutherland, Donald (1990) "Commentaries on the Papers of William Doyle and Michel Vovelle", *French Historical Studies*, 61: s. 756-765.

Ludden, David (2002a) "Introduction: A Brief History of Subalternity", David E. Ludden (Ed.), *Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning and the Globalization of South Asia* içinde, Londra: Anthem Press, s. 1-39.

Ludden, David (Ed.) (2002b) *Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning and the Globalization of South Asia*, Londra: Anthem Press.

Lyotard, Jean François (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. [Türkçesi: (1990) *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor*, çev. Ahmet Çiğdem, Ankara: Ara Yayınları.]

Mallon, Florencia E. (1994) "The Promise and Dilemma of Subaltern Studies: Perspectives from Latin American History", *American Historical Review*, 99: s. 1491-1515.

Manza, Jeff ve Brooks, Clem (1996) "Does Class Analysis Still Have Anything to Contribute to the Study of Politics?", *Theory and Society*, 25: s. 717-724.

Marx, Karl ve Engels, Frederick (1969) *Selected Works*, cilt 1, Moscow: Progress Publishers.

Mayfield, David ve Thorne, Susan (1992) "Social History and its Discontents: Gareth Stedman Jones and the Politics of Language", *Social History*, 17: s. 165-188.

Mayfield, David ve Thorne, Susan (1993) "Reply to 'The Poverty of Protest' and 'The Imaginary Discontents'", *Social History*, 18: s. 219-233.

McCord, Norman (1985) "Adding a Touch of Class", *History*, 70: s. 410-419.

McNall, Scott G., Levine, Rhonda F. ve Fantasia, Rick (Ed.) (1991) *Bringing Class Back in: Contemporary and Historical Perspectives*, Boulder, CO: Westview Press.

Meacham, Standish (1985) "Languages of Class", *Victorian Studies*, 29: s. 162-164.

Milner, Andrew (1999) *Class*, Londra: Sage.

Mitchell, Juliet ([1966] 1984) *Women, The Longest Revolution: Essays on Feminism, Literature, and Psychoanalysis*, Londra: Virago. [Türkçesi: (2006) *Kadınlar: En Uzun Devrim*, çev. Feraye Tınç vd., İstanbul: Agora Kitaplığı.]

Mulhern, Francis (2000) *Culture/Metaculture*, Londra: Routledge.

Munslow, Alun (2003) *The New History*, Harlow, England: Pearson Longman.

Newman, Louise M. (1991) "Critical Theory and the History of Women: What's at Stake in Deconstructing Women's History", *Journal of Women's History*, 2: s. 58-68.

Newton, Judith L., Ryan, Mary P. ve Walkowitz, Judith R. (1983) "Editors' Introduction", Judith L. Newton, Mary P. Ryan ve Judith R. Walkowitz (Ed.), *Sex and Class in Women's History: Essays from Feminist Studies* içinde, Londra: Routledge & Kegan Paul, s. 1-15.

O'Brien, Patricia (1989) "Michel Foucault's History of Culture", Lynn Hunt (Ed.), *The New Cultural History* içinde, Berkeley, CA: University of California Press, s. 25-46.

O'Hanlon, Rosalind ve Washbrook, David ([1992] 2000) "After Orientalism: Culture, Criticism and Politics in the Third World", Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde, Londra: Verso, s. 191-219.

Olson, Mancur (1965) *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Omi, Michael ve Winant, Howard ([1986] 1994) *Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1990s*, 2. ed., New York: Routledge.

Owusu, Kwesi (Ed.) (2000) *Black British Culture and Society: A Text Reader*, Londra: Routledge.

Pakulski, Jan ([1993] 1996) "The Dying of Class or of Marxist Class Theory?", David J. Lee ve Bryan S. Turner (Ed.), *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* içinde, Londra: Longman, s. 60-70.

Pakulski, Jan ve Waters, Malcolm (1996a) *The Death of Class*, Londra: Sage.

Pakulski, Jan ve Waters, Malcolm (1996b) "The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society", *Theory and Society*, 25: s. 667-691.

Palmer, Bryan D. (1981) *The Making of E. P. Thompson: Marxism, Humanism, and History*, Toronto: New Hogtown Press.

Palmer, Bryan D. (1987) "Response to Joan Scott", *International Labor and Working-Class History*, 31: s. 14-23.

Palmer, Bryan D. (1990) *Descent into Discourse: The Reification of Language and the Writing of Social History*, Philadelphia, PA: Temple University Press.

Palmer, Bryan D. (1994) *E. P. Thompson: Objections and Oppositions*, Londra: Verso.

Pandey, Gyanendra ([1982] 1988) "Peasant Revolt and Indian Nationalism: The Peasant Movement in Awadh, 1919-1922", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 233-87.

Pandey, Gyanendra ([1984] 1988) "'Encounters and Calamities' The History of a North Indian *Qasba* in the Nineteenth Century", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 89-128.

Pandey, Gyanendra ([1992] 1997) "In Defense of the Fragment: Writing About Hindu-Muslim Riots in India Today", Ranajit Guha (Ed.), *A Subaltern Studies Reader, 1986-1995* içinde, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, s. 1-33.

Pinchbeck, Ivy ([1930] 1981) *Women Workers and the Industrial Revolution, 1750-1850*, 3. ed., Londra: Virago.

Prakash, Gyan (1994) "Subaltern Studies as Postcolonial Criticism", *American Historical Review*, 99: s. 1475-1490.

Prakash, Gyan ([1990] 2000) "Writing Post-Orientalist Histories of the Third World: Perspectives from Indian Historiography", Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde, Londra: Verso, s. 163-90.

Prakash, Gyan ([1992] 2000) "Can the 'Subaltern' Ride? A Reply to O'Hanlon and Washbrook", Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde, Londra: Verso, s. 220-238.

Puranik, Allison (1993) "Celebrate the Many Shades of Black: Paul Gilroy, Sociologist, Guitarist and Former Disc Jockey Tells Allison Puranik Why It Is Time to Embrace the Diversity of Black Culture", *Times Higher Education Supplement*, 20 Ekim.

Rabinbach, Anson (1987) "Rationalism and Utopia as Languages of Nature: A Note", *International Labor and Working-Class History*, 31: s. 30-36.

Race Traitor (tarihsiz) "What We Believe", *Race Traitor*: http://racetraitor.org/.

Rancière, Jacques (1983) "The Myth of the Artisan: Critical Reflections on a Category of Social History", *International Labor and Working-Class History*, 24: s. 1-16.

Rancière, Jacques (1988) "Good Times or Pleasures at the Barriers", Adrian Rifkin ve Roger D. Thomas (Ed.), *Voices of the People: The Social Life of "La Sociale" at the End of the Second Empire* içinde, Londra: Routledge & Kegan Paul, s. 51-58.

Rancière, Jacques (1989) *The Nights of Labor: The Workers' Dream in Nineteenth-Century France*, Philadelphia, PA: Temple University Press.

Rawick, George P. (1972) *From Sundown to Sunup: The Making of the Black Community*, Westport, CT: Greenwood.

Reddy, William, M. (1987) *Money and Liberty in Modern Europe: A Critique of Historical Understanding*, Cambridge: Cambridge University Press.

Reddy, William M. (1992) "The Concept of Class", M. L. Bush (Ed.), *Social Orders and Social Classes in Europe since 1500: Studies in Social Stratification* içinde, Londra: Longman, s. 13-25.

Reed Jr., Adolph (2001) "Response to Eric Arnesen", *International Labor and Working-Class History*, 60: s. 69-80.

Reid, Donald (1989) "Introduction", Jacques Rancière, *The Nights of Labor: The Workers' Dream in Nineteenth-Century France* içinde, Philadelphia, PA: Temple University Press, s. xv-xxxvii.

Reid, Donald (1993) "Reflections on Labor History and Language", Lenard R. Berlanstein (Ed.), *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* içinde, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 39-54.

Robinson, Cedric J. ([1983] 2000) *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition*, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Rodríguez, Ileana (2001) "Reading Subaltern across Texts, Disciplines, and Theories: From Representation to Recognition", Ileana Rodríguez (Ed.), *The Latin American Subaltern Studies Reader* içinde, Durham, NC: Duke University Press, s. 1-32.

Roediger, David R. (1994) *Towards the Abolition of Whiteness: Essays on Race, Politics, and Working Class History*, Londra: Verso.

Roediger, David R. ([1991] 1999) *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class*, gözden geçirilmiş edisyon, Londra: Verso.

Rose, Sonya O. (1992) *Limited Livelihoods: Gender and Class in Nineteenth-Century England*, Berkeley, CA: University of California Press.

Rose, Sonya O. (1997) "Class Formation and the Quintessential Worker", John R. Hall (Ed.), *Reworking Class* içinde, Ithaca, NY: Cornell University Press, s. 133-166.

Rosenberg, Carolyn Smith (1975) "The Female World of Love and Ritual: Relations between Women in Nineteenth-Century America", *Signs*, 1: s. 1-29.

Rowbotham, Sheila (1972) *Women, Resistance and Revolution*, Londra: Allen Lane. [Türkçesi: (1994) *Kadınlar, Direniş ve Devrim*, çev. Nilgün Şarman, İstanbul: Payel Yayınları.]

Rowbotham, Sheila (1973) *Hidden from History: 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It*, Londra: Pluto Press. [Türkçesi: (2011) *Kadının Gizlenmiş Tarihi*, çev. Nilgün Şarman, İstanbul: Payel Yayınları.]

Rowbotham, Sheila (1997) *A Century of Women: The History of Women in Britain and the United States in the Twentieth Century*, New York: Penguin Books.

Ryan, Mary P. (1981) *Cradle of the Middle Class: The Family in Oneida County, New York, 1790-1865*, Cambridge: Cambridge University Press.

Said, Edward W. ([1978] 1995) *Orientalism*, Londra: Penguin. [Türkçesi: (1999) *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları.]

Sarkar, Sumit (1984) "The Conditions and Nature of Subaltern Militancy: Bengal from Swadeshi to Non-Co-operation, c.1905-22", Ranajit Guha (Ed.), *Subaltern Studies III* içinde, New Delhi: Oxford University Press, s. 271-320.

Sarkar, Sumit ([1996] 2000) "The Decline of the Subaltern in *Subaltern Studies*", Vinayak Chaturvedi (Ed.), *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde, Londra: Verso, s. 300-323. [Türkçesi: (2011) "Madun Çalışmaları'nda Madunun Düşüşü", *Toplumbilim* içinde, sayı: 25, çev. Ebru Yetişkin, İstanbul: Bağlam Yayınları.]

Saussure, Ferdinand de ([1907-1911] 1959) *Course in General Linguistics*, New York: Philosophical Library. [Türkçesi: (1998) *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardır, İstanbul: Multilingual Yayınları.]

Saxton, Alexander (1990) *The Rise and Fall of the White Republic: Class Politics and Mass Culture in Nineteenth-Century America*, Londra: Verso.

Schechter, Ronald (Ed.) (2001) *The French Revolution: The Essential Readings*, Malden, MA: Blackwell.

Scott, Joan Wallach (1974) *The Glassworkers of Carmaux: French Craftsmen and Political Action in a Nineteenth-Century City*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Scott, Joan Wallach (1987) "On Language, Gender, and Working-Class History", *International Labor and Working-Class History*, 31: s. 1-13.

Scott, Joan Wallach (1988) *Gender and the Politics of History*, New York: Columbia University Press.

Scott, Joan Wallach (1992) "Experience", Judith Butler ve Joan Wallach Scott (Ed.), *Feminists Theorize the Political*, New York: Routledge, s. 22-40.

Scott, Joan Wallach (1993) "The Tip of the Volcano", *Comparative Studies in Society and History*, 35: s. 438-443.

Scott, John ([1994] 1996) "Class Analysis: Back to the Future?", David J. Lee ve Bryan S. Turner (Ed.), *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* içinde, Londra: Longman, s. 127-135.

Seabrook, Jeremy (2002) *The No-Nonsense Guide to Class, Caste and Hierarchies*, Londra: Verso'yla birlikte Yeni Enternasyonel Yayını.

Seddon, Mark (2005) "Kapital Gain", *Guardian*, 14 Temmuz.

Sewell, William H., Jr. (1974) "Social Change and the Rise of Working-Class Politics in Nineteenth-Century Marseille", *Past and Present*, 65: s. 75-109.

Sewell, William H., Jr. (1980) *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sewell, William H., Jr. (1983) "Response to J. Rancière 'The Myth of the Artisan'", *International Labor and Working-Class History*, 24: s. 17-20.

Sewell, William H., Jr. (1986) "Artisans, Factory Workers, and the Formation of the French Working Class, 1789-1848", Aristide R. Zolberg ve Ira Katznelson (Ed.), *Working-Class Formation: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe* içinde, Princeton, NJ: Princeton University Press, s. 45-70.

Sewell, William H., Jr. (1990) "How Classes Are Made: Critical Reflections on E. P. Thompson's Theory of Working-Class Formation", Harvey J. Kaye ve Keith McClelland (Ed.), *E. P. Thompson: Critical Perspectives* içinde, Philadelphia, PA: Temple University Press, s. 50-77.

Sewell, William H., Jr. (1993) "Toward a Post-Materialist Rhetoric for Labor History", Lenard R. Berlanstein (Ed.), *Rethinking Labor History: Essays on Discourse and Class Analysis* içinde, Urbana, IL: University of Illinois Press, s. 15-38.

Sewell, William H., Jr. (1994) *A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbé Sieyès and "What is the Third Estate?"*, Durham, NC: Duke University Press.

Sewell, William H., Jr. (2001) "Whatever Happened to the 'Social' in Social History?", Joan Wallach Scott ve Debra Keates (Ed.), *Schools of Thought: Twenty-Five Years of Interpretive Social Science* içinde, Princeton, NJ: Princeton University Press, s. 209-226.

Shaikh, Nermeen (2003) "Towards a Postcolonial Modernity: *AsiaSource* Interview with Partha Chatterjee", *AsiaSource*: www.asiasource.org/ news/special_reports/chatterjee.cfm.

Spivak, Gayatri Chakravorty (1988) "Can the Subaltern Speak?", Cary Nelson ve Lawrence Grossberg (Ed.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Urbana, IL:

University of Illinois Press, s. 271-313. [Türkçesi: (2009) "Madun Konuşabilir mi?", çev. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Ed.), *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* içinde, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.]

Spivak, Gayatri Chakravorty ([1985] 1988) "Subaltern Studies: Deconstructing Historiography", Ranajit Guha ve Gayatri Chakravorty Spivak (Ed.), *Selected Subaltern Studies* içinde, New York: Oxford University Press, s. 3-32.

Stansell, Christine (1987) "A Response to Joan Scott", *International Labor and Working-Class History*, 31: s. 24-29.

Stearns, Peter N. (1998) "Social History", D. R. Woolf (Ed.), *A Global Encyclopedia of Historical Writing* içinde, cilt 2, New York: Garland Publishing, s. 844-49.

Stedman Jones, Gareth (1972) "History: The Poverty of Empiricism", Robin Blackburn (Ed.), *Ideology in Social Science: Readings in Critical Social Theory* içinde, Londra: Fontana, s. 96-115.

Stedman Jones, Gareth (1982) "The Language of Chartism", James Epstein ve Dorothy Thompson (Ed.), *The Chartist Experience* içinde, Londra: Macmillan, s. 3-58.

Stedman Jones, Gareth (1983) *Languages of Class: Studies in English Working Class History, 1832-1982*, Cambridge: Cambridge University Press.

Stedman Jones, Gareth ([1971] 1984) *Outcast London: A Study in the Relationship Between Classes in Victorian Society*, Harmondsworth, England: Penguin.

Stedman Jones, Gareth (1996) "The Determinist Fix: Some Obstacles to the Further Development of the Linguistic Approach to History in the 1990s", *History Workshop Journal*, 42: s. 19-35.

Stedman Jones, Gareth (2001) "History and Theory: An English Story", *Historein: A Review of the Past and Other Stories*, 3: s. 103-124.

Steedman, Carolyn (1986) *Landscape for a Good Woman: A Story of Two Lives*, Londra: Virago.

Steedman, Carolyn (1992) "Culture, Cultural Studies, and the Historians", Lawrence Grossberg, Cary Nelson ve Paula A. Treichler (Ed.), *Cultural Studies* içinde, New York: Routledge, s. 613-622.

Steedman, Carolyn (1994) "The Price of Experience: Women and the Making of the English Working Class", *Radical History Review*, 59: s. 109-119.

Steedman, Carolyn (2002a) "Lord Mansfield's Women", *Past and Present*, 176: s. 105-143.

Steedman, Carolyn (2002b) "Service and Servitude in the World of Labor, 1750-1820", Colin Jones ve Dror Wahrman (Ed.), *The Age of Cultural Revolutions: Britain and France, 1750-1820* içinde, Berkeley, CA: University of California Press, s. 124-136.

Steedman, Carolyn (2004) "The Servant's Labour: The Business of Life, England, 1760-1820", *Social History*, 29: s. 1-29.

Stoianovich, Traian (1976) *French Historical Method: The* Annales *Paradigm*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Stowe, David W. (1996) "Uncolored People: The Rise of Whiteness Studies", *Lingua Franca*, Eylül-Ekim: s. 68-77.

Szelényi, Szonja ve Olvera, Jacqueline (1996) "The Declining Significance of Class: Does Gender Complicate the Story?", *Theory and Society*, 25: s. 725-730.

Taylor, Barbara (1983) *Eve and the New Jerusalem: Socialism and Feminism in the Nineteenth Century*, New York: Pantheon Books.

Taylor, Miles (1996) "Rethinking the Chartists: Searching for Synthesis in the Historiography of Chartism", *The Historical Journal*, 39: s. 479-495.

Tester, Keith (1992) *Civil Society*, Londra: Routledge.

Thompson, Dorothy (1971) *The Early Chartists*, Columbia, SC: University of South Carolina Press.

Thompson, Dorothy (1976) "Women and Nineteenth-Century Radical Politics: A Lost Dimension", Juliet Mitchell ve Ann Oakley (Ed.), *The Rights and Wrongs of Women* içinde, Harmondsworth, England: Penguin, s. 112-138.

Thompson, Dorothy (1984) *The Chartists: Popular Politics in the Industrial Revolution*, New York: Pantheon Books.

Thompson, Dorothy (1987) "The Languages of Class", *Bulletin of the Society for the Study of Labour History*, 52: s. 54-61.

Thompson, Dorothy (1990) *Queen Victoria: The Woman, the Monarchy, and the People*, New York: Pantheon Books.

Thompson, Dorothy (1993) *Outsiders: Class, Gender, and Nation*, Londra: Verso.

Thompson, E. P. (1960) "Revolution Again! Or Shut Your Ears and Run," *New Left Review*, 6: s. 18-31.

Thompson, E. P. ([1963] 1968) *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth, England: Penguin. [Türkçesi: (2007) *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları.]

Thompson, E. P. ([1955] 1977) *William Morris: Romantic to Revolutionary*, gözden geçirilmiş baskı, New York: Pantheon Book.

Thompson, E. P. (1978a) "Eighteenth-Century English Society: Class Struggle without Class?", *Social History*, 3: s. 133-165.

Thompson, E. P. (1978b) *The Poverty of Theory and Other Essays*, Londra: Merlin Press. [Türkçesi: (1994) *Teorinin Sefaleti*, çev. Fethi Yıldırım, İstanbul: Alan Yayınları.]

Thompson, E. P. (1978c) "The Poverty of Theory or an Orrery of Errors", *The Poverty of Theory and Other Essays* içinde, Londra: Merlin Press, s. 1-210.

Thompson, E. P. ([1965] 1978) "The Peculiarities of the English", *The Poverty of Theory and Other Essays* içinde, Londra: Merlin Press, s. 245-301.

Thompson, James (1996) "After the Fall: Class and Political Language in Britain, 1780-1900", *Historical Journal*, 39: s. 785-806.

Tilly, Charles (1985) "Retrieving European Lives", Olivier Zunz (Ed.), *Reliving the Past: The Worlds of Social History* içinde, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, s. 11-52.

Tilly, Louise A. ve Scott, Joan Wallach ([1978] 1989) *Women, Work, and Family*, New York: Routledge.

Tocqueville, Alexis de ([1856] 1987) *The Old Regime and the French Revolution*, Chicago, IL: University of Chicago Press. [Türkçesi: (1995) *Eski Rejim ve Devrim*, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.]

Touraine, Alain (1992) "Is Sociology Still the Study of Society?", Peter Beilharz, Gillian Robinson ve John Rundell (Ed.), *Between Totalitarianism and Postmodernity: A Thesis Eleven Reader* içinde, Cambridge, MA: MIT Press, s. 173-198.

Tucker, Robert C. (Ed.) (1978) *The Marx-Engels Reader*, ikinci edisyon, New York: Norton.

Turner, Bryan S. (1996) "Capitalism, Class, and Citizenship", David J. Lee ve Bryan S. Turner (Ed.), *Conflicts About Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings* içinde, Londra: Longman, s. 254-61.

Birmingham Üniversitesi, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, Kadın Çalışmaları Grubu (1978) *Women Take Issue: Aspect of Women's Subordination*, Londra: Hutchinson.

Birmingham Üniversitesi, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (1982) *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain*, Londra: Hutchinson.

Vernon, James (1993) *Politics and the People: A Study in English Political Culture, c.1815-1867*, Cambridge: Cambridge University Press.

Vernon, James (1994) "Who's Afraid of the 'Linguistic Turn'? The Politics of Social History and its Discontents", *Social History*, 19: s. 81-97.

Vernon, James (1997) "Review of Anna Clark, *The Struggle for the Breeches: Gender and the Making of the British Working Class*", *Journal of Social History*, 30: s. 1002-1004.

Vickery, Amanda (1993) "Golden Age to Separate Spheres? A Review of the Categories and Chronology of English Women's History", *Historical Journal*, 36: s. 383-414.

Vovelle, Michel (1990) "Reflections on the Revisionist Interpretation of the French Revolution", *French Historical Studies*, 16: s. 749-755.

Wahrman, Dror (1992a) "National Society, Communal Culture: An Argument About the Recent Historiography of Eighteenth-Century Britain", *Social History*, 17: s. 43-72.

Wahrman, Dror (1992b) "Virtual Representation: Parliamentary Reporting and Languages of Class in the 1790s", *Past and Present*, 136: s. 83-113.

Wahrman, Dror (1995) *Imagining the Middle Class: The Political Representation of Class in Britain, c.1780-1840*, Cambridge: Cambridge University Press.

Walker, Pamela J. (2000) "Interview with Dorothy Thompson", *Radical History Review*, 77: s. 4-19.

Weber, Max ([1920] 1976) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Scribner. [Türkçesi: (2011) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları.]

Weedon, Chris, Tolson, Alexander ve Mort, Frank (1980) "Theories of Language and Subjectivity", Stuart Hall, Dorothy Hobson, Andrew Lowe ve Paul Willis (Ed.), *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972-79* içinde, Londra: Hutchinson ile birlikte Birmingham Üniversitesi, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, s. 195-216.

West, Cornel (1988) "Black Radicalism and the Marxist Tradition", *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, Eylül: s. 51-56.

Whelehan, Imelda (1995) *Modern Feminist Thought: From the Second Wave to "Post-Feminism"*, New York: New York University Press.

Williams, Raymond (1961) *The Long Revolution*, Londra: Chatto & Windus.

Williams, Raymond (1977) *Marxism and Literature*, Oxford: Oxford University Press. [Türkçesi: (1990) *Marksizm ve Edebiyat*, çev. Esen Tarım, İstanbul: Adam Yayınları.]

Williams, Raymond (1983) *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Londra: Fontana Paperbacks. [Türkçesi: (2005) *Anahtar Sözcükler*, çev. Savaş Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları.]

Winkler, Karen J. (1998) "Robin Kelley's Work on Race and Class Explores Culture, Politics, and Oppression", *Chronicle of Higher Education*, 6 Şubat.

Wright, Erik Olin (1978) *Class, Crisis, and the State*, Londra: NLB.

Wright, Erik Olin (1985) *Classes*, Londra: Verso.

Wright, Erik Olin (1996) "The Continuing Relevance of Class Analysis: Comments", *Theory and Society*, 25: s. 693-716.

Dizin

10 Aralık Topluluğu 63

Abu-Lughod, Lila 298
Agulhon, Maurice 169, 181
Alabama Komünist Partisi 294
Alexander, Sally 240, 266, 311, 389
Allen, Theodore 310, 379, 384, 386, 389
Althusser, Louis 31, 88, 123, 125, 158, 180, 199, 208, 209, 252, 282, 285, 379
Amerika 33, 36, 81, 89, 93, 113, 131, 201, 207, 237, 246, 287, 290, 300, 301, 306, 309-311, 324, 353, 371
Amerikalı feminist tarihçiler 250, 300
Amerikan İç Savaşı 193, 300, 305, 315
Amin, Shahid 325, 326
Aminzade, Ronald 173
Anderson, Perry 30, 198, 208
Annales Okulu 94, 95, 97, 163, 164, 199, 380
Antropoloji 21, 94, 156, 159, 177, 187, 295, 310, 352
Arnesen, Eric 317-320
Arnold, David 325, 327, 331, 334
Arnold, Matthew 20
aşağıdan gelen tarih 77, 92, 95, 96, 98, 103, 107, 164, 189, 198, 238, 239, 242, 246, 258, 259, 263, 277, 293, 296, 314, 324, 336, 340, 343, 368
Auslander, Leora 174, 175
Avrupa 16, 17, 33, 37, 49, 93, 96, 102, 108, 112, 130, 157, 199, 209, 223, 274, 288, 304, 306, 307, 310, 315, 322, 323, 337, 347, 349-351, 355, 357, 358, 369, 370
Avrupa-merkezcilik 37, 223, 288, 322, 323, 337, 349, 369
Awadh 330, 339
ayaklanma 53, 97, 98, 103, 131, 176, 191, 304, 327, 330, 337, 340, 341, 348, 354

Barış Dostları 225
beyazlık çalışmaları 280, 309-311, 317-320
Bloch, Joseph 55, 60, 93, 94, 226
Bonaparte, Louis 54, 60-63
Bourdieu, Pierre 92, 151
Braudel, Fernand 94
Briggs, Asa 45, 46, 194, 196, 197
Bright, John 221, 232
Brooks, Clem 146, 300
Brougham, Henry 45

Brown, Elsa Barkley 300-302
Buhle, Paul 292
Burckhardt, Jacob 93
burjuvazi 51, 56, 59, 61-63, 89, 90, 97, 165, 170, 171, 193, 246, 252, 256, 315
Burke, Peter 95
bürokrasi 71
bütüncül tarih 12, 28, 94, 95, 155, 158, 163, 362, 365
Büyük Buhran 82

Cambridge Üniversitesi 79
Cannadine, David 230-232
Canning, Kathleen 24, 25, 265
Carlyle, Thomas 193
Caroline, Queen 9, 269, 270
Certeau, Michel de 298
Chakrabarty, Dipesh 16, 17, 223, 323, 325, 326, 331, 332, 336-339, 341, 342, 350, 351, 354, 357
Chandavarkar, Rajnarayan 329, 330
Chartier, Roger 163
Chartist Studies 194, 196, 197
Chatterjee, Partha 323, 325, 326, 331, 344, 345
Chaturvedi, Vinayak 326, 352
Clark, Alice 239
Clark, Anna 239, 266, 368
Cobban, Alfred 164
Cole, G.D.H. 98
Commons, John R. 99
Corfield, Penelope 44
Cott, Nancy 250
Crompton, Rosemary 41, 80, 81, 85, 100, 143
Cullwick, Hannah 44, 248

Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi 122, 281
Çartistler 46, 197
Çartizm 35, 45, 187, 190-198, 200-202, 204, 206, 207, 210, 211, 213, 214, 229, 263, 270

Dahrendorf, Ralf 105
Davidoff, Leonore 36, 44, 239, 245-256, 265, 368
Davin, Anna 240
Davis, Natalie 156, 177
de Man, Paul 217
Defoe, Daniel 44
Derrida, Jacques 123, 125, 126, 215, 217, 346
Desai, Jayaben 243
devrimler
devrimler (1848) 49, 59
devrimler (1968) 362
Dickens, Charles 46, 47
différance 125
dilsel dönemeç 13, 15, 27, 28, 121, 158, 162, 163, 173, 174, 178, 179, 187, 190, 205, 206, 214, 215-217, 226, 238, 259, 268, 339, 341, 343, 357, 365, 370, 378, 381, 382, 384, 386
direniş 62, 103, 105, 109, 110113, 172, 242, 246, 295-299, 304, 305, 308, 322, 323, 331-333, 335-337, 344, 349, 354, 371, 372, 375
Dirlik, Arif 336
Dobb, Maurice 102
Downs, Laura Lee 254, 387
Doyle, William 164-166
Du Bois, W.E.B. 305, 306, 308, 314, 318, 320, 369
Durkheim, Emile 95, 378
Dünya Bankası 20

Economist 47, 48
edebiyat eleştirisi 27, 222, 310, 346, 352
efendi-köle ilişkisi 113
ekonomi
Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı 49
ekonomi politik 262
ekonomik belirlenimcilik 139, 141, 163, 167, 203
ekonomizm 22, 101
Eley, Geoff 8, 14-16, 18, 23, 157-160, 162, 179, 205, 375, 376
emek hareketi
emek tarihi 46, 99, 103, 109, 115, 135, 187, 194, 195, 199, 203, 204, 207,

208, 239, 243, 264, 363; ayrıca bkz. yeni emek tarihi
emperyalizm 303, 339, 348, 370
enformasyon toplumu 129, 131
Engels, Friedrich 49, 52, 54, 55, 60-62, 97, 193, 194, 295, 361
Enternasyonal 49
Epstein, James 8, 196, 209-212, 220, 222, 231-233, 291, 367, 376, 386
eşitsizlik 14, 15, 20, 23, 41, 66, 74, 77, 80, 81, 83, 133, 136, 141-143, 145, 151, 228, 265, 313, 322, 372, 376

fail 12, 13, 15, 138, 150-152, 168, 217, 225, 263, 266, 282, 286, 314, 316, 318, 320, 345, 346, 349, 354, 361, 363, 369, 375
Falklands Savaşı 289
Fanon, Frantz 17, 315
fark siyaseti 137, 351
Faue, Elizabeth 300
Febvre, Lucien 94
feminist tarihçiler 35, 237-241, 250, 258, 263, 265, 266, 269, 277, 278, 291, 300, 367, 368
feminizm 12, 15, 27, 31, 158, 231, 239-242, 247, 253, 297, 300-302, 363, 386
feodalizm
feodalizmden kapitalizme geçiş 12, 53, 59, 96, 331
Ferguson, Adam 51
Fiedler, Leslie 130
Fields, Barbara 313, 318-320
Fordizm 136, 137, 141
Foster, John 194, 209
Foster, Roy 356
Foucault, Michel 123, 125, 156, 158, 160-162, 167, 180, 215, 223, 261, 331, 341, 349, 365, 367, 375, 383
Fransız Devrimi 60, 61, 93, 97, 98, 162-164, 166, 211, 224, 366, 384
Fransız fizyokratlar 50, 58
Furet, François 166-168, 366

Gandhi, Indira 326, 327
Gandhi, Muhatma 331
Gaskell, Peter 46, 47
Geertz, Clifford 156, 177, 260
gelir eşitsizlikleri 20, 228
Genç Hegelciler 48
Genovese, Eugene 113
Giddens, Anthony 59, 69, 71, 80, 151, 378, 379
Gilroy, Paul 36, 281, 287-292, 306, 307, 321, 368, 369, 382, 388
Girth, Hans ve Mills, C. Wright 67
Goldmann, Lucien 17, 88
Goldthorpe, John 25, 79, 81-86, 91, 104, 105, 115, 142-144, 152, 362, 364, 379
Goodman, Theodosia 243
Gordon, Marshall 82, 142
Gorz, André 135
göç 49, 54, 113, 182, 205, 243, 275, 283, 284, 289, 311, 319, 346, 355
gösterge 100, 124, 125, 159, 167, 282, 335, 342, 389
Gramsci, Antonio 31, 32, 74, 110, 111, 113, 123, 128, 136, 139, 158, 252, 282, 284, 286, 290, 307, 311, 322, 324, 332-335, 338, 349, 350, 357, 370, 375, 379, 380, 382
Guha, Ranajit 323, 325-330, 332, 333, 337, 338, 340, 341, 347, 353, 358, 370, 376
Gullickson, Gay 174
Gutman, Herbert 112, 113, 314
Güney Asyalı tarihçiler 323, 353-355; ayrıca bkz. Madun Çalışmaları Grubu

Habermas, Jürgen 174, 379
habitat 150, 151
Haitili köle ayaklanması 304
Hall, Catherine 245, 376, 387
Hall, John 142
Hall, Stuart 13, 22, 31, 36, 102, 122, 127, 140, 159, 209, 281, 314, 368, 381, 382, 388
Hardiman, David 325, 327, 344
Hartmann, Heidi 253
Hassan, Ihab 130-132
Hattam, Victoria 319, 320

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 48, 49, 51, 53, 179
hegemonya 94, 110, 111, 113, 138, 139, 158, 160, 284, 287, 291, 292, 311, 314, 331, 334, 338, 350, 356, 364, 375
Herodot 93
Hewitt, Nancy 250
Higginbotham, Evelyn Brooks 300-302
Hill, Christopher 102, 336
Hilton, Rodney 102, 245
Hindistan 17, 33, 37, 322, 325-329, 331, 335-339, 342, 345, 350, 351, 353, 355, 356
Hint milliyetçiliği 327, 352
Hizmet ekonomisi 26, 123, 129, 133
Hobsbawm, Eric 102, 103, 108-110, 114, 157, 158, 194, 203, 204, 216, 219, 336, 337, 338
Hoggart, Richard 122, 275
Hope-Goldthorpe meslek ölçeği 86
Hunt, Lynn 156, 163, 166-168, 212, 366, 383
hümanizm 30, 280, 282

İggers, George 97, 380
Ignatiev, Noel 308, 309, 311, 312, 314, 316
ırksal kapitalizm 303, 304

içkinlik 130
ideoloji 14, 15, 24, 54, 65, 73, 80, 85, 88, 95, 113, 122, 125, 127, 131, 134, 139, 140, 144, 158, 162, 166, 170, 173, 177, 178, 198, 199, 209, 240, 248, 249, 251-254, 262, 267-269, 271, 278, 281, 282-286, 289, 305, 309, 310, 313, 315, 328, 334, 340, 348, 349, 361, 362, 365, 368
ideolojinin sonu 80
iktidar 15, 29, 43, 62, 63, 73, 92, 111, 127, 144, 160, 161, 166-168, 172, 218, 246, 261, 268, 290, 299, 328, 332, 338, 365, 371, 375
indirgemecilik 140, 197, 230
İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu 25, 30, 103-105, 107, 112, 113, 182, 194, 198, 207, 263, 267, 274, 304, 335, 362
İngiltere 14, 24, 33, 35, 45, 53, 57, 83, 93, 95, 108, 110, 112, 113, 121, 136, 156, 157, 166, 178, 192, 193, 198, 207-209, 225, 230, 237, 239, 242, 245, 246, 254, 257, 278, 280, 282-285, 287, 289-291, 304, 325, 327, 328, 331, 335, 336, 339, 342, 355, 366, 367
İrlanda 2, 33, 37, 201, 218, 283, 304, 310, 311, 316, 353, 355, 356, 390
isyan 97, 104, 108, 109, 111, 191, 306, 330, 331, 336, 345, 348
İşçi Partisi 83, 85, 104, 136, 200, 203-205
işlevselciler 80, 81, 105, 131

Jackson, Peter 93, 317
James, C.L.R. 134, 135
Jameson, Frederic 382
Jencks, Charles 130, 131, 382
Johnson, Christopher 174, 175, 181, 185, 186, 215
Joyce, Patrick 35, 153, 190, 205, 218, 232, 256, 367, 378, 385

kadın 36, 43, 93, 99, 143, 145, 146, 159, 175, 196, 203, 205, 211, 223, 231, 238-256, 258, 259, 261-274, 276-278, 286, 299, 301, 329, 346, 348, 349, 356, 368, 386; ayrıca bkz. feminizm ve toplumsal cinsiyet
kadın düşmanlığı 268
Kapital
  ve kapitalizm 55
  ve sınıf 55, 60, 63
  ve sivil toplum 49, 52, 74
kapitalizm
  ve ırkçılık 303, 370
  ve kölelik 370
  ve Marx 34, 59, 67, 88, 101, 207
  ve Weber 34, 67, 68, 71-73
kast 72, 332, 346

Kates, Gary 165, 384
Katznelson, Ira 23
Kelley, Robin 36, 369, 373, 376, 388
Kelly, Joan 253
kentleşme 43
Kiernan, Victor 102
kimlik siyaseti 12, 62, 115, 120, 129, 139, 363
Kirk, Neville 225, 386
klasik toplumsal kuram 147
Koditschek, Theodore 258, 266, 269, 271, 387
Komünist Manifesto 26, 56, 58-60, 295
Komünist Parti Tarihçileri Grubu 102, 195
komünizm 14, 20, 47, 87, 101, 135, 141, 216, 297
komünizmin çöküşü 165, 363
Kovel, Joel 315
kölelik 285, 315, 316, 370
köylü(lük) 63, 64, 93, 97, 98, 103, 115, 171, 207, 305, 326, 327, 330, 331, 334-337, 339-341, 345
Krugman, Paul 20
Kruşçev, Nikita 101
küçük burjuva 70, 86, 89, 90, 171
kültürel çalışmalar 13, 21, 27, 29, 31, 35-37, 110, 116, 119-123, 126, 134, 138, 158, 231, 274, 275, 280, 281, 287, 289, 290, 325, 346, 352, 353, 359, 364, 381, 388
kültürel dönemeç 119, 120, 156, 190, 218, 227, 364, 374
kültürel tarih 15, 28, 33, 35, 36, 96, 155, 156, 163, 167, 169, 171, 187, 203, 212, 218, 230-232, 245, 249, 273, 276, 278, 324, 325, 333, 343, 357, 365, 367, 374, 375, 380, 383, 385
küreselleşme 15, 16, 20, 31, 129, 216, 353, 373

LaCapra, Dominick 156
Laclau, Ernesto 138-140, 151, 152, 178, 270, 364, 382
Latin Amerika Madun Çalışmaları Grubu 353, 354, 390
Lawrence, Jon 217, 218, 381
Lefebvre, Georges 93, 97, 98, 164
Lenin, Vladimir 194
Levi-Strauss, Claude 123
Liddington, Jill ve Norris, Jill 241
Lloyd, David 355-357, 390
Locke, John 51
Lockwood, David 79, 362, 379
Lockwood, Edith Annie 247
Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i 54, 60, 61, 63
Ludden, David 326, 352, 353, 390
Lukács, György 88
Lyotard, Jean-François 121, 131-133, 137, 159

Macaristan 101, 327, 355
Madun Çalışmaları Grubu 37, 223, 322, 323, 325, 332, 333, 335, 340, 353, 354, 356, 357, 368, 370
maduniyet etkisi 352, 356
Mallet, Serge 89
Mallon, Florencia 344
Mandel, Ernest 134
Manza, Jeff 146
Marksizm 13-15, 17, 21-23, 30, 31, 36, 48, 55, 69, 74, 79, 80, 82, 87, 88, 97, 102, 105, 116, 119, 120, 123, 125, 132, 133, 135, 137-139, 141, 151, 163, 164, 189, 190, 208-210, 212, 214, 218, 219, 226, 227, 230, 253, 276, 285, 288, 295, 303, 305, 307, 318, 319, 328, 331, 336, 346, 351, 352, 357, 358, 361, 363, 364, 367, 370, 373, 382, 385
Marmot, Sör Michael 66
Marshall, Gordon 82, 142, 143, 364
Marx, Karl 19, 34, 41, 48, 378
Mayfield, David 217, 218
melodram 224, 268
Michelet, Jules 93
Mills, C. Wright 67, 383
mimari 121, 131
Mitchell, Juliet 239
monarşizm 233
Morrison, Tony 310
Mort, Frank 125

Mouffe, Chantal 138-140, 151, 152, 178, 270, 364, 382
Munby, A.J. 44, 248, 249
Munslow, Alun 8, 78, 340, 362, 366, 385

Nairn, Tom 30
Naksalit Hareketi 326
neoliberalizm 165
New Left Review 198, 282, 380
Newton, Judith 237
Nield, Keith 8, 157, 227, 228, 375, 376
Nükleer Silahsızlanma Kampanyası 101, 195, 363

O'Hanlon, Rosalind 351, 352
Ogunyemi, Okonjo 301
Olson, Mancur 142
Olvera, Jacqueline 146
Omi, Michael 36, 281, 368
orta sınıf 11, 44, 45, 48, 61, 83, 84, 90, 108, 197, 202, 205, 221, 225, 245-256, 271, 275, 295, 368
Ortodoks mutabakat 79-81, 105, 149
Ouverture, Toussaint L' 306
Owencı sosyalizm 266
oyun kuramı 91
Ozouf, Mona 169

öğrenci hareketi 87, 101, 115

Paine, Thomas 263
Painter, Nell 296
Pakulski, Jan 21, 142, 144-147, 152, 364
Palmer, Bryan 212, 214, 215, 218, 381
Pandey, Gyanendra 325, 331, 339, 345, 346
Paris Komünü 60
Park, Rosa 299
parti 12, 19, 22, 63-65, 73, 83, 85, 98, 99, 101, 102, 104, 110, 136, 142, 166, 167, 174, 194, 195, 200, 203-205, 217, 270, 286, 294, 295, 309, 311, 325, 327, 353
pastiş 129, 134
Pinchbeck, Ivy 239
piyasa 15, 20, 24, 47, 67, 70, 72, 73, 85, 86, 91, 134, 143, 144, 172, 173, 228, 248, 272, 284, 291
popüler kültür 13, 93, 99, 107, 129, 243, 282, 287, 288, 311, 316, 372
post-Fordizm 137, 141
postkolonyal 13, 21, 31, 35-37, 223, 231, 257, 290, 322-324, 336, 343, 346-348, 353, 355, 357, 358, 370, 390, 391
Postmodern Durum 131, 132
postmodernizm 13, 31, 121, 128-130, 134, 152, 156, 216, 222, 226, 227, 231, 274, 346, 351, 352, 354, 363, 382, 385
postyapısalcılık 12, 15, 29, 31, 121, 128, 152, 156, 268, 346, 364, 369
Poulantzas, Nicos 88-90, 379
Prakash, Gyan 344, 345, 349, 351, 352, 354
proleterya 63, 184
Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu 67, 68
psikanalitik kuram 274, 314, 319

Quesnay, François 50

Rabinbach, Anson 212
radikalizm 36, 130, 201, 202, 204, 217, 268, 302, 304, 307, 313, 367
Rancière, Jacques 180-186, 215, 222, 384
Rawick, George 315
Reddy, William 171, 172, 215, 384
refah 14-16, 46, 72, 79, 80, 82-85, 105, 121, 129, 202, 240, 275, 362
Reid, Donald 173, 180-182, 384
Ricardo, David 50
Robinson, Cedric 303-307, 321, 369, 370, 389
Rodríguez, Ileana 353
Roediger, David 36, 280, 310, 312-316, 318-320, 369, 376, 389
Rose, Sonya 239, 253, 266, 368, 376
Rousseau, Jean-Jacques 51
Rowbotham, Sheila 241-243, 386, 387

Rudé, George 102
Ryan, Mary 237, 251

Said, Edward 17, 18, 290, 324, 346, 349-351
Saint-Simon, Comte de 58, 184
Samuel, Raphael 102, 112
Sanayi Devrimi 192, 207, 217, 219, 255, 259, 295
sardar 342
Sarkar, Sumit 330, 352
Saussure, Ferdinand de 123-125, 200
Saville, John 102
Saxton, Alexander 311, 389
Schechter, Ronald 165-167, 384
Scott, James 298
Scott, Joan 36, 175, 206212, 214, 223, 238, 257, 278, 368, 387
Scott, John 142
Seabrook, Jeremy 20, 275, 378
Selected Subaltern Studies 330, 347, 349
sendika 12, 47, 71, 98, 99, 113, 174, 175, 199, 204, 217, 243, 259, 272, 312
Servius Tullius 42
Sewell Jr., William 96, 174, 185
sınıf
sınıf bilinci 23, 25-28, 34, 64, 77, 81, 85, 100, 102, 104-110, 115, 138, 140, 145, 151, 155, 162, 170, 177, 178, 181, 182, 189, 192, 193, 198, 200, 202, 203, 209, 210, 215, 219, 249, 252, 258, 263-265, 267, 268, 270, 276, 300, 318, 319, 322, 332, 361, 364, 365
sınıf dinamikleri 14, 90, 91, 328, 371
sınıf ilişkileri 23-26, 63, 70, 73, 81, 82, 84, 90, 92, 98, 102, 109, 110, 113-115, 146, 190, 200, 204, 237, 276, 286, 302, 312, 314, 319, 332, 339, 362, 369
sınıf krizi 21
sınıf kuramı 11, 14, 21-23, 25, 28, 29, 32-34, 37, 56, 74, 77, 79, 80, 89, 92, 100, 106, 116, 119, 138-143, 152, 153, 170, 171, 187, 225, 254, 322, 323, 325, 331, 336, 343, 352, 354, 357-359, 361-364, 370, 379, 381-383
sınıf mücadelesi 14, 21, 26, 47, 55, 58-62, 65, 73, 80, 83, 106, 108, 110, 111, 137, 165, 189, 190, 210, 230, 240, 259, 267, 293, 295, 305, 311, 322, 336, 367
sınıf siyaseti 68, 85, 151, 264
sınıf yapısı 23, 34, 55, 71, 73, 85, 133, 139, 146, 150, 151, 203, 209, 318, 361, 364-366
sınıfın ölümü 21, 140, 146, 167, 221
sınıfsızlık 82-85, 104, 115, 122, 362
simulakr(um) 129
sivil haklar hareketi 299
sivil toplum 49, 51, 52, 74, 147, 244, 338
siyahî 283, 296, 298, 299, 301, 311, 312, 316, 368, 369, 386, 388
siyaset 12, 21-23, 43, 44, 49, 53, 62, 65, 66, 68, 77, 83, 85, 91, 93, 94, 98, 99, 103, 111, 115, 116, 119, 120, 125, 127-129, 136, 137, 139-141, 151, 152, 158, 165, 167, 169, 182, 185, 186, 196, 198, 200, 203, 210, 213, 215, 217, 219, 224, 225, 231, 240, 241, 245, 253, 263, 264, 267, 269, 271, 277, 281, 286, 288, 295, 297, 311, 328, 329, 335, 337, 339, 351-353, 360, 361, 363-366, 368, 372, 376
Smith, Adam 50
Smith-Rosenberg, Carol 250
Soboul, Albert 97, 164
sol 12, 13, 27, 30, 66, 77, 87, 99, 101-103, 108, 110, 112, 116, 119, 121, 135, 136, 140, 141, 157, 164, 165, 191, 195, 196, 199, 203, 205, 207, 215, 216, 220, 227, 241, 245, 258, 262, 275, 277, 282, 289, 320, 328, 333, 353, 362, 363
sosyalist feministler 240, 253, 260

sosyalizm 13, 58, 68, 80, 104, 139, 157, 159, 180, 193, 207, 216, 241, 242, 266, 274, 363, 364
Southcott, Joanna 103, 263, 264
Sovyetler Birliği 22, 327
sömürge 21, 134, 256, 257, 289, 304, 329, 331, 337, 338, 340-343, 345-349, 352, 353, 355, 357, 358, 370, 399
Spivak, Gayatri Chakravorty 215, 324-326, 346-349
Stalinizm 80
Stansell, Christine 212
statü
grupları 71-73, 85
sistem(ler)i 72, 73
Stedman Jones, Gareth 8, 35, 45, 46, 187, 190, 191, 198-200, 202-219, 226, 229, 232, 257, 258, 263, 268, 270, 367, 385
Steedman, Carolyn 239, 255, 266, 273-277, 300, 388
Stoianovich, Traian 163, 380
Stowe, David W. 310, 311, 389
Szelényi, Szonja 146

Şarkiyatçılık 350
Şarkiyatçılık 346, 349

tabakalaşma 57, 72, 73, 81, 85
tarihsel maddecilik 52, 55, 158, 227
tarihyazımı 13, 21, 35, 97, 102, 156, 157, 160, 164, 165, 167, 168, 179, 186, 187, 190, 194-196, 198, 202, 208, 218, 229, 240, 244, 245, 257, 266, 297, 327, 328, 340, 344, 348, 349, 352, 356, 357, 367, 370, 384-386
Tawney, R.H. 93
Taylor, Barbara 241, 266
Taylor, Miles 217, 229, 385
temsil 13, 15, 28, 29, 32, 43-45, 63, 69, 70, 73, 91, 94, 95, 103, 114, 116, 123, 124, 126, 127, 130, 134-136, 151, 156, 159, 163, 164, 167, 169, 173-175, 181, 183, 185, 191, 193, 201, 202, 204, 208, 214, 218, 224, 225, 231, 243, 252, 261, 262, 264, 272, 277, 278, 286, 287, 291, 295, 296, 302, 309, 313, 316, 317, 324, 329, 340, 345, 349, 351, 353, 365, 366, 369
Tester, Keith 51, 52
Thatcher, Margaret 284, 363
Thompson, Dorothy 102, 192, 195-198, 207, 229, 233, 380, 385, 386
Thompson, E.P. 13, 25, 30, 100, 122, 128, 151, 156, 177, 180, 189, 194, 198, 206-208, 214, 219, 240, 252, 263, 277, 282, 304, 314, 335, 362, 373, 380, 381
Thompson, James 189, 384
Thorne, Susan 217
Tilly, Charles 96
Tilly, Louise 259
Tinsley, Bruce 309
Tocqueville, Alexis de 93, 166
Tönnies, Ferdinand 43
Tolson, Andrew 125
toplumbilim 13, 16, 21, 25-27, 29, 33, 34, 36, 58, 66, 75, 77-83, 86, 88, 91, 92, 95, 96, 100, 105, 114, 115, 116, 119, 120, 123, 140-142, 144, 147-150, 152, 153, 156, 159, 168, 171, 173, 175, 177, 187, 200, 202, 223, 229, 246, 258, 259, 260, 270, 279-281, 285, 292, 305, 310, 352, 357, 359, 362, 368, 371, 382
toplumsal imgelem 28, 43, 47, 74, 129, 365, 372
toplumsal kuram 13, 42, 147-149, 152, 153, 378, 379, 382
toplumsal statü 44, 65, 66
Toplumsal Tarih Çalışmaları Merkezi 274
toplumsal tarih savaşları 216, 217, 226
toplumsalın ölümü 148
toplumsalın tarihi 35, 223, 228
Touraine, Alain 89, 149, 152
Trevelyan, G.M. 94
Turgot, Anne Robert Jacques 50
Turner, Bryan 144
Turner, Frederick Jackson 93
Turner, Nigel 287

üretim
ilişkileri 19, 36, 52, 53, 56, 57, 70, 74, 91, 105, 109, 110, 114, 151, 178, 193, 253, 259, 262, 268, 332, 361
tarz(lar)ı 23, 52, 55, 56, 64, 138, 259, 331
üst sınıf 44, 230, 247, 248
üstbelirlenim 88
üstdil 302

varoluşçuluk 87
Vernon, James 218, 224, 268, 386
Vickery, Amanda 255, 256
Volney, Constantin François de 45, 46
Vovelle, Michel 164, 166

Wahrman, Dror 44, 45, 225
Walker, Alice 301
Walker, Maggie Lena 301
Walkowitz, Judith 237
Washbrook, David 351, 352
Waters, Malcolm 144, 364
Waugh, Edwin 221, 222
Webb, Beatrice 93
Weber, Max 34, 41, 66, 361, 378
Weedon, Chris 125, 126
Weimar Cumhuriyeti 66
West, Cornel 307
Wheeldon, Alice 243
White, Hayden 156, 207
Williams, Raymond 2, 13, 17, 44, 45, 102, 110, 122, 126, 128, 282, 289, 294, 295, 356, 378, 391
Winant, Howard 36, 281, 290-292, 313, 368, 369
Wittgenstein, Ludwig 133
Wright, Erik Olin 25, 79, 87, 146, 362, 379, 380
Wright, Richard 305

yapı 13, 22, 23, 28, 57, 68, 74, 81, 85, 92, 106, 121, 128, 143, 148, 150-152, 156, 162, 163, 168, 176, 179, 209, 282, 345, 361, 364, 365, 373, 382
yapısal işlevselcilik 105
yapısalcılık 87, 282
yapısöküm 78, 126, 128, 149, 159, 160, 166, 167, 173, 180-182, 184, 215, 217, 238, 257, 266, 324, 340, 346, 349, 350, 354, 356, 357, 366
Yeni Emek 36, 98-100, 115, 173, 175, 311
yeni emek tarihi 98-100, 115, 173, 175, 311
yeni sağ 12, 26, 31, 165, 215, 283, 289, 290
yeni sol 12, 77, 87, 99, 101-103, 112, 121, 157, 195, 227, 241, 245, 282, 362
yeni toplumsal hareketler 129, 135, 139, 145, 283, 363
yeni toplumsal tarih 33, 34, 36, 37, 75, 93-95, 103, 114, 169, 177, 184, 191, 192, 200, 208, 217, 226, 227, 230, 246, 258, 297, 322, 330, 343, 362, 365, 380
Yeni Zamanlar 136-138, 141, 152, 205, 281, 287, 363, 364
yeşil devrim 134

Zor Zamanlar 46

Düşünün, sınıf kavramı ne denli çok biçimde kullanılıyor. Bazen sınıf krizinden söz ediliyor, böyle dendiğinde, ekseriyetle Marksizmin tıkandığı, varsayım ve çözüm önerilerinin arkaikleştiği iddia ediliyor. Endüstriyel işçi sınıfının çöküşü, yeni sağın yükselişi ve kaçınılmaz olarak solun krizinden bahsediliyor. Diğer yandan, bu güçlü eğilim ve manipülasyonlara cevap verenler yok değil. Dworkin'in elinizde tuttuğunuz *Sınıf Mücadeleleri* kitabı bu tür çalışmalardan biri. Elbette sadece düz ve toptancı bir cevap vermiyor, zihin açıcı yorumlarda bulunarak, başarıyla tartışıyor. Sakin, konusuna hâkim, mesafeli bir tutumla daha en başta, sınıf eleştirilerini irdeliyor, rahat bir dille neyi vurguladıklarını anlatıyor. Sınıf ve toplumsalla ilgili yakın dönem tartışmalarının nasıl geliştiğini açıklıyor. Sınıf kavrayışımızı baştan ayağa reddetmektense sınıf dinamiklerine yönelik kavrayışımızı zenginleştirmeye yarayan eleştirileri yeniden ele almayı deniyor. Toplumsal ve kültürel yaklaşımlardan birinde ya da ötekinde ısrar etmektense bir senteze gitmeyi öneriyor.

Bir kavram olarak sorunlu olabilmesine, oluş halinde olduğu itirazlarına, kimi zaman ele geçirilemez gibi görünmesine ve bazen de sınırlarına ulaştığı düşüncesine karşın "sınıf" insanların yaşamlarını istila eden eşitsizliğin ekonomik biçimlerini haritalandırmada başka hiçbir kavramın yapamadığı kadar çok olanak sağlamaktadır.

iletişim